

HAVLÍČKOBRODSKO

27

**Sborník příspěvků
o historii regionu**

2013

REDAKCE BLAHOPŘEJE

Dne 25. září letošního roku oslavil své osmdesáté páté narozeniny pan Karel Janáček - Soběnovský, rozměrem své renesanční osobnosti jeden z nejvýznamnějších vlastivědných pracovníků našeho regionu.

Původem ze Sobíňova, dlouhá desetiletí zanechává nesmazatelnou stopu v historiografii a literatuře Havlíčkobrodsko a věříme, že tomu tak bude i nadále.

Obyčejný člověk, jak o sobě jubilant hovoří, autor více než 50 "kronik" o historii a odboji českého lidu v době druhé světové války a spousty dalších publikací, jejichž výčet by se vešel na několik stránek, není příznivcem velkých slov, nicméně věříme, že nám dovolí, abychom mu dodatečně popřáli hodně zdraví, lidského štěstí, osobní spokojenosti, pohody a hlavně činorodého ducha.

OBSAH

ČLÁNKY A STUDIE

Patronátní kostely vilémovského kláštera ve druhé polovině 14. a na počátku 15. století

Tomáš Somer 7

Soupis dvorů a jiných vybraných samot v okolí Havlíčkova Brodu

Pavel Rous 54

Náboženské bratrstvo při kostele Narození sv. Jana Křtitele v Příbyslavi

Aleš Veselý 116

Význam deníku Vojtěcha Weidenhofferera pro dějiny prusko-rakouské války z roku 1866

Josef Šrámek 130

ZPRÁVY

Opevnění Chotěboře – mýty s kutečností

Aleš Knápek 171

Soubor výžlabkových kachlů z Chotěboře. Příspěvek k rozšíření jedné skupiny pozdně středověkých kachlů

Jan Musil 183

Sionismus v Německém Brodě

Alena Jindrová 200

Strojírna a slévárna Josefa Dymáka ve Starém Ransku

Eduard Veselý 217

30 let běhu městem Jarmily Kratochvílové

v Golčově Jeníkově

Jaroslav Holý 229

Výroční zpráva Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod

za rok 2012

Jiří Jedlička 242

Zpráva o činnosti Moravského zemského archivu

v Brně – Státního okresního archivu Havlíčkův Brod

za rok 2012

Ladislav Macek 258

ČLÁNKY A STUDIE

PATRONÁTNÍ KOSTELY VILÉMOVSKÉHO KLÁŠTERA VE DRUHÉ POLOVINĚ 14. A NA POČÁTKU 15. STOLETÍ

Tomáš Somer

Vilémovský klášter, jako mnoho jiných církevních institucí i jednotlivců, držel patronátní práva k několika kostelům. O patronátních kostelech vilémovského kláštera se sice dochovaly písemné zprávy až z druhé poloviny 13. století, lze nicméně předpokládat, že některé z nich (např. Panny Marie ve Vilémově) držel již od dob svého založení.¹ Obsah patronátního práva se v průběhu středověku vyvíjel a na tomto místě by nebylo účelné celou problematiku zevrubně sledovat. Stručně lze shrnout, že ve vrcholném a pozdním středověku patron kostela navrhoval faráře „svého“ kostela (jednalo-li se o farní kostel),² kterého ale musel schválit příslušný

¹ K dějinám kláštera včetně sekundární literatury SOMER, Tomáš – ŠRÁMEK, Josef: *Historie benediktinského opatství sv. Petra a Pavla ve Vilémově (1160–1541)*. Praha 2010; stručně též SOMER, T.: *Smil z Lichtenburka. Příběh velmože bouřlivého věku*. České Budějovice 2012, s. 121–126. Ze zde neuváděné literatury zejména KOVÁŘ, Miroslav – MUSÍLEK, Martin: *Benediktinské opatství sv. Petra a Pavla ve Vilémově. Příspěvek k historii a stavební podobě „zapomenutého“ kláštera pod Železnými horami*. Časopis společnosti přátel starožitností 117, 2009, č. 3, s. 157–183; PEHAL, Zdeněk: *Novější poznatky k vilémovskému klášteru a jeho půdorysu*. Archeologické výzkumy na Vysočině 2, 2011, s. 24–38; KRIVSKÁ, Alena: *Listina opata Jaroslava II. ze 13. 7. 1318 – okno do dějin zaniklého vilémovského konventu a nejstarší historie vesnic v jeho okolí*. Havlíčkobrodsko 24, 2010, s. 171–186; ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově na Havlíčkobrodsku a jeho vztahy k Moravě ve středověku*. Vlastivědný věstník moravský (v tisku); TÝŽ: *Několik poznámek k počátkům benediktinského kláštera ve Vilémově (Příspěvek k fundační činnosti rané české šlechty ve 12. století)*. Havlíčkobrodsko 26, 2012, s. 7–73; TÝŽ: *Několik střípků z dějin vilémovského kláštera (1. část)*. Chrudimské vlastivědné listy 6, 2010, s. 13–15; *Několik střípků z dějin vilémovského kláštera (2. část)*. Chrudimské vlastivědné listy 2, 2011, s. 6–9.

² Pokud nebude uvedeno jinak, budu pro stručnost dále v textu používat kostely ve smyslu farních kostelů, jejich správce pak jako faráře, přestože

biskup. To byla *de facto* jediná možnost, jak mohl patron zasahovat do spirituální patronátního kostela. Pokud byly splněny všechny stanovené podmínky, jednalo se spíše o formální záležitost spojenou s rutinní agendou. S výkonem patronátních práv se pojila i jistá kontrola nad příjmy a majetky daného kostela, tedy nad jeho temporáliemi. V tomto směru měl patron poněkud volnější ruku, byť ani zde si nemohl dovolit vše. Stručně řečeno, reálný výkon patronátních práv se omezoval na navrhování farářů k patronátním kostelům a na jistou kontrolu jejich příjmů a majetků. Patronát se realizoval více v rovině hmotné než duchovní. Patronem se zpravidla stával zakladatel kostela a jeho dědicové, patronátní právo se nicméně brzy stalo předmětem směn, nájmu, darů a různých jiných transakcí.³

Jak bylo uvedeno výše, vilémovský klášter držel patronátní práva k několika kostelům, nicméně rekonstruovat síť těchto kostelů je možné až od poloviny 14. století, a to spíše jen v pražské diecézi. Do té doby se o patronátních právech dozvídáme jen z kusých zmínek, které většinou vznikly až v době, kdy se patronátní právo přenášelo jakýmkoliv způsobem na jiný subjekt (většinou v rámci majetkových transakcí). V konečném důsledku pak může být prostá neexistence písemného potvrzení patronátního práva důkazem toho, že bylo stabilně vázáno k jedné instituci a nebylo s ním manipulováno. To jsou problémy, které historikovi při studiu raného a vrcholného středověku znepříjemňují život a znepříjemňovat budou i v budoucnu. Od roku 1354 již byly při pražském arcibiskupství vedeny tzv. konfirmační knihy, které dovolují celou problematiku studovat daleko podrobněji.⁴ Pro vysvětlení, co tyto záznamy vlastně obsahují a co se z nich dá

patronátní práva se vztahovala i k jiným druhům kostelů (např. filiálním), kaplím i samostatným oltářům.

³ K tomu např. VANĚK, Vojtěch: *K roli imunitních ustanovení ve vztahu mezi patronem a farou. Středověké listiny pro farní kostel v Ratajích nad Sázavou*. In: Hrdina, Jan – Zilynská, Blanka (edd.): *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku (= Colloquia mediaevalia Pragensia 8)*. Praha 2007, s. 183–188.

⁴ TINGL, Antonín – EMLER, Josef (edd.): *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim (= LC) I–X*. Praha 1867–1886.

vyčíst, je nutné nejprve stručně popsat, co vše bylo nutné vykonat, aby se patronem navržený klerik oficiálně ujal svého úřadu.

Nového kněze musel nejprve formálně navrhnout patron daného kostela. V této době, tedy ve druhé polovině 14. století, již bylo závazné, aby byl kněz gramotný a disponoval řádným svěcením, jinak se úřadu ujmout nemohl. Navržený klerik, dříve než se oficiálně svého úřadu ujal, musel být schválen pražskou arcidiecézí – tuto agendu zajišťoval generální vikář (v letech 1389–1393 jím byl např. Johánek z Pomuka, který schvaloval i některé kněze prezentované vilémovským klášteřem). Prezentovaný klerik zde musel potvrdit jak své kněžské svěcení (k tomu sloužilo písemné potvrzení, tzv. formáta, *littera formata*), tak i doložit prezentaci patronem (opět většinou písemně, řídčeji se patron mohl s navrhovaným knězem dostavit osobně). Pokud bylo vše v pořádku, generální vikář jmenoval navrhovaného kněze farářem a vydal mu konfirmační listinu, která tento stav potvrzovala. Poté následovalo veřejné vyhlášení nového faráře v místě jeho budoucí služby a přitom byly umožněny námitky proti jeho nástupu do úřadu. Pokud žádné nebyly, uvedl nového kněze do funkce některý farář z okolí, kterého k tomu určil generální vikář. Poté, co byl celý proces doveden do zdárného konce, učinil o něm generální vikář stručný zápis v příslušné knize – knize konfirmací.⁵

Právě tyto zápisy v konfirmačních knihách se dochovaly do dnešní doby. Obsahují většinou název nově dosazeného klerika, jméno patrona, který jej navrhl, místo jeho působení a faráře z okolí, který jej do úřadu uvedl. Díky tomu je většinou možné uváděné lokality přesně identifikovat. Na druhou stranu, detailní rozbor těchto záznamů odhalují, že nejsou kompletní. Odhadem chybí asi třetina až polovina údajů o nově uvedených farářích.⁶ Rozbor záznamů o patronátních kostelech vilémovského kláštera tento stav jednoznačně potvrzuje.

⁵ O tom nejpodrobněji včetně odkazů na sekundární literaturu HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Svět české středověké církve*. Praha 2010, s. 343–344; srovnej též DOLEŽALOVÁ, Eva: *Teorie a praxe svěcení kleriků v předhusitských Čechách*. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 2. Z pomocných věd historických XV, 1999, s. 171–181.

⁶ K tomu výběrově HLEDÍKOVÁ, Z.: *Ke studiu a možnostem využití patronátních práv v předhusitských Čechách*. Folia historica Bohemica 7,

Konfirmační knihy nicméně nejsou jediným pozůstatkem kancelářské činnosti pražského arcibiskupství. Mnohé cenné informace je možné nalézt i v soudních aktech pražské konzistoře (dochovaných pro léta 1373–1424) či v erekcčních knihách pražské arcidiecéze (pro léta 1358–1407).⁷ Soudní akta pochopitelně primárně zaznamenávají sporné záležitosti, které pražská konzistoř řešila, ale do těchto (proto)úředních knih se centrálně evidovaly např. i nájmy far či jejich inkorporace. Erekční knihy pro změnu zaznamenávaly zejména soukromá nadání, zvláště ta, která vedla ke vzniku nového benefícia (např. nového oltáře či filiálního kostela). Tyto dary sice fakticky přijímal příslušný farář, ale ten je musel centrálně evidovat u biskupství – a právě za tímto účelem byly erekcční knihy primárně vedeny.⁸

Zejména ze záznamů v soudních aktech je možné učinit si alespoň letmý obraz o administrativní praxi pražské arcidiecéze. Zcela obvyklé například bylo vyřizování žádostí prostřednictvím prokurátora (zmocněnce), což je vzhledem k náročnosti (a nákladnosti) cestování ve středověku věc vcelku pochopitelná. Prokurátoři zastupovali faráře ve věcech směn beneficií, ale zcela běžné bylo i zastupování ve sporných záležitostech. Z různých důvodů část kleriků na zástupce

1984, s. 41–99, zde na s. 68–69. VODIČKA, Ondřej: *Klérus mnichovohradištského děkanátu v době předhusitské a husitské (1354–1436)*. Brno 2011. (Nepublikovaná diplomová práce Historického ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně), s. 29; DVOŘÁK, Tomáš: *Farní klérus v kameneckém děkanátu v letech 1354–1436. Pokus o historickostatistickou analýzu na základě konfirmačních knih* (resumé). In: Hrdina, Jan – Zilynská, Blanka (edd.): *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku* (= Colloquia mediaevalia Pragensia 8). Praha 2007, s. 179.

⁷ TADRA, Ferdinand (ed.): *Soudní akta konsistoře pražské* (= SA) I–VII. Praha 1893–1901; BOROVÝ, Klement – PODLAHA, Antonín (edd.): *Libri erectionum archidioecesis pragensis saeculo XIV. et XV.* (= LE) I–VI. Praha 1875–1927.

⁸ Z nečetné literatury zejména HLEDÍKOVÁ, Z.: *Písemnosti církevní správy pražské (arci)diecéze v pozdním středověku*. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 2. Z pomocných věd historických XV, 1999, s. 27–38; TÁŽ: *Svět české středověké církve*, s. 344–346.

nespoléhala a raději některé záležitosti vyřizovala osobně, jako jistý Vok, farář z Bučic, který se do Prahy vypravil na začátku června 1396 vyřídit svůj přesun do Lovčic. Když už byl u pražské konzistoře osobně přítomný, byl využit jako důvěryhodný svědek ve zcela jiné sporné kauze, která se ho osobně vůbec netýkala.⁹ V některých případech bývá prezentace nového kněze zmíněna hned ve více knihách zároveň (kromě konfirmačních knih se tyto informace poskovnu vyskytují např. i v soudních aktech). V takových náhodně dochovaných duplicitních záznamech je prakticky vždy uvedeno jiné denní datum. Nejedná se přitom o chybu. Jak bylo stručně popsáno výše, i s relativně prostým úkonem byla spojena poměrně široká agenda, jejíž vyřízení nebylo otázkou hodin, ale dnů – a právě proto je potřeba datum prezentace nového kněze uváděné ve středověkých dokumentech v tomto směru brát spíše jen orientačně.¹⁰ Některé záznamy prozrazují, že vyřízení nějaké žádosti u pražské arcidiecéze často bývalo nejen otázkou času, ale i peněz. Za vyřízení svého přeložení do Polomi např. musel farář Blažej zaplatit 12 grošů, což na jednu stranu nebylo žádné jmění, ale ani zcela symbolický poplatek. Zda bylo placení za vyřízení nějaké agendy běžné, nebo zda je tento případ výjimečný (zdá se, že Blažejův přesun nemusel být zcela dobrovolný), to už se vymyká možností této studie.¹¹

* * *

Každé církevní beneficium ve středověku, jedno zda se jednalo o kapitolu, farní kostel či prostý oltář, muselo disponovat jistým nadáním (např. pozemkovým majetkem, zdrojem stálého příjmu). Každý kostel navíc disponoval svým vlastním majetkem – záduším. Účel tohoto hmotného zaopatření byl ve své podstatě velmi prostý: ve středověku totiž kněze neplatil stát, ale jeho živobytí bylo vázáno právě na nadání benefícia, které zrovna spravoval. Každý kostel

⁹ LC V, s. 258; srov. SA III, rok 1396, č. 76, s. 179–180.

¹⁰ Např. směna beneficií mezi stusyňským plebánem Henslinem a Janem, farářem ze *Silperku* (resp. *Siltpergu*) v litoměřické diecézi má v konfirmačních knihách denní datum 13. října 1377, v soudních aktech pak 23. září 1377. LC III–IV, s. 79; srov. SA I, rok 1377, č. 240, s. 224.

¹¹ SA III, rok 1392, č. 297, s. 74.

pochopitelně disponoval jiným hmotným zaopatřením – byly svatostánky velmi chudé, ale i velmi výnosné.¹² Hrubou představu o výnosnosti těchto kostelů si můžeme učinit na základě výše desátku, který půlročně odváděly papežské kurii. Výše těchto odvodů byla pevně stanovena a jejich placení podléhalo doзору. Naštěstí pro nás se alespoň část z těchto záznamů dochovala v tzv. registrech papežských desátků pražské diecéze.¹³ Ty jsou přehledně řazeny podle stupňů církevní správy, takže je opět možné drtivou většinu lokalit spolehlivě identifikovat. Výše odváděného papežského desátku nicméně odráží majetkové poměry uváděného benefícia jen rámcově, orientačně.¹⁴ Určit čisté příjmy jakéhokoliv církevního benefícia ve středověku je velmi komplikované a ve většině případů prakticky nemožné. Na druhou stranu ale existují údaje, které dovolují učinit si alespoň částečný obraz o tom, o jaké částky se zhruba jednalo. Jak bude ještě rozebráno níže, církevní beneficium (i s jeho příjmy) bylo možné pronajmout a je tedy možné předpokládat, že výše takového nájmu se alespoň řádově blížila čistým výnosům daného benefícia. Náhodou se dochovala informace z roku 1377, kdy heřmaňský farář Jan řečený Rus pronajal svojí faru jistému Petrovi za 19 kop (1140) grošů ročně splatných v několika splátkách. To se již dá považovat za malé jmění. Farní kostel v Heřmaně přitom obvykle odváděl papežský desátek ve výši 27 grošů za půl roku, tedy v konečném důsledku necelých 5 % ročního pronájmu.¹⁵ Ve středověku dokonce bylo možné pronajmout i farní důchody, což znamenalo, že farní kostel odváděl nájemci důchodu veškeré své příjmy výměnou za stanovený nájem.

¹² O majetkových poměrech farního kléru na Moravě (moravské poměry se v tomto směru od těch českých prakticky nelišily) zejména BOROVSKEÝ, Tomáš – CHOCHOLÁČ, Bronislav – PUMPR, Pavel (edd.): *Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století*. Brno 2007, s. 194–228.

¹³ TOMEK, Václav Vladivoj (ed.): *Registra Decimarum Papalium* (= RDP). Praha 1873.

¹⁴ K možností využití tohoto pramene zejména VANĚK, V.: *Rejstříky papežských desátků a možnosti jejich využití*. Český časopis historický 100, 2002, č. 3, s. 497–520. Srov. VODIČKA, O.: *Klérus*, s. 34.

¹⁵ SA I, rok 1377, č. 281, s. 231–232.

I podobný případ mezi patronátními kostely vilémovského kláštera nalezneme. Roku 1396 si vilémovský klášter pronajal za 17 kop (1020) grošů ročně veškeré příjmy kostela ve Světlé nad Sázavou na celé dva roky. Kostel ve Světlé tehdy odváděl papežský desátek ve výši 36 grošů půlročně.¹⁶ Je vcelku zřejmé, že nájem farních důchodů kostela ve Světlé nad Sázavou nebyl pro tamějšího faráře příliš výhodný a podle všeho byl spíše vynucený patronem – tedy vilémovským klášteřem.

Hmotnému vybavení církevních beneficií věnovala relativně velkou pozornost papežská kurie, jejíž písemnosti v tomto směru mnohé prozrazují. Například roku 1397 neměl čistý roční výnos kostela v Libici nad Doubravou překračovat 25 hřiven stříbra (1600 grošů). Libice tehdy odváděla půlroční papežský desátek ve výši 21 grošů, což představuje zhruba 2,6 % maximálního ročního výnosu.¹⁷ V roce 1391 se dozvídáme o čistém ročním zisku zchudlého kostela Panny Marie ve Vilémově, který neměl přesahovat 20 hřiven stříbra (kostel přitom odváděl 24 grošů). Tento stav byl nicméně zaviněn četnými spory a plundrováním kostelních příjmů, proto není tento údaj zcela reprezentativní.¹⁸ Papežské dokumenty poskytují informace i pro moravské kostely, kde bohužel chybí srovnání s odváděným papežským desátkem. Výtěžek kostela v Uherčicích neměl přesahovat 10 hřiven ročně, ve Valči roku 1403 pak 28 hřiven stříbra.¹⁹ Tyto údaje pochopitelně nejsou zcela přesné a jsou v čase proměnlivé, příjmy kostela ve Valči totiž byly vyčísleny hned následujícího roku, kdy již činili 34 hřiven stříbra ročně, k roku 1382 na 14 hřiven stříbra.²⁰ Roku 1395 je zmíněn celkový výnos kostelů ve Valči, Uherčicích, Litobratřicích a Libici, který dohromady neměl přesahovat 60 hřiven stříbra.²¹ Pokud spojíme známé informace o příjmech kostelů ve Valči,

¹⁶ SA III, rok 1396, č. 167, s. 210.

¹⁷ KROFTA, Kamil (ed.): *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia* (= MV) I. Praha 1903, č. 1233, s. 666–667; RDP, s. 52.

¹⁸ MV V, č. 465, s. 258; RDP, s. 56.

¹⁹ MV V, č. 1345, 2192, s. 735–736, 1288.

²⁰ DOBNER, Gelasius (ed.): *Monumenta historica Bohemiae nusque antehac edita* (= MHB) IV. Praha 1779, č. 344, s. 398; LE II, č. 393, s. 236.

²¹ MV V, č. 956, s. 517.

Uherčicích a Libici (28, 10 a 25 hřiven ročně), vyjde nám částka 63 hřiven, což by znamenalo zápornou bilanci kostela v Litobratřicích, což je pochopitelně nesmysl, ale vezmeme-li v potaz, že uváděné částky jsou maximální, údaj v hrubých obrysech sedí. V dokumentech papežské kurie se poměrně často vyskytují rezervace církevních beneficií, která mají poskytovat roční příjem 25 resp. 18 hřiven stříbra (podle toho, zda se jednalo o beneficium kurátní resp. nekurátní). Do této kategorie měl patřit i kostel ve Skuhrově, který odváděl papežské kurii jen velmi nízký desátek 6 grošů půlročně.²²

Tyto údaje je proto opět třeba brát s rezervou, na druhou stranu konkrétní případ výše zmiňovaných čtyř kostelů hezky demonstruje, že pro základní orientaci jsou předkládané informace relativně věrohodné.

* * *

Na základě dochovaných pramenů je možné strukturu patronátních kostelů vilémovského kláštera ve druhé polovině 14. a na začátku 15. století poměrně detailně sledovat hned z několika aspektů. Takto získaný obraz je na druhou stranu stále neúplný. Dochované dokumenty totiž neumožňují podobně detailně sledovat patronátní kostely v jiných diecézích – v litomyšlské a olomoucké. Přitom i zde držel klášter patronátní práva k několika kostelům, o kterých se bohužel opět dozvídáme jen z kusých, náhodně dochovaných pramenů.

Vilémovský klášter měl ve sledovaném období v pražské diecézi celkem 13 patronátních kostelů, konkrétně v těchto lokalitách (seřazeno abecedně): Bučicích, Heřmani (dnes část obce Jeřišna), Heřmanicích, Kneži (u Habrů), Libici nad Doubravou, Lučici, Markovicích, Polomi, Skuhrově, Smrdově (Sázavce), dnes zaniklé Stusyni,²³ Světlé nad Sázavou a Vilémově. To není zanedbatelné množství, v pražské diecézi bylo pro srovnání v té době necelých 2100 farních kostelů. V olomoucké diecézi držel klášter patronátní práva ke třem kostelům, v Uherčicích, Valči a Litobratřicích (vše

²² MV V, č. 2204, s. 1291; RDP, s. 52.

²³ Dnes jen kostel sv. Martina mezi Biskupicemi a Mladoticemi. PROFOUS, Antonín: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny IV.* Praha 1957, s. 226.

na Znojemsku), do litomyšlské diecéze příslušel farní kostel v Bojanově.²⁴ Celkově klášter držel patronát k 17 farním kostelům a minimálně k jednomu filiálnímu.²⁵ Množství patronátních kostelů a jejich geografické rozmístění dovoluje vcelku spolehlivě rekonstruovat i majetkové poměry, protože držba patronátního práva zpravidla odráží vztah příslušné instituce k půdě. To potvrdil i výzkum Zdeňka Boháče, ze kterého vcelku jasně vyplývá, že patronátní práva skutečně korelují s pozemkovou držbou.²⁶ Geografické rozmístění patronátních kostelů vilémovského kláštera skutečně zhruba odpovídá jeho známé pozemkové držbě.²⁷ Tato závislost na druhou stranu

²⁴ ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*.

²⁵ Na tomto místě je potřeba upozornit na jednu chybu Čenka Sameše, která je opisována. Na základě listiny z roku 1401 dospěl k závěru, že Vilémov držel celkem 33 farních kostelů, nicméně v této listině je uvedeno pouze to, že celkový roční výnos ze tří jmenovaných kostelů byl dohromady 33 hřiven stříbra ročně, celého kláštera pak 300. Pokud bychom stejným způsobem četli velmi podobnou listinu z roku 1395, měl by tehdy klášter celkem 60 farních kostelů, ale i zde jde pouze o celkové vyčíslení příjmů jiných čtyř kostelů. SAMEŠ, Čeněk: *Klášter vilémovský III. Po pádu Přemyslově*. Časopis společnosti přátel starožitností v Praze 42, 1934, s. 22–29, 77–86, 120–125, zde na s. 84–85. Srov. MHB IV, č. 325, s. 385–386; MV V, č. 956, s. 517 (listina z roku 1395); MHB VI, č. 57, s. 446–447; MV V, č. 1838, s. 1058–1059 (rok 1401). Čeněk Sameš zde dále jmenuje (v pozn. 68) kostely, ke kterým klášter držel patronátní právo. Pro kostely v Bousově (u Ronova nad Doubravou), Chlístově a Suchdolu patronátní vztah není možné doložit, uváděné prameny jej nedokládají (Bousov SA I, rok 1374, č. 143, s. 101; SA I, rok 1375, č. 108, s. 128; Chlístov SA I, rok 1375, č. 96, s. 126; Suchdol LC I. 1, s. 156).

²⁶ BOHÁČ, Zdeněk: *Struktura feudální pozemkové držby v Čechách na prahu husitské revoluce. (Pokus o rekonstrukci podle patronátních práv)*. Folia historica Bohemica 7, 1984, s. 7–42; srov. též HLEDÍKOVÁ, Z.: *Ke studiu a možností využití patronátních práv*, zde na s. 48–49. Vazbu patronátních práv na pozemkovou držbu potvrzují i dílčí sondy, např. SVOBODA, Miroslav: *Přestavení a správa patronátních kostelů johanitského řádu v předhusitských Čechách*. Časopis Národního muzea – řada historická 174, 2005, s. 1–21; VANĚK, V.: *K roli imunitních ustanovení*, zde na s. 184.

²⁷ SOMER, T. – ŠRÁMEK, J.: *Historie benediktinského opatství*, s. 16–39; SOMER, T.: *Smil z Lichtenburka*, s. 121–126.

samozřejmě není absolutní, pozemková držba i struktura patronátních práv se během času vyvíjela, takže je vcelku běžné, že klášter držel patronátní práva v místech, která již patřila někomu jinému a obráceně.²⁸

Při zkoumání patronátních kostelů není důležitá pouze jejich kvantita a geografické rozmístění, ale také jejich „kvalita“, jejímž hlavním ukazatelem byla z pohledu patrona výnosnost takového svatostánku. Jak jsem naznačil výše, relativní bohatství kostelních beneficií se určuje podle výše odváděného papežského desátku, což na jednu stranu není údaj zcela přesný, na druhou stranu pro relativní porovnání dostačující. Přehled odváděného papežského desátku podává následující tabulka. Těžší už je na základě těchto odvodů určit, zda se jednalo o beneficium bohaté, normální či chudší. To bohužel jednoznačně rozhodnout nelze, protože k tomuto tématu zatím neexistuje ucelená studie, pouze nečetné sondy, takže předkládaná srovnání je třeba brát s rezervou. Pokud výši odváděného desátku porovnáme např. s kouřimským děkanátem, nelze než konstatovat, že kostelní benefícia vilémovského kláštera se celkově řadila mezi relativně chudší.²⁹ I podle hodnocení Jany Kindlové patřila většina vilémovských patronátních kostelů do skupiny spíše chudších, s odvodem do 20 grošů.³⁰ Zdeňka Hledíková naopak charakterizuje

²⁸ Např. roku 1400 patřila vesnice Skuhrov přímo litomyšlskému biskupovi, přestože patronátní práva ke kostelu (který spadal do pražské diecéze) již pravděpodobně držel vilémovské klášter. O dva roky později věnoval jistý Baško z Lučkovic (nižší šlechtic) mimo jiné i své poplatné lidi z Bučic (jednalo se o převedení jejich platu na jiný subjekt) – patronem zdejšího kostela byl opět s největší pravděpodobností vilémovský klášter. Druhý případ jasně ukazuje i na značnou komplikovanost a roztržitost majetkových vztahů v pozdním středověku, což představuje další velký problém při rekonstrukci majetkové držby jakékoliv instituce v pozdním středověku. LE VI, č. 81, s. 149; LE V, č. 761, s. 565.

²⁹ Představu si lze vytvořit na základě sond v děkanátu kouřimském a lipském. VANĚK, V.: *Rejstříky*.

³⁰ KINDLOVÁ, Jana: *Venkovské duchovenstvo předhusitských Čech*. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 2. Z pomocných věd historických XV, 1999, s. 183–202, zde na s. 184. Zde byl zkoumán poměrně

kostely odvádějící 9–24 grošů půlročně jako „dobře zabezpečené, ale ne abnormálně bohaté“.³¹ Toto hodnocení se mi zatím jeví jako nejvýstižnější, většina vilémovských kostelů do této kategorie spadala. Nejchudší svatostánky se nalézaly v Polomi a Skuhrově, zcela nejbohatší byl naopak kostel ve Světlé nad Sázavou následovaný Heřmaní a samotným Vilémovem.

Tab. 1: Patronátní kostely vilémovského kláštera v pražské diecézi

farnost	patrocinium (tučně původní patrocinia)	obvyklý papežský desátek (půlroční)	vzdálenost od Vilémova	doloženo v letech
Bučice	<i>Všech svatých</i>	18 gr.	13 km	před 1279; před 1383 – po 1396
Heřmaň	<i>sv. Václav</i>	27 gr.	8,5 km	před 1362 – po 1410
Heřmanice	<i>sv. Benedikt</i>	9 gr.	2 km	po 1281; před 1359 – po 1417
Kněž (alias Habry)	<i>sv. Bartoloměj</i>	9 gr.	11 km	před 1375 – po 1376
Libice nad Doubravou	<i>sv. Egidius (Jiljí)</i>	21 gr.	14 km	před 1362 – po 1417
Lučice	<i>sv. Markéta</i>	9 gr.	17 km	před 1390 – po 1417
Markovice	<i>sv. Jiří (dnes sv. Marek)</i>	18 gr.	11 km	od 1282 – kolem 1327; před 1366

úzký vzorek 15 farností na pomezí děkanátů slánského, rakovnického a ořešského.

³¹ HLEDÍKOVÁ, Z.: *Ke studiu a možnostem využití patronátních práv*, zde na s. 51–52.

Polom	<i>sv. Kunhuta</i>	6 gr.	17 km	před 1362 – po 1402
Skuhrov	<i>sv. Mikuláš</i>	6 gr.	14 km	před 1415 – po 1416
Smrdiv (Sázavka)	<i>sv. Jan Křtitel</i>	21 gr.	12 km	1307 – po 1419
<i>Kunemil (filiála Smrdova)</i>	<i>Panna Marie a Všech Svatých</i>		13,5 km	založen 1365 ³²
Stusyně	<i>sv. Martin</i>	9 gr.	7 km	před 1374 – po 1415
Světlá nad Sázavou	<i>sv. Václav</i>	36 gr.	18 km	1318; 1362 – po 1408
Vilémov	<i>Panna Marie</i>	24 gr.		

Tab. 2: Patronátní kostely vilémovského kláštera v litomyšlské a olomoucké diecézi

farnost	diecéze	vzdálenost od Vilémova	doloženo v letech
Bojanov	lit.	13 km	před 1401
Litobratřice	ol.	121 km	před 1395
Uherčice	ol.	100 km	před 1267
Valeč	ol.	83 km	před 1382

Vztah kláštera k některým lokalitám lze díky náhodně dochovaným zprávám sledovat i hlouběji do minulosti – k roku 1318 se například dozvídáme o blíže neurčeném věnu (nadání, v tomto případě šlo o pozemky) kostela ve Světlé nad Sázavou, ke kterému dosahovaly hranice opuštěné vesnice se dvorem v Lipničce, který klášter prodal Markvartovi Černému a jeho ženě Domaslavě na dobu jejich života.³³ Zda již tehdy držel vilémovský klášter nad kostelem patronátní právo

³² LE I, č. 102, s. 50–51.

³³ EMLER, Josef (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (= RBM) III. Praha 1890, č. 456, s. 187–188.

jisté není, lze to však předpokládat.³⁴ V Bučicích je situace poněkud jasnější. Spolu s Vlačicemi byly vysazeny na německém právu v roce 1279 a jejich majitelem byl tehdy právě vilémovský klášter. Na druhou stranu, o patronátním právu ke zdejšímu kostelu se z dochované listiny nic nedozvídáme, takže jej opět můžeme toliko jen předpokládat.³⁵ Skutečně jednoznačně lze doložit patronátní právo ke kostelu sv. Benedikta v Heřmanicích již ve 13. století. Heřmanice se nacházejí asi jen dva kilometry severovýchodně od Vilémova a je pravděpodobné, že patřily k původnímu nadání kláštera. Ten o ně ale nějakým způsobem neznámo kdy přišel, proto je musel v roce 1281 spolu s blízkými Malejovicemi odkoupit od Jindřicha, Smila (II.) a Rajmunda z Lichtenburka, kteří v té době obě vesnice drželi a to i s patronátním právem ke zmiňovanému kostelu sv. Benedikta. Klášter za obě vsi včetně patronátního práva musel zaplatit skutečně nezanedbatelný obnos 100 hřiven stříbra.³⁶ Vzhledem k blízkosti ke klášteru a samotnému patrociniu kostela v Heřmanicích je možné předpokládat, že i patronátní právo zde klášter držel již dříve.

³⁴ Samotnou listinou se podrobněji zabývá KŘIVSKÁ, A.: *Listina opata Jaroslava II.* Zde je i český překlad listiny z 80. let 19. století.

³⁵ SVITÁK, Zbyněk – KRMÍČKOVÁ, Helena – KREJČÍKOVÁ, Jarmila (edd.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (= CDB) VI. 1 (1278-1283). Praha 2006, č. 29, s. 71–72. Listina je zajímavá i formou provedení – jedná se o tzv. ceduli řezanou, která byla vytvořena ve dvou kopiích na jednom kusu pergamenu. Poté byly oba kusy od sebe záměrně „cik cak“ odřezány a jedna kopie připadla vesničanům vysazených vsí (nejspíše lokátorovi, budoucímu rychtáři), druhou si ponechal klášter (a právě ta se dochovala). Jednalo se o způsob ověření autenticity, protože ono klikaté odřezání bylo provedeno přes písmena abecedy, takže po složení obou částí bylo naprosto zřejmé, zda pocházely z jednoho kusu pergamenu či nikoliv.

³⁶ CDB VI. 1, č. 149, s. 197–198. V listině je uvedeno i patrocinium kostela v Heřmanicích. Zde použité označení *capella* znamená vlastnický kostel, nikoliv „kaple“ ve smyslu neplnohodnotného svatostánku. Listinu vydali bratři z Lichtenburka, kteří drželi patronátní právo ke kostelu a z jejich pohledu byl „jejich“, pro lichtenburské listiny je tento způsob označení vlastnických kostelů běžný. Srov. ŠILHAN, Jindřich: *Kaple a kaplan*. *Archaeologia historica* 6, 1981, s. 248–251.

Velmi komplikovaná je situace v případě kostela v Kněži. V konfirmačních knihách i v soudních aktech je tato lokalita spojována s blízkými Habry (Kněž alias Habry), které se nachází asi jen čtyři kilometry severněji. Na druhou stranu zde samostatně vystupuje i farář z Habrů v roli exekutora.³⁷ V registrech papežských desátků nalezneme pouze Habry, nikoliv Kněž.³⁸ Jaký byl vztah kostelů v Kněži a Habrech, není zcela zřejmé, ale s největší pravděpodobností se jednalo o filiální závislost kostela v Habrech na farním kostele v Kněži. Celá situace ale byla trochu složitější, protože právně byl farní kostel v Kněži, plebán nicméně sídlil u filiálky v Habrech.³⁹ Tento zmatek mohl být zapříčiněn i městskou lokací Habrů, kterou můžeme očekávat po povýšení původní vesnice na město v roce 1352.⁴⁰ Tehdy již Habry patřily Vilémovu, předtím lze nicméně prokázat jen nárok na část mýta, které se zde vybíralo.⁴¹ Ani architektonický rozbor obou spíše skromných kostelů není s to celou záležitost objasnit. Kostel sv. Bartoloměje v Kněži má pocházet z druhé čtvrtiny 13. století, kostel Nanebevzetí Panny Marie v Habrech v sakristii nicméně také vykazuje prvky architektury ze 13. století, takže za tohoto stavu poznání je skutečně těžké vynášet jednoznačné soudy.⁴²

U ostatních lokalit není možné doložit jakékoliv vztahy s klášteřem předtím, než se jako jeho patronátní kostely objevují v konfirmačních knihách. U jiných lze naopak předešlé vazby vyloučit, jako v případě kostela ve Smrdově (Sázavce), který klášter získal až při rozsáhlé

³⁷ LC I. 2, s. 91.

³⁸ RDP, s. 52.

³⁹ KURKA, Josef: *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecése litomyšlská. Místopis církevní do roku 1421*. Praha 1914, s. 79.

⁴⁰ MHB VI, č. 30, s. 409–410.

⁴¹ Již na počátku 13. století se jednalo o 4/7 z výnosu zde vybíraného mýta (CDB II, č. 112, s. 107); z díkce listiny z roku 1341 již lze usuzovat, že Habry (jistě celý výnos ze zdejší mýtní stanice) již Vilémovu patřily (RBM IV, č. 1050, s. 424–425).

⁴² BIRNBAUMOVÁ, Alžběta: *Soupis památek historických a uměleckých v Čechách. Politický okres čáslavský*. Praha 1929, s. 163–164, 234–236.

směně majetků s Rajmundem z Lichtenburka v roce 1307.⁴³ Majetková držba jakékoliv instituce v minulosti pochopitelně nebyla stabilní, což se zřetelně projevuje, zejména pokud ji sledujeme v dlouhém časovém úseku. Vilémovský klášter z tohoto pohledu netvoří žádnou výjimku. Existují proto i takové kostely, ke kterým klášter prokazatelně držel v minulosti patronátní právo, o které však po relativně krátké době přišel. Příkladem toho může být kostel sv. Jiří (dnes sv. Marka) v Markovicích, které klášter i s kostelem získal výměnou s pražským biskupstvím v roce 1282.⁴⁴ Roku 1366 ale nového faráře k tomuto kostelu prezentovala Anežka z Landštejna, pozůstalá po Hynkovi Žlebském z Lichtenburka.⁴⁵ Klášter možná odprodal Markovice i s patronátním právem již někdy kolem roku 1327 Hynkovi Žlebskému z Lichtenburka a jeho babičce Matyldě (kostel sv. Jiří byl v té době farní i pro Žleby) kvůli svým dluhům. Z tohoto roku se dochovala listina, která potvrzuje prodej blízkých Zehub, ze kterých plynul plebánovi v Markovicích od roku 1284 výnos z desátku, který se v Zehubech vybíral.⁴⁶

* * *

Specifikem patronátních kostelů církevních institucí, zejména pak klášterů, je možnost inkorporace (přivtělení) těchto svatostánků. Inkorporace je ve své podstatě sjednocení majetků (majetkových podstat) farnosti (většinou, mohlo se jednat i o jiné instituce v rámci diecézní správy) s jiným církevním útvarem, v tomto případě klášterem. Z hlediska temporálií (tedy stručně řečeno majetků a příjmů) to znamenalo prakticky neomezenou správu majetků inkorporovaného kostela. Správcem inkorporovaného kostela se pak stával opatem dosazený věčný vikář (*perpetuus vicarius*) z řad mnichů

⁴³ RBM II, č. 2152, s. 929.

⁴⁴ CDB VI. 1, č. 241, s. 295–296.

⁴⁵ LC I. 2, s. 78.

⁴⁶ Prodej Zehub RBM III, č. 1335, s. 521–522; vztah k nim dokládá RBM II, č. 1331, s. 575; srov. též HAVEL, Dalibor (ed.): *Katalog listin a listů k VII. dílu Českého diplomataře I. (Zpracování diplomatického materiálu pro období květen 1283 – květen 1297)*. Brno 2011, č. 81, s. 46.

kláštera.⁴⁷ Vilémovskému klášteru se podařilo inkorporovat celou polovinu všech svých patronátních kostelů, většinou ale až na samém sklonku 14. a na počátku 15. století, vždy na základě papežského rozhodnutí. Jako první byl roku 1382 inkorporován samotný farní kostel ve Vilémově a v moravské Valči, což bylo roku 1386 potvrzeno. Vilémovský kostel byl přivtělen údajně kvůli tomu, že jistý břevnovský mnich Svatomír zneužil vilémovského mnicha Benedikta, který předtím kostel spravoval, a ke kostelu Panny Marie neprávem prezentoval světské kněze (podle jedné papežské listiny se dokonce jednalo o tři neprávem dosazené světské kněze).⁴⁸ Tento údaj je dokonce ověřitelný – od konce roku 1378 zhruba do konce roku následujícího se ze soudních akt dozvídáme o sporu mezi klášterem a jistým Tvrdkem (*Twrdco*), který si na faru ve Vilémově činil nárok. Pravděpodobně se jednalo o onoho neprávem dosazeného světského kněze, o kterém se dozvídáme z papežského rozhodnutí o inkorporaci.⁴⁹ Přivtělení farního kostela Panny Marie ve Vilémově (kostel se nacházel uvnitř klášterních zdí) bylo poté ještě dvakrát potvrzeno roku 1391 a 1392.⁵⁰ V roce 1395 následovala inkorporace moravských kostelů v Uherčicích, Valči (zde šlo pouze o potvrzení) a Litobratřicích, s nimiž byla přivtělena i fara v Libici nad Doubravou.⁵¹ Až na samém počátku 15. století, roku 1401, pak byly ke klášteru inkorporovány farní kostely ve Světlé nad Sázavou, Heřmani a Bojanově.⁵²

⁴⁷ Z nepočetné literatury o farních inkorporacích TRETERA, Jiří Rajmund: *Reflexe pojmu farních inkorporací v novodobých dějinách církevního práva v Českých zemích*. *Revue církevního práva* 33, 2006, s. 8–17; HLEDÍKOVÁ, Z.: *Farní síť ve středověkých Čechách a možnosti jejího studia*. In: Hrdina, Jan – Zilynská, Blanka (edd.): *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku (= Colloquia mediaevalia Pragensia 8)*. Praha 2007, s. 23–32, zde na s. 31.

⁴⁸ MV V, č. 71, 72, s. 59; LE II, č. 393, s. 236.

⁴⁹ SA I, rok 1378, č. 385, s. 309; SA I, rok 1379, č. 24, 228, s. 329, 364.

⁵⁰ LE IV, č. 508, s. 363–364; LC V, s. 108.

⁵¹ MHB IV, č. 325, s. 385.

⁵² MHB VI, č. 57, s. 446–447.

Důvody pro přivtělení kostelů ke klášteru byly různé. V případě moravských far byla asi hlavním důvodem lepší kontrola nad těmito vzdálenými beneficii. Minimálně v Uherčicích vzniklo někdy v průběhu 14. století proboštství vilémovského kláštera (tedy velmi stručně cosi jako „pobočka“ kláštera). Podle dikce jedné prosby, kterou prostřednictvím Karla IV. směřoval klášter papeži (a kterou prostřednictvím jeho syna o pár let později zopakoval), měl vilémovský klášter proboštství více, ta bohužel ale nikde (vyjma Uherčic) jmenovitě zachycena nejsou.⁵³ Hlavní funkcí proboštství bylo v tomto případě zajištění dohledu nad vzdálenými statky, asi z toho důvodu mohl mít ve Valči od roku 1382 klášter dva své mnichy.⁵⁴ Velmi zajímavé je papežovo zdůvodnění, proč inkorporaci povolil. Vilémovský klášter se totiž měl nacházet na opuštěném místě v Železných horách (*Montes ferreos*), které neposkytovalo ani bezpečí, ani cokoliv jiného, navíc to bylo místo od Valče velmi vzdálené, proto inkorporaci povolil.⁵⁵ Důvody pro inkorporaci farních kostelů v blízkosti kláštera asi byly daleko prozaičtější. Klášter se v průběhu 14. století dostával do čím dál větších dluhů a i samotné znění papežských listů naznačuje, že k přivtělení těchto farností přikročil kvůli tomu, aby klášteru v jeho finanční tísní trochu ulehčil. Zajímavé je z tohoto pohledu sledovat uváděné čisté příjmy samotného kláštera – v roce 1391 byly vyčísleny na 600 hřiven, o čtyři roky později jen

⁵³ MV II, č. 751, s. 294; MV V, č. 154, s. 99. Zde je použit výraz *prioratibus* (v plurálu), což by bylo možné přeložit spíše jako převorství. Jeden papežský list pro břevnovský klášter explicitně uvádí: "*Confirmatur antiqua consuetudo, secundum quam praepositurae alias "prioratus" nuncupatae in Rajhrad, Policz et Broumov (...)*" (MV V, č. 496, s. 279). Termíny *praepositura* i *prioratus* zde znamenají to samé – proboštství. Je nicméně otázkou do diskuze, zda plurál použitý v písemnostech týkajících se Vilémova skutečně znamená, že klášter měl více proboštství, nebo zda byl užít z jiného důvodu.

⁵⁴ Z literatury nejpodrobněji ŠRÁMEK, J.: *Benediktinské opatství ve Vilémově*.

⁵⁵ LE II, s. 236–237. Tento záznam sice pochází z roku 1386, jinde nedochovaný papežský list z roku 1382 je zde inzertován.

na 100 a roku 1401 pak na 300 hřiven stříbra ročně.⁵⁶ Ve všech zmíněných případech šlo o inkorporace far, o které žádal přímo klášter, takže lze předpokládat, že tyto údaje poskytl papežské kurii právě žadatel. Tyto údaje zároveň vcelku dobře ilustrují neustálené finanční poměry vilémovského kláštera na konci 14. a počátku 15. století.

Inkorporace papež nejen povoloval, ale také rušil. Téměř hyperaktivní byl v tomto směru římský papež Bonifáce IX. (křesťanský svět měl v té době ještě jednoho papeže v Avignonu), který inkorporace s nebyvalou rychlostí povoloval. Dne 22. prosince 1402 nicméně značnou část těchto inkorporací zrušil – alespoň ty, které byly podle něj učiněny bez veliké nutnosti či z falešných či žádných důvodů. Prakticky není možné zjistit, o která beneficia konkrétně šlo. Je otázkou, zda toto papežovo rozhodnutí vůbec bylo bráno domácími církevními institucemi v potaz, dozvídáme se o něm totiž pouze náhodně z pozdějších dokumentů, například z těch týkajících se Valče. Ta patřila do skupin kostelů, jejichž inkorporace byla zrušena, v tomto konkrétním případě byla předána k dispozici přímo papežské kurii. Rozhodnutím papeže valečskou faru obsadil v červnu roku 1403 Jan Petrův z Křižanova, který ovšem záhy zemřel a nový papež Inocenc VII. dovolil (po řádném přezkoušení) do Valče prezentovat mnicha vilémovského kláštera Bernarda, syna Mikuláše z Hloty (sic!).⁵⁷ Tento konkrétní případ hezky ilustruje neuvěřitelnou komplikovanost vztahů v církevním prostředí. Vyznat se ve změní různých kompetencí, vztahů a závislostí je dnes prakticky nemožné, četnost různých sporů nicméně ukazuje, že v minulosti tomu asi nebylo příliš jinak.

* * *

⁵⁶ LE IV, č. 508, s. 363–364; MHB IV, č. 325, s. 385; MHB VI, č. 57, s. 446.

⁵⁷ V obou těchto dokumentech je zmíněno rozhodnutí Bonifáce IX. z 22. prosince 1402, kterým vybrané inkorporace zrušil. MV V, č. 2102, s. 1228; MHB IV, č. 344, s. 397–399. Přezkoušení kleriků z gramotnosti, liturgického zpěvu a latiny byly tehdy zcela běžnou záležitostí. HLEDÍKOVÁ, Z.: *Písemnosti církevní správy*, zde na s. 32.

Jisté informace o kostelech mohou poskytnout jejich patrocina, tedy zasvěcení. Rozbor patrocinií kostelů vilémovského kláštera nicméně přináší jen skrovné poznatky. Velkým problémem tkví v tom, že patrocina kostelů nejsou neměnná, naopak. Dnešní zasvěcení často nebývá původní. Bohužel, středověká patrocina lze vysledovat jen u hrstky kostelů vilémovského kláštera, což ve své podstatě neumožňuje s tímto druhem informací aktivně pracovat. Autentické je zasvěcení kostela v Heřmanicích sv. Benediktovi doložené roku 1281.⁵⁸ Vzhledem k vzdálenosti od samotného kláštera je pravděpodobné, že tento kostel patřil ke klášteru již od jeho založení a patrocinium bylo zvoleno záměrně s odkazem na autora řehole, kterou se klášter řídil. Známe je i původní zasvěcení kostela v Markovicích sv. Jiří, které je doloženo hned následujícího roku.⁵⁹ Poslední prokazatelně dobové je patrocinium Panny Marie a Všech Svatých, které nesl filiální kostel v Kunemilu založený roku 1365.⁶⁰ Za původní lze považovat i zasvěcení kostela v Libici nad Doubravou sv. Egidiovi (Jiljí). Tento titul se u nás objevoval až od druhé poloviny 12. století (známe jich celkem osm), v první polovině 13. století pak jeho obliba poněkud poklesla (z této doby jsou doloženy jen čtyři). Zdeněk Boháč dále předpokládal, že ve druhé polovině 12. století se toto patrocinium uplatňovalo zejména na statcích šlechty – v případě Libice to možné je, ale tato hypotéza je prakticky neověřitelná.⁶¹ V samotném Vilémově je situace poněkud složitější. Zdeněk Boháč předpokládal, že ještě před založením kláštera zde stával kostelík sv. Petra, který se poté stal konventním kostelem. Začátkem 13. století je již uváděn s rozšířeným titulem Petra a Pavla.⁶² Ve 14. století je připomínán farní kostel Panny Marie, který

⁵⁸ CDB VI. 1, č. 149, s. 198.

⁵⁹ CDB VI. 1, č. 241, s. 296.

⁶⁰ LE I, č. 102, s. 50–51.

⁶¹ BOHÁČ, Z.: *Patrocina kostelů při nejstarších kláštorech a kapitulách v českých zemích*. Historická geografie 5, 1970, s. 51–77, zde na s. 67; Týž: *Patrocina jako jeden z pramenů k dějinám osídlení*. Československý časopis historický 21, 1973, s. 369–388.

⁶² Rozšířený titul CDB II, č. 112, s. 107. Zde je bezpochyby vztaženo označení „*inter bona ecclesie*“ na celý klášter.

se nacházel v bezprostřední blízkosti kláštera uvnitř klášterních zdí – mariánské zasvěcení je koneckonců pro konventní kostely typické, byť spíše pro premonstrátské a cisterciácké.⁶³

Zasvěcení kostelů je pramen dost problematický, se kterým se musí pracovat opatrně. Mezi kostely vilémovského kláštera nacházíme v šesti případech patrocinia typická spíše pro období do 13. století (sv. Jiljí, sv. Jiří, sv. Jan Křtitel, sv. Martin, sv. Václav, Panna Marie), což je údaj jistě zajímavý, ale lze použít maximálně jako nepřímý argument pro určení stáří těchto kostelů.⁶⁴ Patrocinia patronálních kostelů vilémovského kláštera nevykazují žádný jasný vzorec – a není se čemu divit. Patronální kostely kláštera podle všech dochovaných informací netvořily jednotný systém. Pokud víme, klášter nikdy cíleně nezakládal vesnické kostely, spíše je v průběhu své existence získával a ztrácel v rámci majetkových transakcí. To na druhou stranu není nic zvláštního, pro benediktinské kláštery nepředstavovala pastorační činnost primární náplň jejich práce (přestože nakonec mnohdy tuto činnost vykonávaly). Vynášet takové soudy pouze na základě problematického rozboru patrociní, z nichž jistě ne všechna jsou dobová, by nebylo správné. Tyto závěry nicméně potvrzuje i samotné personální obsazování těchto kostelů.

* * *

Personální obsazení farních kostelů v pražské diecézi je možné díky dochovaným písemnostem od druhé poloviny 14. století až do vypuknutí husitských válek vcelku podrobně sledovat. Nejvýznamnějším pramenem jsou v tomto směru pochopitelně konfirmační knihy, které ovšem neposkytují vyčerpávající údaje, mnoho dosazených kněží se zde vůbec neobjevuje. Konfirmační knihy zachycují odhadem polovinu až dvě třetiny všech provedených změn, což materiál získaný pro vilémovský klášter potvrzuje.⁶⁵ Tyto mezery je možné alespoň částečně zaplnit údaji ze soudních akt, erekcčních knih i z jiných náhodně dochovaných zdrojů, takže výsledný seznam

⁶³ BOHÁČ, Z.: *Patrocinia kostelů*. Kostel Panny Marie se nacházel *infra septa monasterii*, tedy uvnitř klášterních zdí, např. LC VII, s. 106.

⁶⁴ BOHÁČ, Z.: *Patrocinia kostelů*.

⁶⁵ VODIČKA, O.: *Klérus*, s. 29.

známých farářů je vcelku reprezentativní. Na první pohled zaujme ještě jedna skutečnost: naprostá většina všech změn (85 %) proběhla permutací, výměnou dvou kněží; pouze asi ve 14 % procentech případů byla důvodem personální obměny smrt předchůdce; rezignace (odstoupení) se objevuje jen v jednom dost specifickém případě při potvrzení inkorporace kostela Panny Marie ke klášteru v roce 1392. Převaha permutací je opět vcelku typická pro všechny záznamy v konfirmačních knihách. Zde není na místě generalizovat, ale zdá se, že tyto knihy záměrně sledovaly permutace se zvýšenou pozorností. Kdyby existoval v rámci obsazování patronátních kostelů kláštera nějaký systém, dalo by se očekávat, že alespoň část těchto výměn kněží bude probíhat v rámci tohoto systému, tedy mezi správci klášterních kostelů. Podobné systémy totiž na některých lokalitách prokazatelně fungovaly.⁶⁶ Nic podobného ovšem není možné vysledovat – naopak, neexistuje jediný záznam, který by dokládal výměnu kléru mezi patronátními kostely Vilémova. Skoro se zdá, že klášter takové výměny kněží záměrně zakazoval. Permutace farního kléru probíhaly často v rámci regionu, výměny mezi vzdálenějšími lokalitami (i mezi jinými diecézemi) jsou na druhou stranu také relativně časté, což vcelku koresponduje se známými kariérami kleriků z jiných oblastí.⁶⁷

Relativní četnost záznamů dovoluje pro některé kostely sestavit poměrně souvislé řady farářů, kteří je spravovali, u jiných kostelů jsou záznamy o poznání torzovitější. Aby bylo možné určit, jak dlouho daný kněz ve svém úřadu setrval, je potřeba mít záznamy jak o jeho příchodu do úřadu, tak i odchodu. Často je bohužel k dispozici jen jedna z těchto informací. Celkově lze určit dobu setrvání v úřadu u 29 různých farářů, což na jednu stranu není zanedbatelný vzorek, na druhou stranu však je pro některé analýzy příliš malý.⁶⁸ Lákavé by

⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 33–34; HLEDÍKOVÁ, Z.: *Farní síť ve středověkých Čechách*, zde na s. 31.

⁶⁷ VODÍČKA, O.: *Klérus*, s. 34–80.

⁶⁸ Ve skutečnosti ani není možné prokázat, zda se jedná o 29 různých osob, protože je většinou není možné blíže identifikovat. Pokud se například v nějakém záznamu vyskytuje pouze Jan (tehdy nejběžnější jméno mezi klérem) bez bližší specifikace, není možné vyloučit, že jiný Jan v jiném

bylo zjistit, zda klérus u méně výnosných beneficií fluktoval rychleji, než u těch výnosnějších, ale pro to bohužel chybí souvislejší datové řady, nezbyvá tedy než pracovat s celým datovým souborem. Po jeho vyhodnocení vychází průměrná délka setrvání v úřadu tři roky resp. šest a půl let za použití mediánu resp. aritmetického průměru. Kvůli relativně četným extrémům má větší vypovídací hodnotu spíše medián, tedy ony tři roky (resp. 38 měsíců). Při srovnání s jinými prozkoumanými lokalitami (k dispozici jsou výsledky z děkanátů mnichovohradištského a kameneckého) se ukazuje, že kněží působili při kostelech kláštera spíše kratší dobu. V obou oblastech setrval klérus na jednom místě v průměru pět a půl resp. osm a půl roku v mnichovohradištském děkanátu (medián resp. aritmetický průměr) či pět až šest let v kameneckém děkanátu.⁶⁹ Tato čísla zhruba odpovídají i průměrné době setrvání v úřadu farního kléru patronátních kostelů Johanitů v Čechách, která činila sedm a půl let.⁷⁰ Srovnáním údajů z konfirmačních knih a z vizitačních protokolů nicméně dospěl Martin Nodl k zajímavému závěru, že celkově údaje z konfirmačních knih realitu poněkud zkreslují, protože přinejmenším polovina kněží vykonávala svůj úřad na jedné faře více než 10 let.⁷¹ Přesto lze tvrdit, že klérus patronátních kostelů vilémovského kláštera fluktoval oproti jiným oblastem s větší rychlostí, což není nic zvláštního. Již Zdeňka Hledíková si všimla, že u kostelů pod klášterním patronátem byly výměny farářů častější – doba setrvání v úřadu přesahující 10 let byla ojedinělá, 20 pak zcela výjimečná. V průměru strávil farář patronátního kostela nějakého kláštera ve funkci tři až sedm let se stoupající tendencí častější výměny

záznamu je ve skutečnosti Jan, který někdy dříve spravoval jinou faru vilémovského kláštera.

⁶⁹ VODIČKA, O.: *Klérus*, s. 30–31; DVOŘÁK, T.: *Farní klérus v kameneckém děkanátu*.

⁷⁰ SVOBODA, M.: *Postavení a správa*.

⁷¹ NODL, Martin: *Vizitační protokoly a dějiny každodenního života*. In: Foltýn, Dušan (ed.) za spolupráce Charvátové, Kateřiny a Sommera, Petra: *Historia Monastica I. Sborník z kolokvií a konferencí pořádaných v letech 2002–2003 v cyklu „Život ve středověkém klášteře“* (= *Colloquia mediaevalia* Praegensia 3). Praha 2005, s. 55–67, zde na s. 60.

od přelomu 14. a 15. století (což je obecný trend pro všechny kostely). Z hlediska personálního obsazování patronátních kostelů se tedy Vilémov jeví jako zcela normální klášterní patron.⁷²

Pokud se ještě vrátíme k době setrvání na jednom místě, nejdéle vydržel v Heřmani již zmiňovaný Jan Rus (36,5 let), s více než desetiletým odstupem jej následuje Damián ze Světlé nad Sázavou (26 let). Tyto dva případy jsou nicméně výjimečné. Jen tři další faráři vydrželi ve svých úřadech déle než deset let, byli to Vok v Bučicích (12,5 let), Jan ve Světlé nad Sázavou (12 let) a Vavřinec v Heřmanicích (11 let). Sedm farářů setrvalo v úřadu v rozmezí pěti až 10 lety, zbylá většina (17 případů) na jednom místě nevydržela déle než pět let (viz graf 2 a graf 3).

Možné je sledovat i četnost jmen všech známých farářů. Ve sledovaném období bylo mezi klérem nejrozšířenější jméno Jan, které nacházíme téměř v 27 % případů. S velkým odstupem následuje Václav (15 %). Relativně často se ještě můžeme setkat s Mikulášem (6 %), Jakubem, Ondřejem a Petrem (po 4,5 %), aspoň dvakrát se pak opakují jména Beneš, Matěj (Matyáš) a Tomáš. Ostatní jména se vyskytují vždy jen jednou. Jednoznačně převažují obecně biblická jména, což prakticky znemožňuje vyjádřit se k etnicitě dosazovaných kněží. Na druhou stranu, některá jména (např. Václav či Beneš) lze vcelku bez problémů spojit se slovanským prostředím.⁷³

Otevřenou otázkou zůstává, proč k permutacím kléru docházelo tak často, což je koneckonců obecný problém. Vcelku bez obtíží lze pochopit takové výměny, které proběhly mezi dvěma zhruba stejně výnosnými beneficii, hůře se pak vysvětlují nerovné směny, kdy farář vyměnil svůj post s klerikem z výrazně chudšího svatostánku.

⁷² HLEDÍKOVÁ, Z.: *Ke studiu a možnostem využití patronátních práv*, zde na s. 80.

⁷³ Otázka etnicity (resp. jazykových znalostí) kléru v českých zemích ve středověku zatím nebyla detailně zkoumána. Miroslav Svoboda naznačil, že v oblastech s vyšší německou populací je i mezi klérem více německých jmen, Zdeňka Hledíková zase upozornila, že i znalost jazyka dané oblastí byla jednou ze způsobilostí, kterou musel klerik před nástupem do svého úřadu prokázat. SVOBODA, M.: *Postavení a správa*, zde na s. 19; HLEDÍKOVÁ, Z.: *Písemnosti církevní správy*, zde na s. 31.

Spravovat farní kostel bylo a je zaměstnání, při jehož výkonu přichází kněz neustále do kontaktu s okolními lidmi a jako při výkonu každého kontaktního povolání, farář mohl prostě chtít změnit prostředí. Sociální kontakty kněží asi hráli při těchto výměnách nezanedbatelnou roli, stejně jako na první pohled iracionální důvody – správci kostela například mohlo lézt na nervy místní počasí nebo místní lidé. To jsou všechno pohnutky, které můžeme očekávat, ale jen velmi těžko je dnes dokážeme – tedy až na výjimky. Ostré spory se totiž mohly rozhořet i mezi dvěma faráři z bližšího okolí. Přesně k tomu došlo na počátku 15. století mezi smrdovským farářem Janem a libickým Jakubem. Důvod jejich sporu neznáme, ale patrně byl dost vyhrcočený. Když totiž chtěl Jakub roku 1403 vyměnit své působiště (a zde je možné uvažovat, že k tomu byl přinucen), musel se nejdříve s Janem usmířit pod hrozbou exkomunikace a obrovské finanční pokuty.⁷⁴

Obecně v rámci sledovatelných výměn převažují spíše rovné směny mezi dvěma zhruba stejně výnosnými beneficii, i když i zde je možné nalézt pár nerovných směn. Například na konci září 1406 odešel ze Světlé nad Sázavou (36 gr.) do Týnce nad Labem (69 gr.) Jan výměnou s Janem *Moravem* (Moravským).⁷⁵ Najít důvod pro tyto permutace, tedy budeme-li předpokládat, že byly dobrovolné, není snadné. Jednoduché ostatně nebyly ani poměry vnitřní správy církevních beneficií. Relativně běžná byla v té době funkce střídníka, což byl člověk, který za určitou část výnosu obročí vykonával povinnosti faráře, čímž vlastně pro tohoto faráře vznikla z jeho obročí sinekura.⁷⁶ Podle Ondřeje Vodičky nelze vyloučit ani to, že příslušní faráři se domluvili na nějaké jednorázové finanční kompenzaci za nestejně výnosná beneficia. Takto získané peníze, jak Vodička dále rozvádí, mohl farář využít pro další permutaci s jiným, tentokrát výnosnějším beneficiem.⁷⁷ Toto je sice zatím jen neověřená hypotéza, dobře ale vysvětluje případy extrémně krátkého setrvání faráře v jednom úřadu. Například v Libici nad Doubravou se farář Velislav zdržel jen dva měsíce – od konce prosince 1404 do konce února

⁷⁴ SA IV, rok 1403, č. 191, 196, s. 237–238.

⁷⁵ LC VI, s. 190; RDP, s. 52, 54.

⁷⁶ HLEDÍKOVÁ, Z.: *Farní síť ve středověkých Čechách*.

⁷⁷ VODIČKA, O.: *Klérus*, s. 80–82.

1405.⁷⁸ Pokud si uvědomíme, co vše oficiálnímu prezentování nového faráře předcházelo, musel Velislav svůj další přesun (do Tuněchod v litomyšlské diecézi) začít řešit bezprostředně po své prezentaci do Libice.

Běžné byly i nerovné výměny ze zcela prozaických důvodů. Někteří faráři kvůli vysokému věku přestali zvládat své povinnosti, a proto své beneficium raději vyměnili za jiné, buď klidnější (s menším počtem farníků), nebo přímo nekurátní. I takové případy lze zdokumentovat. Zastavme se proto na chvíli u Jana Rusa a jeho dlouholetého působení v roli heřmaňského plebána, o němž se leccos dozvídáme.⁷⁹ Do Heřmaně přišel na začátku roku 1374 z Činěvsi na Poděbradsku.⁸⁰ Kolik mu v té době bylo, to se odnikud nedozvídáme, ale určitě mu bylo více než 24 let, což byl v předtridentské době minimální věk pro kněžské svěcení.⁸¹ Narodil se tedy pravděpodobně někdy krátce před rokem 1350. Již o tři roky po jeho příchodu se dozvídáme o prvním nájemci heřmaňské fary – za 19 kop grošů ji nechal spravovat jistým Petrem.⁸² Poté o něm na dlouhou dobu prameny mlčí, objevuje se až na konci léta roku 1396 v Praze jako svědek ve zcela jiné kauze, která se ho netýkala. Na konci toho samého roku pak ustanovil prokurátory ve věci kauzy ohledně obsazení kaple Božího Těla v Kutné Hoře, kam se snažil protlačit jistého Martina, nevíme však s jakým úspěchem.⁸³ Poté se informace o něm odmlčují téměř na celou dekádu a znovu se objevuje až na začátku roku 1407 opět v Praze a opět v roli svědka.⁸⁴ K prvnímu květnovému dni roku 1408 se dozvídáme o sporu mezi Janem Rusem a bývalým nájemcem

⁷⁸ LC VI, s. 135, 139.

⁷⁹ Jan Rus, resp. Jan *dictus* Rus, tedy Jan řečený Rus. Občas se vyskytuje pouze pod svou přezdívkou (*dominus Rus* – pan Rus), občas pouze pod svým křestním jménem Jan (tyto případy lze identifikovat pouze tehdy, je-li současně uveden i jako heřmaňský plebán).

⁸⁰ LC III–IV, s. 5.

⁸¹ DOLEŽALOVÁ, E.: *Teorie a praxe*, zde na s. 172.

⁸² SA I, rok 1377, č. 281, s. 231–232.

⁸³ SA III, rok 1396, č. 100, 201, s. 191–192, 219.

⁸⁴ SA V, rok 1407, č. 192, s. 353.

heřmaňské fary, který se jmenoval Petr.⁸⁵ Tím ovšem spory s bývalými střídníky nekončil, o pár měsíců později byl ve sporu s dalším bývalým nájemcem, tentokrát Janem, který mu musel vyplatit šest kop grošů.⁸⁶ V soudních aktech se Jan Rus objevuje ještě jednou. V nahodilém záznamu na konci jedné knihy se nachází mimo jiné i jedna neúplná poznámka, která upozorňuje na *multe negligencie*, mnohé nedbalosti, kterých se měl soudě podle kontextu dopustit jakýsi nájemce heřmaňské fary. Záznam bohužel není úplný a datovatelný jen rámcově do let 1406 a 1407.⁸⁷ Heřmaňskou faru Jan Rus opustil až v srpnu roku 1410, kdy mu bylo přinejmenším 60 let, ale ani v té době jeho kněžská kariéra neskončila. Přesídlil do Kutné Hory, kde se stal oltářníkem u oltáře svatého Petra a Pavla v hlavním chrámu.⁸⁸

Jan Rus prokazatelně využíval služeb střídníků ve velkém a evidentně trávil hodně času v Praze. Výjimečně je dokonce možné toto chování vysvětlit. Jan Rus byl totiž mnohoobročník. Z konce roku 1387 pochází zmínka o tom, že očekává jakousi pražskou prebendu, kterou také za pár měsíců (tedy již v roce 1388) obdržel – stal se kanovníkem metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze a přitom byl stále farářem v Heřmaní.⁸⁹ Není proto divu, že správu heřmaňské fary přenechal střídníkům. Případ Jana nicméně není v tomto směru ojedinělý. Faráře patronátních kostelů vilémovského kláštera často potkáváme v zajímavých pozicích. Výmluvný je v tomto směru záznam z roku 1374. Toho roku přijal Tomáš, prokurátor veškerého kléru v litomyšlské diecézi, 150 českých florénů (zlatých mincí) od Jana, děkana nedávno založené kapituly sv. Apolináře v Praze, který byl v té době také papežským kolektorem.⁹⁰ Důvod této transakce není zas tak důležitý, zajímavý je vztah těchto evidentně významných osob k vilémovskému klášteru. Tomáš byl totiž zároveň farářem v Heřmanicích a Jan pro změnu farářem v samotném Vilémově.⁹¹

⁸⁵ SA VI, rok 1408, č. 291, 377, s. 251, 278–279.

⁸⁶ SA VI, rok 1408, č. 644, s. 350.

⁸⁷ SA V, s. 453.

⁸⁸ LC VII, s. 6.

⁸⁹ MV V, č. 157, s. 100.

⁹⁰ SA I, rok 1374, č. 71, s. 84–85.

⁹¹ K identifikaci Jana SA I, rok 1374, č. 26, s. 77.

Ve vztahu k personálnímu obsazení patronálních kostelů je zajímavé sledovat i vzdělání kleriků. Výše bylo uvedeno, že základními podmínkami v tomto směru byla gramotnost, znalost latinského jazyka, liturgický zpěv a v některých případech i znalost jazyka dané oblasti. V této době zároveň vzrůstaly požadavky na další vzdělání kléru, což byl koneckonců i jeden z důvodů existence střídníků, kteří se měli starat o farnost v době studií jejich správce.⁹² Univerzitní gradus lze doložit pouze u Jana Morava a jistého Přibíka, oba byli mistry (magistry). Přibíka nalézáme pouze v jednom izolovaném údaji z roku 1386 jako smrdovského faráře, Jan *Moravus* (latinská přezdívka evidentně narážející na jeho moravský původ) působil necelé dva roky (1406–1408) jako plebán ve Světlé nad Sázavou.⁹³ Zcela náhodou jsem narazil na jeden záznam v soudních aktech, ve kterém magistr Jan *Moravus* (resp. *Moraws*) vystupuje jako prokurátor sedleckého kláštera v jedné kauze.⁹⁴ Sledovat kariéru tohoto klerika by bylo jistě zajímavé (díky jeho přezdívkě ho lze snadno identifikovat), ale tento úkol se opět vymyká možností předkládané studie.

Asi poslední věc, kterou je možné ze shromážděných dat vyčíst, je celkový počet nově prezentovaných farářů v konkrétních letech (viz graf 1). Na základě těchto údajů je například možné zjistit, zda zvýšený výskyt nově prezentovaných farářů koreluje s morovými epidemiemi. Výsledky nicméně nejsou zcela jednoznačné. V první řadě se nesetkáváme s žádnými extrémy. Maximální hodnota jsou čtyři písemně zachycené prezentace za jeden rok a to v letech 1362 a 1408. Ke třem prezentacím v jednom roce došlo v letech 1399, 1415 a 1417. Naopak existují období, kdy žádné prezentace zaznamenány nejsou (což nemusí znamenat, že k žádným nedocházelo, záznamy mezi koncem roku 1380 a začátkem roku 1383 například v konfirmačních knihách zcela chybí), nejdelší je šestileté období mezi lety 1365 a 1370. Naopak více záznamů se dochovalo obecně od počátku 15. století, zejména pak v letech 1413–1417, kdy došlo celkem

⁹² HLEDÍKOVÁ, Z.: *Farní síť ve středověkých Čechách*, zde na s. 29.

⁹³ SA II, rok 1386, č. 241, s. 398; LC VI, s. 190; LC VI, s. 238.

⁹⁴ SA III, rok 1396, č. 119, s. 194.

k 11 novým prezentacím, což tvoří téměř 20 % všech dochovaných záznamů. To je však obecný jev, který má souvislost se stavem vedení těchto záznamů, nikoliv s děním ve Vilémově.

* * *

Pokud budeme patronátní kostely vilémovského kláštera hodnotit z architektonického hlediska, vždy se jednalo jen o prosté stavby, vesměs později upravované. Prokazatelně původně románský je kostel sv. Jiljí v Libici nad Doubravou,⁹⁵ u ostatních kostelů je zatím románská fáze nedoložená. Některé z kostelů, podle téměř století starého architektonického rozboru, obsahují stavební části ze 13. století. Mezi ně patří kostely v Dolních Bučicích (nejisté, původní kostel byl stržen v polovině 19. století), Kněži, Smrdově (s otazníkem) a Světlé nad Sázavou.⁹⁶ Novější architektonický rozbor je přístupný pro kostel v Markovicích. Původní kostel (neznámé podoby) byl nahrazen rozsáhlejší novostavbou někdy v první polovině 14. století. Z této stavební fáze pochází i dnešní presbytář, což je *de facto* jediná část původně výrazně většího kostela, která přežila do dneška. Kostel byl klenut gotickou žebrovou klenbou, po které dnes zůstaly jen stopy. V raném novověku se kostel dočkal ještě několika stavebních úprav, poté ale pustnul a v 19. století byla jeho větší část stržena. Od druhé poloviny 19. století byl opravován. Za pozornost stojí i středověké malby v interiéru presbytáře, které se naštěstí dochovaly dodnes.⁹⁷ Z první poloviny 14. století asi pochází i kostely v Lučici, Skuhrově a Stusyni.⁹⁸ Kostel sv. Kunhuty (patrocinium nemusí být původní) v Polomi u Trhové Kamenice pochází v dnešní podobě až z konce 18. století, nejstarší architektonická fáze zachycena bohužel není.⁹⁹ Kostel

⁹⁵ SMETÁNKA, Zdeněk – ŠKABRADA, Jiří: *Neznámý románský kostel na Libické cestě. Příspěvek k povrchovému průzkumu raně středověké vesnice*. Archeologické rozhledy 27, 1975, s. 178–181, 238–239.

⁹⁶ BIRNBAUMOVÁ, A.: *Soupis*, s. 49, 234–236, 316.

⁹⁷ KIBIC, Karel ml.: *Středověká venkovská sakrální architektura na Čáslavsku*. Praha 2010, s. 106–110.

⁹⁸ BIRNBAUMOVÁ, A.: *Soupis*, s. 256–257, 312, 325.

⁹⁹ CHYTIL, Karel: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu chrudimském*. Praha 1900, s. 178–179. Starší stavební fáze je jistá –

Panny Marie ve Vilémově se nacházel uvnitř klášterních zdí. Během husitských válek byl buď vážně poškozen, nebo zcela zničen – tedy až na jeho věž, která je dnes součástí kostela sv. Václava. Dochovaná věž nicméně vykazuje složitější stavební vývoj, který ještě bude nutné zhodnotit. Dnešní kostel sv. Václava mohl vzniknout na místě původního kostela, vyloučit ani nelze prostou změnu patrocinia, které je doloženo až k polovině 17. století. Tato stavba vznikla po záměrné destrukci předchozí (údajně již dost poškozené) budovy v první polovině 18. století, takže za této situace skutečně není snadné vynášet nějaké jednoznačné závěry. Nedávnému výzkumu Miroslava Kováře a Martina Musílka vdčíme za nové informace k architektonickému vývoji kláštera. Podle rozboru nalezených architektonických detailů je zřejmé, že stavební činnost zde probíhala i v průběhu 14. století a že i tato stavební fáze neztrácela ze zřetele moderní trendy. Nezbyvá než doufat, že stavebně historický průzkum klášterního areálu bude ještě pokračovat, evidentně může přinést další cenné informace.¹⁰⁰

O tom, jak patronátní kostely vilémovského kláštera na konci středověku vypadaly, bohužel není možné napsat o mnoho více. Jeden náhodně dochovaný pramen na druhou stranu umožňuje alespoň letmo nahlédnout do výbavy takového kostela. Roku 1408 se v Libici nad Doubravou stal nevídaný skandál. Faru měl v té době v pronájmu jistý Jan, který ukradl dva kalichy, koně, luk a knihu Jakuba de Voragine, kterou prodal za 40 grošů.¹⁰¹ Pochopitelně se jednalo jen o část výbavy zdejší fary, kterou bylo možné bez obtíží a narychlo přesunout. Kalichy jistě do fary patří. Kniha Jakuba Voragine byla s největší pravděpodobností *Legenda Aurea*, Zlatá legenda, kompendium životů svatých vzniklé ve 13. století. Tato kniha se stala jednou z nejpobulárnějších knih středověku, takže její přítomnost v Libici také příliš neudiví, tato informace je zajímavá spíše z hlediska vybavenosti knihoven vesnických far. Dovedu si představit, že

jednak kvůli písemným zprávám, pak i díky zvonu, který zde ještě před rokem 1900 byl a který byl rámcově datován do 15. století.

¹⁰⁰ BIRNBAUMOVÁ, A.: *Soupis*, s. 346–347; KOVÁŘ, M. – MUSÍLEK, M.: *Benediktinské opatství*.

¹⁰¹ PODLAHA, Antonín (ed.): *Akta korektorů duchovenstva diecése pražské z let 1407–1410*. Praha 1921, s. 20.

si kolem svátku sv. Jiljí (1. září) libický farář s pomocí této knihy připravoval kázání o skutcích tohoto světce, který se podle Jakuba Voragine narodil v Aténách a žil kolem roku páně 700.¹⁰² Kůň na faře se dá také vcelku očekávat, co ale dělal zdejší farář s lukem, to už raději nechám na představivosti každého čtenáře.

Kromě Libice existuje ještě jeden kostel, o jehož středověké podobě se dochovaly alespoň nějaké stopy. Jedná se o kostel sv. Václava ve Světlé nad Sázavou, který jistě patřil k nejvýznamnějším kostelům v regionu a byl také vůbec nejbohatším kostelem vilémovského kláštera.¹⁰³ Kdy kostel vzniknul a jak původně vypadal, to se odnikud nedozvídáme. Jisté je pouze to, že byl během své dlouhé existence několikrát přestavován. Předpokládaná gotická výstavba ve druhé polovině 13. století mohla být přestavbou staršího a skromnějšího svatostánku. Nákladná rekonstrukce z druhé poloviny 16. století bohužel (pro medievisty) značnou část středověké stavební fáze překryla, až na gotický presbytář, který se dochoval dodnes. Za oltářem bylo nedávno nalezeno i gotické sanktuárium. Ke středověké výbavě kostela pravděpodobně patřila i prostá kamenná kropenka a křtitelnice, které se dnes nacházejí v soukromých rukách v Dolních Bohušicích. O významu tohoto kostela svědčí i zřízení vedlejšího oltáře sv. Kateřiny roku 1381 soukromým nadáním bratrů Domaslava a Petra z Lipničky.¹⁰⁴ Alena Křivská předpokládala, že samostatně vedle kostela ještě stála zvonice.¹⁰⁵ O zvonici samotné

¹⁰² *Jakub de Voragine. Legenda Aurea.* Český výbor přeložili Bahník, Václav – Vidmanová, Anežka – Zachová, Irena. 2. vyd. Praha 1998, s. 250–252.

¹⁰³ Dějinami kostela sv. Václava ve Světlé se nejsoustavněji věnu Alena Křivská, viz KŘIVSKÁ, A.: *Interiér děkanského kostela sv. Václava ve Světlé nad Sázavou a jeho proměny během uplynulých sedmi století.* Havlíčkobrodsko 21, 2007, s. 109–138. K dějinám kostela srov. i TÁŽ: *Strípky z nejstarší historie děkanského kostela sv. Václava ve Světlé nad Sázavou.* Havlíčkobrodsko 19, 2005, s. 20–36; TÁŽ: *Petr a Domaslav z Lipničky a jejich donace světelskému kostelu v roce 1381.* Havlíčkobrodsko 25, 2011, s. 195–214.

¹⁰⁴ LE II, č. 331, s. 189–190.

¹⁰⁵ KŘIVSKÁ, A.: *Strípky z nejstarší historie,* zde na s. 22.

středověké písemné prameny mlčí, ale vzhledem k tomu, že existence zvonů je v kostele sv. Václava ve Světlé prokazatelná, je nutné nějakou předpokládat. Kostel měl ve středověku dokonce i vlastního zvoníka – roku 1406 je zmíněn zdejší *campanarius* Mirek v jakémisi sporu s Mikulášem Sopúchem, farářem z Mnichovic.¹⁰⁶

* * *

Vilémovský klášter ke svým patronátním kostelům přistupoval asi dost podobně, jako jiné kláštery v té době, pro srovnání jsou bohužel jen údaje ze sázavského a milevského kláštera. Benediktinský sázavský klášter držel v pražské diecézi celkem 12 patronátních kostelů, na rozdíl od vilémovského kláštera ale asi neměl žádné patronátní kostely v jiných diecézích. Z tohoto pohledu se jeví vilémovský klášter jako bohatší instituce. Co se geografického rozmístění týče, i v případě sázavského kláštera se většina patronátních kostelů nacházela v okolí kláštera, převážně na jeho majetcích. Vzdálenější kostely byly, podobně jako v případě Viléma, vesměs později inkorporovány a i sázavský klášter disponoval minimálně jedním proboštstvím. Asi jediným rozdílem je, že okolní šlechta relativně často dosazovala sázavské mnichy jako faráře ke svým kostelům, což se v případě vilémovského kláštera nedozvídáme.¹⁰⁷

Premonstrátský klášter v Milevsku si ve středověku činil nárok na 14 farních kostelů, z nichž osm bylo nakonec inkorporováno. Nároky k některým kostelům nicméně byly dost problematické, ve druhé polovině 14. století se jejich počet ustálil na 10. Jako v případě Viléma i Sázavy se největší skupina patronátních kostelů milevského kláštera nacházela v jeho bezprostředním okolí. Klášter

¹⁰⁶ SA V, rok 1406, č. 242, s. 65.

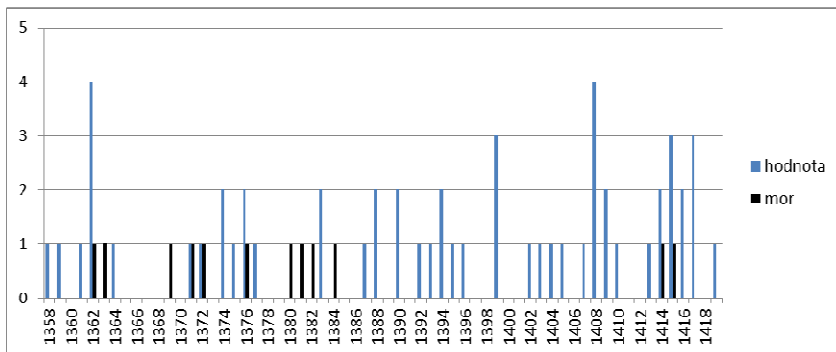
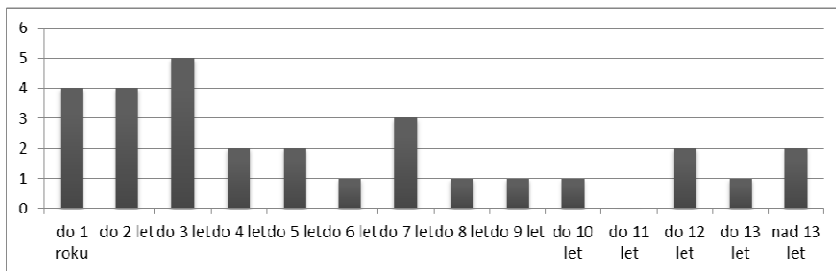
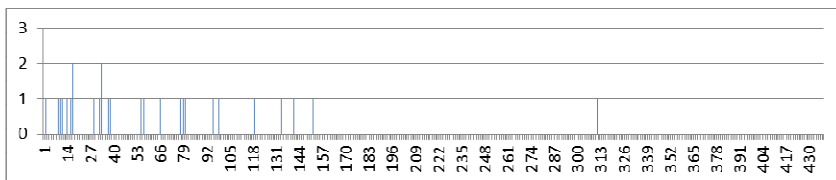
¹⁰⁷ FOLTÝN, Dušan: *Patronátní kostely Sázavského kláštera – příspěvek k úvahám o genezi předhusitského klášterního panství*. In: *Historia monastica I. Sborník z kolokvií a konferencí pořádaných v letech 2002–2003 v cyklu „Život ve středověkém klášteře“*, ed. Foltýn, Dušan za spolupráce Charvátové, Kateřiny a Sommera, Petra (= *Colloquia mediaevalia Pragensia* 3), Praha 2005, s. 153–162.

držel patronátní práva i ke vzdálenějším kostelům, např. více než 100 km vzdálené Toužimi, ve které vzniklo proboštství.¹⁰⁸

Vraťme se ještě jednou k otázce, co počet patronátních kostelů vlastně prozrazuje. Zdeněk Boháč vcelku přesvědčivě dokázal, že patronátní kostely mnoho prozrazují o pozemkové držbě, která s patronátním právem nepřímo souvisí. Ve své studii uvádí tabulku světských a duchovních feudálů podle počtu patronátních práv, kam umístil Vilémov do kategorie 11–15 patronátních kostelů. Vilémovský klášter však disponoval celkem 17 patronátními kostely (pokud připočítáme i moravské), čímž v této tabulce poskočí směrem nahoru. Toto množství patronátních kostelů vcelku spolehlivě odhaluje, že vilémovský klášter byl ve skutečnosti velmi bohatou institucí, která se řadila po bok Břevnova či pánů z Rýzmburka.¹⁰⁹ Je pochopitelné ještě otázku dalšího výzkumu, do jaké míry je možné tento ukazatel považovat za bernou minci. I přes to je možné konstatovat, že vilémovský klášter skutečně nebyl zapadlým klášterem z podhůří Železných hor, ale na svou dobu významnou a vlivnou institucí s rozsáhlým pozemkovým majetkem. Je jistě škoda, že se na tento kdysi tak významný klášter dnes často zapomíná.

¹⁰⁸ ADÁMEK, Jan: *Patronáty milevského kláštera ve středověku*. Bibliotheca Strahoviensis 4–5, 2001, s. 63–82.

¹⁰⁹ BOHÁČ, Z.: *Struktura feudální pozemkové držby*, zde na s. 21.

PŘÍLOHY:*Graf 1: počet prezentovaných kněží podle konfirmačních knih**Graf 2: doba setrvání farářů v úřadu**Graf 3: doba setrvání farářů v úřadu (v měsících)*

Doložení farářů patronátních kostelů vilémovského kláštera

Bučice:

farář	příchod do úřadu	přišel z (výše papežského desátku)	důvod P (permutace) S (smrt)	zdroj
	odchod z úřadu	odešel do (výše papežského desátku)		
Bartoloměj	13.12.1380	?	?	SA II, rok 1380, č. 482, s. 73
Vok	1.10.1383	Lipoltice (27 gr.)	P	LC III–IV, s. 159
	11.6.1396	Lovčice (15 gr.)	P	LC V, s. 258
Myslibor	?	?	?	

Heřmanice:

farář	příchod do úřadu	přišel z (výše papežského desátku)	důvod P (permutace) S (smrt)	zdroj
	odchod z úřadu	odešel do (výše papežského desátku)		
Ondřej	?	?	?	
	14.6.1359	Zlíchov (u Prahy) (6 gr.)	P	LC I. 1, s. 95
	?	?	?	
Tomáš	doložen 26.4.1374	?	?	SA I, rok 1374, č. 71, s. 84–85
		?	?	
Svatoslav	?	?	?	
	4.7.1413	Žehušice	P	LC VII,

Václav		(12 gr.)		s. 89
	7.3.1416	Uhelná Příbram (21 gr.)	P	LC VII, s. 195
Ambrož	?	?	?	
Václav	?	?	?	
	20.6.1417	Běstvína (12 gr.)	P	LC VII, s. 231
Jakub	?	?	?	

Heřmaň:

farář	příchod do úřadu	přišel z (výše papežského desátku)	důvod P (permutace)	zdroj
	odchod z úřadu	odešel do (výše papežského desátku)	S (smrt)	
Markvart	?	?	?	
	2.11.1362		S	LC I. 1, s. 185
Vavřinec, syn Miroslava z Michalo- vic ¹¹⁰	30.1.1374	Činěves (na Poděbradsku) (9 gr.)	P	LC III–IV, s. 5
Jan řečený Rus	8.8.1410	Kutná Hora (altar. ss. Petri et Pauli Apostol. in eccl. superiori)	P	LC VII, s. 6
Mikuláš	?	?	?	

¹¹⁰ Jméno otce viz MV III, s. 295.

Kněž (alias Habry):

farář	příchod do úřadu	přišel z (výše papežského desátku)	důvod P (permutace)	zdroj
	odchod z úřadu	odešel do (výše papežského desátku)	S (smrt)	
Veliš (<i>Welisius</i>)	?	?	?	
Jan	2.4.1375	Rynárec (15 gr.)	P	LC III–IV, s. 33
	28.1.1376	Šlapanov (45 gr.)	P	LC III–IV, s. 48; SA 1, rok 1376, č. 3, s. 145
Zbyněk	?	?	?	

Libice nad Doubravou:

farář	příchod do úřadu	přišel z (výše papežského desátku)	důvod P (permutace)	zdroj
	odchod z úřadu	odešel do (výše papežského desátku)	S (smrt)	
Heřman (<i>Hermannus</i>)	?	?	?	
Jan, syn Mořice (Mauritia) ze Soběšína	17.10.1362		S	LC I. 1, s. 184
		Soběšín (?)		
	?	?	?	
Petr Kostka	?	?	?	
Jan Dulcis	před		S	MV V, č. 1233, s. 666
	17.11.1396	spor s Jakubem ze Šumic		
Jakub ze Šumic		?	?	
	23.7.1403	Mostkovice	P	LC VI, s. 94;

Matyáš		(olom. diec.)		SA IV, rok 1403, č. 191, s. 237; SA IV, rok 1403, č. 196, s. 238
	20.12.1404	Červená Lhota (olom. diec.)	P	LC VI, s. 135
Velislav				
	23.2.1405	Tuněchody (lit. diec.)	P	LC VI, s. 139
<i>Wlachnonus</i>				
	?	?	?	
Petr				
	6.2.1409	Čáslav (altar S. Martini in eccl. parroch. in Czaslavia)	P	LC VI, s. 282
Jan				
	9.8.1415	Postupice (u Benešova) (15 gr.)	P	LC VII, s. 168
Václav				
	8.11.1417	Přibyslav (15 gr.)	P	LC VII, s. 245
Václav				
	?	?	?	

Lučice:

farář	příchod do úřadu	přišel z (výše papežského desátku)	důvod P (permutace)	zdroj
	odchod z úřadu	odešel do (výše papežského desátku)	S (smrt)	
Odolen	?	?	?	
	7.12.1390	Kozmice (u Benešova) (1385 – 15 gr;	P	LC IV, s. 44
Tomáš				

Tomáš	7.5.1393	Všebořice (1384 – 9 gr.)	P	LC V, s. 162
Ondřej				
Uněk (Vncze)	25.9.1399	Kamberk (u Mladé Vožice) (?)	P	LC VI, s. 10
	?	?		
Blažej (Blazconus)	?	?	?	
	6.7.1407	Bochov (12 gr.)	P	LC VI, s. 218
Erazmus				
Petr	12.6.1408	Radinin resp. Radmir alias Absdorf (zaniklá Radmíř?) (olom. diec.)	P	LC VI, s. 245; SA VI, rok 1408, č. 441, s. 298
	19.4.1409	Michalovice (6 gr.)		
Václav				
Mikuláš	18.5.1417	Krsovice (12 gr.)	P	LC VII, s. 229
	?	?		

Polom:

farář	příchod do úřadu	přišel z (výše papežského desátku)	důvod P (permutace) S (smrt)	zdroj
	odchod z úřadu	odešel do (výše papežského desátku)		
Ondřej	?	?	?	

Ondřej	21.11.1362	?	S	LC I, 1, s. 187
Albert z Bojanova (<i>Albertus de Bogenow</i>)	1.4.1371	Bobrová (olom. diec.)	P	LC II, s. 50
Jan	?	?	?	
<i>Swachonus</i>	?	?	?	
	23.3.1387	Ličná (lit. diec.)	P	LC III–VI, s. 189
Jan	?	?	?	
Blažej	13.8.1392	Licibořice (lit. diec.)	?	SA III, rok 1392, č. 297, s. 74
	21.7.1402	Licibořice (lit. diec.)	P	LC VI, s. 74–75
Budík	?	?	?	

Skuhrov:

farář	příchod do úřadu	přišel z (výše papežského desátku)	důvod P (permutace)	zdroj
	odchod z úřadu	odešel do (výše papežského desátku)	S (smrt)	
Václav	?	?	?	
	16.6.1415	Rohozná (?)	P	LC VII, s. 161
Pavel	?	?	?	
Jan	?	?	?	
	21.8.1416	Dolní Krupá (15 gr.)	P	LC VII, s. 208
Mikuláš	?	?	?	

Smrdov (Sázavka):

farář	příchod do úřadu	přišel z (výše papežského desátku)	důvod P (permutace) S (smrt)	zdroj
	odchod z úřadu	odešel do (výše papežského desátku)		
Petr <i>de Wrutich</i> (z Vroutku?)	?	?	?	
	14.9.1358	Vidhostice (30 gr.)	P	LC I. 1, s. 66
Ondřej z Dobronic	28.6.1361	Suchdol (30 gr.)	P	LC I. 1, s. 156
Jan	?	?	?	
<i>Hanco</i>	?	?	?	
	5.1.1372	Hněvkovice (18 gr.)	P	LC II, s. 68
Jan	?	?	?	
<i>Hanco</i>	doložen 3.5.1373	Hněvkovice (?)	?	SA I, rok 1373, č. 136, s. 28
		?	?	
mistr Přibík	doložen 17.6.1386	?	?	SA II, rok 1386, č. 241, s. 398
		?	?	
Konrád	?	?	?	
	29.7.1388	Dolní Krupá (15 gr.)	P	LC III–IV, s. 201
Petr	?	?	?	
Jan	před 6.9.1396 (?)	?	?	SA III, rok 1396, č. 118, s. 193–194
	12.6.1419	Nova civitas (děkanát Prácheň) (18 gr.)	P	LC VII, s. 293
Jan	?	?	?	
	?	?	?	

Stusyně:

farář	příchod do úřadu	přišel z (výše papežského desátku)	důvod P (permutace)	zdroj
	odchod z úřadu	odešel do (výše papežského desátku)	S (smrt)	
Matyáš	?	?	?	
Henslin	10.7.1374	Žumberk (lit. diec.)	P	LC III–IV, s. 16; SA I, rok 1374, č. 100, 105, s. 91–93
	13.10.1377	Siltperg (lit. diec.)	P	LC III–IV, s. 79; SA I, rok 1377, č. 240, s. 224
Jan	1.5.1383	Žamberk (3 gr.)	P	LC III–IV, s. 150
Mikuláš	27.2.1388	Oškobrh (18 gr.)	P	LC III–IV, s. 198
	16.10.1394	Podhradí (olom. diec.)	P	LC V, s. 198
Beneš	?	?	?	
Martin	?	?	?	
Václav	23.10.1399	Stochov (spolu s Tuchlovicemi 39 gr.)	P	LC VI, s. 12–13
	31.10.1399			
	doložen ještě 3.10.1407	?	?	LE V, č. 1041, s. 755
Jan	?	?	?	
Václav	17.8.1408	Nasavrky (lit. diec.)	P	LC VI, s. 250
	?	?	?	

<i>Hermannus</i>	?	?	?	
	19.6.1414	alt. Prime misse B. Marie virg. ante Letam curiam Maioris ciuit. Prag.	P	LC VII, s. 121–122
Adus				
	13.9.1415	Červená Řečice (alt. Corporis Chr. in eccl. par. prope opidum Rzeczicz) (30 gr.)	P	LC VII, s. 173
Matyáš				
	?	?	?	

Světla nad Sázavou:

farář	příchod do úřadu	přišel z (výše papežského desátku)	důvod P (permutace)	zdroj
	odchod z úřadu	odešel do (výše papežského desátku)	S (smrt)	
Václav	?	?	?	
	10.11.1362		S	LC I. 1, s. 186
Konrád z Trutnova (clericus)	20.4.1364	kostel sv. Apolináře v Praze	P	LC I. 2, s. 47–48
Damián	18.4.1390	Výškovice (<i>Wiscouicz</i> , olom. diec.)	P	LC V, s. 7
Blažej (Blažek) (<i>Blasius</i> resp. <i>Blazconus</i>) z Orlíku nad Vltavou (<i>de Antiqua Sella</i>) ¹¹¹	16.12.1394	Starý Plzenec (51 gr.)	P	LC V, s. 204

¹¹¹ MV V, č. 497, s. 279.

Jan				
	28.9.1406	Týnec nad Labem (69 gr.)	P	LC VI, s. 190
mistr Jan Moravus	2.3.1408	(Havlíčkův) Brod (60 gr.)	P	LC VI, s. 238
Jan <i>de Redis</i>	?	?	?	

Vilémov:

farář	příchod do úřadu	přišel z (výše papežského desátku)	důvod P (permutace)	zdroj
	odchod z úřadu	odešel do (výše papežského desátku)	S (smrt) R (rezignace)	
Jan	doložen 17.2.1374	zároveň děkan u sv. Apolináře v Praze		SA I, rok 1374, č. 26, s. 77
	2.8.1376	Šlapanov (45 gr.)	P	LC III–IV, s. 55; SA I, rok 1376, č. 85, s. 162–163
Jan	?	?	?	
Velislav	1.9.1378	Rozhovice (lit. diec.)	?	SA I, rok 1378, č. 322, s. 299
Tvrdek (<i>Twrdco</i>)	doloženo 14.1.1379	Činí si nárok na vilémovskou faru.		SA I, rok 1379, č. 24, 56, 228, s. 329, 333, 364
	doloženo 18.2.1379	Asi neprávem dosazený světský kněz zmiňovaný v papežském listu z roku 1382 (viz níže)		
	doloženo 9.9.1379			

inkorporace	1382			LE II, č. 393, s. 236
potvrzení inkorporace	1391			LE IV, č. 508, s. 363–364
Velislav	13.1.1392		R	LC V, s. 108
Václav	?	?	?	
	1.10.1395		S	LC V, s. 233–234
Zachariáš (<i>professus monasterii</i>)	20.2.1414		S	LC VII, s. 106

Seznam zkratek

CDB *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*

LE *Libri erectionum archidioecesis pragensis saeculo XIV. et XV.*

MHB *Monumenta historica Bohemiae nusque antehac edita*

MV *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*

RBM *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*

RDP *Registra Decimarum Papalium*

SA *Soudní akta konsistoře pražské*

Prameny

Akta korektorů duchovenstva diecése pražské z let 1407–1410, ed. Podlaha, Antonín. Praha 1921.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II, VI. 1, edd. Friedrich, Gustav – Sviták, Zbyněk – Krmíčková, Helena – Krejčíková, Jarmila. Praha 1912, 2006.

Jakub de Voragine. Legenda Aurea. Český výbor přeložili Bahník, Václav – Vidmanová, Anežka – Zachová, Irena. 2. vyd. Praha 1998.

Katalog listin a listů k VII. dílu Českého diplomatáře I. (Zpracování diplomatického materiálu pro období květen 1283 – květen 1297), ed. Havel, Dalibor. Brno 2011.

Libri erectionum archidioecesis pragensis saeculo XIV. et XV. I–VI, edd. Borový, Klement – Podlaha, Antonín. Praha 1875–1927.

Monumenta historica Bohemiae nusque antehac edita IV, VI, ed. Dobner, Gelasius. Praha 1779, 1785.

- Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia I–V, edd. Klicman, Ladislav – Novák, Jan Bedřich – Jenšovský, Bedřich – Stloukal, Karel – Krofta, Kamil. Praha 1903–1953.
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II–IV, ed. Emler, Josef. Praha 1882–1892.
- Registra Decimarum Papalium, ed. Tomek, Václav Vladivoj. Praha 1873.
- Soudní akta konsistoře pražské I–VII, ed. Tadra, Ferdinand. Praha 1893–1901.

Literatura

- Adámek, Jan: *Patronáty milevského kláštera ve středověku*. Bibliotheca Strahoviensis 4–5, 2001, s. 63–82.
- Birnbaumová, Alžběta: *Soupis památek historických a uměleckých v Čechách. Politický okres čáslavský*. Praha 1929.
- Boháč, Zdeněk: *Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení. Československý časopis historický* 21, 1973, s. 369–388.
- Boháč, Zdeněk: *Patrocinia kostelů při nejstarších kláštorech a kapitulách v českých zemích*. Historická geografie 5, 1970, s. 51–77.
- Boháč, Zdeněk: *Struktura feudální pozemkové držby v Čechách na prahu husitské revoluce. (Pokus o rekonstrukci podle patronátních práv)*. Folia historica Bohemica 7, 1984, s. 7–42.
- Borovský, Tomáš – Chocholáč, Bronislav – Pumpr, Pavel (edd.): *Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století*. Brno 2007.
- Doležalová, Eva: *Teorie a praxe svěcení kleriků v předhusitských Čechách*. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 2. Z pomocných věd historických XV, 1999, s. 171–181.
- Dvořák, Tomáš: *Farní klérus v kameneckém děkanátu v letech 1354–1436. Pokus o historickostatistickou analýzu na základě konfirmačních knih (resumé)*. In: Hrdina, Jan – Zilynská, Blanka (edd.): *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku (= Colloquia mediaevalia Pragensia 8)*. Praha 2007, s. 179.
- Foltýn, Dušan: *Patronátní kostely Sázavského kláštera – příspěvek k úvahám o genezi předhusitského klášterního panství*. In: *Historia monastica I. Sborník z kolokvií a konferencí pořádaných v letech 2002–2003 v cyklu „Život ve středověkém klášteře“*, ed. Foltýn, Dušan za spolupráce Charvátové, Kateřiny a Sommera, Petra (= *Colloquia mediaevalia Pragensia 3*), Praha 2005, s. 153–162.
- Hledíková, Zdeňka: *Farní síť ve středověkých Čechách a možnosti jejího studia*. In: Hrdina, Jan – Zilynská, Blanka (edd.): *Církevní topografie*

- a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku (= *Colloquia mediaevalia Pragensia* 8). Praha 2007, s. 23–32.
- Hledíková, Zdeňka: *Ke studiu a možnostem využití patronátních práv v předhusitských Čechách*. *Folia historica Bohemica* 7, 1984, s. 41–99.
- Hledíková, Zdeňka: *Písemnosti církevní správy pražské (arci)diecéze v pozdním středověku*. *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica* 2. Z pomocných věd historických XV, 1999, s. 27–38.
- Hledíková, Zdeňka: *Svět české středověké církve*. Praha 2010.
- Chytil, Karel: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese chrudimském*. Praha 1900.
- Kibic, Karel ml.: *Středověká venkovská sakrální architektura na Čáslavsku*. Praha 2010.
- Kindlová, Jana: *Venkovské duchovenstvo předhusitských Čech*. *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica* 2. Z pomocných věd historických XV, 1999, s. 183–202.
- Kovář, Miroslav – Musilek, Martin: *Benediktinské opatství sv. Petra a Pavla ve Vilémově. Příspěvek k historii a stavební podobě „zapomenutého“ kláštera pod Železnými horami*. *Časopis společnosti přátel starožitností* 117, 2009, č. 3, s. 157–183.
- Křivská, Alena: *Interiér děkanského kostela sv. Václava ve Světlé nad Sázavou a jeho proměny během uplynulých sedmi století*. *Havlíčkobrodsko* 21, 2007, s. 109–138.
- Křivská, Alena: *Listina opata Jaroslava II. ze 13. 7. 1318 – okno do dějin zaniklého vilémovského konventu a nejstarší historie vesnic v jeho okolí*. *Havlíčkobrodsko* 24, 2010, s. 171–186.
- Křivská, Alena: *Petr a Domaslav z Lipničky a jejich donace světelskému kostelu v roce 1381*. *Havlíčkobrodsko* 25, 2011, s. 195–214.
- Křivská, Alena: *Strípky z nejstarší historie děkanského kostela sv. Václava ve Světlé nad Sázavou*. *Havlíčkobrodsko* 19, 2005, s. 20–36.
- Kurka, Josef: *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecése litomyšlská. Místopis církevní do roku 1421*. Praha 1914.
- Nodl, Martin: *Vizitační protokoly a dějiny každodenního života*. In: Foltýn, Dušan (ed.) za spolupráce Charvátové, Kateřiny a Sommera, Petra: *Historia Monastica I. Sborník z kolokvií a konferencí pořádaných v letech 2002–2003 v cyklu „Život ve středověkém klášteře“* (= *Colloquia mediaevalia Pragensia* 3). Praha 2005, s. 55–67.
- Pehal, Zdeněk: *Novější poznatky k vilémovskému klášteru a jeho půdorysu*. *Archeologické výzkumy na Vysočině* 2, 2011, s. 24–38.
- Profous, Antonín: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny IV*. Praha 1957.

- Sameš, Čeněk: *Klášter vilémovský III. Po pádu Přemyslově*. Časopis společnosti přátel starožitností v Praze 42, 1934, s. 22–29, 77–86, 120–125.
- Smetánka, Zdeněk – Škabrada, Jiří: *Neznámý románský kostel na Libické cestě. Příspěvek k povrchovému průzkumu raně středověké vesnice*. Archeologické rozhledy 27, 1975, s. 178–181, 238–239.
- Somer, Tomáš: *Smil z Lichtenburka. Příběh velmože bouřlivého věku*. České Budějovice 2012.
- Somer, Tomáš – Šrámek, Josef: *Historie benediktinského opatství sv. Petra a Pavla ve Vilémově (1160–1541)*. Praha 2010.
- Svoboda, Miroslav: *Postavení a správa patronálních kostelů johanitského řádu v předhusitských Čechách*. Časopis Národního muzea – řada historická 174, 2005, s. 1–21.
- Šilhan, Jindřich: *Kaple a kaplan*. Archaeologia historica 6, 1981, s. 248–251.
- Šrámek, Josef: *Benediktinské opatství ve Vilémově na Havlíčkovobrodsku a jeho vztahy k Moravě ve středověku*. Vlastivědný věstník moravský (v tisku).
- Šrámek, Josef: *Několik poznámek k počátkům benediktinského kláštera ve Vilémově (Příspěvek k fundační činnosti rané české šlechty ve 12. století)*. Havlíčkovobrodsko 26, 2012, s. 7–73.
- Šrámek, Josef: *Několik střípků z dějin vilémovského kláštera (1. část)*. Chrudimské vlastivědné listy 19, 2010, č. 6, s. 13–15.
- Šrámek, Josef: *Několik střípků z dějin vilémovského kláštera (2. část)*. Chrudimské vlastivědné listy 20, 2011, č. 2, s. 6–9.
- Tretera, Jiří Rajmund: *Reflexe pojmu farních inkorporací v novodobých dějinách církevního práva v Českých zemích*. Revue církevního práva 33, 2006, s. 8–17.
- Vaněk, Vojtěch: *Rejstříky papežských desátků a možnosti jejich využití*. Český časopis historický 100, 2002, č. 3, s. 497–520.
- Vaněk, Vojtěch: *K roli imunitních ustanovení ve vztahu mezi patronem a farou. Středověké listiny pro farní kostel v Ratajích nad Sázavou*. In: Hrdina, Jan – Zilinská, Blanka (edd.): *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku (= Colloquia mediaevalia Pragensia 8)*. Praha 2007, s. 183–188.
- Vodička, Ondřej: *Klérus mnichovohradištského děkanátu v době předhusitské a husitské (1354–1436)*. Brno 2011. (Nepublikovaná diplomová práce Historického ústavu Filozofické fakulty Masarykovi univerzity v Brně).

SOUPIS DVORŮ A JINÝCH VYBRANÝCH SAMOT V OKOLÍ HAVLÍČKOVA BRODU

Pavel Rous

Úvod

Neobvyklá sídelní konstelace města a shluku okolních dvorů, jak ji můžeme v případě Havlíčkova Brodu sledovat od vrcholného středověku, se stala v poslední době předmětem regionálně historiografického zájmu, přičemž byla vyjádřena potřeba zpracovat alespoň základní přehled historických dvorů v okolí města, který poslouží pro jejich další zkoumání (Kysilka – Pavlíček 2006, Rous 2010; 2011).

Předložený soupis zahrnuje izolované sídelní jednotky (samoty), které se nacházely nebo nacházejí v okruhu o poloměru čtyři až pět kilometrů (se středem v historickém jádru města) a měly charakter zemědělských dvorů, dvorků případně i těch nejjednodušších obydlí (např. chalupníků, domkářů) včetně hájenek a osamocených hostinců. Do soupisu nebyly zahrnuty samoty spojené v první řadě s výrobními aktivitami, které spadaly do kategorií mlýn, cihelna, stupárna, hamr, prachárna, papírna, brusírna skla, pazderna apod., pokud v jejich vývoji nepřevážila obytná funkce, a také historické dvory na předměstí Německého Brodu. Na druhé straně ale soupis zahrnuje specifická uskupení velkých dvorů, která se většinou stala jádrem poněkud zvláštních dvorových vsí. Ty se ostatně v minulosti počítaly mezi tzv. dvořáky.

Jednotlivé sídelní jednotky jsou v soupisu abecedně seřazeny podle svých časově nejmladších oficiálně užívaných názvů. Lokality, u nichž úřední názvy nebyly zjištěny, vystupují v soupisu pod jménem užívaným v místní komunikaci. Na závěr soupisu je jako „dvůr nezjištěného názvu“ uveden ojedinělý lokalizovaný dvůr, jehož název se zatím nepodařilo zjistit. Hvězdičkou jsou v soupisu označeny nedoložené, resp. hypotetické, předpokládané podoby názvů.

Prostorově lokalizované sídelní jednotky jsou v soupisu uvedeny se svými identifikačními čísly (v hranatých závorkách), která jim přidělil autor v průběhu sestavování pracovního soupisu veškerých víceméně izolovaných sídel a výrobních objektů nacházejících se ve vymezeném okolí Havlíčkova Brodu. Polohy lokalizovaných

sídel jsou na přiložené situační mapce (rozdělené na dvě části – obr. 1, 2) vyznačeny právě těmito identifikačními čísly.

Je potřebné zdůraznit, že předložený soupis představuje výsledek pouze určité, neukončené fáze poznání, má proto do značné míry pracovní charakter a je otevřen pro další doplňování i korekce údajů.

Soupis

Abdecker → U ZELINGRŮ

ANŽÍRNA [36]

k. ú. Pohled (1838 Pohled)

M 1836-1852, 1838 *Froschadl*, M 1877-1880 *Froschadler*, St 1914 *Froschadl*, M 1923 *Proschadl*, M 1942-1943 *Haderburg (Hadrburk)*, MPK 1927 *Froschadl*, M S-1952/1956, SM 1974, ZM 2009 *Anžírna*.

Koncem 19. století se z Ameriky vrátil vystěhovalec jménem Anžier, jenž si na místě dvora Froschadl, původně asi Froschadler,¹ postavil usedlost ve stylu amerického ranče. Samotě se začalo říkat Anžírna (David – Rous 2006, 29–30), ale než se toto pojmenování dostalo do map, uběhlo bezmála jedno století. Po původním trojstranném dvoru se nedochoval žádný stavební pozůstatek. Ojedinělý výskyt názvu Hadrburk je nejspíš omylem způsobeným blízkostí dvora → ZÁLESÍ, který se jako Haderburg či Hadrburk uváděl přinejmenším v období 1870–1927.

AUF DEM RENWEGER [?]

Podle zjištění Jiřího Sochra existují v německobrodské městské knize, vedené v letech 1379–1404, zápisy o dvoru zvaném *in Ypodromio*, nebo *in Ypodromio seu auf dem renweger*. Pocházejí z osmdesátých let 14. století, kdy dvůr měl cenu 249 kop gr. pražských. J. Sochr usoudil, že tento dvůr se ve středověku nazýval *Rentweg a od 16. století pak v českém překladu *Na mýtě. Nacházel se „na sever od Horní městské brány“, někde poblíž rybníku Renteich, dnes Rantejch (Sochr 1970,

¹ Der Froschadler – spíše jihoněmecký okrajový výraz pro (ptáka) ledňáčka.

45, 55). Citovaný autor později svou představu původního názvu dvora upravil na *Renweg (Sochr 1989, 21), což již odpovídá pramenné zmínce. Dvůr se tedy jmenoval nejspíš *Rennweg, nebo možná přesněji *Rennweger. Význam slova Rennweg se totiž ve staré němčině kryje s paralelním latinským názvem *Ypodromium (tj. hippodrom, jízdárna, resp. objekt s jízdárnou a stájemi)².

Augustinovský dvůr → NOVÝ DVŮR

Babschikow → DOLNÍ PAPŠÍKOV

Bachenička (Bacheničku) → U PŠENÍČKŮ

BARTA [?]

Jedním z dvorů v soupisu „dvořáků“ okolo Německého Brodu, obsaženém v urbáři světelského panství z r. 1591, je o samotě stojící dvůr *Barta* (Solarš 1861, 92). Se samotou podobného jména → U BÁRTLŮ nemusí nesouviset.

Bartel (Bartl) → U BÁRTLŮ

Bastinhof (Bastinow) → BAŠTINOV

Baštín (Baschtin, Baštín, Bastin, Baštín, Baštínů) → BAŠTINOV

BAŠTINOV [42]

k. ú.: Mírovka (1838 Frýdnava)

M 1720 *Baschtin*, M 1764-1783 *Baštín*, Sch 1787 *Boštín*, *Baštín*, M 1836-1852 *Bastin*, M 1838 *Bastin* osada v již. sousedství dvora, O-S 1870 *Baštinov* (*Baschtin*), M 1877 *Baštín*, TPL 1877 *Baštín* (*Baschtin*), 1877-1880 *Bastin*, M 1872-1882 *Bastin Hof*, *Bastinhof*, M 1892 *Baštín*, M 1914 *Baštínov*, M 1923 *Baštinov dvůr*, MPK 1927 *Bastin*, Chr 1929 *Baštino*, M 1942-1943 *Bastinow* (*Baštinov*), M S-1952/1959 *Baštinov*, SM 1964 *Baštínov*, ZM 2010, KM 2009 *Baštinov*.

² Rennweg = „ein weg, auf dem man die pferde der übung halber bewegte“ (<http://germazope.uni-trier.de/Projekte/DWB>).

K roku 1591 se v urbáři světelského panství uvádějí v okolí Německého Brodu dva různé dvory stojící o samotě – dvůr *Baštinů* a dvůr *Matouše Baštinů* (Solař 1861, 92). Jeden z nich můžeme bezpochyby lokalizovat do dnešní osady Baštinov, kde dnes z původně čtyřbokého, téměř uzavřeného dvora zbývají objekty západního a severního křídla.

Beim Jusl →VLKOVSKO

Beim Obern →KALVÁRIE, SAMOTINA

Beim Riedel →U VESELÝCH

Beranuov duvor →VESELICE

BERKA [?]

Dalším dnes neidentifikovaným dvorem v okolí Německého Brodu, zapsaným v urbáři světelského panství z r. 1591, byl o samotě stojící dvůr *Berka* (Solař 1861, 92), resp. *dvůr Mikuláše Berky* (Kysilka – Pavlíček 2006, 13).

Beronis →VESELICE

Bezděker Hof → SECKÝ DVŮR

Bilhůf →WILHUF, LAŽANY

Böhmischhof →ČESKÝ DVŮR

Böhmißch Pfaffendorf →ČESKÝ DVŮR

Böhmův Dvůr →SECKÝ DVŮR

Boßtin →BAŠTINOV

BRAND [43]

k. ú. Kyjov (1838 Pohledští Dvořáci)

M 1836-1852 název neuveden, M 1838 *Brandhäusel*, TPL 1877 *Brandhäusel* (*Bronty*), M 1877-1880 *Brandhütte*, St 1914 *Brand*, M 1923 *Brant*, MPK 1927, M 1942-1943 *Brand*, M S-1952/1956 *háj.*, ZM 2009 *Brand*, KM 2009 název neuveden.

Průzkum v okolí samoty provedený v roce 1989 nezjistil stopy po uvažované sklářské huti. Podle nápisu na záklopovém prkně, pocházejícím ze štítu obytného domu, byla samota postavena

v roce 1798. Původně dvoustranný dvorek má dnes podobu jednoduchého podélného stavení rozčleněného na obytnou a hospodářskou část. Pojmenování Brandhäusel, event. Brandhütte (spálený domek, spálená chýše či bouda) může odkazovat na nějakou drobnou stavbu, zničenou ohněm ještě před rokem 1798.

Brandhäusel → BRAND

Brant → BRAND

Branthütte → BRAND

Brenntenhof (Brenntenhof, Brennthof, Brenthof, Breuntenhof, Brenuthof) → ROZKOŠ

Bronty → BRAND

CIGENHOF

Dvůr *Cigenhof*, doložený německobrodskou městskou knihou trhovou vedenou v letech 1379–1404, patřil mezi dvory, které se ve středověku nacházely ve vlastnictví německobrodských měšťanů (Sochr 1989, 21). Pro lokalizaci dvora Cigenhof (původně možná *Ziegenhof, ve významu kozí dvůr) připadá do úvahy dnešní samota → LIPOVÝ DVOREC (kdysi Zikanek, Cikanek hof, Cikánek) u Mírovky.

Cikánek (Cikanek, Čikanek,) → LIPOVÝ DVOREC

Cikánkův dvůr → LIPOVÝ DVOREC

CONRATA BIELÉHO [?]

V Brodském privilegii z r. 1278 se ve výčtu nemovitostí příslušejících k městu Brod tento dvůr uvádí jako *curia Cunradi Albi* (CDB V/2, 602). Ve staročeském překladu privilegia, dochovaném v německobrodské městské knize z let 1415–1544, je zapsán jako *duvor Conrata Bielého* (CDB V/2, 608).

CORANDUOV HERTUOV [?]

V Brodském privilegii z r. 1278 je tento dvůr zahrnut jako *curia Cunradi Herstul* mezi nemovitosti příslušející k městu Brod (CDB V/2, 602). Ve staročeském překladu Brodského privilegia,

dochovaném v německobrodské městské knize z let 1415–1544, se uvádí jako *dvor Coranduov Hertuov* (CDB V/2, 608).

Cunradi Albi → CONRATA BIELÉHO

Cunradi Herstul → CORANDUOV HERTUOV

Čemínovský dvůr (Čemínov) → VLKOVSKO

ČERNÝ LES [90]

k. ú. Perknov (1838 Perknov)

M 1764-1783 *Heg.h.*: (Hegerhaus, hájovna), M 1836-1852, M 1838 název neuveden, M 1877, M 1877-1880 *J.H.* (Jägerhaus, myslivna), M 1914, M 1923 značka pro hájovnu, název neuveden, SM 1951 *Černý les*, M S-1952/1962, ZM 2013, KM 2013 název neuveden.

Bývalá hájovna je dodnes existující samotou uprostřed Černého lesa.

ČERVENÝ DVOREK [28]

k. ú. Poděbaby (1838 Poděbaby)

M 1764-1783 *Dwurek*, M 1836-1852 *Rothhöfel*, M 1838 *Rothhöfl*, So 1843 *beim Rothhöfel*, O-S 1870, TPL 1877 *Červený dvorek* (*Rothhöfel*), M 1877 *Rothhöfel* (*Krajču dvorek*), M 1877-1880 *Krajčů dvorek*, M 1914 *Dvorek*, St 1914 *Červený Dvorek*, M 1923 *Krejčů dv.*, MPK 1927, SM 1952 *V dvorku*, M S-1952/1962 *Červ. Dvorek*, ZM 2009 *Červený Dvorek*.

Dvůr původně dvoustranný, dnes trojstranný, je dnes součástí rozptýlené skupiny přibližně pěti, šesti samot poblíž osady Šmolovy, na návrší nad pravým břehem Úsobského potoka.

Českej Fafendorf → ČESKÝ DVŮR

ČESKÝ DVŮR [52]

k. ú. Český Dvůr (1838 Knyk)

M 1720 *Böhm. Pfaffendorf*, M 1764-1783, Sch 1787 *Böhmißch Pfaffendorf*, M 1836-1852, M 1838 *Böhmischhof*, So 1843 *des ehemaligen Böhmischen Hofes* (*Čeßký Dwůr*), *Böhmißch*=*Pfaffendorf*,

TPL 1877 *Český Dvůr* (*Böhmischhof*, *Böhmisch Pfaffendorf*, M 1877-1880 *Böhmischhof*, M 1877, St 1914, M 1914, M 1923, MPK 1927 *Český Dvůr*, M 1942-1943 *Böhmischhof* (*Č. Dvůr*), M S-1952/1956, KM 2009 *Český Dvůr*.

Původní ves Pfaffendorf , tj. „kněžova“, či „kněžská“ vesnice, prvně uvedená v letech 1445-1472, získala přídomek Český někdy před rokem 1643, kterým je datován výskyt názvu *Faffndorf Czesky* (MJČ I, 457). V roce 1713 místní pamětníci svědčili, že *Českej Fafendorf* kdysi patřil „ku kostelu“ (Borovička 1916, 62). V roce 1787 byl Český Pfaffendorf charakterizován jako právě rozparcelovaný panský dvůr („Meyerhof“) sestávající z pěti popisných čísel (Sch 1787, 158).³ Z toho lze usoudit, že počátek a život zdejšího vrchnostenského dvora se odehrál v barokní době a až po jeho zániku parcelací se prosadil název Český Dvůr. Zbytky původních stavení čtyřstranného dvora jsou ještě přítomny v zástavbě dnešní osady.

ČISTÁ [83]

k. ú.: Vysoká (1838 Hochtánov)

M 1720, 1764-1783 *Neuhof*, M 1836-1852, M 1838, So 1843, M 1877-1880, Ko 1895, M 1914 *Klarbrunn*, MPK 1927 ~~*Klarbrunn*~~, *Čistá*, M 1942-1943 *Klarbrunn*, ZM 2009, KM 2009 *Čistá*.

Podle názvu Neuhoř (Nový dvůr) lze počátek tohoto dvora hledat v době nedlouho před rokem 1720. V dnešní osadě Čistá (Klarbrunn = čistá studna, průzračný pramen) lze ještě několik stavení určit jako pozůstatky po zaniklém čtyřstranném dvoru.

Diamach → U VESELÝCH

Dolík → U SVOBODŮ [82]

DOLNÍ PAPŠÍKOV [68]

k. ú.: Poděbaby (1838 Poděbaby)

³ Další historická data o Českém Dvoru publikovali J. Solař (1861, 92) a Jelínek (1922, 44, 48).

M 1720, 1764-1783 *Babschikow*, Sch 1787 *Babſchikow*, M 1836-1852 *M.H.* (Meierhof, panský dvůr), M 1838 *Papschikow Mayerhof*, So 1843 *Papſchikow*, O-S 1870 *Papšíkov*, TPL 1877 *Papšíkov* (*Papschikow*, *Pabschikow*), M 1877 *M.H.*, M 1877-1880 *Papšíkov*, Ko 1895 *Papšíkov*, M 1914 *Dvůr*, M 1923 *Papšíkov*, MPK 1927 *Dolní Papšíkov* přídomek Dolní připsán dodatečně, SM 1974 *Dol. Papšíkov*, ZM 2009, KM 2009 *Dolní Papšíkov*.

Ve světelském urbáři z r. 1591 je mezi dvořáky okolo Německého Brodu zapsán o samotě stojící dvůr *Václava Pakšíka* (Solař 1861, 92). Podoba tohoto názvu umožňuje identifikovat dvůr jako Dolní Papšíkov. Podle spoluautorů tohoto výkladu *Pabšíkův dvůr pravděpodobně krátce po r. 1591 přešel do správy vrchnosti a stal se panským dvorem (Kysilka – Pavlíček 2006, 13). V soupisu poddaných podle víry je k roku 1651 uveden jako *Papšíkovský dvůr* (Šimák 1922, 4). Neúplný čtyřboký dvůr byl asi od 1. pol. 19. stol. postupně parcelován a následně vyplňován vnitřní zástavbou. Vznikla tak osada dodnes charakteristická svým čtyřúhelným půdorysem, v němž se i přes úplné nebo částečné přestavby uchovala stavení, která tvořila boky dvora.

DRÁTOVNA [59]

k. ú.: Perknov (1838 Perknov)

M 1764-1783, M 1836-1852 název neuveden, M 1838 *k dratowně* pomístní název u dvou samot, M 1877-1880 název neuveden, St 1903, St 1914, M 1923, MPK 1927, M S-1952/1956 *Drátovna*, SM 2009 název neuveden, ZM 2009, KM 2009 *Drátovna*.

Původně se název Drátovna skutečně vázal na drátovnu – železářský objekt vybavený kujnicí výhní a stolicí na tažení drátů poháněnou vodním kolem. Drátovny u nás pracovaly zejména v 18.–19. století. Zděný objekt zdejší drátovny, který stával v údolí Rozkošského potoka, pod hrází rybníku Drátovec, je prvně vyznačen na mapě 1. vojenského mapování (M 1764-1783). Jeho stavební parcela je zakreslena ještě na mapě M 1927. Stopy po perknovské drátovně se zatím nestaly cílem průzkumu. Nejstarší součástí dnešní Drátovny – skupiny tří samot ležících v poloze s pomístním jménem K Drátovně –

je trojstranný dvorek, jehož počátek je zřejmě spojen s životem drátovny. Stavební a parcelní změny v prostoru Drátovny, k nimž došlo v letech 1909 až 1936, jsou doloženy dokumentací uloženou na katastrálním úřadu v Havlíčkově Brodě (informaci poskytl Jiří Polívka).

Důbá → U VRÁNŮ

DVORCE [25]

k. ú.: Kyjov (1838 Pohledští Dvořáci)

M 1720 *Schenklhof*, M 1764-1783 *Schenklhöfe*, Sch 1787 *Schenklhof*, *Sßenklify*, M 1836-1852 *Schenkelhöfel*, So 1843 *Schenkelhof*, O-S 1870 *Šenklívy* (*Schenkelhof*), TPL 1877 *Schenkenhof* (*Schenkelhof*; *Šenklívy*), M 1877, M 1877-1880 *Schenkelhof*, M 1892 *Šenklivy*, Ko 1895 *Šenklívy*, St 1914, M 1914, M 1923, MPK 1927, Chr 1929 *Šenklify*, M 1942-1943 *Schenkelhof* (*Šenklify*), M S-1952/1957 *Dvorce*, KM 2009 *Šenklify*, ZM 2009 *Dvorce*.

Na počátku dnešní osady Dvorce byla vesnice *Shenkeldorf* neboli **Schenkeldorf* (v překladu Stehnova ves, či ves rodiny Stehnovy), která je jmenována v Brodském privilegii z r. 1278 jako *Shenkelsdorf*, v pozdějším staročeském překladu *Šenklhof* (CDB V/2, 602, 608). V roce 1379 jsou uvedeny dvory („curiae“) zvané *Schenksdorff* (MJČ IV, 275-276), což dovoluje hypoteticky předpokládat, že původně rozptýlená vesnice změnila podobu na seskupení několika velkých dvorů. Tato skutečnost se se zpožděním odrazila ve změně názvu na **Schenkelhöfe* (Stehnovy, resp. stehnovské dvory). Tak v roce 1591 se osada uvádí jako *Dvorové Šenklhyffy*, o pět let později jsou zmíněny tři *dvory Ssenklhyfy* (Solař 1861, 92; MJČ IV, 276). Tradiční název Šenklify prokazuje stále životaschopnost. Konstelace dvou velkých a dvou malých dvorů, zachycená na mapě M 1838, je v intravilánu Dvorců dodnes dobře čitelná.

DVOREK [27]

k. ú.: Termesivy (1838 Termeshof)

M 1764-1783 *Mitlacher hof*, M 1836-1852 *Hutterhöfel*, M 1838 *Höflern*, TPL 1877 *Hütterdörfel* (*Hornerisches Höfel*, *Herrenhöfel*, *Höflern*; *Kloboučnickův dvorec*), M 1877-1880 *Dvorek* (*Hutterhöfel*), St 1903 *Kloboučnickův dvorek*, St 1914 *Kloboučnick. dvůr*, M 1914, M 1923 *Dvorek*, MPK 1927 *Horněvců dvorek*, M 1942-1943 *Huttenhöfer* (*Kloboučnickův Dvorek*), ZM 2009 *Kloboučnickův Dvorek*, KM 2009 *Dvorek*.

Na mapě M 1838 je Dvorek zobrazen jako dvojdvůr s náznakem třetího přimykajícího se dvora. Tato situace je dnes v půdorysu dnešní malé osady uchována jen fragmentárně. Jeden ze starších názvů Dvorka se dochoval v sev. a vých. sousedství Dvorku jako pomístní jméno *Hörnerisches Höfel* (na M 1838), v českém překladu *Horněvců dvorek* (na MPK 1927). Za zmínku stojí, že na mapě M 1914 je název *Kloboučnick* nejspíš omylem připsán osamoceně dvojici drobných stavení, nacházející se v místě samoty → PASTOUŠKA, vzdálené cca 1,3 km. V běžné komunikaci se název *Kloboučnickův Dvorek* již dlouho zkracuje na *Dvorek* a tato změna se začíná respektovat i na úřední úrovni.

Dvorek → ČERVENÝ DVOREK

Dvůr → DOLNÍ PAPŠÍKOV

Dwurek → ČERVENÝ DVOREK

Faffndorf (Faffndorf Czesky) → ČESKÝ DVŮR

Franz → U VENCŮ

Froschadl (Froschadler) → ANŽÍRNA

Gemeinderied → OBČINY

Gemeinhof → OBČINY

Gerungestorf → REINELDUOV

Gottlashöfen (Gotlashofe, Gottlaßzhöfe) → KOTLASŮV DVŮR

Gotzman (Gotzmann, Gotzman hof) → U KOČMANŮ

Haderburg (Haderburk, Haderpurk, Hadrburg, Hadrburk) → ZÁLESÍ

HAJMANA RYŠAVÉHO [?]

Tento dvůr je v Brodském privilegii z r. 1278 zapsán jako *curia Hammani Rufi* mezi nemovitosti příslušející k městu Brod (CDB V/2,

602). Ve staročeském překladu tohoto privilegia, dochovaném v německobrodské městské knize z let 1415–1544 se uvádí jako *dvuor Hajmana Ryšavého* (CDB V/2, 608).

Hájovna → OSTRUŽÍ

Hammani Rufi → HAJMANA RYŠAVÉHO

Hamry → JEŽEK MÜHLE

HANNUSHOFEN [?]

Podle německobrodské městské knihy trhové z let 1379–1404 patřily mezi dvory německobrodských měšťanů také *Hannushofen* (Sochr 1989, 21). Lze jen spekulovat o jejich možné spojitosti s lokalitou → HANUŠKOVY DVORY (*Hannushöfe), známou ze 16. století.

HANUŠKOVY DVORY [?]

V roce 1564 existovala někde poblíž Německého Brodu „zahrada a v ní chmelnice u *Hanuškových dvorů*“ (Petr 1931, 57), které podle svého názvu mohly stát v místě středověkých dvorů nazývaných → HANNUSHOFEN.

Hauser → HOUSER

HAVÍRNA [92]

k. ú. Havlíčkův Brod (1838 Okrouhlicí Dvořáci)

M 1838, M 1877 název neuveden, St 1914, M 1923 *Havírna*.

Samota Havírna se nacházela v lesní poloze Menouškova stráž nad dnešním Lihovarským rybníkem v údolí Stříbrného potoka. Byla postavena pravděpodobně někdy krátce po r. 1838 – zakreslena je totiž v indikační skice stabilního katastru (M 1838), zatímco na císařském otisku téže mapy chybí. Samota Havírna stála v terénu poznamenaném starou těžbou stříbrné rudy a nejspíš z tohoto důvodu dostala hornické jméno. Pravděpodobně je ještě zachycena k roku 1943 bezejmenná samota na mapě M 1942-1943.

HAWENHOFEN [?]

Mezi dvory, které ve středověku vlastnili německobrodští měšťané, se počítaly také *Hawenhofen*. Tak je jmenuje městská kniha trhová vedená v letech 1379–1404 (Sochr 1989, 21). Otázka jejich lokalizace zůstává zatím otevřená. Jeden z možných výkladů jejich německého názvu (havířské dvory) napovídá, že se mohly nacházet poblíž některého důlního okrsku v okolí Německého Brodu.

Haydlerův dvůr → **HERLIFY**

Heger → **ZÁLESÍ**

Heinrici Bihusshen → **JINDŘICHA BIHUŠE**

HERLIFY [38]

k.ú.: Termesivy (1838 Termeshof)

M 1720, 1764–1783 *Rullhof*, Sch 1787 *Ridlhof*, M 1836–1852, So 1843 *Riedelhof*, O-S 1870 *Rydlov*, *Rýdlov* (*Riedelhof*), M 1877–1880 *Riedelhof*, M 1877 *Riedlhof*, TPL 1877 *Riedelhof* (*Ridlov*), M 1872–1882 *Ridelhof*, *Riedel Hof*, M 1892 *Rydl*, Ko 1895 *Herlify* (*Hernnhöfel*), 1900 *Herlify*, také *Rýdlov*, St 1914 *Riedlův* (*Hörlify*), M 1914 *Rýdl*, M 1923, MPK 1927 *Herlify*, M 1942–1943 název neuveden, M S-1952/1957 *Rýdlov*, ZM 2009 *HERLIFY*, *Rýdlov*, KM 2009 *Herlify*.

Pod názvem *Rullenhof* se pravděpodobně tento dvůr na sklonku 14. století uvádí v nejstarší dochované městské knize (Sochr 1989, 21). V roce 1434 byl zapsán jako *Haydlerův dvůr* zvaný *Rullhof* (Sochr 1971, 43–44). Později v jeho místech stály s velkou pravděpodobností *Dvorové Kylhyffy* – tak jsou zapsány v urbáři světelského panství z r. 1591 (Solař 1861, 92). Tuto identifikaci ostatně učinil již A. Profous, jenž název dvorů cituje podle stejného pramene jako *Kylgyffy* (MJČ III, 621). Nadhozená rovnice *Kylgyffy* = *Kyjov* (*Kysilka* – *Pavlíček* 2006, 13) v tom případě neplatí. Proměny původně německého názvu vycházely z osobního jména *Rudolf*, přesněji z od něho odvozeného mazlivého tvaru *Riedl* (*Rüdel*). Podoba *Kylgyffy* byla proto odvozena z tvaru **Rylhyffy* (MJČ III, 621) pocházejícího z **Rüdelhöfe*, resp. **Riedelhöfe*. Obdobný vývoj

prodělala místní jména →TERMESIVY a Šenklify (→DVORCE). Herlífský dvůr čtyřstranného půdorysu zanikl zhruba ve třetí čtvrtině 19. století, protože na mapách chybí, počínaje mapou M 1877-1880.

Herrenhöfel →DVOREK

Herrnhöfel →HERLIFY

HNÍZDOVY DVORY [?]

Mezi dvořáky „okolo Brodu Německého“, které byly svého času součástí panství Světlá, patřily podle světelského urbáře z r. 1591 také *Dvory Hnízdovy*, jejichž poloha, resp. totožnost zatím zůstává neznámá.

Höflern →DVOREK, NOVOTNÉHO DVŮR, U KOCMANŮ, ZÁLESÍ

Hörlify →HERLIFY

Hörnerisches Höfel →DVOREK

Horněvců dvorek →DVOREK

HOUSER [66]

k.ú.: Havlíčkův Brod (1838 Havlíčkův Brod)

M 1764-1783, M 1838 samota zakreslena, název neuveden, M 1877, M 1877-1880 *Hauser*, M 1914 *Hauser* event. *Houser*, M 1923 *Houser*.

Podle mapy M 1838 byla samota Hauser (patrně ve významu „domkář“, nebo „domek“) malým, atypickým dvorkem, který stával za východním okrajem Německého Brodu, na spočinku táhlého svahu, u cesty odbočující z hlavní komunikace (dnešní Žižkovy ulice) dolů k řece Sázavě. Samota, jejíž název byl na počátku 20. století zkreslen a pak zapomenut, se stala součástí řadové zástavby podél jižní strany Žižkovy ulice, i když jedno její stavení vybíhalo z řady až téměř ke krajnici, jak ukazuje mapa SM 1974. Na místě samoty Houser pohlcené městem dnes stojí objekty penzionu STARR s krásným výhledem na řeku Sázavu a okolí.

Hrussenstein → ROUŠŤANY

Huttenhöfer → DVOREK

Hutterhöfel (Hütterdörfel) → DVOREK

Christoph (Christof) → U SVOBODŮ [17]

Chroustovský → LIPOVÝ DVOREC

CHUDENHOF [?]

Jedním ze dvorů, které ve středověku vlastnili německobrodští měšťané, byl *Chudenhof*, doložený k r. 1391 v městské knize trhové vedené v letech 1379–1404. Uvádí se v ní spolu se dvorem či tvrzí Hadrburk (Haderburg) (Sochr 1989, 14–15). Nacházel se proto možná někde mezi Termesivy a Pohledem, kde se po zaniklé tvrzi Hadrburk dochovaly stopy.

Chutelhof → KUTELHOF

In Ypodromio → AUF DEM RENWEGER

JACKELHOF [73]

k.ú.: Havlíčkův Brod (1838 Německý Brod)

M 1836-1852 *Jackelhof*, M 1838, M 1877, M 1877-1880 MPK 1927, M 1942-1943, M S-1952/1956, KM 2009 název neuveden.

Na mapě stabilního katastru (M 1838) má Jackelhof podobu paralelně až trojstranně uspořádaného malého dvorku, který byl ve 20. století zcela přestavěn. Dodnes je obydlenou samotou, počítá se k blízkým Občinám a neužívá se pro ni žádný specifický název (informaci poskytl Jan Hladík).

Jermeshöfe → TERMESIVY

Jeřnujeves → REINELDUOV

Jeschka (Ießchka) → JEŽEK

JEŽEK MÜHLE [47]

k. ú.: Havlíčkův Brod (1838 Pohledští Dvořáci)

M 1720 *Ießchka*, M 1764-1783 *Jeschka*, M 1836-1852 *Viškowin M.* špatně čitelný přídomek mlýna, M 1838 název neuveden, M 1877-

1880 *Ježek mühle*, MPK 1927 název neuveden, M 1942-1943 *Ježek mühle*, M S-1952/1957 *Hamry* samota zahrnutá pod název blízké osady, KM 2009, ZM 2009 název neuveden.

Z pětistranného nepravidelně uspořádaného dvora, který přiléhal k někdejšímu mlýnu Ježek v údolí Břevnického potoka, dnes zůstalo jen rozpadávající se torzo ve výrobním areálu VKS Pohledští Dvořáci, který je součástí osady Hamry. Otázkou zůstává, zda dvůr se nazýval stejně jako mlýn, pokud vůbec nějaké jméno měl.

JINDŘICHA BIHUŠE [?]

V Brodském privilegiu z r. 1278 je mezi nemovitostmi příslušejícími k městu Brod tento dvůr zapsán jako *curia Heinrici Bihusshen* (CDB V/2, 602), což se ve staročeském překladu uvedeného privilegia, dochovaném v německobrodské městské knize z let 1415–1544, uvádí jako *dvuor Jindřicha Bihuše* (CDB V/2, 608).

Julíanov (Julianov) →JULIIN DVŮR

Julienhof →JULIIN DVŮR

JULIIN DVŮR [37]

k. ú.: Termesivý (1843 Termeshof)

TPL 1877, M 1877-1880 *Julienhof*, Ko 1895, St 1903, St 1914 *Julienhof*, M 1914 *Julianov*, M 1923, MPK 1927 *Julienhof*, M 1942-1943 *Julienhof* (*Juliin dv.*), M S-1952/1957 *Juliin dv.*, SM 1974, KM 2009 *Julianov*, ZM 2009 *Juliin Dvůr*.

Panský dvůr Julianov byl postaven někdy po roce 1838. Pojmenován byl podle Julie von Kaufmann, první manželky Evžena Sylva-Tarouccy-Unwerth, jenž byl majitelem pohledského panství od roku 1822. Tradiční a i dnes frekventované lidové označení *Julíanov* se v dnešní době prosazuje i v oficiální rovině. Velký čtyřstranný dvůr o rozloze 100x90 metrů svoji základní dispozici zatím příliš nezměnil.

Juselhof →VLKOVSKO

Jůzl (Juzlův Dvorek, Juzlů Dvorek) →VLKOVSKO

Kalužní domek →U PABOUSKŮ

KALVÁRIE [33]

k. ú. Havlíčkův Brod (1838 Pohledští Dvořáci)

M 1720 *Pawowsky*, M 1764-1783 *Pawaußek*, M 1836-1852 *Pawoušek*, M 1838 *beim Obern* název se vztahuje i na sousední samotu →SAMOTINA, So 1843 *Pabaußek*, O-S 1870 *Pabousek*, TPL 1877 *Pabousek (Pabausek)*, M 1877-1880, OSN 1894, Ko 1895, St 1903, M 1914, St 1914 *Kalvarie* západní dvůr, *Pabousek* východní dvůr, M 1923 *Pabousek*, MPK 1927 název neuveden, M S-1952/1957 *Kalvárie*, SM 1974 *SST Kalvárie*, ZM 2009 *Kalvárie* dvůr chybí.

Dvojdvůr, který byl v novověku dlouho znám pod jménem Pabousek, byl možná zapsán do urbáře světelského panství v roce 1591 jako *Pavuzkovi dvorové* (Solař 1861, 92). Pokud je toto ztotožnění na místě, můžeme na dnešní Kalvárii předpokládat existenci dvou spojených dvorů zvaných →PAVUZKOVI DVOROVÉ, neboli *Pavuzkovy dvory, již na konci 16. století. Pozdější ojedinělý název „beim Obern“ se vztahoval také na sousední, dnes již zmizelou samotu →SAMOTINA. Podle informací, které poskytli Ing. Petr Lán, Ing. Zdeňka Láňová, Ludvík Pabousek a Ing. Jaroslav Schubert, rod Pabousků hospodařil na východní polovině dvojdvoře až do nuceného vystěhování v r. 1953. Posledním rodem, který hospodařil na přilehlém západním dvoře od r. 1865 až do stejného konce v r. 1953, byli Schubertovi. Jejich dvoru se proto říkalo *Šubrt*, nebo *U Šubrtů*. Ve 20. století se pro samotu s oběma statky postupně vžil starší pomístní název Kalvárie, neboť na rozlehlém návrší u Pabousku stávala barokní kaple Kalvárie, která byla (nebo měla být) konečnou zastávkou křížové cesty, jež začínala v Německém Brodě u kostela N. Trojice. Na základě starší tradice měl Schubertův statek nad kalvářskou kaplí patronát. Zdevastovaná kaple byla zbořena někdy počátkem sedmdesátých let 20. století. Zpustlý dvojdvůr zanikl stejným způsobem v roce 1979.

Klarbrunn →ČISTÁ

Kláštevní dvorce (Kláštevní dvorek, Kláštevní dvůr)
→KLÁŠTERSKÝ DVŮR

KLÁŠTERSKÝ DVŮR [?]

k. ú.: ? (1895 Německý Brod)

So 1843 *Kloßterhöfel* náleží k Dolnímu předměstí Německého Brodu, nachází se $\frac{3}{4}$ hod. jižně od města, O-S 1870, SMKČ 1872 *Klášterní dvorce* patří mezi samoty náležející k obci Německý Brod, TPL 1877 *Klosterhöfel* (*Klášterní dvorce*), SMKČ 1878 *Klásterský dvorek*, Ko 1895 *Dvůr Klášterní* samota na katastru Německý Brod, St 1900 *Klásterský dvůr*.

Který ze dvorů v jižním okolí města nesl název Klášterský dvůr, se zatím nepodařilo zjistit.

Kloboučník → PASTOUŠKA

Kloboučníkův dvůr (Kloboučníkův dvorek, Kloboučníkův dvorec, Kloboučník) → DVOREK

Kloßterhöfel → KLÁŠTERSKÝ DVŮR

KLOUČKOVI DVOROVÉ [?]

V roce 1571 stál u Německého Brodu *Kloučkův Dvůr*, na němž hospodařil Toman Dvořák (Šimák 1924, 29). Ve světelském urbáři z roku 1591 jsou mezi dvořáky „okolo Brodu Německého“ zapsány *Dvorové Kloučkovi* (Solař 1861, 92). Půjde nejspíš o jednu a tu samou lokalitu, o níž není zatím jasné, kde se nacházela.

Kloučkův Dvůr → KLOUČKOVI DVOROVÉ

KOCMAN [69]

k. ú.: Havlíčkův Brod (1877 Pohledští Dvořáci)

M 1877, 1877-1880 název neuveden, M 1892 *Kocman*, M 1923, M 1942-1943, MS-1952/1957 název neuveden.

Podle starých map byla samota Kocman malým jednoduchým stavením a nalézala se v ve čtvrti Žižkov místě, kde dnes trasa obchvatu kříží Kyjovskou ulici.

Kocman (Kocmanovy dvory) → U KOCMANŮ

Komárovy Dvory → ROZŇÁK

Kominík (Kominik) →ŠIDLÁK, U PŠENÍČKŮ
Kotlasov (Kotlasovy Dvory) →KOTLASŮV DVŮR

KOTLASŮV DVŮR [31]

k. ú.: Knyk (1838 Perknov)

M 1720 *Gottlashöfen*, M 1764-1783 *Gotlashofe*, Sch 1787 *Gottlaßzhöfe*, M 1836-1852 *Kotlashof*, M 1838 *Kottlashof*, So 1843 *Kotlas=Höfe*, O-S 1870 *Kotlasov (Kotlashof)*, M 1877-1880 *Kotlashof*, Ko 1895 *Kotlasov*, M 1900, M 1914 *Kotlasův Dvůr*, M 1923 *Kotlasů dv.*, MPK 1927 *Kotlasů dvůr*, M 1942-1943 *Kotlas Hof (Kotlasův Dvůr)*, M S-1952/1962, KM 2009 *Kotlasův Dvůr*.

Dvůr Kotlasův patřil v 17. století německobrodské městské obci a spadal pod její správu, jak vyplývá mj. ze zmínky z r. 1651 (Jelínek 1922, 44; Kysilka – Pavlíček 2006, 14). Později se zdejší osídlení rozrostlo o další dvůr, takže od počátku 18. století (poprvé k r. 1713) se nazývalo *Kotlasovy Dvory* a počítalo se mezi osady (Borovička 1916, 63-64, 67). *Kotlasův Dvůr* se dnes skládá ze tří z převážné části nebo zcela přestavěných usedlostí – dvou dvorů a jednoho dvorku, které na mapě M 1838 vykazují zhruba trojúhelný půdorys a nepravidelnou obvodovou zástavbu.

Kotlasů dv[ůr] →KOTLASŮV DVŮR

Kottlashof (Kotlashof, Kotlas=Höfe, Kotlasov) →KOTLASŮV DVŮR

Kotzmann →U KOCMANŮ

Krajčů Dvorek (Krejčů Dvorek) →ČERVENÝ DVOREK

KREBSŮV DVŮR [?]

V městské knize tržové vedené v letech 1379–1404 je vedle jiných dvorů u Německého Brodu, které vlastnili německobrodští měšťané, zmíněn k r. 1396 *Krebsův dvůr* (Sochr 1970, 46). Otázka jeho lokalizace, resp. identifikace zatím zůstává otevřená.

Kristof (Křištov) →U SVOBODŮ [14]

KUTELHOF [?]

Mezi středověkými dvory v okolí Německého Brodu zmíněnými v městské knize trhové z let 1379–1404 a vlastněnými německobrodskými měšťany, se nacházel také *Kutelhof*, případně *Chutelhof* (Sochr 1989, 21). Podle německého jména (*Kuttelhof) to mohl být jateční dvůr, kde se porážel dobytek a skladovalo maso. Kde se Kutelhof nacházel, zůstává otevřenou otázkou.

Kylhyffy (Kylgyffy) →HERLIFY

Kytlovský dvůr →VLKOVSKO

Lackerhäusel →U PABOUSKŮ

Lažan (Laschan, Lažaner Meyerhof) →LAŽANY

LAŽANY [85]

k. ú.: Břevnice (1838 Břevnice)

M 1720 *Neuhof*, M 1764-1783 *Laschan vel neuhof*, Sch 1787 *Lažaner Meyerhof*, M 1836-1852 *Lažaner M. H.* (Meierhof, panský dvůr), M 1838, So 1843 *Lažan*, O-S 1870 *Lažany*, M 1877-1880 *M. H. Lažov*, Ko 1895, M 1900, St 1914, M 1914, M 1923 *Lažany*, MPK 1927 *Lužany*, M 1942-1943 *Laschan Hof (dv. Lažany)*, M S-1952/1956, KM 2009 *Lažany* stavební parcela dvora ještě zakreslena.

Z vývoje názvu dvora lze odvodit, že byl postaven jako nový dvůr v období, kdy rozsochatecké panství drželi Bechyňové z Lažan, tedy někdy po r. 1615 a před r. 1720 (David – Rous 2006, 75-77). Dvoru se také říkalo *Bilhuř* (Klouček 1999, 5), protože někde v jeho okolí stával až do druhé poloviny 16. století (starý) dvůr →WILHUFF. Dvůr Lažany, jehož určujícím prvkem byly dva paralelně uspořádané dlouhé stavební objekty, byl v nedávné době zbourán a jeho stanoviště se v terénu prozrazuje víceméně už jen půdorysem o velikosti 73x44 metrů.

Lažov →LAŽANY

Lindenhof →LIPOVÝ DVOREC

LIPOVÝ DVOREC [20]

k. ú.: Mírovka (1838 Německý Brod)

M 1764-1783 název neuveden, M 1836-1852 *Cikanek*, M 1838 *Zikanek*, So 1843 *Hof Cikanek*, O-S 1870 *Cikánkův dvůr*, M 1877 *Cikanek Hof (Rostovsky)*, M 1877-1880 *Cikanek (Rostovsky)*, M 1872-1882 *Čikanek, Lindenhof*, Ko 1895 *Dvůr Cikánkův*, St 1903 *Cikánkův dvůr*, M 1914 *Cikánek* ale východně od něj, u ssv. okraje Frýdnavy, dnešní Mírovky, je název *Chroustovský* chybně připojen k jiné samotě (→OSTRUŽÍ), St 1914 *Cikánkův Dvůr*, M 1923 *U Cikánků*, MPK 1927 *Cikánek*, M 1942-1943 *Cikanek (Cikánkův dv.)*, M S-1952/1957, ZM 2009, KM 2009 *Lipový Dvorec*.

V nejstarší městské knize Německého Brodu se v zápisech ze sklonku 14. století uvádí mezi dvory, které patřily německobrodským měšťanům, dvůr *Cigenhof* (Sochr 1989, 21), který lze s Lipovým dvorcem hypoteticky ztotožnit. V poslední čtvrtině 14. století se připomíná zámožná německobrodská rodina Cigenhoferů, která vlastnila dva dvory, jeden v Termesivech (→TERMESIVY) a dvůr Hadrburk (→ZÁLESÍ) (Sochr 1989, 14-15). Rodové kořeny Cigenhoferů mohly být s Cigenhofem spojeny. Na druhé straně název *Cikánek* odpovídal příjmení majitelů dvora přinejmenším v první polovině 19. století. Dokládá to pamětní nápis, podle kterého „Bernard Czikanek“ v roce 1818 renovoval kapličku sv. Jana Nepomuckého, jež k Lipovému Dvorci tradičně přísluší. Rod Chroustovských hospodaří na Lipovém Dvorci zhruba od poloviny 19. století dodnes (Hausvater 2007, 209, 212). Trojboký půdorysný rozvrh dvora (na mapě M 1838) byl časem zredukován na dnešní hákový.

LIŠKOVA HOSPODA [80]

k. ú. Termesivy (1891 Termesify)

MPK 1927, SM 1951, M S-1952/1957, název neuveden.

Hostinec o samotě, kterému se říkalo *Liškova hospoda*, se nacházel u cesty z Termesiv do Havlíčkova Brodu, nad levým břehem Sázavy.

Bylo to zděné stavení obdélného půdorysu, postavené k roku 1891⁴ hned vedle starší dřevěné stavby nazývané Klementova pazderna, zachycené již na mapě M 1838. Podle map byla Klementova pazderna, která vpsledku sloužila pro ubytování nádeníků a zemědělských dělníků, zbourána někdy v padesátých letech 20. století. Stejný osud potkal Liškovu hospodu kolem roku 1970 (informaci poskytl Karel Zachariáš).

Lužany →LAŽANY

Mändl →MENDLOVA VES

Manousěk →U MENOUSKŮ

Matouše Baštinů →BAŠTINOV

MELICHOV [12]

k. ú.: Mírovka (1838 Okrouhličtí Dvořáci)

M 1764-1783 *Milchhöfer* v poněkud problematické poloze, M 1836-1852 *Melichow*, M 1838 *na Milichowe*, So 1843 *Melichow*, O-S 1870 *Melichovský*, TPL 1877 *Milichov (Milichovský; Milichow)*, M 1877 *Milichovský (U Karlce)*, M 1877-1880 *Milichovsky (U Karlce)*, M 1872-1882 *Milichhof, Milichow*, OSN 1894, Ko 1895, M 1900 *Milichovský*, M 1914 *Na Milichově*, St 1914 *Melichovský*, M 1923 *Melichov*, MPK 1927, Chr 1929 *U Melichovských*, M 1942-1943 název neuveden, M S-1952/1959 *Melichov*, SM 1964 název neuveden, poblíž dvora pomístní jméno *Na Milichově*, ZM 2009, KM 2009 *Melichov*.

Dvůr Melichov byl založen údajně krátce po roce 1714 a v písemnostech se objevuje nejprve jako *Mynychov* (Kysilka - Pavlíček 2006, 24), což by se mohlo vyložit jako počeštěná forma německého názvu *Münichhof (ve významu mnišský dvůr). Tento výklad je nepřímo podporován pomístním jménem V klášteře, případně Klášter, zachyceným v místní paměti (informace poskytl Miloslav Novotný) a označujícím polohu ve východním sousedství Melichova. Povrchový průzkum ve sběru nepřístupném terénu,

⁴ Dokládá to skica zaměření uložená na KÚ Havlíčkův Brod (informaci poskytl Jiří Polívka).

provedený zde v r. 1996, však žádný archeologický příznak zaniklého objektu nezjistil. V názvu Melichov (Milichov) se také může ozývat starší jméno Milchhöfer (mléčný dvořák či mléčný dvůr). Čtyřstranný dvůr Melichov a sousední obytné stavení hákového půdorysu si z převážné části dodnes uchovaly svou půdorysnou dispozici zachycenou již na mapě M 1838.

Melichovský → MELICHOV

Mendel → MENDLOVA VES

MENDLOVA VES [50]

k. ú.: Suchá (1838 Okrouhliční Dvořáci)

1720 *Ridler*, M 1764-1783 *Ridlerhof*, *Midlhof* dva dvory, M 1836-1852 *Riedel*, M 1838 *u Mendlu a u Ridlu*, M 1872-1882 *Mendel*, *Ridlů*, resp. *Mendel et Ridel*, TPL 1877 *Ridlov* (*Ridlův kopec*, *u Ridlů*, *u Mendlů*; *Riedl*), M 1877, M 1877-1880 *Riedel* (*Mändl*), M 1892 *U Rydlů*, Ko 1895 *u Ridlů*, *Ridlov*, St 1903 *u Ridlů*, St 1914 *U Rýdlů*, M 1914 *U Mendlů*, St 1914 *U Rýdlů*, M 1923 *Mendlova Ves*, MPK 1927 *U Rýdlů*, M 1942-1943 *Riedl* (*U Rýdlů*), M z první poloviny 40. let 20. století⁵ *U Mundlů a Riedlu*, M S-1952/1959 *Mendlova Ves*, SM 1964 název neuveden, ZM 1974, KM 2009 *Stříbrná*, ZM 2009 *Mendlova Ves*.

Historickým jádrem osady Mendlova Ves nejspíš byly dva velké a těsně sousedící dvory, jak ukazuje mapa stabilního katastru (M 1838). Vázaly se k nim tři nebo čtyři malé, dvorkové usedlosti. Tato situace je v půdorysu osady patrná dodnes. Počátky zdejšího osídlení lze předpokládat již v době středověku, protože Mendlova Ves leží v areálu zaniklého středověkého hornického sídliště Mittelberg. Ozvěnou tohoto názvu by ostatně mohlo být pojmenování Midlhof (*Mittelberghof – *Mittelhof – Midlhof). Podle jiného názoru je možné *dvory u Mendlů a Rydlů* ztotožnit se *Dvory Nyklperky* (→NYKLPERKY) zmíněnými k roku 1591 (Kysilka – Pavlíček 2006, 13), v jejichž názvu může jméno Mittelberg také rezonovat.

⁵ Jde o hornickou mapu uloženou ve SOkA Havlíčkův Brod, sign. MP IV, č. 9.

Menoušek (Menaußchek) → U MENOUŠKŮ

Midlhof → MENDLOVA VES

Michl (Michel) → U ZEDNÍČKŮ

Mikuláše Berky → BERKA

MIKULÁŠE GÖLDNERA [?]

Zmínka o dvoru *Mikuláše Göldnera* je datována rokem 1343. Nacházel se u Německého Brodu, a to „jihozápadně od města“ (Kysilka – Pavlíček 2006, 10).

Milchhöfer → MELICHOV

Milichhof → MELICHOV

Milichow (Milichovský) → MELICHOV

Mitlacher hof → DVOREK

MUMCHHOF [?]

Dalším venkovským dvorem, na kterém hospodařili ve středověku německobrodští měšťané, a o němž se zmiňuje městská kniha tržová vedená v letech 1379–1404, byl *Mumchhof* (Sochr 1989, 21). Kde se nacházel, není zatím jasné.

Mynychov → MELICHOV

Na Bilhůfě → WILHUF

Na Milichově → MELICHOV

Na Občinách → OBČINY

Neue Welt (Neuwelt) → NOVÝ SVĚT

Neuhof → ČISTÁ, LAŽANY, NOVOTNÉHO DVŮR, NOVÝ DVOREK, NOVÝ DVŮR

Neuhöfel (Neuhöfl) → NOVÝ DVOREK

Neumannovský dvůr (Neumannshof) → VLKOVSKO

Neumannshof → U NOVOTNÝCH, VLKOVSKO

Noweg Dwur → NOVÝ DVOREK

NOVOTNÉHO DVŮR [51]

k. ú.: Suchá (1838 Okrouhličti Dvořáci)

M 1720, 1764-1783 *Neuhof*, M 1836-1852 *Höflern* společný název pro Novotného Dvůr a sousední dvůr →U KOCMANŮ, M 1838 *w nowotnym Dwoře* s nadřazeným názvem *Höflern* platným pro Novotného Dvůr a dvory U Kocmanů, So 1843 *Nowotner Hof*, O-S 1870 *Novotného dvůr*, TPL 1877 *Novotného dvůr (Novotner Hof)*, M 1877 *Okrouhlitzer Höfler*, M 1877-1880 *Nowotný dvůr* a také *Höflern*, M 1892 *Novotný, Dvoř. Okr.*, OSN 1894, Ko 1895 *Dvůr Novotných*, St 1903 *Novotných dvůr*, M 1914 *Novotný*, St 1914 *Novotného dvůr*, M 1923 *Novotný dvůr*, Chr 1929 *Dvůr Novotného*, MPK 1927 *Novotného Dvůr*, M 1942-1943 *Okrauchlitzer-Höfler (Okrouhliční Dvořáci)*, M S-1952/1959, SM 1964 *Novotného Dvůr*, ZM 2009, KM 2009 název *Novotného Dvůr* uveden u sousedící osady, jejímž jádrem je dvojice historických dvorů U Kocmanů.

Z hlediska vzniku místního jména by se tato osada, vzniklá někdy před rokem 1838 rozparcelováním velkého dvora čtyřúhelného půdorysu, měla správně jmenovat Novotný Dvůr, ve smyslu „nový“ dvůr. Podle občas souběžně se vyskytujícího nadřazeného názvu Okrouhliční Dvořáci, případně Höflern, se lze domnívat, že Novotného Dvůr, nebo sousední dvůr Kocman, resp. →U KOCMANŮ, bývaly sídlem rychtáře obce Okrouhliční Dvořáci. Počátky osídlení Novotného Dvora lze na základě pokladu pražských grošů ukrytého zde někdy okolo poloviny 15. století a objeveného v r. 1972 (Šimek 1979), položit do období vrcholného středověku. Předpokládá se, že se v místech Novotného Dvora k r. 1591 nacházel dvůr →VÁVRY NOVOTNÉHO (Kysilka – Pavlíček 2006, 13-14). Název Novotného dvůr dnes pokrývá také blízkou osadu U Kocmanů.

Novotný (Nowotný dvůr, Nowotner Hof) →NOVOTNÉHO DVŮR
Novotného dvůr (Novotných dvůr) →NOVOTNÉHO DVŮR
Nový Dvorec →NOVÝ DVOREK

NOVÝ DVOREK [3]

k. ú.: Petrkov (1838 Petrkov)

M 1764-1783 *Noweg Dwur*, Sch 1787, M 1836-1852, So 1843 *Neuhöfel*, M 1838 *Neuhöfl*, TPL 1877 *Nový dvorek (Neuhöfel*,

Neuhof), M 1877 *Neuhofel / Novi Dvorek*, M 1877-1880 *Nový Dvorek*, M 1892 *Dv. Nový*, St 1903 *Nový Dvorec*, M 1914 *N. Dvorek*, M 1923 chybně *U Straků*, MPK 1927 název neuveden, M S-1952/1957, SM 1974 *N. Dvorek*, ZM 2009, KM 2009 *Nový Dvorek*.

Původně trojstranný, dnes z převážné části přestavěný dvůr, který byl dle svého názvu založen ještě v 18. století, je dnes z převážné části změněn přestavbami.

NOVÝ DVŮR [93]

k. ú. Havlíčkův Brod? (1843 Německý Brod)

M 1764-1783, M 1836-1852, M 1838 název neuveden, So 1843 *Neuhof*, TPL 1877 *Nový dvůr (Neuhof)*.

Neuhof neboli Nový dvůr se nacházel jen ¼ hodiny západně od historického centra města a počítal se k Hornímu předměstí Německého Brodu (So 1843, 187). Podle mapy M 1838 byl čtyřstranný Nový dvůr v první polovině 19. století už doprovázen zástavbou podél Perknovské ulice. Dvůr se „od starodávna“ nazýval *Augustinovský dvůr*, v roce 1684 přešel do majetku městské obce a říkalo se mu pak *nový obecní dvůr* (Petr 1921-1922, č. 16). Na samém konci 19. století byla na jeho místě postavena budova hospodyňské školy, zprovozněná v r. 1901. Areál školy kopíroval dispozici zrušeného dvora. Dnes jeho prostranství (u křižovatky ulic Masarykova a Husova) zauímají budovy střední a vyšší zdravotnické školy.

NOVÝ SVĚT [49]

k. ú.: Vysoká (1838 Okrouhliční Dvořáci)

M 1764-1783 *Neue Welt*, Sch 1787 *Neue Welt*, M 1836-1852, So 1843 *Neuwelt*, M 1838 *Neuwelt*, O-S 1870 *Nový Svět*, M 1877, M 1877-1880 *Nový Svět (Neuwelt)*, Ko 1895 *Svět Nový*, St 1903, M 1914, St 1914, MPK 1927, Chr 1929 *Nový Svět*, M 1942-943 *Neue Welt (Nový Svět)*, ZM 2009, KM 2009 *Nový Svět*.

Na mapě 1. vojenského mapování (M 1764-1783) je Nový Svět zakreslen značkou, která připomíná malý dvůr, ale šlo asi jen o první chalupy dominikální osady založené mezi léty 1740-1760 na rozparcelované panské půdě (Kysilka – Pavlíček 2006, 24, 26). V r. 1787 bylo na Novém Světě evidováno již pět stavení s čísly popisnými (Sch 1787, 154).

NYKLPERKY [?]

Ve světelském urbáři z r. 1591 jsou *Dvory Nyklperky* spolu s dalšími dvory, které se nacházely „okolo Brodu Německého“, zapsány jako součást světelského panství (Solař 1861, 92). Nyklperky by bylo možné ztotožnit s pozdějšími *dvory u Mendlů a Rydlů* (Kysilka – Pavlíček 2006, 13), tedy s dnešní osadou →MENDLOVA VES, i když přímé důkazy pro tuto spojitost chybí. Přitom jméno Nyklperky může být, stejně jako Midlhof nebo Milperk, zkomoleninou původního názvu velkého středověkého hornického sídliště Mittelberg (*Nítlberg – *Niklberg – *Niklperk – Nyklperky), v jehož areálu se Mendlova Ves nalézala.

Občín (Občžin, Obežin) →OBČINY

OBČINY [46]

k. ú.: Havlíčkův Brod (1838 Německý Brod)

M 1764-1783 *Gemeinhof*, M 1836-1852 *Obežin*, M 1838 *Občžin*, O-S 1870 *Seč* a také *Občiny*, TPL 1877 *Občiny (Gemeinhof)*, M 1877 *Setsch (Občín)*, M 1877-1880 *Ovčín*, Ko 1895, St 1900 *Občiny*, M 1914 chybně *Seč*, zatímco název *Občiny* je vyznačen v poloze samoty U Myslivců, M 1923, MPK 1927, Chr 1929 *Občiny*, M 1942-1943 *Gemeinderied (Občiny)*, M S-1952/1956 *Občiny*, ZM 2009 *Na Občinách*, KM 2009 *Občiny*.

Podle značky na mapě 1. vojenského mapování (M 1764-1783) se zdá, že Gemeinhof (tj. obecní dvůr) byl již ve druhé polovině 18. století tvořen trojicí malých dvorků, které se ve svém půdorysu skoro úplně

dochovaly dodnes.⁶ Druhá osada Občiny poblíž Havlíčkova Brodu se nalézá na k. ú. Poděbáby.

Obecní dvůr → NOVÝ DVŮR

Okrouhličtí Dvořáci (Okrouhlitzer Höfler) → NOVOTNÉHO DVŮR,
U KOČMANŮ

OLMANOVI A MANŽELKY VILHELMOVY [?]

Tyto přinejmenším dva zřejmě sousedící dvory jsou v Brodském privilegii z r. 1278 uvedeny ve výčtu nemovitostí příslušejících k městu Brod jako *curie Vlmanni et relictæ Wilhelmi* (CDB V/2, 602), to znamená, že jejich držitelé/uživatelé byli jistý Ulmann a vdova po nějakém Vilhelmovi. V pozdějším staročeském překladu Brodského privilegia, dochovaném v německobrodské městské knize z let 1415–1544, jsou tyto dvory zapsány jako *dvorové Olmanovi a manželky Vilhelmovy* (CDB V/2, 608).

OSTRUŽÍ [89]

k. ú. Mírovka (1838 Německý Brod)

M 1836-1852 *Heg. H.* (Hegerhaus, hájovna), M 1838 název neuveden, M 1877 *Hgh*, M 1877-1880 *beim Heger (u Heyni)*, St 1914 *Šprung*, M 1914 chybně *Chroustovský* (→LIPOVÝ DVOREC), M 1923, SM 1951 název neuveden, M S-1952/1957, ZM 2013, KM 2013 *Ostruží*.

Někdejší samota, která byla postavena zřejmě jako hájovna na jižním okraji lesa nazývaného tradičně Sprung (nebo Im Sprung), v české podobě Šprung (Ve Šprunku), se dnes nachází na severovýchodním okraji Mírovky. V Mírovce a okolí se jí tradičně říká *Hájovna*, zatímco název Ostruží se neužívá (informaci poskytl Stanislav Hausvater).

Ovčín → OBČINY

⁶ Rukopisná mapa „dvora Občiny z roku 1841“ je uložena v Soka Havlíčkův Brod (Jindrová 2010, 10).

PABIANUOV DVUOR [?]

V Brodském privilegiu z r. 1278 je tento dvůr, zapsaný jako *curia Pabonis*, zahrnutý mezi nemovitosti příslušející k městu Brod (CDB V/2, 602). Ve staročeském překladu uvedeného privilegia, dochovaném v německobrodské městské knize z let 1415–1544 se uvádí jako *dvuor Pabianuov* (CDB V/2, 608). Kde stával, je otázkou, snad jižně od města (Rous 2011, 168).

Pabonis → PABIANUOV DVUOR

Pabousek (Pabaušek, Pawaušek) → KALVÁRIE

Palestrov → PELESTROV

Panský (Pansky) → U PANSKÝCH

Papšíkov (Papšíkov, Papšchikow, Pabschikow, Papšíkovský dvůr) → DOLNÍ PAPŠÍKOV

PASTOUŠKA [88]

k. ú.: Termesivy (1838 Termeshof)

M 1836-1852, M 1838, M 1877-1880, MPK 1927, SM 1954 název neuveden.

Malé roubené stavení stávalo o samotě u cesty z Termesiv do osady Hamry. Na mapě M 1764-1783 ještě chybí a na mapě M S-1952/1957 již není vyznačeno. Původně sloužilo jako pastouška pro obecního pastýře, někdy ve druhé polovině 19. století se stalo obydlím pro obecní chudé (Štěpán 1991, 4), kterému se stále říkalo *Pastouška*. Na mapě M 1923 se ke dvěma drobným stavením vyznačeným v poloze Pastoušky váže název *Kloboučník* odkazující však k nedaleké osadě → DVOREK. V terénu zůstává po Pastoušce ještě patrná reliéfní stopa.

Paulíčkovy dvory → U NOVOTNÝCH

PAVUZKOVI DVOROVÉ [?]

V soupisu dvorů, resp. „dvořáků“ v okolí Německého Brodu se v urbáři světelského panství z r. 1591, konkrétně v položce č. 83, nadepsané „Dvořáci okolo Brodu Německého“, jmenují mimo jiné

i *Pavuzkovi dvorové* (Solař 1861, 92), neboli *Pavuzkovy dvory. S velkou pravděpodobností je můžeme ztotožnit s dvojdvorem zvaným Pabousek (→KALVÁRIE).

Pawowsky (Pawaušek, Pawoušek) →KALVÁRIE

PELESTROV [54]

k. ú.: Veselý Žďár (1838 Veselý Žďár)

M 1720 *Pelestrow*, M 1764-1783, Sch 1787 *Peleßtrow*, M 1836-1852 *J. H. Pelestrow*, M 1838 název neuveden, So 1843 *Peleßtrow*, O-S 1870 *Pelestrov*, TPL *Pelestrov (Pellestrow)*, M 1877, M 1877-1880 *J.H. Jägerhaus* (myslivna), Ko 1895 *Pelestrov*, M 1914, M 1923 značka pro myslivnu, název neuveden, MPK 1927, M S-1952/1962, ZM 2009, KM 2009 název neuveden.

Pelestrov pustý dvůr je zapsán ve světelském urbáři z r. 1591 (Solař 1861, 92) a jako pustý byl dvůr *Palestrov* uveden ještě v okrouhlickém urbáři z r. 1668 (Smola 1923, 24). Ale možná první zmínkou o Pelestrovu je jméno Pešika z Pelstrowa („Pessiconis de *Pelstrow*“) v písemnosti z r. 1399 (MJČ III, 337). V tom případě bychom u dnešní samoty Pelestrov měli hledat zaniklou středověkou vesnici se sídlem nižšího šlechtice. U silnice Havlíčkův Brod – Čáslav, 1,2 km východně od samoty Pelestrov, existuje od první poloviny 19. století malá osada pojmenovaná rovněž Pelestrov. Původ jména není zcela jasný, inspirací k němu snad byla italská toponyma Palestro, Pellestrina resp. Palestrina (MJČ III, 337). Stavební objekty samoty Pelestrov dodnes uchovávají půdorysný rozvrh dvora známý z první poloviny 19. století (M 1838).⁷

Pelstrow (Pellestrow) →Pelestrov

Petr (Peter) →U MYSLIVCŮ

Petrova hájenka →ZÁLEŠÍ

Pfaffendorf →ČESKÝ DVŮR

Podbaby (Podebaby) →PODĚBABY

⁷ Další historická data o Pelestrovu publikoval J. Smola (1923, 26, 27).

PODĚBABY [57]

k. ú.: Poděbaby (1838 Poděbaby)

M 1720 *Podbabi*, M 1764-1783 *Podiebab*, Sch 1787 *Podbaby*, *Podiebab*, M 1836-1852 *Poděbab*, M 1838 *Podiebab*, So 1843, M 1877, M 1877-1880 *Poděbab*, Ko 1895 *Poděbaby*, M 1914 *Podebaby*, M 1923 *Poděbaby*, MPK 1927 *Poděbab*, ZM 2009 *Poděbaby*.

Villa nomine Poywa, ve staročeském překladu *ves Poděbaby*, se uvádí již v Brodském privilegii z r. 1278 mezi nemovitostmi příslušejícími k městu Brod (CDB V/2, 602, 608). Je možné, že Poděbaby tehdy byly ještě rozptýlenou vesnicí bez velkých dvorů, k jejichž výstavbě došlo v dalším průběhu středověku. Podle mapy stabilního katastru (M 1838) byly Poděbaby tvořeny pěti či šesti velkými dvory v návesním uspořádání. Jejich majitelé byli pokládáni za dvořáky pravděpodobně již od konce 16. až do poloviny 18. století (Kysilka – Pavlíček 2006, 14). Dalšími osadami či vesnicemi, jejichž historické jádro tvořily různě seskupené velké dvory jsou u Havlíčkova Brodu → DVORCE, VESELICE a TERMESIVY.

Polska → POLSKO

POLSKO [16]

k. ú.: Šmolovy (1838 Okrouhliční Dvořáci)

M 1836-1852 *Polska*, M 1838, M 1877-1880, M 1892, St 1914, M 1914, M 1923, MPK 1927, Chr 1929, ZM 2009 *Polsko*, KM 2009 název neuveden.

Trojstranný dvorek Polsko je stále ještě osamocenou usedlostí ležící nedaleko silnice Havlíčkův Brod – Jihlava. O původu názvu Polsko, který na Havlíčkobrodsku představuje ojedinělé exonymum, se na samotě traduje, že někdy v dobách, kdy dvorek sloužil jako hájovna, byli v jeho sklepe vězněni Poláci. V podlaze toho sklepa se pak našli polské mince poškozené ohněm. Samota byla hájovnou až do doby okolo roku 1930 (informace poskytl Josef Fiala).

Prchal → U PRCHALŮ

PRENPUECHEL [?]

Jedním z venkovských dvorů, které ve středověku patřily německobrodským měšťanům, byl podle zápisů v městské knize trhové vedené v letech 1379–1404 *Prenpuechel* nebo také *Prenpuchel*, o němž existují záznamy z let 1393 až 1397 (Sochr 1989, 21; 1970, 48, 56). Lokalizace tohoto dvora zůstává otevřenou otázkou, jeho německý název napovídá, že se mohl nacházet v místě, nebo poblíž místa zpracování stříbrné rudy. Konkrétně mohlo jít o úpravnické postupy pražení (brennen) a drcení (pochen).

Prenpuchel →PRENPUECHEL

Primator →VLKOVSKO

Proschadl →ANŽÍRNA

Pšenička →U PŠENÍČKŮ

Rauchstein (Rauhstein, Rauschenstein, Raušnstan) →ROUŠŤANY

Rauštán (Ranstan, Rouštán) →ROUŠŤANY

REINELDUOV [?]

Podle Brodského privilegia z r. 1278 náležel tento dvůr, zapsaný jako *curia Reinoldi* mezi nemovitosti příslušející k městu Brod (CDB V/2, 602). Nacházel se buď ve vsi *Gerungestorf*, nebo možná v jejím blízkém okolí. Ve staročeském překladu uvedeného privilegia, dochovaném v německobrodské městské knize z let 1415–1544, byl jmenován jako dvůr *Reinelduov* v *Jeřnujevsi* (CDB V/2, 608). Kde vesnice *Gerungesdorf, resp. Jeřnujeves ležela, není zatím známo, uvažovat lze o severovýchodním okolí města (Rous 2011, 168).

Reinoldi →REINELDUOV

Ridlov →MENDLOVA VES, HERLIFY

Ridlů →MENDLOVA VES

Ridlův kopec →MENDLOVA VES

Riedel (Riedl, Riedlu) →MENDLOVA VES, U VESELÝCH

Riedelhof (Riedlhof, Ridlhof, Riedlův) →HERLIFY

Ridlerhof (Ridler) →MENDLOVA VES

Roskosch (Rozkořz, Rozkosch) →ROZKOŠ

Rosňák (Rosnak, Rosniak, Rožzniak) →ROZŇÁK

Rostovsky →LIPOVÝ DVOREC

Rothhöfel (Rothhöfl, Rothöfel) →ČERVENÝ DVOREK

ROUŠŤANY [58]

k. ú.: Pohled (1838 Pohled)

M 1720, M 1764-1783 *Rauchßstein*, Sch 1787 *Rauchßstein*, *Rauhßstein*, M 1836-1852, M 1838 *Rauchstein*, So 1843 *Rauchßstein*, O-S 1870 *Rauštán (Rauchstein)*, TPL 1877 *Rauchstein (Rouštán)*, M 1877-1880, Ko 1895 *Rouštán, Rauštán (Rauchstein)*, St 1914 *Rauštan*, M 1914 *Rouštany*, M 1923 *Rouštany* nebo *Roušťány*, MPK 1927 *Rauchstein*, M 1942-1943 *Rauchstein (Roušťány)*, ZM 2009, KM 2009 *Roušťány*.

V Brodském privilegiu z r. 1278 je zapsán Wernherův dvůr (*curia Wernheri*, v překladu *duor Verneřuov*) nacházející se v místě zvaném *Hrussenstein*, ve staročeském překladu *Raušnštan* (CDB V/2, 602, 608). Uvedený dvůr náležel prvnímu jmenovitě známému brodskému rychtáři, jenž pečetil pod jménem „Wernherus dictus Piscator“ (Wernher řečený Rybář) a měl užítky ještě z jednoho dvora ve vsi →VESELICE (Sochr 1970, 41). Zdá se, že také další držitelé dvora v Roušťanech mívali o něco vyšší postavení než ostatní majitelé dvorů. V nejstarší německobrodské městské knize je dvůr *Rauschenstein* zmíněn jako majetek brodského rychtáře Štěpána, připomínaného v letech 1363–1389 (Sochr 1989, 21; 1970, 45, 55). K roku 1571 se v pramenech uvádí dvořák Lorenc Rauštanský z *Raušnštanu* (Šimák 1924, 29). Ve světelském urbáři z r. 1591 je ve výčtu dvořáků okolo Německého Brodu zapsán o samotě stojící dvůr *Ranštan* (Solař 1961, 92). V první polovině 17. století se roušťanský dvůr stal sídlem rodu Giglingarů z Kneislštejna, kteří při pobělohorských konfiskacích přišli o termesivský statek (Deylová 1996, 8–9) a byli odsouzeni k nucenému manství na poplužním dvoře *Rauštain* (Bílek 1882, 121).⁸ Ze sledu starých map vyplývá, že trojstranný dvůr, jenž stával v Roušťanech u severního okraje cesty z Německého Brodu do Pohledu, byl zbourán někdy v období mezi léty 1838 a 1877/1880.

⁸ Další údaje o názvu a historii Roušťan publikovali David – Rous 2006, 111–112.

Na jeho místě je dnes pole bez viditelných stop po odstraněných stavebních objektech.

ROZKOŠ [30]

k. ú.: Havlíčkův Brod (1838 Německý Brod)

M 1720, 1764-1783 *Spaleni dwur*, Sch 1787 *Rozkoßz*, také *Brennthof*, M 1836-1852 *Brenthof*, M 1838 *Brentenhof*, So 1843 *Breuntenhof*, také *Brenuthof*, *Brenntenhof*, O-S 1870 *Rozkoš*, TPL 1877 *Rozkoš (Spálený dvůr; Roskosch, Brenntenhof)*, M 1877 *Rozkosch, Brentenhof* dva sousedící dvory?, M 1877-1880 *Brentenhof* (dvůr), *Rozkosch* (pomístní název), Ko 1895 *Rozkoš*, také *Dvůr Spálený*, St 1903, St 1914 *Rozkoš*, M 1914 *Spál. Dvůr* a v jeho severním sousedství samota *Rozkoš*, M 1923, MPK 1927 *Rozkoš*, dvůr ještě zakreslen, Chr 1929 *Rozkoš*, M S-1952/1962, ZM 2009 *Rozkoš* pomístní název, KM 2009 název neuveden.

Na sklonku 16. století (podle údajů z let 1571, 1591 a 1600) se na Rozkoši nacházely dva dvory, zvané *Spálení dvorové*, se svobodnou krčmou (Šimák 1924, 29; Solař 1861, 92; Kysilka – Pavlíček 2006, 14). Jejich název zřejmě upomínal na zničující požár, kterým byly postiženy někdy před rokem 1571. Z let 1623 a 1651 pocházejí zprávy o jednom Spáleném dvoru, který patřil německobrodské městské obci a byl tedy obecním dvorem (Solař 1861, 92; Jelínek 1922, 44). K roku 1713 se uvádí opět dva Spálené dvory (Borovička 1916, 64, 67). Pokud jde o další vývoj, je jisté, že na Rozkoši stál jen jeden rozlehlý čtyřstranný Spálený dvůr, jak ukazuje mapa M 1838, doprovázený několika dalšími staveními v jeho severním sousedství. Nejznámější z nich byla krčma, jejíž jméno Rozkoš (tj. kratochvíle, pohodlí), charakteristické pro 16.-18. století (MJČ III, 599), Spálený dvůr postupně převzal. Velký čtyřstranný dvůr Rozkoš s nepravidelným uspořádáním obvodové zástavby byl zbourán ve druhé čtvrtině 20. století, na leteckém snímku z r. 1953 (LM 1953-1954) již zcela chybí.

ROZŇÁK [62]

k. ú.: Knyk (1838 Knyk)

M 1764-1783 *Rosnak*, Sch 1787 *Roßzniak*, M 1836-1852 *Rosniak*, M 1838, So 1843 *Rosniak*, O-S 1870 *Rosňák*, *Rozňák*, TPL 1877 *Rožňák (Rosniak)*, M 1877, M 1877-1880 *Rožňak*, M 1914 *Rozňák*, M 1923 *Rožňák*, MPK 1927 *Roznák*, M 1942-1943 *Rosniak (Rožňák)*, M S-1952/1956, ZM 2009, KM 2009 *Rožňák*.

Rožňák je osadou, která byla založena na místě pravděpodobně dvou zaniklých dvorů, které se nazývaly *Komárovy Dvory*. Komárovy Dvory se připomínají prvně k roku 1495 a naposledy k roku 1623. Nepřežily tedy zřejmě třicetiletou válku. Na místě Komárových Dvorů zůstal Roznárcin rybník, prvně zmíněný k r. 1623, který byl v polovině 18. století, zapsán v tereziánském katastru pod jménem *Roznak*. Podle něj pak byla nazvána nová osada, jejíž vznik je možno položit do třetí čtvrtiny 18. století. V názvu Rozňák možná rezonuje příjmení Anny Hroznatové z Krchlebs, která v r. 1495 darovala mj. Komárovy Dvory německobrodské obci (David – Rous 2006, 112–113; MJČ III, 599–600; Petr 1926, 77; 1921–1922, č. 26; Borovička 1916, 67; Solař 1861, 92).

Rožňák (Roznák, Roznak, Rožňák) → ROŽŇÁK

RULLENHOF [?]

Mezi venkovské dvory zmíněné v německobrodské městské knize trhové z let 1379–1404, které byly ve vlastnictví německobrodských měšťanů, patřil i dvůr *Rullenhof* (Sochr 1989, 21), který lze s jistotou pravděpodobností ztotožnit se dvorem nazývaným v 18. století Rullhof, později Riedelhof, který stával v dnešní osadě →HERLIFY (Rous 2010, 24, 28).

Rullhof →HERLIFY

Rybnický (Ribnitzky, Ribnický) →U RYBNICKÝCH

Rybníčky (Ribničky) →U RYBNICKÝCH

Rýdl (Rydl, Rýdl, Rydlov, Ridlov) →HERLIFY

Řiha (Řiha, Rziha, Ržiha) →U MERUNKŮ

Samota →SAMOTINA

Samotin →SAMOTINA

SAMOTINA [34]

k. ú.: Havlíčkův Brod (1838 Německý Brod)

M 1836-1852 *Beim Oberrn* vztahuje se i na sousedící dvůr Pabousek (→KALVÁRIE), M 1838 název neuveden, So 1843, O-S 1870, M 1877 *Samotina*, M 1877-1880 *Samotin*, M 1892 *Samotny*, Ko 1895, St 1903 *Samotina*, St 1914, M 1914 *Samota*, M 1923, MPK 1927, M 1942-1943 *Samotina*, SM 1974 název neuveden.

Dvorek s příznačným názvem Samotina, tvořený dvěma paralelně uspořádanými staveními, žil asi jeden a půl století. Při parcelním zaměření v roce 1953 byl dokumentován jako zbořeníště (informaci poskytl Jiří Polívka), potom zmizel z krajiny a nezůstala po něm zůstala viditelná památka. Na jeho místě byl v roce 2013 na povrchu zoraného pole registrován spíše nenápadný výskyt sídlištního materiálu z 19.–20. století.

Samotny →SAMOTINA

SECKÝ DVŮR [26]

k. ú.: Pohled (1838 Pohledští Dvořáci)

M 1720, M 1764-1783 *Setzki*, Sch 1787 *Setzky*, *Setßcher Höfe*, M 1836-1852 *Bezděker Hof*, M 1838 *die Setzer*, So 1843 *Setßch (Seč)* oder die *Setßcher Höfe*, TPL 1877 *Setsch (Setscherhöfe; Seč, Sečské dvorci)* příslušející k místní obci Německý Brod, M 1877-1880 *Setzerhof*, M 1914 *Sečský dvůr*, St 1914 *Secký dvůr*, M 1923, MPK 1927 *Secký dvůr*, M 1942-1943 *Setzerhof (Secký Dvůr)*, ZM 2009 *Böhmův Dvůr*, KM 2009 *Secký Dvůr*.

Původní dvojdvůr, jak je zakreslen v mapě M 1838, je v půdorysu Seckého Dvora zčásti dodnes dochován. V místní ústní komunikaci preferovaný název Böhmův Dvůr, odvozený od příjmení rodu posledních majitelů (informaci poskytl Karel Böhm) se v dnešní době začíná prosazovat i na oficiální úrovni.

Seč (Setsch) →OBČINY

Seč (Setßch) →SECKÝ DVŮR

Sečský dvůr (Sečské dvorci) →SECKÝ DVŮR

Setzerhof (Setßcher Höfe, Setscherhöfe, die Setzer) → SECKÝ DVŮR

Setzky (Setzki) → SECKÝ DVŮR

Shenkeldorf (Schenksdorff) → DVORCE

Schenklhof (Schenkenhof, Schenklhöfe, Schenkelhöfel) → DVORCE

Schmahlhof (Schmalhof, Schmolhof) → ŠMOLOVY

Schmolowi → ŠMOLOVY

SILDAV [?]

Podle německobrodské městské knihy trhové, vedené v letech 1379–1404, byl jedním z venkovských dvorů, které ve středověku patřily německobrodským měšťanům, dvůr zvaný *Sildav* (Sochr 1989, 21), jehož poloha zůstává neznámá.

Sllefr (Šlelfr?, Šlefr?, Štelfr?) → U BÁRTLŮ

Smrčak → U SMRČÁKŮ

Smrčí → U SMRČÁKŮ

Smržovy dvory (Smrží) → ŠKRLIKOVY DVORY

Spálený Dvůr (Spálení dvorové) → ROZKOŠ

Spitalhof (Špitalhof, Spital) → ŠPITÁLSKÝ DVŮR

Ssenklhyfy → DVORCE

St Margarethen (St=Margar, S. Margar) → U KOSTELÍKA

Stříbrná → MENDLOVA VES

STŘÍBRNÝ DVŮR [22]

k. ú.: Havlíčkův Brod (1838 Pohledští Dvořáci)

M 1720, 1764-1783 *Schidlak*, M 1836-1852 *Sidlak*, M 1838 název neuveden, So 1843, O-S 1870 *Šidlák*, M 1877 *Schidlak*, M 1877-1880 *Šidlak*, St 1914 *U Tobišů (Šidlák)*, M 1914, M 1923 *Šidlák*, MPK 1927 *U Šidláků*, Chr 1929 *U Šidláků, Stříbrný Dvůr*, M 1942-1943 název neuveden, M S-1952/1957, ZM 2009 *Stříbrný dvůr*, KM 2009 název neuveden.

Původní neúplně čtyřboký dvůr byl po požáru pravděpodobně kompletně přestavěn na dvůr s téměř uzavřeným nádvořím a osově souměrným půdorysem. Přestavba je datována letopočtem 1911 na průčelí dvora. Přesto se zachovala kamenná vstupní branka

se sedlovým portálem, která představuje důkaz o životě dvora už někdy na přelomu 15. a 16. století (Rous 2010, 37). Jak se tehdy dvoru říkalo, zůstává otázkou.

Svět Nový →NOVÝ SVĚT

Šenklhof →DVORCE

Šenklify (Šenklhyffy, Šbenklify, Šenklívy, Šenklivy) →DVORCE

ŠIDLÁK [72]

k. ú.: Havlíčkův Brod (1838 Okrouhliční Dvořáci)

M 1764-1783 zhruba v místech samoty zakreslena značka pro stavení, ale bez uvedení názvu, M 1836-1852 samota vyznačena, název neuveden; název Kominík připsán zřejmě omylem k samotě U Pšeničků nacházející se v již. sousedství, M 1838 *u Kominiku*, TPL 1877 *Kominík*, M 1877 *Silak*, M 1877-1880 *Šilak*, Ko 1895, SMKČ 1913 *U Sachalů (U Kominíků)*, M 1914 *Šidlák*, M 1923 samota chybně zahrnuta pod název *U Prchalů*, MPK 1927 samota chybí, M 1942-1943 název neuveden, M 1947 (odvozené 3. vojenské mapování) *Šidlák*.

Samota Šidlák měla půdorys nepravidelného, atypického dvorku. Nacházela se u okraje lesa v Menouškově stráni, ve kterém jsou dochovány výrazné stopy po dolování stříbrné rudy. Samota zanikla podle sledu map někdy mezi lety 1913 a 1927. Podle místní tradice byl dvorek Šidlák někdy na počátku 20. století pobořen, když se propadl do staré hornické šachty (informaci poskytli Ladislav a Ludmila Císařovi).

Šidlák (Šidlak, Sidlak, Schidlak) →STRÍBRNÝ DVŮR

ŠKRLIKOVY DVORY [?]

Ve světelském urbáři z r. 1591 jsou *Dvory Škrlikovy aneb Smržovy*⁹ zapsány mezi dvořáky „okolo Brodu Německého“, které tehdy tvořily

⁹ Kysilka – Pavlíček (2006, 13) je uvádějí jako *dvory Škrlíkovy aneb Smrží*.

součást panství Světlá (Solař 1861, 92). Kde Škrlikovy/Smržovy dvory hledat, není jasné.

Šlajfn → U BÁRTLŮ

Šmirzak (Schmirak) → U SMRČÁKŮ

ŠMOLOVY [63]

k. ú.: Šmolovy (1838 Okrouhlicí Dvořáci)

M 1764-1783 *Schmolowi:Chal.*, Sch 1787 *Schmahlhof*, *Schmollow*, M 1836-1852 *Šmolow*, M 1838 *Schmolow*, So 1843 *Schmolhof*, O-S 1870 *Šmolov*, M 1877, 1877-1880 *Schmolow*, Ko 1895 *Šmolov*, M 1914, M 1923 *Šmolovy*, MPK 1927 *Schmalhof*, *Šmolovy*, Chr 1929, M S-1952/1962, ZM 2009, KM 2009 *Šmolovy*.

Na sklonku středověku byl dvůr *Šmolov* pravděpodobně ceněným výnosným statkem, jak lze usoudit ze zprávy z r. 1484, kdy jej bratři Mikuláš ml. a Melchisedech Trčkové z Lípy prodali brodskému rychtáři panoši Václavu Joštovi z Ostrovce. Roku 1534 byl dvůr Adama ze Šmolova, řezníka a německobrodského měšťana, prodán Mikuláši Mochovi, také měšťanovi z Německého Brodu (Kysilka – Pavlíček 2006, 12). Dvůr zanikl někde v prostoru dnešní osady Šmolovy někdy před druhou polovinou 18. století. Stanoviště dvora může být objeveno cíleným archivním a terénním pátráním.

Šmolov (Schmollow) → ŠMOLOVY

ŠPITÁLSKÝ DVŮR [39]

k. ú.: Havlíčkův Brod (1838 Německý Brod)

M 1720 *Spital*, M 1764-1783 *Spital=hof*, M 1836-1852 *Spitalhof*, M 1838 *Spital hof*, So 1843 *Spitalhof*, O-S 1870 *Špitálský dvůr*, M 1877 *Špitalhof*, M 1877-1880 *Spitalhof*, Ko 1895 *Dvůr Špitálský*, St 1903 *Špitálský dvůr*, St 1914 *Špitálský Dvůr*, M 1914, M 1023, MPK 1927 *Špitálský dvůr*, M 1942-1943 *Spitalhof* (*Špitálský dv.*), M S-1952/1957, ZM 2009, KM 2009 *Špitálský Dvůr*.

Podle zatím získaných údajů byl Špitálský dvůr postaven po ničivé povodni v roce 1714, která přinesla zkázu německobrodskému špitálu

(u kostela sv. Kateřiny) i jeho přilehlému hospodářskému zázemí. Stavbu nového dvora, pro níž město vybralo místo na „polích špitálských“, předcházelo postavení stodoly a stájí. V r. 1805 byl Špitálský dvůr prodán do soukromých rukou (Petr 1926, 80, 82). Přestože poznamenaný výraznými stavebními úpravami, ve svém základním rozvržení se čtyřboký dvůr dochoval dodnes.

Šprunk → OSTRUŽÍ

ŠRÁMEK [?]

k. ú.: ? (1895 Pohledští Dvořáci)

Ko 1895 *Šrámek* (poplužní dvůr na katastru obce Pohledští Dvořáci).

Identifikace dvora, jehož jméno Šrámek zřejmě do obecného povědomí neproniklo, zatím zůstává záhadou. V časovém horizontu přelomu 19. a 20. století se v dokumentaci KÚ Havlíčkův Brod neuvádí žádný Šrámek coby vlastník některého dvora na území Pohledských Dvořáků (informaci poskytl Jiří Polívka).

ŠTĚDROMOVY DVORY [?]

Ve světelském urbáři z roku 1591 jsou *Dvory Štědromovy* zapsány společně s dalšími dvory v okolí Německého Brodu jako majetek panství Světlá (Solař 1861, 92). Kysilka – Pavlíček (2006, 13) určili *dvory Štědromovy – Štědroňovy* jako pozdější *dvory u Panských a Partlů* při cestě do Poděbab (→U PANSKÝCH).

ŠTĚPÁNA LUCIINA [?]

Někde u Německého Brodu se ve středověku nacházel *dvůr Štěpána Luciina* zmíněný k roku 1343 (Kysilka – Pavlíček 2006, 10).

ŠTRAUCHOVNA [86]

k. ú.: Termesivy (1945 Termesivy)

M S-1952/1957 název neuveden.

Samota Štrauchovna u silnice mezi Německým Brodem a vesnicí Termesivy byla původně malou barákovou kolonií postavenou za účelem ubytování rodin dělníků, kteří byli v první polovině

čtyřicátých let 20. století zaměstnáni na stavbě nedalekého železničního tunelu (na trati Německý Brod – Brno). Po roce 1945 se v dřevěných barácích ubytovaly dvě rodiny. Podle jedné z nich (Štrauchovi¹⁰) se samotě říkalo *Štrauchovna* ještě v šedesátých letech v poslední fázi jejího života, kdy poslední barák sloužil jako sběrna léčivých bylin (informace poskytl Karel Zachariáš). Na výše uvedené mapě a na jediné zatím známé fotografii pořízené při leteckém snímkování v r. 1953 (LM 1947–1959) se zanikající Štrauchovna podobá paralelnímu dvoru.

Šubrt → KALVÁRIE

Termeshöfe (Termeshöfen, Termeshof) → TERMESIVY

Termesify → TERMESIVY

TERMESIVY [44]

k. ú.: Termesivy (1838 Termeshof)

M 1720, M 1764-1783 *Termeshöfen*, Sch 1787 *Termeshöfe*, *Jermeshöfe*, M 1836-1852, M 1838 *Termeshof*, So 1843 *Termeshof*, *Termeshofen*, M 1877 *Termeshof*, M 1877-1880 *Termeshof* (*Termesivy*), Ko 1895 *Termesify*, Se 1908 *Termesify* (něm. *Termeshof*, pův. *Tirmanshöven*), M 1914, M 1923 *Termesify*, MPK 1927 *Termesivy*, M 1942-1943 *Termeshof* (*Termesivy*).

Podle první písemné zmínky z r. 1379 (*in Tirmanshofen*) se dnešní obec Termesivy tehdy nazývala *Tirmanshöfe, tj. *Tirmanovy dvory (MJČ IV, 329; David – Rous 2006, 126). Ve světelském urbáři z roku 1591 se *Termesify ves* (Solař 1861, 92) uvádí samostatně, podobně jako dvořácké vsi → PODĚBABY a → VESELICE (Kysilka – Pavlíček 2006, 14). Nejstarší jádro vesnice bylo tvořeno návesním uskupením dvorů, na které navázala domkářská zástavba postupující jižním směrem. Prostranství obklopené původními dvory se postupně stalo

¹⁰ Provizorní bydliště s nimi sdílela rodina Lhotských. Možná proto, že jejich příjmení bylo méně výrazné a obtížněji se vyslovovalo, neuplatnilo se jako toponymum v běžné místní komunikaci.

„starou“ návší, zatímco těžiště života vesnice se (až v průběhu 20. století) přeneslo na novou náves vzdálenou 0,2 km jižně.

Tirmanshofen (Tirmanshöfe) → TERMESIVY

U BÁRTLŮ [45]

k. ú.: Mírovka (1838 Frýdnava)

M 1836-1852, 1877 *Bartl*, M 1877-1880 *Bartel*, St 1914 *Bártl*, M 1914 *Slelfr* (Šlefr?, Šlefr?, Štelfr?), M 1923 *Bártl* (*Šlajfn*), MPK 1927 *Bartl*, Chr 1929 *U Bartlů* (*Bartl*), M 1942-1943 *Bartl* (*U Bártlů*), M S-1952/1959, ZM 2009, KM 2009 název neuveden.

Zřejmě nepřilíš dlouhá historie dvorku U Bártlů brání představit si, že jeho předchůdcem byl o samotě stojící dvůr → BARTA doložený k roku 1591 (Solař 1861, 92). Dvorek U Bártlů si dodnes uchoval svou dvoustrannou dispozici. Variantní, zřejmě německý název snad mohl souviset s nějakou brusírnou.

U CAKLŮ [15]

k. ú.: Suchá (1838 Okrouhličtí Dvořáci)

M 1836-1852 název neuveden, M 1838, TPL 1877 *U Caklů* (*Zaklhof*) příslušející k místní obci Německý Brod, M 1877-1880 název neuveden, MPK 1927 *U Caklů*, M 1942-1943 název neuveden, M S-1952/1959, SM 1964, ZM 1974, ZM 2009 *U Caklů*, KM 2009 název neuveden.

Původně osamocené jednoduché zděné obydlí čp. 117 bylo rozšířeno na dvorek někdy mezi roky 1880 a 1927. Na odkoupených parcelách byly u něj postaveny další dva domky, čp. 119 a čp. 118, poslední v letech cca 1936-1937. Caklovi bydleli v čp. 117 ještě za protektorátu. Název U Caklů dnes v místě a okolí užívá jen starší generace (informace poskytl Antonín Krejčí).

U Cikánků → LIPOVÝ DVOREC

U CULKŮ [5]

k. ú. Šmolovy (1927 Okrouhličtí Dvořáci)

MPK 1927 *U Culků*, SM 1951 *U Vránů* zjevný omyl, M S-1952/1959 název neuveden, ZM 2013, KM 2013 *U Culků*

Samota U Culků byla postavena asi v r. 1913. Paralelní dvorek je dnes rozdělen na dvě části (resp. čísla popisná), z nichž jedna slouží jako rekreační objekt. Název U Culků se dnes již neužívá, samotě se běžně říká *U Šárů*, podle rodiny, která ji vlastní od r. 1933. Všichni předchozí majitelé měli až do první poloviny 20. století statut chalupníků, k usedlosti totiž patřila jen malá výměra pozemků (informace poskytl Josef Šára).

U Diamach → U VESELÝCH

U Dubu → U VRÁNŮ

U Franců → U VENCŮ

U Heyni → OSTRUŽÍ

U Hepnerů → U ZEDNÍČKŮ

U Holendů → VE VRŠKU

U CHRASTI [81]

k. ú.: Poděbaby (1838 Poděbaby)

M 1836-1852 *W Chrasti*, M 1838 *w Chrastj*, M 1877-1880 název neuveden, SM 1952, MS-1952/1962, ZM 2013, KM 2013 *U Chrasti*.

Samota U Chrasti se nachází poblíž osady Šmolovy, v rozptýlené skupině pěti nebo šesti samot na lesnatém návrší nad pravým břehem Úsobského potoka.

U Jamských → U VESELÝCH

U Jůzlů → VLKOVSKO

U Karlce → MELICHOV

U KOCHANŮ [8]

k. ú.: Suchá (1838 Okrouhliční Dvořáci)

M 1720 *Gotzman*, M 1764-1783 *Gotzman hof*, Sch 1787 *Gotzmann*, M 1836-1852 *Höflern* název pokrývá také sousední → NOVOTNÉHO DVŮR, M 1838 *u Kocmanu*, TPL 1877 *Kocman (u Kocmanů; Kotzmann)*, M 1877-1880 *Höflern* platí rovněž pro sousední Novotný

Dvůr, uveden i název příslušné obce *Okrouhlitzer – Höfler* (*Okrouhliči – dvořáci*), M 1892 *Kocman*, Ko 1895, M 1914, M 1923, MPK 1927, Chr 1929 *U Kocmanů*, ZM 2009, KM 2009 *Novotného Dvůr* společný název pro osady Novotného Dvůr a U Kocmanů.

Dvojice bezprostředně sousedících dvorů tradičně jmenovaná U Kocmanů se velmi pravděpodobně připomíná již k roku 1591 v urbáři světelského panství jako *Dvory Kocmanovy* (Solař 1861, 92). Na mapě M 1838 jsou zobrazeny už dvory tři, neboť východnější z obou dvorů se mezitím rozšířil na dvojdvůr. Tuto základní půdorysnou situaci pozdější přestavby nijak zásadně nezměnily. Zhruba od poloviny 20. století malá osada U Kocmanů v místním povědomí začala splývat s těsně sousedící osadou →NOVOTNÉHO DVŮR a postupně přecházet pod její název.

U Kominíků (u Kominiku) →ŠIDLÁK

U KOSTELÍKA [18]

k. ú. Suchá (1838 Suchá)

M 1720 *S. Margar* kostel, M 1764-1783 *St=Margar* kostel, M 1836-1852 stavení a název neuvedeny, M 1838 zakreslena samota, název neuveden, TPL 1877 *U kostelíka* s odkazem na název *St Margarethen*, který ale v lexikonu chybí, M 1877, M 1877-1880 *u Kostelíka*, M 1914, MPK 1927 název neuveden, M S-1952/1959, ZM 2013 *U Kostelíka*, KM 2013 název neuveden.

Osamoceně zemědělské obydlí U Kostelíka stojí na parcele středověkého, barokně přestavěného kostela sv. Markéty, který byl po svém zrušení v r. 1791 zbořen.

U Kryštofů (U Křištofů) →U SVOBODŮ [14]

ULIN [?]

Podle městské knihy trhové, vedené v letech 1379–1404, byl jedním z venkovských dvorů v okolí Německého Brodu dvůr zvaný *Ulin*, který podle zmínky z roku 1396 patřil městské rychtě (Sochr 1970, 46). Jeho poloha zatím zůstává neznámá.

U Melichovských →MELICHOV

U Mendlů →MENDLOVA VES

U MENOUSHKŮ [10]

k. ú.: Havlíčkův Brod (1838 Okrouhličtí Dvořáci)

M 1720 *Prchal* název pokrývá také polohu nedalekého dvora → U PRCHALŮ, M 1764-1783 *Prchal* ke dvorům v poloze U Menoušků připsáno omylem (?), M 1836-1852 *Menoušek*, M 1838 *u Menaussku*, So 1843 *Menaufschek*, O-S 1870 *Menoušek*, M 1877 *Manousěk*, M 1877-1880 *Menoušek*, Ko 1895 *u Menoušků*, *u Mentoušků*, St 1903, St 1914 *U Menoušků*, M 1914, M 1923 *Menoušek*, MPK 1927, Chr 1929, M 1942-1943 název neuveden, SM 1964, ZM 2009, KM 2009 *U Menoušků*.

Na mapě M 1838 jsou zakresleny dva velké dvory, jeden dvorek (→U SACHSLŮ) a jeden domek¹¹ v soustředném uspořádání, které se jeví jako pozůstatek po návesním uskupení tří nebo čtyř dvorů. Nelze vyloučit, že zde „dvorová“ osada, resp. vesnice buď zanikla, nebo její založení nebylo dokončeno. Z obou velkých dvorů ještě stojí v původní dispozici některé hlavní stavební objekty, v nichž by se navzdory přestavbám mohly ukrývat stavebně historické prvky.

U Mentoušků →U MENOUSHKŮ

U MERUNKŮ [40]

k. ú.: Havlíčkův Brod (1838 Pohledští Dvořáci)

M 1720 *Ržiha*, M 1764-1783 *Rziha*, M 1836-1852 *Řiha*, M 1838 název neuveden, So 1843 *Řiha*, TPL 1877 *Řiha*, M 1877-1880 *Řiha*, Ko 1895 *Řiha*, St 1914 *U Říhů*, M 1923 *Řiha*, MPK 1927, Chr 1929 *U Říhů*, SM 1951 *U Říhů* pomístní název, M S-1952/1957 *U Merunků* (pomístní jméno), ZM 2009 *U Merunků*, KM 2009 název neuveden.

¹¹ Domku se na sklonku jeho života říkalo *U Zahradníků* podle jména rodiny, která v něm bydlela. Zbořen byl v šedesátých letech 20. století (informaci poskytli Ladislav a Ludmila Císařovi).

Dvůr Říha byl až do konce 19. století samotou ve volné krajině na katastru Pohledských Dvořáků. Poslední objekty čtyřstranného dvora, ve 20. století postupně obklopeného zástavbou východního předměstí Havlíčkova Brodu, byly beze stopy odstraněny krátce po roce 2005.

U Michlů → U ZEDNÍČKŮ

U Mundlů → MENDLOVA VES

U MYSLIVCŮ [24]

k. ú.: Havlíčkův Brod (1877 Pohledští Dvořáci)

M 1877-1880 *Peter*, M 1914, M 1923 *Petr*, MPK 1927 název neuveden, M 1942-1943 *Peter (Petr)*, M S-1952/1957, ZM 2009, KM 2009 *U Myslivců*.

Stáří dvora lze na základě uvedených dat a dochované architektury odhadnout asi na 150 let. Dvůr stále vykazuje původní čtyřstranné uspořádání.

U NOVOTNÝCH [?]

Kterým dvorům se říkalo U Novotných, není zatím jasné. Ještě v první polovině 20. století byly identifikovatelné severně od města. František Petr měl za to, že se původně jmenovaly *Komárovy dvory* (→ ROZŇÁK) a předtím *Paulíčkovy dvory* (Petr 1926, 77).

U PABOUSKŮ [71]

k. ú.: Havlíčkův Brod (1838 Pohledští Dvořáci, Německý Brod)

M 1836-1852 *Zeukelhäusel*, M 1838 *Lackerhäusel*, M 1877 *Z.S.* (Ziegelschlag, cihelna), TPL 1877 *Lackerhäusel (Kalužní domek)*, M 1877-1880 *Z.S.*, MPK 1927 *U Pabousků*, M 1942-1943 název neuveden, SM 1951, ZM 2013, KM 2013 *U Pabousků*.

Ze dvou dvorků nacházejících se u cesty z Německého Brodu do Břevnice byl ten menší, dvoustranný dvorek hlavním nositelem jména *Zeukelhäusel*, event. *Lackerhäusel (Kalužní domek)*. Sloužil v 19. století jako cihelna – kopala se u něj a připravovala hlína, z níž se pěstováním a sušením zhotovovaly polotovary cihel. Cihelna

zanikla asi ve dvacátých nebo třicátých letech 20. století, na mapě M 1942-1943 již chybí. Sousední, větší dvorek si sídelní kontinuitu a název U Pabousků udržel až do dnešní doby.

U PANSKÝCH [56]

k. ú.: Havlíčkův Brod (1838 Okrouhličtí Dvořáci)

M 1720 *Pansky* sídlo označeno jako hostinec, M 1764-1783 *Panský* dvůr se skupinou stavení, Sch 1787 *Panßky*, M 1836-1852 *Pansky*, M 1838 *u Panských*, So 1843 *Panßky*, O-S 1870, M 1877, M 1877-1880, M 1892 *Panský*, OSN 1894, Ko 1895 *u Panských*, M 1914, St 1914 *Panský*, M 1923 *U Panských*, MPK 1927 *U Panských* pravděpodobně název místní části, Chr 1929 *U Panských*, M 1942-1943 *Panský*, SM 2009 *U Panských*, název přilehlé ulice.

Na konci 16. století mohl být dvůr U Panských jedním ze dvou dvorů, které nesly jméno →ŠTĚDROMOVY DVORY (Kysilka – Pavlíček 2006, 13). Na mapě M 1838 je areál původně celistvého trojbokého dvora U Panských rozdělený na dvojdvůr. Z jihu jej obklopuje skupina čtyřech malých dvorkových usedlostí. Z této situace se dodnes zachovalo v původní dispozici východní a západní křídlo dvora, z nichž vybíhají torza jižního křídla.

U Partlů →ŠTĚDROMOVY DVORY

U Pecenu →U STRAKŮ

U Petrů →ZÁLESÍ

U PRCHALŮ [41]

k. ú.: Havlíčkův Brod (1838 Okrouhličtí Dvořáci)

M 1720 *Prchal* pokrývá také polohu dvorů →U MENOUŠKŮ a →U PŠENÍČKŮ, M 1764-1783 *Prchal* váže se ke dvorům U Menoušků, v místě dvora U Prchalů sídlo chybí, M 1836-1852 *Prchal*, M 1838 *u Prchalu*, TPL 1877 *Prchal*, M 1877-1880 sídlo chybí, M 1923 sídlo chybí, název *U Prchalů* se váže ke dvorům U Menoušků a pravděpodobně také ke dvorku →ŠIDLÁK.

Nevelký, paralelně uspořádaný dvůr U Prchalů byla usedlost pod Strážným vrchem, která možná převzala nejspíš jméno staršího

původu a nejspíš neměla dlouhý život. Dvůr U Prchalů zanikl údajně požárem někdy kolem roku 1860 (informaci poskytl Jan Tajovský). Na poli na jeho místě dnes nejsou patrné terénní nerovnosti, ani povrchové nálezy, jak doložil průzkum v roce. Za příhodných podmínek se však půdorys dvora může zviditelnit prostřednictvím půdních příznaků (Rous 2010, 33).

U Průžů → U ZEDNÍČKŮ

U PŠENÍČKŮ [7]

k. ú.: Havlíčkův Brod (1838 Okrouhlicí Dvořáci)

M 1836-1852 *Kominik* zřejmý omyl – tento název měl být připsán k sousední vyznačené, ale nepojmenované samotě → KOMINÍK, M 1838, M 1877 *Bachenička*, M 1877-1880 *Bacheničku*, Ko 1895, St 1903, St 1914 *U Pšeničků*, M 1914 *Pšenička*, M 1923, MPK 1927, Chr 1929 *U Pšeničků*, M 1942-1943 název neuveden, SM 1964, ZM 2009, KM 2009 *U Pšeničků*.

Pro samotu, která má dnes podobu menšího trojstranného dvorku, se dnes v místní řeči užívá vedle názvu U Pšeničků spíše pojmenování *U Tajovsku*, podle příjmení aktuálního vlastníka. Rod Tajovských ostatně drží samotu přibližně od roku 1714 (informace poskytl Jan Tajovský). V první polovině 50. let 19. století byla ve staré hornické štolě u samoty U Pšeničků dolována stříbrná ruda nákladem německobrodské společnosti Těžiřstvo sv. Jana Nepomuckého. Nerentabilní těžba byla po dvou letech ukončena.

Urban (beim Urban) → U VÍTKŮ

U RYBNICKÝCH [11]

k. ú.: Mírovka (1838 Okrouhlicí Dvořáci)

M 1836-1852 *Rybnický*, M 1838 *u Rybnickyho*, M 1872-1882 *Ribnitzky*, *u Rybnikyho*, M 1877 *Ribničky*, TPL 1877 *Rybníčky*, M 1877-1880 *Ribnický*, Ko 1895 *Rybníčky*, St 1903 *Rybníčky*, *Rybníčky (?)*, M 1914 *Rybnický*, St 1914 *U Rybnických*, M 1923, MPK

1927, Chr 1929 *U Rybnických*, M 1942-1943 název neuveden, ZM 2009, KM 2009 *U Rybnických*.

Kdysi neúplný trojstranný, dnes téměř uzavřený čtyřboký dvůr u cesty mezi Mírovkou a Svatým Křížem slouží stále k tradičnímu hospodaření a bydlení.

U Rybnickyho (u Rybnikyho) → U RYBNICKÝCH

U Rýdlů (U Rydlů, U Ridlů, U Ridlu) → MENDLOVA VES

U Rýdlů (U Riedlů) → U VESELÝCH

U Říhů → U MERUNKŮ

U Sachalů → ŠIDLÁK

U SACHSLŮ [91]

k. ú. Havlíčkův Brod (1838 Okrouhliční Dvořáci)

M 1764-1783 název neuveden, St 1914 *U Sachslů*, M 1942-1943 název neuveden.

Menší dvůr *U Sachslů* stával poblíž dvojice velkých historických dvorů → U MENOUSHKŮ, s nimiž měl možná tvořit jádro budoucí dvorové vesnice. Jméno dostal po rodině Sachslů, která jej vlastnila na sklonku 19. století (informaci poskytli Ladislav a Ludmila Císařovi). Na mapách byl zachycen bez uvedení názvu, většinou se na něj vztahovalo pojmenování U Menoušků. Dvůrek U Sachslů byl zbořen asi na konci první poloviny 20. století.

U SMRČÁKŮ [19]

k. ú.: Vysoká (1838 Okrouhliční Dvořáci)

M 1836-1852 *W Smrči*, M 1838 *we Smrczj*, M 1872-1882 *Šmirzak*, *Schmiřak* nad těmito názvy se nachází obtížně čitelné slovo *Sčazczj* (?), TPL 1877 *Smrčí*, M 1877-1880 *Smrčak*, Ko 1895, St 1903 *u Smrčáků*, St 1914 *U Smrčáků*, M 1914 *Smrčak* nebo *Smrčák*, M 1923 *U Smrčáku* nebo *U Smrčáků*, MPK 1927, Chr 1929 *U Smrčáků*, M 1942-1943 název neuveden, SM 1964, ZM 1974, ZM 2009, KM 2009 *U Smrčáků*.

Dosavadní stavební změny dvorka U Smrčáků zatím respektovaly jeho původní trojstrannou dispozici. Dnes je tato někdejší samota součástí malé, spíš rekreační osady.

U STRAKŮ [2]

k. ú.: Šmolovy (1838 Okrouhličtí Dvořáci)

M 1720 *Valentin*, M 1764-1783 *Walenta hof*, Sch 1787 *Walentjn*, *Walenta*, M 1836-1852 *Walenta*, M 1838 *u Walentu*, *u Pecenu*, So 1843 *beim Valenta*, M 1872-1882 *Walentů*, TPL 1877 *Valenta (u Valentů; Walenta)*, M 1877-1880 vyznačen dvůr a mlýn, název neuveden, Ko 1895 *Valenta, u Valentů*, St 1903 *U Valentů*, St 1914 *U Straků* název *U Valentů* chybně připojen k osadě →NOVÝ DVOREK, M 1923 *U Straků*, MPK 1927 *U Valentů*, *U Straků*, Chr 1929 *U Straků*, *U Valentů*, M S-1952/1957, SM 1974, ZM 2013, KM 2013 *U Straků*.

Ještě dnes má samota U Straků přes zásadní přestavby poměrně dobře čitelnou dispozici dvojdvora. Pravděpodobně jeho severozápadní část byla původním osamoceným dvorem, jehož stáří bude srovnatelné s nedalekým dvorem U Vítků. Dokladem jsou střepy keramických nádob předběžně datované od 16. století výše, posbírané u stavebního výkopu v letech 2010 a 2012. Severozápadní dvůr byl v majetku rodu Valentů až do počátku 20. století – synové posledního hospodáře Valenty se vystěhovali kolem roku 1910 do Ameriky. Jihovýchodní dvůr U Pecenu přešel do majetku rolnického rodu Straků snad ještě před polovinou 19. století. (Informace poskytli Jan Spirit a Karel Kocman).

U SVOBODŮ [14]

k. ú.: Mírovka (1838 Frydnava)

M 1836-1852 *Christof*, M 1838 *Christoph*, M 1872-1882 *Kristof*, TPL 1877, M 1877-1880 *Christof*, M 1914 *Křištov*, St 1914 *Christof*, M 1923 *U Kryštofů*, MPK 1927 *Christoph*, Chr 1929 *U Křištofů (Christoph)*, M 1942-1943 název neuveden, M S-1952/1959, ZM 2013, KM 2013 *U Svobodů*.

Samota U Svobodů na Uhelném vrchu měla podle mapy M 1838 podobu jednoduchého zděného stavení. Dnes tvoří spolu se sousedním domkem dvojici rekreačních objektů.

U SVOBODŮ [82]

k. ú.: Šmolovy (1877-1880 Okrouhlictí Dvořáci)

M 1877, M 1877-1880 *Z.O.* (Ziegelofen, cihelna), SM 1951, M S-1952/1957 název neuveden, ZM 2009, KM 2009 *U Svobodů*.

Počátek samoty U Svobodů, která se dnes podobá nepravidelnému trojstrannému dvoru a přitom ji tvoří uskupení třech obytných domů, byl dán podle pozemkové knihy Okrouhlických Dvořáků založením cihelny krátce před rokem 1861, v němž se uvádí cihlářská kolna a obytné stavení. Cihelna přestala pracovat někdy na počátku 20. století (v r. 1907 zanikla cihlářská kolna) a postupně zde byla postavena další dvě obydlí, poslední v r. 1932. Svobodovi jako majitelé jednoho z nich se na samotě uvádějí od roku 1911 (informace z archivního výzkumu poskytl Mgr. Michal Kamp). Název U Svobodů se dnes běžně užívá. Svého času samota dostala úřední název *Dolík*, ten již ale neplatí (informaci poskytl František Svoboda).

U Šárů → U CULKŮ

U Šidláků → STRÍBRNÝ DVŮR

U Šubrtů → KALVÁRIE

U Tajovských → U PŠENÍČKŮ

U Tobišů → STRÍBRNÝ DVŮR

U Urbanů (U Urbanu) → U VÍTKŮ

U Valentů (U Walentu) → U STRAKŮ

U VENCŮ [23]

k.ú.: Havlíčkův Brod (1838 Pohledští Dvořáci)

M 1836-1852, TPL 1877, 1877-1880 *Waldbauer*, M 1914 *Waldbauer* nebo *Valdbauer*, St 1914 *U Franců*, M 1923 *Valdbauer*, MPK 1927, Chr 1929 *U Franců*, M 1942-1943 *Franz* (*U Franců*), M S-1952/1957, ZM 2009, KM 2009 *U Venců*.

Nevelký trojstranný dvůr se ve své podstatě dochoval dodnes.

U VESELÝCH [9]

k. ú.: Suchá (1838 Okrouhličtí Dvořáci)

M 1838 *u Diamach* na indikační skice opraveno na *U Jamských*, So 1843 *beim Riedel*, O-S 1870 *u Rýdlů*, OSN 1894, Ko 1895, *U Riedlů*, M 1877-1880 *Wessely*, M 1872-1882 *Wessely*, *Diamach*, St 1903 *u Veselých*, St 1914 *U Veselých*, M 1914, M 1923 *Veselý*, MPK 1927 *U Veselých*, Chr 1929 *U Veselých*, *U Rýdlů*, M 1942-1943 název neuveden, SM 1964, ZM 2009 *U Veselých*.

Původně trojstranný dvůr, změněný ve 20. století nejméně dvěma zásadními přestavbami na dvoustranný, stojí u okraje lesa, v němž se nacházejí výrazné terénní stopy po středověké těžbě stříbrné rudy. Podle četných hlubokých šachetních propadlin se dvoru asi říkalo *V d'amách, tj. *V jámách, což se v zápisu zkruslo na „u Diamach“ a poté, ve snaze o srozumitelnost, na „U Jamských“.

U VÍTKŮ [1]

k. ú.: Šmolovy (1838 Okrouhličtí Dvořáci)

M 1720 *Urban*, M 1764-1783 *Urban et Witek*, Sch 1787 *Urban*, M 1836-1852 *Witak*, *Urban*, M 1838 *u Witku*, *u Urbanu*, So 1843 *beim Urban und Witak*, TPL 1877 *Urban (u Urbanů)*, odděleně, tj. podle abecedního pořadí uveden *Viták (u Vitků; Vitak)*, M 1877, M 1877-1880 *Vitků*, OSN 1894, Ko 1895, St 1914, M 1914 *Vítek*, M 1923 MPK 1927, Chr 1929, M S-1952/1957, ZM 2009, KM 2009 *U Vítků*.

Zdejší dva dvory náležely v polovině 16. století „Martinu Rouštanskému a Mutle Dvořákovi, dle jehož syna Vítka (Víta) nazývány byly potom oba dvory ‘Vítkovy’“ (Petr 1931, 64). Oba dvory byly tedy asi již tehdy velkým dvojdvozem, jak jej ukazují mapy M 1838 a MPK 1927. Název *Vítkovy dvory* se objevuje v zápisu z roku 1639 (Petr 1931, 65). Ve vstupu do obytné části dvora se dochovaly fragmenty pozdně gotického kamenného ostění s motivem přetínaných prutů (Rous 2010, 37). Přílehlý dvůr, kdysi zvaný U Urbanů, byl postupně zbourán ve 2. polovině 20. století.

U VRÁNŮ [6]

k. ú.: Šmolovy (1838 Okrouhličtí Dvořáci)

M 1838 *u Dubu*, M 1836-1852 název neuveden, M 1877-1880 *Vrana* označení pro hostinec, M 1872-1882 *Wrana* a v již. bezprostředním sousedství název *Důbá*, OSN 1894, Ko 1895, St 1903, St 1914 *Vrána*, M 1914, M 1923, MPK 1927, Chr 1929, SM 1964, ZM 2009, KM 2009 *U Vránů*.

Původně prosté stavení u silnice směřující z Německého Brodu do Jihlavy se přístavbou někdy před r. 1927 změnilo na malý dvůr, který sloužil i nadále, snad nepřetržitě od sklonku 19. století, jako zájezdní hostinec.

U ZEDNÍČKŮ [13]

k. ú.: Mírovka (1838 Frýdnava)

M 1836-1852, M 1838, M 1877, M 1877-1880 *Michl*, 1872-1882 *Michel*, St 1914 *Michl*, M 1914 *Zedníček*, M 1923 *Michl (Zedníček)*, MPK 1927 *Michl*, Chr 1929 *U Michlů (Michl)*, M 1942-1943 název neuveden, M S-1952/1959 *U Michlů*, SM 1974, ZM 2009, KM 2009 *U Zedníčků*.

V místním povědomí již název U Zedníčků prakticky upadl v zapomnění, samotě se říká *U Průžů* podle příjmení rodu, který na statku hospodaří od poloviny 20. století. Podle rodové tradice osamocenou usedlost postavil nějaký pan Zedníček a asi před 200 až 250 lety ji vyženil rod Hepnerů, proto byl statek dlouho zván *U Hepnerů* (informace poskytl Jaroslav Průža). Původní trojstranné uspořádání objektů dvora je dodnes zřetelné.

U Zahradníků → U MENOUŠKŮ

U ZELINGRŮ [78]

k. ú. Termesivy (1838 Termeshof)

M 1836-1852 *Abdecker*, M 1838 název neuveden, M 1877-1880 *Abdecker*, M 1923, MPK 1927, M 1942-1943, KM 2009, ZM 2009 název neuveden.

Samota kdysi zvaná Abdecker (tj. ras, pohodný) měla podobu zděného stavení obdélného půdorysu a podle svého názvu byla v 19. století

rasovnou. V jejím okolí se vyskytovaly četné krátery starých hornických šachet (po zaniklé středověké hornické osadě neznámého jména), které nepochybně dobře posloužily k likvidaci uhynulých zvířat. Dnešní neoficiální název U Zelingrů je odvozen od příjmení aktuálního majitele trvale obývané samoty. Podle pozemkové knihy Zelingrovi tuto nemovitost zakoupili v roce 1905 (informaci poskytl Jiří Polívka).

Václava Pakšíka → DOLNÍ PAPŠÍKOV

Valenta (Walenta, beim Valenta) → U STRAKŮ

Valentin (Walentjn) → U STRAKŮ

VÁVRY NOVOTNÉHO [?]

O samotě stojící dvůr *Vávry Novotného* je zapsán ve světelském urbáři z r. 1591 mezi dvořáky „okolo Brodu Německého“, které tehdy tvořily součást panství Světlá (Solař 1861, 92). Lze usuzovat, že dvůr Vávry Novotného stával v místě dnešní osady → NOVOTNÉHO DVŮR, čemuž by zhruba odpovídalo hypotetické geografické pořadí uvedeného soupisu dvořáků (Kysilka – Pavlíček 2006, 13-14).

V dvorku → ČERVENÝ DVOREK

Verneřuov dvuor → VESELICE, ROUŠŤANY

VESELICE [64]

k. ú. Veselice (1838 Klanečná)

M 1720, 1764-1783 *Weßselitz*, M 1836-1852 *Weselitz*, M 1838 *Weselitz* (*Weselice*), So 1843 *Weßelitz*, TPL 1877 *Veselice* (*Wesselitz*) příslušející k místní obci Poděbavy, M 1877, M 1877-1880 *Weselic*, Ko 1895 *Veselice* (*-ic*), M 1914, MPK 1927 *Veselice*.

Ve vsi Veselice, *in Wezzels*, již v roce 1278 stály dva dvory náležející k městu Brodu. Jeden, *curia Wernheri*, ve staročeském překladu *dvuor Verneřuov*, patřil brodskému rychtáři Wernherovi (→ ROUŠŤANY), vlastníkem druhého byl jistý Beran, pokud překladatel latinského textu Brodského privilegia z r. 1278 správně přeložil *curia Beronis* jako *dvuor Beranuov* (CDB V/2, 602, 608; Sochr 1970, 44). Ve druhém

polovině 14. století Veselice spadala pod pravomoc německobrodského rychtáře (Sochr 1970, 47). V dalším období, pravděpodobně již v r. 1591 a pak až do poloviny 18. století, byla Veselice stejně jako →PODĚBABY nedílnou součástí dvořáků (Kysilka – Pavlíček 2006, 14, 26). Mapa stabilního katastru (M 1838) zobrazuje Veselici jako uskupení čtyřech, možná původně pěti velkých dvorů, které mezi sebou svírají poměrně úzkou ulicovou náves. Je otázkou, zda mezi nimi můžeme hledat Wernherův a Beranův dvůr, jinak řečeno, zda taková uspořádaná konstelace dvorů existovala již v roce 1278.

Veselý (Wessely) →U VESELÝCH

VE VRŠKU [29]

k. ú.: Poděbably (1838 Poděbably)

M 1836-1852 *We Wršku*, M 1838 *we Wrssku*, TPL 1877 *Ve vršku* (*Vršak; Vrschak*), M 1877-1880 *U Holendu*, M 1914 *Vršek*, St 1914 *Ve Vršku*, M 1923 *U Holendů*, MPK 1927, SM 1952, ZM 2009, KM 2009 *Ve Vršku*.

Malý dvorek Ve Vršku patří do skupiny asi pěti rozptýlených samot nacházejících se poblíž osady Šmolovy, na lesnatém návrší nad pravým břehem Úsobského potoka.

Viškowin M[ühle] →JEŽEK

Vítak →U VÍTKŮ

Vítek (Witek) →U VÍTKŮ

Vítkovy dvory →U VÍTKŮ

Vitků →U VÍTKŮ

VLKOVSKO [32]

k. ú.: Havlíčkův Brod (1838 Německý Brod)

M 1764-1783 *Primator hof*, M 1836-1852 *Juselhof*, M 1838 název neuveden, So 1843 *Neumannshof*, TPL 1877 *Juselhof* (*Juzlův dvorek*), M 1877-1880 *Juselhof*, Ko 1895 *U Jůzlů*, St 1903 *U Juzlů*, St 1914 *U Jůzlů*, M 1914 *Jůzl*, St 1914 *Samota U Jůzlů*, M 1923 *Juzlů Dvorek*

v poloze s pomístním názvem *Vlkovsko*, MPK 1927 název neuveden, M 1942-1943 *Beim Jusl (U Jůzlů)*, Chr 1929 *U Jůzlů*, ZM 2013, KM 2013 *Vlkovsko*.

Dvůr nazývaný Vlkovsko, nebo také U Jůzlů, se dodnes nachází o samotě, v téměř nezměněném prostředí lesnatého údolí Cihlářského potoka s rybníky, které nese tradiční název Vlkovsko. O dvoru máme zásluhou historika Františka Petra po ruce údaje z 16.–17. století. Od první dochované písemné zmínky datované rokem 1533, kdy ho prodával Jan z Lipé a na Krumlově, až do poloviny 16. století byl dvůr, k němuž náležely rozsáhlé pozemky, nazýván *Čemínovský dvůr*, nebo *Čemínov*. Potom se pro statek postupně prosadilo jméno *Vlkovsko*, které v 18. století převládlo. Užívalo se i v alternativní podobě *Vlkovský dvůr*, ojediněle i *Vlkovště*. Mezi lety 1735 až 1772 vlastnili Vlkovsko vladyka pan František Antonín z Kytlů, německobrodský rychtář, a jeho manželka (tím je asi vysvětlen název Primator hof). Po r. 1772 se pro dvůr na Vlkovsku ojediněle použil název (bývalý) *Kytlovský dvůr*. V r. 1774 zdejší statek koupil Václav Neumann, po jehož smrti v r. 1787 či 1788 se dvůr označoval jako *Neumannovský*, např. v r. 1801. V první polovině 19. století se dvůr dostal do majetku rodu Jůzlů (Petr 1921-1922, č. 24-26). V dnešní době se pro samotu U Jůzlů opět prosazuje název Vlkovsko, i když v úřední adrese název U Jůzlů stále platí a příjmení Jůzl je mezi jejími vlastníky stále zastoupeno. Sídlo si navzdory zásadním přestavbám stále uchovává základní půdorysný rozvrh dvora, zaznamenaný na mapě M 1838.

Vlkovský dvůr (Vlkovště) → VLKOVSKO

Vlmanni et relictæ Wilhelmi → OLMANOVI A MANŽELKY VILHELMOVY

Vrána (Wrana) → U VRÁNŮ

Vršak (Vrschak) → VE VRŠKU

Vršek → VE VRŠKU

Waldbauer (Valdbauer) → U VENCŮ

Walentů → U STRAKŮ

Wernheri → VESELICE, ROUŠŤANY

Wezzels (Weßelitz) → VESELICE

We Wršku (we Wrssku) → VE VRŠKU

W Chrasti (W Chrastj) → U CHRASTI

Wilhuf (Wilhulff, Willhauff, Willhauf) → LAŽANY, WILHUFF

WILHUFF [?]

Dvůr *Wilhulff*, nebo také vesnice *Wilhuf*, se připomíná k r. 1544, resp. 1533. Stával někde mezi hradem Ronovec, Břevnicí a Kyjovem a zanikl možná už ve druhé polovině 16. století, kdy se v archivních pramenech zmiňuje „louka na *Wilhuffe*“, v jiném případě „les Straň při *Willhauffu*“. Předpokládá se, že původní název dvora byl *Wildhof (divoký dvůr, dvůr v divočině), který se postupně počestil na *Vilhuf (MJČ IV, 546). V popisu Kyjova a jeho příslušenství z r. 1572 je uvedena poloha *Willhauf* s poznámkou „kde prve ves bejvala“. Asi v tomto prostoru se do dnešní doby dochoval pomístní název Na Bilhůfě. Je zajímavé, že nedalekému dvoru → LAŽANY se také říkalo *Bilhůf* (Klouček 1999, 5). Vzhledem k tomu, že se dvůr Lažany nejprve objevuje pod názvem Neuuhof, Nový dvůr, je celkem logické, že starým dvorem byl míněn právě Wilhuf.

Witak → U VÍTKŮ

W Smrči (we Smrczj) → U SMRČÁKŮ

Zaklhof → U Caklů

ZÁLESÍ [35]

k. ú.: Termesivý (1838 Termeshof)

M 1764-1783 název neuveden, M 1836-1852 *Heger*, M 1838 název neuveden, O-S 1870 *Haderburg* č. *Höflern*, TPL 1877 *Haderburg*, M 1877 *Haderburg* (*Höflern*), M 1877-1880 *Hadrburg*, St 1914, M 1914, M 1923, MPK 1927 *Haderburg*, M 1942-1943 název neuveden, M S-1952/1956, SM 1974, ZM 2009 *Zálesí*, KM 2009 název neuveden.

Z původně neúplného trojbokého dvora, jak je zakreslen na mapě M 1838, dnes zbyla dvě paralelní křídla. V poslední době se samotě Zálesí podle příjmení vlastníka říká *Petrova hájenka*, popřípadě *U Petru* (informaci poskytl Stanislav Hausvater). Nezodpovězenou

otázkou zůstává, zda má tento dvůr něco společného se středověkým dvorem *Haderburg* (event. *Haderburk*, *Haderpurk*, *Hadrburk*), který je doložen listinou z r. 1377 a v zápisech německobrodské městské knihy trhové, vedené v letech 1379–1404 (Kysilka – Pavlíček 2006, 10; Sochr 1989, 14, 15, 21; Sochr 1970, 53, 56). Samota Zálesí je od tvrziště tvrze Haderburg vzdáleno 400 metrů, zatímco dvory, které poskytovaly hospodářské zázemí středověkým tvrzím, s nimi zpravidla těsně sousedily.

Zedníček → U ZEDNÍČKŮ

Zeukelhäusel → U PABOUSKŮ

Zikanek → LIPOVÝ DVOREC

dvůr nezjištěného názvu [77]

k. ú.: Havlíčkův Brod (1838 Německý Brod)

Tento přibližně čtyřstranný dvůr nepravidelného půdorysu stával poblíž jižního okraje Německého Brodu, bezprostředně u Vídeňské silnice, a počítal se v 19. století k Dolnímu předměstí. Na konci šedesátých let 19. století, kdy náležel dědicům po bývalém purkmistru Josefu Vodičkovi (1862–1867), se ocitl přímo v trase projektované železnice. Dvůr byl proto v roce 1870 vykoupen a zbourán, když předtím posloužil jako nemocnice pro dělníky pracující na stavbě železné dráhy (Petr 1926–1927, č. 25). Dvůr zatím nezjištěného jména, označený číslem popisným 24, ale nebyl zbořen úplně celý, ponechána z něho byla nejsevernější část (přístavek?) západního traktu, který jako samostatný obytný dům, ve 20. století přestavěný, dodnes existuje v Havlíčkově Brodě jako čp. 24 v Jihlavské ulici.

Mapy, topografie, statistiky a soupisy (řazeno chronologicky)

M 1720 = Müllerova mapa Čech, 1720 (<http://oldmaps.geolab.cz/>).

M 1764–1783 = I. vojenské mapování – josefské, 1764–1768 a 1780–1783 (rektifikace) (<http://oldmaps.geolab.cz/>).

Sch 1787 = Schaller, J. 1787: *Topographie des Koenigreichs Boehmen...*, 6. Czaslauer Kreis. Prag und Wien.

M 1836–1852 = II. vojenské mapování – Františkovo, 1836–1852 (<http://oldmaps.geolab.cz/>).

M 1838 = mapa stabilního katastru, 1838 (<http://archivnimapy.cuzk.cz/>).

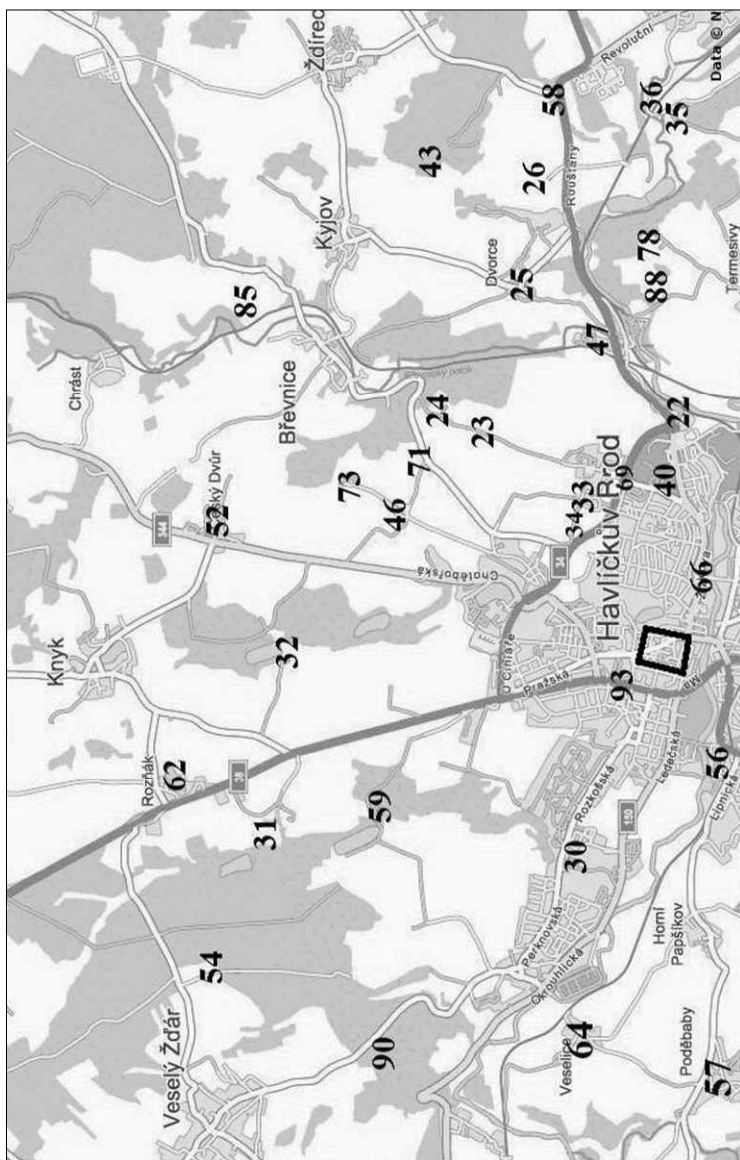
- So 1843 = Sommer, J. G. 1843: Das Königreich Böhmen; *ßtatißtißch=topographißch dargeßtellt*, Eilßter Band. Čáslauer Kreis. Prag.
- O–S 1870 = Orth, J. – Sládek, F. 1870: Topograficko-statistický slovník Čech čili podrobný popis všech měst, městysů, vesnic, pak zámků, dvorů, továren, mlýnů, hutí a podobných o samotě ležících stavení, jakož i všech zpustlých hradů a zaniklých osad Království českého. Praha.
- SKMČ 1872 = Seznam míst v království Českém. Praha 1872.
- M 1877 = Speciální mapa 3. vojenského mapování, měřítko 1 : 75 000, 1877.
- TPL 1877 = von Fehring, Michael 1877: Topographisches Post-Lexicon des Königreiches Böhmen. Wien (Verlag der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei).
- M 1872–1882 = Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, sign. MP IV, č. 1, 2, 4, 7, 8: hornické mapy okolí Havlíčkova Brodu vypracované ing. Johannem Hönigerem v letech 1872–1882.
- M 1877–1880 = III. vojenské mapování – Františko-josefské, 1877–1880 (<http://oldmaps.geolab.cz/>).
- SKMČ 1878 = Seznam míst v království Českém. Praha 1878
- M 1892 = „Mapka okolí Něm. Brodu“, in: Ambrož – Blecha 1892, nestránková, resp. nečíslovaná příloha.
- OSN 1894 = Ottův slovník naučný, 8. díl. Praha 1894.
- Ko 1895 = Kotýška, V.: Úplný místopisný slovník Království českého. Praha.
- St 1903 = soupis obcí, přidělených osad a samot v soudním okrese Německý Brod podle stavu k roku 1900, in: Kudrnáč, V. (red.): Úplný adresář politického okresu Německobrodského. Turnov 1903, s. 9–11.
- Se 1908 = Sedláček, A. 1908: Místopisný slovník historický Království českého. Praha (reprint 1998).
- SKMČ 1913 = Seznam míst v království Českém. Praha 1913.
- St 1914 = anonym: Statistika soud. okresu Něm. Brodského dle posledního sčítání, in: Nový průvodce po Německém Brodě. Německý Brod 1914, s. 66–74.
- M 1914 = „Mapka okresu německobrodského“ (nečíslovaná příloha in: Nový průvodce po Německém Brodě. Německý Brod 1914).
- M 1923 = „Mapa okolí Německého Brodu“, nečíslovaná příloha in: Petr, F. – Svoboda, J. 1923: Průvodce po Německém Brodě a okolí. Německý Brod.
- MPK 1927 = mapa pozemkového katastru vedená od r. 1927 pro různé katastry různě dlouho (<https://cirkevni-restitute.cuzk.cz/>; <http://nahlizeniidokn.cuzk.cz/VyberKatastrMapa.aspx>).

- Chr 1929 = Chromec, B. 1929: Místopisný slovník Československé republiky. Praha.
- M 1942–1943 = topografické sekce třetího vojenského mapování, 1:25 000, 1942–1943 (<http://archivnimapy.cuzk.cz/>).
- M S-1952 = Topografická mapa v systému S-1952, měřítko 1 : 10 000 (mapové listy zachycující Havlíčkův Brod a jeho okolí v letech 1956, 1957, 1959 a 1962) - (<http://archivnimapy.cuzk.cz/>).
- LM 1947–1959 = Letecká fotomapa českých zemí, 1947–1959. (<http://kontaminace.cenia.cz/>).
- SM = Státní mapa, 1 : 5 000, různé letopočty vydání (<http://archivnimapy.cuzk.cz/>; Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod).
- ZM = Základní mapa ČR, 1 : 10 000, víceméně aktuální vydání. (<http://nahlizeniidokn.cuzk.cz/VyberKatastrMapa.aspx>).
- KM = katastrální mapa, víceméně aktuální vydání (<http://nahlizeniidokn.cuzk.cz/VyberKatastrMapa.aspx>).

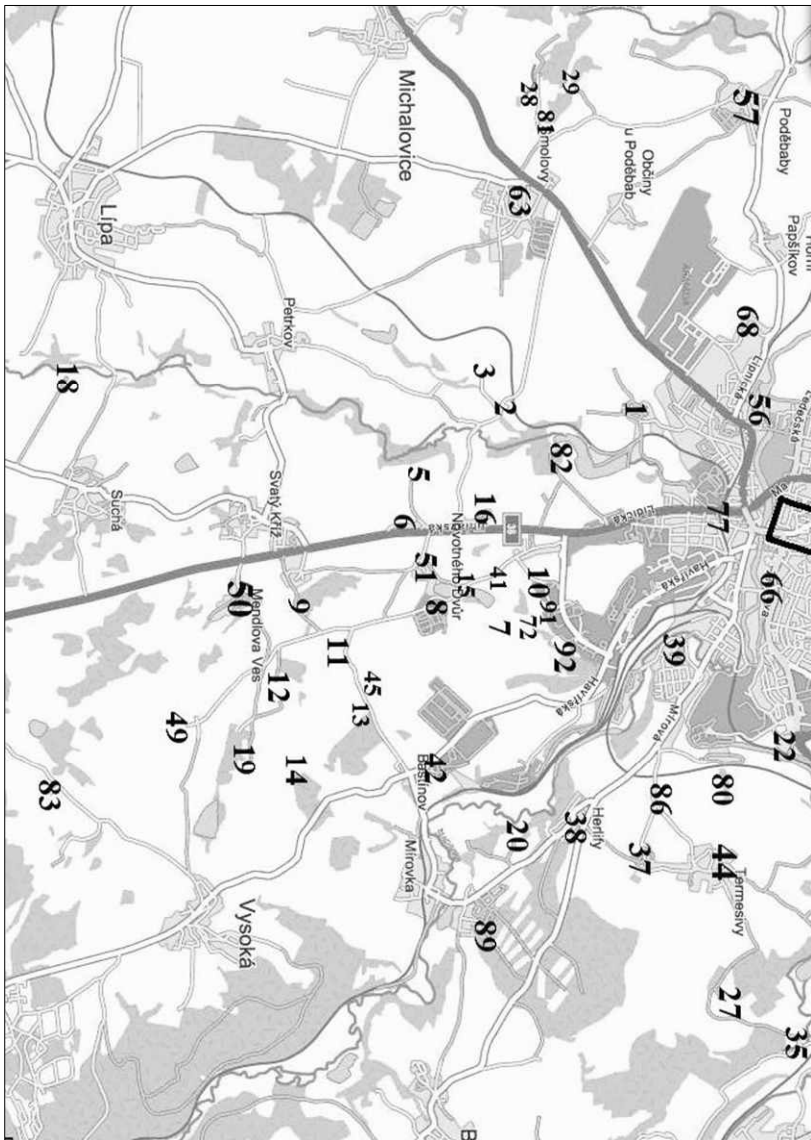
Ostatní literatura

- Bílek, T. V. 1882: Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, díl I. Praha.
- Borovička, J. 1916: Stav děkanství Německobrodského na začátku XVIII. století, Zprávy Městského musea v Německém Brodě, (sv. VI) 1916, s. 61–67.
- CDB V/2 = Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, svazek V, sešit 2 (1267–1278). Ed. J. Šebánek, S. Dušková, Praha 1981.
- David, J. – Rous, P. 2006: Neviditelní svědkové minulosti. Místní a pomístní jména na Vysočině. Praha.
- Deylová, R. 1996: Giglingarové z Kneislštejna a jejich tvrz v Termesivech, Havlíčkobrodsko, č. 12, s. 7–11.
- Hausvater, S. 2007: Vzkaz budoucím generacím sepsaný sedlákem Antonínem Chroustovským z Lipového Dvorce, Havlíčkobrodsko, sv. 21, s. 209–212.
- Jelínek, Karel 1922: Soupis obyvatelstva král. města Něm. Brodu a vesnic k němu patřících ze dne 17. března 1651, Zprávy Městského musea v Německém Brodě, (sv. VIII), 1922 (1918–1921), s. 43–49.
- Jindrová, A. 2010: Novotnýův Dvůr a Občiny, Havlíčkobrodské listy, č. 5, s. 10.
- Klouček, M. 1999: Dějiny obce Břevnice do roku 1900. Havlíčkův Brod.
- Kysilka, K. – Pavlíček, J. 2006: Nástin dějin obce Okrouhlíctí Dvořáci se zaměřením na hospodářský a demografický vývoj obce, Havlíčkobrodsko, sv. 20, s. 9–32.

- MJČ III = Profous, A. 1951: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, III. Praha.
- MJČ IV = Profous, A. – Svoboda, J. 1957: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, IV. Praha.
- Petr, F. 1921–1924: Za horní branou, Hlasy z Posázaví, roč. XIV (1921–1922), č. 15–17, 19, 20, 22–24, 25, 26, 27, 29, 31, 34, 37, 38, 41–43, 45, 47, 50; roč. XV (1922–1923), č. 3–5, 8, 10, 19, 22–24, 26, 27, 30, 38, 39, 41, 43, 45, 48, 51; roč. XVI (1923–1924), č. 3, 7, 11, 13, 15, 17, 20, 23, 26, 30, 34, 42, 43, 46, 48, 51.
- Petr, F. 1926: Špitál v Německém Brodě, Zprávy Městského musea v Německém Brodě, sv. X, 1926 (1924–1925), s. 76–84.
- Petr, F. 1926–1927: Stavba severozápadní dráhy v Něm. Brodě, Hlasy z Posázaví, roč. XIX (1926–1927), č. 21–27.
- Petr, F. 1931: O starých domech německobrodských, Zprávy Městského musea v Německém Brodě, sv. XI, 1931 (1926–1930), s. 36–67.
- Rous, P. 2010: Dvory v okolí Havlíčkova Brodu a možnosti jejich zkoumání, Havlíčkobrodsko, sv. 24, s. 20–39.
- Rous, P. 2011: Středověké a raně novověké dvory v okolí Havlíčkova Brodu, Havlíčkobrodsko, sv. 25, s. 162–168.
- Smola, Jan 1922: Urbář panství okrouhlického z r. 1668, Zprávy Městského musea v Německém Brodě, (sv. VIII) 1918–1921, s. 23–35.
- Sochr, J. 1970: Vývoj městské správy v Havlíčkově Brodě a nejstarší brodská městská kniha z doby předhusitské, Sborník prací východočeských archivů, roč. I, s. 43–57.
- Sochr, Jiří 1989: Havlíkův Brod v době předhusitské, Havlíčkobrodsko, sv. 1, s. 7–34.
- Solař, J. 1861: Registra správní důchodův panství Světelského přepsaná 1591, Památky. Časopis Musea království Českého pro dějepis hlavně český, díl IV (1861), s. 91–92.
- Šimák, J. V. 1922: Popis víry na panství Lipnickém r. 1651, Zprávy Městského musea v Německém Brodě, (sv. VIII) 1918–1921, s. 3–13.
- Šimák, J. V. 1924: Svědomí o desátcích k faře brodské r. 1570–71, Zprávy Městského musea v Německém Brodě, (sv. IX), 1924 (1922–1923), s. 28–31.
- Šimek, E. 1979: Nález jihlavských kontramarek v Okrouhlických Dvořácích, o. Havlíkův Brod. Numismatický sborník, XV (1977–1978), s. 414–416.
- Štěpán, L. 1991: Bydlení obecní chudiny na Havlíčkobrodsku, Havlíčkobrodsko sv. 4, s. 4–6.

Obr. 1. Polohy dvorů a jiných samot v severním okolí Havlíčkova Brodu.
Obdélníkem vyznačen středověký areál města vymezený hradbami.

Obr. 2. Polohy dvorů a jiných samot v jižním okolí Havlíčkova Brodu.

NÁBOŽENSKÉ BRATRSTVO PŘI KOSTELE NAROZENÍ SV. JANA KŘTITELE V PŘIBYSLAVI

Aleš Veselý

Fenoménu smrti a umírání je v posledních letech věnována stále větší pozornost. Smrt a její vnímání ve středověku a raném novověku je dnes zkoumána z mnoha různých hledisek, ať už se jedná o historické nebo kulturněhistorické studie nebo v současné době stále častější zkoumání památek vizuální kultury spojených se smrtí.¹ Důležitou součástí raně novověké společnosti byly literátské kúry a náboženská bratrstva.² Tradice literátských kúrů, jejichž hlavní funkce spočívala v chrámovém zpěvu, existovala v našich zemích již od středověku. Oproti tomu k masivnímu rozšíření náboženských bratrstev u nás dochází až v souvislosti s rekatolizací. Jejich největší rozvoj je však spojen až s první polovinou 18. století. Hlavním úkolem těchto náboženských bratrstev bylo připravit duše svých členů na tzv. dobrou smrt a také prostřednictvím modliteb pomáhat duším v očistci.³ V tomto textu se budeme věnovat právě jednomu z těchto

¹ Srov. např. Jan Assmann, *Smrt jako fenomén kulturní historie*, Vyšehrad 2000; Pavel Král, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, Historický ústav Jihočeské univerzity 2004; Ondřej Jakubec a kol., *Ku věčné památce: malované renesanční epitafy v českých zemích*, Muzeum umění Olomouc 2007; Philippe Aries, *Dějiny smrti*, Argo 2000 atd.

² Českým náboženským bratrstvům se systematicky věnuje Jiří Mikulec. Jeho práce *Barokní náboženská bratrstva v Čechách z roku 2000* je základní publikací k tomuto tématu. Konfraternitám na Moravě v raném novověku byla věnovaná výstava *Muzea umění Olomouc Zbožných duší úl. Náboženská bratrstva v kultuře raně novověké Moravy*, na které byla prezentována řada dosud nepublikovaných materiálů vzniklých v souvislosti s činností náboženských bratrstev. K výstavě byl vydán stejnojmenný katalog s bibliografií k tématu. K brněnským náboženským bratrstvům viz Tomáš Malý – Vladimír Maňas – Zdeněk Orlita, *Vnitřní krajina zmizelého města: náboženská bratrstva barokního Brna*, Statutární město Brno 2010.

³ Jiří Mikulec, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2000.

náboženských bratrstev, které vzniklo v 18. století v městě Přibyslavi na dietrichsteinském polensko-přibyslavském panství.

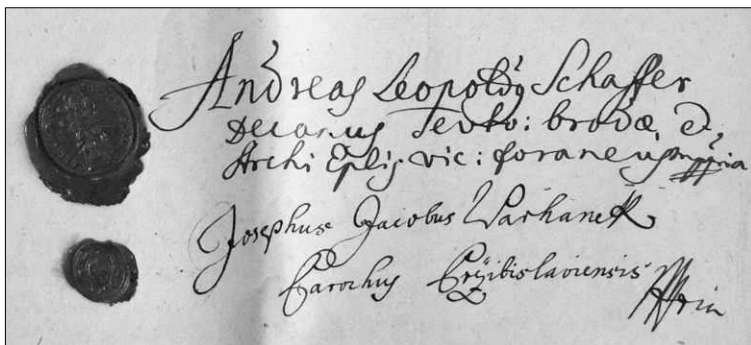
Již od 16. století máme v přibyslavském městském archivu doloženy zmínky o literáckém kůru, který působil při zdejší kostele zasvěceném Narození sv. Jana Křtitele. Literáci působili při kostele až do zrušení náboženských bratrstev dekretem Josefa II. v roce 1783. O jejich činnosti máme zprávy například v souvislosti s povinností obce nechávat sloužit rekviem každoročně 4. října za zemřelého kardinála Františka z Dietrichsteina. Tuto povinnost zakotvil sám Dietrichstein do privilegií, která městu vydal v roce 1631. Literákům na kůru bylo v této souvislosti vypláceno 15 krejcarů.⁴ Vedle tohoto zpěváckého bratrstva vzniklo při kostele také náboženské sdružení Smrtných úzkostí umírajícího Krista Pána za obdržení konečné milosti a šťastné smrti pod orodováním svatého Josefa. Kontrafarnita byla založena listinou papeže Benedikta XIV. vydanou 24. září 1757. K jejímu potvrzení pražskou arcibiskupskou konzistoří došlo až o rok později 3. srpna 1758.

Podnět k vytvoření bratrstva dal přibyslavský děkan Josef Varhánek. U jeho osobnosti se musíme krátce zastavit, neboť je důležitá nejen z hlediska této kontrafarnity, ale celé církevní správy polensko – přibyslavského panství kolem poloviny 18. století. Varhánek pocházel z prostředí vrchnostenských úředníků. Jeho děd z matčiny strany byl hejtman polensko-přibyslavského panství Adam František Marschak⁵ a otec Jakub působil jako důchodní v Brandýse nad Orlicí u hraběte Trautmannsdorfa. Po odchodu z hraběcích služeb se stal Jakub Varhánek přibyslavským radním a primátorem. Právě za otcova působení v Brandýse nad Orlicí se Josef Jakub Ignác

⁴ František Půža, *Kronika přibyslavská*, Přibyslav, 1914, s. 134.

⁵ Adam František Marschak se ve své hejtmanské funkci zasloužil mimo jiné o novostavbu kostela Panny Marie v Polné nebo zřízení fary v Borové v roce 1692. K umělecké výzdobě kostela Nanebevzetí Panny Marie v Polné nejnověji viz Michaela Šeferisová – Loudová – Filip Plašil, *Architektonická perla Dietrichsteinů v Polné. Uměleckohistorický průvodce prohlídkovou trasou děkanským kostelem Nanebevzetí Panny Marie*, Polná, 2012.

Varhánek 11. března 1706 narodil.⁶ Po absolvování humanitních škol v Jihlavě a Brně přešel do Prahy, kde studoval na arcibiskupské koleji filosofii u profesorů Štěpána Johna a Mořice Pihlera. Po veřejné disputaci v roce 1726 byl přijat Msgre. Karlem Dominikem rytířem Řečickým do arcibiskupských služeb. V roce 1729 byl vysvěcen na kněze a odeslán jako kaplan do Českého Dubu. O rok později se stal prvním katolickým kaplanem od husitských válek v Příbyslavi u faráře Tobiáše Kubíčka. Zde zahájil rozsáhlou protireformační činnost, o jejímž průběhu se dochovalo několik zpráv včetně výsledků osob podezřelých z pašování a distribuce nekatolických knih.⁷

*Podpisy německobrodského děkana a arcibiskupského vikáře
Andrese Leopolda Schaffera a příbyslavského faráře Josefa Jakuba
Varhánka na protokolu z výsledku tajného nekatolíka
Jakuba Rampla z Příbyslavi (1740).*

⁶ SOA Zámorsk, Sběrka matrik východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Brandýs nad Orlicí, sign. 1926, fol. 136.

⁷ K Varhánkově protireformační činnosti viz František Půža, Kronika příbyslavská, Příbyslav, 1914, s. 337-340. Protokoly s výsledky příbyslavského měšťana Jakuba Rampla a jeho rodiny jsou uloženy v Národním archivu v Praze v Archivu pražského arcibiskupství, NA v Praze, APA, recepta, kart. 1273. O rozšíření heretiků na polensko – příbyslavském panství svědčí také protokoly z vyšetřování majitelů nekatolických knih v krucemburské farnosti sepsané zdejším farářem Václavem Taulem z let 1743-1758, které jsou uloženy v SOkA Havlíčkův Brod, fond F 16, Farní úřad církve římskokatolické Křížová, kart. 3.

Portrét děkana Josefa Varhánka (1762).

V pozadí zachycen příbyslavský kostel s farou před požárem v roce 1767.

V průběhu 30. let byl po odchodu z Příbyslavi jmenován na kratší dobu kaplanem v Polné a Borové a poté farářem ve Ždírci u Jihlavy

a ve Šlapanově (1737-1739).⁸ Roku 1739 po smrti přibyslavského faráře Františka Palikovského ho kníže Karel Maxmilián z Dietrichsteina konfirmoval farářem v Přibyslavi. Zde působil až do roku 1775, kdy odešel do Polné, aby tu převzal děkanský úřad po zemřelém Petru Florianovi. Během jeho 35 letého působení byl v Přibyslavi vystavěn nový kostel Narození sv. Jana Křtitele (1750-1753), farní budova (1740, opravena 1767-68), kostnice (1767) a na náměstí zřízena z odkazu polenského hejtmana Václava Františka Všeččky socha sv. Václava (1742). Jako arcibiskupský vikář (1759-1769) vymohl na knížeti Dietrichsteinovi zřízení lokálie v Sopotech a ustavení faráře v Dolní Krupé a Skuhrově.⁹ Nezanedbatelný byl také jeho podíl při znovuoobnovení Přibyslavi po ničujícím požáru v roce 1767. Zemřel 20. prosince 1779 v Polné a je pochován v tzv. Marschacké kapli v polenském děkanském chrámu.¹⁰

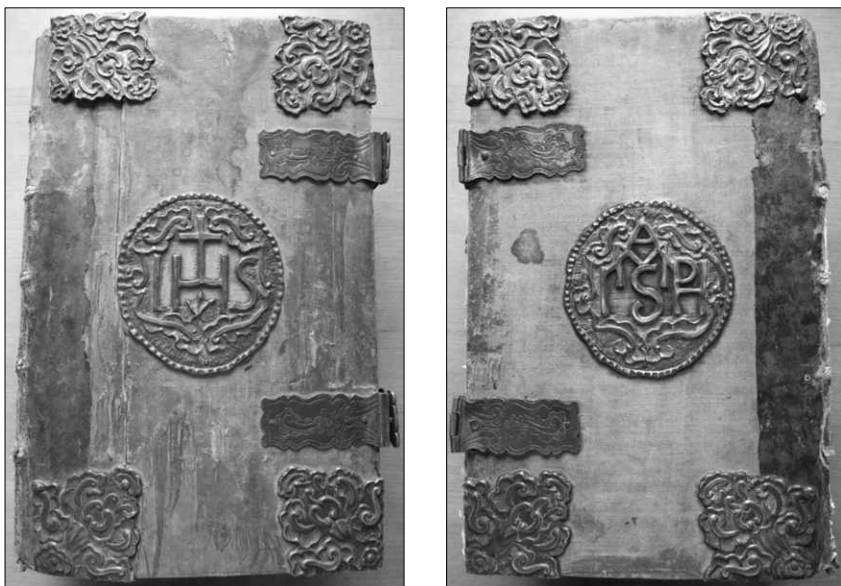
Přibyslavská kontrafernita měla podobně jako ostatní náboženská bratrstva duchovní a světskou správu. Duchovní správu zajišťoval zdejší děkan společně s kaplany. Vzhledem k tomu, že bratrstvo bylo zrušeno již 25 let po svém založení (1758-1783), se v jeho duchovní správě vystřídali pouze tři zdejší faráři. Byl to již zmíněný Josef Varhánek (1758-1774), kterého po jeho odchodu do Polné vystřídal Josef Vrba (1775-1777) a Antonín Měřinský (1778-1783). Právě díky děkanovi Měřinskému se nám dochovaly údaje o tomto bratrstvu, neboť dal v roce 1778 zapsat do nové knihy bratrstva zakládací papežskou bulu i listinu pražské konzistoře. Také nechal založit novou matriku bratrstva a přepsat do ní seznam jeho členů od roku 1767. Stará kniha bratrstva totiž shořela při požáru Přibyslavi, který vypukl 5. srpna 1769. Při tomto požáru shořelo 109 domů. Z celého města zbyla jen asi čtvrtina (23 domů ve městě a 13 na předměstí), vyhořela také fara, kostelní věž, kde se rozlily zvony a zcela shořela šindelová

⁸ Liber memorabilium venerabilis domini Iosephi Warhánek, decani Polnensis, ab anno 1775; SOkA Jihlava, fond Římskokatolický děkanský úřad Polná, kn. 4.

⁹ Liber memorabilium venerabilis domini Iosephi Warhánek, decani Polnensis, ab anno 1775; SOkA Jihlava, fond Římskokatolický děkanský úřad Polná, kn. 4.

¹⁰ MZA, Polná, 6806 matrika zemřelých 1717-1784, fol. 713.

střecha kostela.¹¹ Zde se naštěstí podařilo oheň brzy uhasit, takže se nám do dnešní doby zachovalo v poměrně intaktním stavu zařízení kostela z doby jeho vybudování.

Kované desky knihy bratrstva z roku 1778

Dle zápisu děkana Měřínského se mnoho bratrů a sester nechalo do bratrstva zapsat hned při jeho založení. O jejich počtech před rokem 1767 však nemáme žádné zprávy. Z matriky z let 1767-1782 vyplývá, že do bratrstva v rozmezí těchto let vstoupilo 859 bratrů a sester.¹² Většinou pocházeli z Příbyslavi a okolních vesnic patřících k příbyslavskému děkanství. Najdeme zde, ale také další městečka a vesnice z polensko-příbyslavského panství, kde sice měli svého

¹¹ František Půža, *Kronika příbyslavská*, Příbyslav, 1914, s. 90.

¹² Kniha bratrstva byla po zrušení kontrafemnity využita příbyslavským magistrátem a od roku 1793 do ní byly zapisovány smlouvy k prodejům nemovitostí. Kontraktní kniha domů města Příbyslavi (*Liber contractum* No. I. de anno 1793), SOkA Havlíčkův Brod, Archiv města Příbyslavi, kn. č. 13.

vlastního duchovního správce, ale neexistovalo zde náboženské bratrstvo.¹³ Ojedinele máme doloženy i členy z jiných měst např. z Polné, kde v této době fungovalo škapulířové bratrstvo nebo dietrichsteinských Libochovic. Počet přijatých bratrů a sester kolísal v jednotlivých letech mezi padesáti až sedmdesáti. Jejich počet závisel samozřejmě také na aktivitě duchovního správce. Jak vyplývá z matričních zápisů, k značnému propadu došlo za pátera Josefa Vrby, který se zřejmě získávání nových členů příliš nevěnoval. V roce 1777 se počet nových členů snížil dokonce jen na 28 bratrů a sester. Výjimkou nebylo, podobně jako v jiných bratrstvech, přijímání již zemřelých osob. Důvodem proč nechávali pozůstalí zapisovat své zemřelé do náboženských bratrstev, bylo snadnější získání odpustků pro duše zemřelých a tím také rychlejší a snadnější cesta duše z očiště. Vstup do bratrstva nebyl nějak omezen a zápisné činilo pouze 35 krejcarů. V době svého zrušení disponovalo sdružení 109 zlatými a řadilo se tedy spíše k chudším konfraternitám.¹⁴

Jak bylo již uvedeno, vedle duchovní správy mělo bratrstvo také svou laickou správu. Složení vedení bratrstva odráželo sociální postavení jeho členů ve společnosti a dodržovalo místní společenskou hierarchii. V čele kontrafernity stál rektor. Ten byl zpravidla volen bratrskou „radou“ nebo vybírán a jmenován duchovním správcem.¹⁵ Tuto nejvyšší funkci zastával zpravidla vrchnostenský úředník. V roce 1771 – 1780 to byl dokonce hejtman polensko – přibyslavského panství Josef Karel Czikan.¹⁶ Czikan do bratrstva vstoupil společně

¹³ Bratři a sestry pocházeli z následujících měst a vesnic: Přibyslav, Vepřová, Nové Dvory, Záborná, Dobrá, Německá Jablonná, Věžnice, Olešenka, Malá Losenice, Hřiště, Modlíkov, Žižkovo Pole, Jitkov, Česká Jablonná, Račín, Ronov, Střížov, Borová, Poříčí, Pohled, Sázava, Keřkov, Slavětín, Matějov, Vyškov, Buková, Šachotín, Benátky, Hájek, Čáslav, Velká Losenice, Brzkov, Věžnička, Šicndorf, Stříbrné Hory, Raumberk, Hutský dvůr, Krátká Ves, Pořežín, Veselí, Bílek.

¹⁴ František Půža, *Kronika přibyslavská*, Přibyslav, 1914, s. 344.

¹⁵ Mikulec, 2000, s. 106 viz pozn. č. 3.

¹⁶ Czikan byl hejtmanem panství v letech 1769-1781, poté byl vystřídán významným dietrichsteinským ekonomem a pozdějším vrchním inspektorem všech dietrichsteinských panství Ondřejem Karlem Hitschmannem.

se svou manželkou v roce 1771 a byl zvolen jeho rektorem. O složení laické správy si můžeme udělat představu na základě zápisu o volbě nového vedení bratrstva, která proběhla v roce 1781. V tomto roce již mělo bratrstvo i literaci společnou správu. Funkci rektora zastával purkrabí polensko – přibyslavského panství Isidor Jirásek, prefektem a „počet vedoucím“, který měl na starosti finanční hospodaření bratrstva, byl Ferdinand Skočdopole, primas města Přibyslavi. Bratrstvo mělo dále čtyři asistenty, jejichž místa byla obsazena přibyslavskými radními a spolupurkmistry.¹⁷ Dále zde fungovali čtyři consultoři,¹⁸ sekretář, jímž byl přibyslavský městský písař Martin Sázavský a sedm zpěváků.¹⁹ Bratrstvo mělo ke své potřebě také tři sloužící.²⁰

Při založení byly bratrstvu dány regule, jimiž se měli jeho členové řídit. Tyto regule byly však spíše doporučeními a jejich nedodržování nebylo považováno za hřích před Bohem. Jednalo se spíše o jakýsi ideální stav, jak by se jednotliví členové bratrstva měli chovat. Jak je uvedeno přímo ve stanovách „... *ale toliko jsou pravidla s malým mnoho zejskati a k šťastné smrti se připraviti*...“. Regule měly celkem osm bodů a upravovaly duchovní život členů bratrstva. Bratři a sestry měli čtyřikrát v roce a to v neděli po devítičku, v neděli mezi oktávem a nanebevstoupením Páně, v sedmnáctou neděli po sv. Duchu a v druhou neděli adventní vykonat zpověď a přistoupit ke svatému přijímání a tím získat sedm let odpustků. Toto platilo také pro svátek svatého Josefa, patrona bratrstva. Bylo povinností členů účastnit se mši za živé a zemřelé spolubratry. Pokud se některý z nich nemohl zúčastnit, mohl se určené modlitby (pětkrát „Otče náš“ a pozdravení andělské) pomodlit doma a získat tak šedesát dní odpustků.

¹⁷ Augustinem Rosickým, Václavem Ráčkem, Řehořem Lochmanem a Vojtěchem Jelínkem.

¹⁸ Vojtěch Dočekal – soused a spoluradní přibyslavský, Jan Mrkoš – soused a spoluradní přibyslavský, Josef Heller – ronovský papírník a Martin Rotmiller – soused přibyslavský.

¹⁹ Lukáš Vencelides st., Melichar Skočdopole, Frantz Laštovička, Josef Smejkal, Martin Fišar, Frantz Vlach a Maxmilián Czulka.

²⁰ Václav, František a Martin Pometlo.

Bratrstvo se scházelo k modlitbám v bratrské kapli kostela Narození sv. Jana Křtitele u oltáře sv. Josefa. Tento oltář patřil mezi tzv. privilegované oltáře. Byl nadán od papeže Benedikta XIV. odpustkovými privilegii, které umožňovaly získávat plnomocné odpustky a v přesně určených případech dokonce přímo osvobozovat duše zemřelých bratrů a sester z očistce. Osvobodit duši některého z členů bratrstva bylo možné každou středu prostřednictvím zádušní mše sloužené za duši zemřelého, kterou u tohoto oltáře mohl odsloužit kterýkoliv z kněží. Tyto plnomocné odpustky bylo možné získat také během celého oktávu památky věrných duší. Oltář byl vysvěcen společně s celým kostelním zařízením již tři měsíce po založení bratrstva 30. října 1758 pražským světícím biskupem Emanuelem Arnoštem hrabětem z Valdštejna.²¹ Do současnosti se nám oltář bohužel nedochoval v původním stavu. Jedním z důvodů mohla být ztráta jeho funkce po zrušení bratrstva. Původní podoba oltáře není běžně známá a lze ji rekonstruovat pouze s využitím archivních pramenů. Inventář kostela z roku 1807 však pouze uvádí, že se jednalo o jeden z bočních oltářů.²² Zpřesnění umístění přináší zápis z farní kroniky uložené na faře v Příbyslavi. Zde je v popisu kostelního zařízení z roku 1838 uvedeno, že obraz znázorňující smrt sv. Josefa, který visí v lodi kostela, byl původně umístěn na oltáři, kde se nyní nachází plátno s námětem vzkříšení mládence naimského. Vzkříšení mládence naimského společně s dalším obrazem znázorňujícím dvanáctiletého Ježíše v chrámu²³ bylo darováno příbyslavskému kostelu v roce 1815 pražskou měšťankou jménem Lotke.²⁴

²¹ Pamětní kniha děkanského úřadu církve římskokatolické Příbyslav 1658 - 1839, SOkA Havlíčkův Brod, Farní úřad církve římskokatolické Příbyslav, kn. 1.

²² Moravský zemský archiv v Brně, F 188 Velkostatek Polná – Příbyslav, G 111 Inventáře kostelů a far, Inventarium Ecclesiae Parochialis Przimislaviensis, karton 139.

²³ Obraz dvanáctiletého Ježíše v chrámu nahradil původní obraz sv. Vavřince na protějším bočním oltáři. Oba oltáře mají shodné architektonické rozvržení, můžeme se proto domnívat, že oba pocházejí z 50. let 18. století. Autorství těchto oltářů stejně jako celé stavby kostela i jejího zařízení zůstává prozatím nevyřešeno. Malířské výzdobě

*Architektura původního bratrského oltáře (kolem roku 1758)
s obrazem Vzkříšení mládence naimského (kolem roku 1815)*

přibyslavského kostela bude věnován připravovaných článků Mgr. Petra Arijčuka.

²⁴ Pamětní kniha přibyslavské farnosti psaná od roku 1838 uložená na farním úřadě v Přibyslavi.

Původní oltářní architektura tak zůstala zachována v levé boční kapli v poměrně nezměněném stavu. Jedná se o zděnou architekturu z umělého mramoru tvořenou zřetěženými pilastry, které rámuji nynější obraz vzkříšení mládence naimského. Architektura vrcholí nástavcem, v jehož středu je plasticky znázorněno pět ran Kristových.

Sochařskou výzdobu tvoří postavy puttů a sochy patronky dobré smrti sv. Barbory a Archanděla Michaela. Původní obraz smrti sv. Josefa se dnes nachází v lodi kostela. Bratrský oltář se nám tedy v podstatě dochoval na místě svého vzniku, přestože byla na počátku 19. století oddělena jeho malířská a sochařská složka a tím jeho celkový ikonografický koncept ztratil svůj smysl.

Po zrušení náboženských bratrstev dvorskými dekrety Josefa II. z roku 1783 zaniklo také přibyslavské sdružení literáků a náboženské bratrstvo. Podobně jako tomu bylo i u jiných konfraternit, byl i jeho majetek sepsán a předán komisi pro likvidaci náboženských bratrstev zřízené v roce 1784. Movitý majetek byl pravděpodobně odvezen do odsvěceného kostela sv. Salvátora na Starém Městě pražském a následně prodán v dražbě. Za jakéhosi nástupce zrušeného náboženského bratrstva můžeme považovat bratrstvo starající se alespoň o vypravení poslední cesty svých zemřelých členů. Toto bratrstvo bylo založeno necelých sto let po svém předchůdci v roce 1856 a přetrvalo až do 20. století.²⁵

²⁵ František Půža, *Kronika přibyslavská*, Přibyslav, 1914, s. 377-378.

Obraz Smrt sv. Josefa (kolem roku 1758)

Příloha č. 1

Regule veleslavného bratrstva smrtných ouskosti umírajícího Krista Pána za obdržení konečné milosti a štíastné smrti pod orodováním svatého Josefa, které pod žádným hříchem nezavazují, ale toliko jsou pravidla, s malým mnoho zejskati a k štíastné smrti se připraviti.

1. Když v poledne dle starožitého a chvalitebného křesťanského obyčeje klekání se zvoní, po vykonaném obyčejném modlení na památku Krista na kříži umírajícího přísluší a velmi užitečné jest, aby bratrstva spoluoudové na smrt Kristovu se rozpomenuli a za štíastné skonání se modlili. Modlitba: O Pane Ježíši Kriste, prosím Tebe skrze ty bolesti, který jsi na kříži snášel, zvláště pak tenkrát, když Tvá nejsvětější duše s tělem se loučila, smiluj se nade mnou a buď mně milostiv tenkrát, když duše má s tělem loučiti se bude.

2. Čtyřikrát v roce, totiž první neděli po devítníku, 2. v neděli mezi oktavem nanebevstoupení Krista Pána, 3. v neděli sedmnáctou po Svatým Duchu, 4. neděli druhou adventní vynasazí se páni bratři a sestry svatou zpověď vykonati a nejsvětější svátost oltářní přijímati, aby udělených odpustků sedm let a tolik quadragen oučastni se učinili.

3. Kdykoliv jindy v roce ohlášena bude mše svatá za živý spoluoudové toho bratrstva, dají se při takové mši svaté podle možnosti najíti, aby užitku té nejsvětější mši svatý k pobožnému živobytí a k dosáhnutí blahoslavené smrti oučastné se učinili i taky za ty spolubratry modlitbu obětovati, které nemohou přítomni býti.

4. V témž chrámu Páně a kapli bratrské oltář svatého Josefa jest tím nadáním a od náměstka Krista Pána Benedikta Čtrnáctého na každou středu obdarováný, takže když na ten den kterýkoli kněz za duši z pánův bratrův neb sester mši svatou obětuje, spolu plnomocné odpustky důstatečně k vysvobození té duše z muk očistcových se přivlastňují, kteréžto plnomocné odpustky udělují se též na každý den skrze celý oktáv památky věrných duší.

5. Kdykoliv oznámena bude bratrská mše svatá za zemřelé bratry a sestry téhož nábožného bratrstva, dají se dle možnosti všichni spoluoudové téhož bratrstva při takovej mši svatý najíti a pětkrát „Otče náš“ a pozdravení andělské na památku smrti a umučení Krista za mrtvé spolubratry a sestry pobožně modlíce se budou obětovati,

ti pak, kteří při tej mši svaté nemohou býti přítomni, takovou modlitbu doma vykonají a tak 60 dní odpustkův zejskají.

6. A poněvadž jsouce všichni smrtedlní každé chvíle, snad nejní den, aby někdo z toho bratrstva neumíral a na věčnost z této smrtelnosti se neubíral, velmi chvalitebnou, Bohu milou a bližnímu prospěšnou věc učiní pp. bratři a sestry nábožného bratrstva, když každodenně ráno jedenkrát Otče náš a Pozdravení andělské s touto závěrkou se pomodlí O Pane Ježíši, skrze smrtedlné ouskosti a bolesti Tvé, kteréž jsi podstoupil pro spasení lidské, smiluj se nad duší umírajícího spoluodu bratra neb sestry tohoto bratrstva, aby skrze Tvou milost ouskosti smrtedlné šťastně přestála a skrze tvou smrt život věčný dosáhla. Amen.

7. Na den svatýho Josefa, titulární svátek téhož nábožného bratrstva, všichni spolu oudové dle možnosti se vynasnaží svatou zpověď vykonati, nejsvětější svátost oltární přijímati, aby nadjmenovaných plnomocných odpustkův oučastni se učinili a pod ochranou svatýho Josefa pobožně živi byli a jako on tak i skrze orodování jeho, jeho ctitelové v milosti Ježíše v přítomnosti a pomoci Marie šťastně umřítí sobě vyprosili.

Posledně. Napomínají se páni bratři a sestry, aby obzvláště na smrtelným lůžku a v smrtelných ouzkostech, bolesti a smrtedlné ouzkosti umírajícího Krista Pána sobě připamatovali, pobožně rozjímali a své bolesti s smrtedlnýma ouskosti Krista Pána spolčovali a jisté naději, že netoliko dosáhnou anjela potěšení z nebe, ale jestli s Kristem budou trpěti a trpíce umírat i s ním budou oslaveni a po smrtedlných ouzkostech budou v nebi požívati věčné radosti, za to ať Boha prosí skrze mocné svatýho Josefa orodování, aby jako on umřel smrtí blahoslavených u přítomnosti Ježíše a Marie, tak i nám tu milost vyprosil, by Ježíš a Maria byli svou milostí a pomocí při hodině smrti nám přítomni. A konečně v svých smrtedlných ouzkostech to nejsvětější jméno Ježíš jestli nemohou ústně, aspoň pobožným srdcem vzývají plnomocné odpustky dosáhli, a tak v Ježíši umírajíc s Ježíšem věčně živi byli.

VÝZNAM DENÍKU VOJTĚCHA WEIDENHOFFERA PRO DĚJINY PRUSKO-RAKOUSKÉ VÁLKY Z ROKU 1866

Josef Šrámek

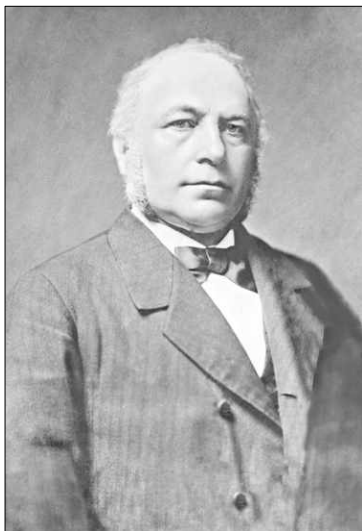
Vojtěch Weidenhoffer (19. 4. 1826 – 10. 7. 1901) náležel mezi přední osobnosti politického a kulturního života města Německého (dnes Havlíčkova) Brodu druhé poloviny 19. století. V roce 1847 převzal po smrti otce rodinný podnik a v roce 1856 poprvé usedl v řadách obecního zastupitelstva, kde působil téměř nepřetržitě až do konce svého života. Po dvě volební období také působil jako poslanec českého zemského sněmu. Michal Kamp Weidenhofferovo veřejné působení charakterizoval jako „desítky let trvající snahu povznést své rodné město“ a tomuto závěru lze nepochybně přitakat: Vojtěch Weidenhoffer podporoval místní ochotnické divadlo, podílel se na založení Občanské besedy, angažoval se v rozličných německobrodských spolcích, které zde tvořily páteř veřejného dění v 19. století, stal se propagátorem železnice, přispěl k rozvoji regionálního školství, především německobrodského gymnázia. Není proto divu, že se Weidenhofferovi roku 1899 dostalo té pocty, že byl obdařen čestným občanstvím města Německý Brod.¹

Vojtěch Weidenhoffer si od roku 1861 do roku 1899 vedl deník, který tak poskytuje spoustu zajímavých informací o životě v tehdejší Německém Brodě. Edici tohoto deníku, jenž se nachází ve sbírkách Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod, v nedávné době širší veřejnosti záslužně zpřístupnil již zmíněný Michal Kamp, čímž obohatil nejen regionální historiografii Havlíčkobrodsko, ale přinesl cenný příspěvek k širším dějinám Čech v 19. století.² Deník přináší řadu informací

¹ Viz KAMP, Michal: Vojtěch Weidenhoffer... In: WEIDENHOFFER, Vojtěch: Deník 1861-1899, Havlíčkův Brod 2012, s. 7-8. Srov. také TÝŽ: Půl století Vojtěcha Weidenhoffer. In: Havlíčkobrodsko 25, Havlíčkův Brod 2011, s. 60-104; SAMKOVÁ, Petra: K poznání osobnosti Vojtěcha Weidenhoffer 1862-1901. In: Havlíčkobrodsko 16, Havlíčkův Brod 2001, s. 119-161.

² WEIDENHOFFER, Vojtěch: Deník 1861-1899, Havlíčkův Brod 2012. Editorovi Michalu Kampovi tímto velice děkuji za upozornění na tento

z Weidenhofferova osobního života a nabízí tak vhled do každodenního života i duševního světa městských elit 2. poloviny 19. století, ruku v ruce s tím se s ohledem na Weidenhofferovo postavení uvnitř městské society neoddělitelně line obraz německobrodského kulturního a politického života v dané době, deník skýtá i dílčí střípky z celozemských/celoříšských dějin. A právě jedna z takových pasáží bude předmětem následujícího pojednání.³

*Autor deníku
Vojtěch Weidenhoffer*

Do nového roku 1866 vstoupila rakouská společnost s napjatým očekáváním, jak se vyvinou napjaté vztahy mezi Rakouským císařstvím a Pruským královstvím. Jak konstatoval Otto Urban, pokud až do zimy roku 1865/1866 byl vojenský konflikt mezi oběma státy pouze možný, od této doby se jevil více a více pravděpodobným.⁴ V březnu roku 1866 se objevila první výrazná vlaštovka hrozícího nebezpečí, když rakouská diplomacie rozeslala po státech sdružených v Německém spolku nótu, v níž se mluvilo o předložení otázky správy sporných území na severu Spolkovému sněmu. Pruský ministerský předseda Otto

zajímavý pramen, stejně tak jako za laskavé poskytnutí edice Weidenhofferova deníku.

³ Ve své popularizační novinové stati Německý Brod za války r. 1866 z roku 1927 použil, jak se zdá, Weidenhofferův deník František Petr. Viz Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, fond Osobní pozůstalost, František Petr, výstřižky z novin, článek Německý Brod za války r. 1866. Opět jsem zavázán Michalu Kampovi za ochotné zprostředkování tohoto materiálu. Ambicí tohoto textu je představit dějiny válečného léta roku 1866 v Německém Brodě na základě stávajícího stavu znalostí a včetně kritického, verifikovatelného vědeckého aparátu.

⁴ URBAN, Otto: Česká společnost 1848-1918, Praha 1982, s. 201.

von Bismarck reagoval nótou, v níž obvinil Rakousko z neserióznosti a hlavně z příprav vojenských akcí namířených proti Pruskému království. Reakcí Rakouska bylo počátkem dubna ujištění, že vojenský střet není v očích vídeňského dvora žádoucí a v polovině téhož měsíce začaly Vídeň i Berlín společně jednat o zastavení vojenských příprav, které se přes ujišťování diplomatů na obou stranách rozeběhly. S ohledem na vývoj v Itálii byl císařem Františkem Josefem I. dne 21. dubna 1866 vydán rozkaz k mobilizaci tzv. Jižní armády, 27. dubna téhož roku mobilizovala i Severní armáda, Prusko v té době již jednalo s Itálií o spojenectví a s Francií a Ruskem o neutralitě. Přesto ještě v květnu nabídl Bismarck Vídni mírové řešení – samozřejmě ale za podmínek výhodných pro Berlín. Dne 1. června 1866 předložilo Rakousko na Spolkovém sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem k projednání otázku správy Šlesvicka a Holštýnska.⁵ Pruská strana ale již na diplomacii nedala a její vojska začala obsazovat Holštýnsko, nacházející se od roku 1865 pod správou Rakouského císařství. Pruská diplomacie se do věci vložila až 11. června návrhem o reformě Německého spolku, který ovšem v praxi znamenal vyloučení Rakouska a tím pádem se stal i předzvěstí toho, že mírové řešení konfliktu mezi Rakouskem a Pruskem nebude možné. Dne 14. června 1866 byla vyhlášena mobilizace proti Prusku i na půdě Německého spolku. Skutečnost, že pruský návrh v hlasování neobstál, neměla hrát roli a Bismarckova příslovečná slova o sjednocení Německa krví a železem se měla stát skutečností.⁶

⁵ Srov. blíže HONZÁK, František – PEČENKA, Marek – STELLNER, František – VLČKOVÁ, Jitka: *Evropa v proměnách staletí*, Praha 2001, s. 259-260; 637-639.

⁶ K širším politicko-diplomatickým aspektům srov. URBAN, O.: *Česká společnost 1848-1918*, s. 201-203; TÝŽ: *Vzpomínka na Hradec Králové (Drama roku 1866)*, Praha 1986, s. 53-146; HERRE, Franz: *Císař František Josef I. Jeho život – jeho doba*, Praha 1998, s. 157-188; BĚLINA, Pavel – FUCÍK, Josef: *Válka 1866*, Praha – Litomyšl 2005, s. 67-87; MÜLLER, Jürgen: *Deutscher Bund und deutsche Nation 1848-1866*, Göttingen 2005, s. 361-388. K pruské politice té doby srov. také KAERNBACH, Andreas: *Bismarcks Konzepte zur Reform des Deutschen Bundes. Zur Kontinuität der Politik Bismarcks und Preussens in der deutschen Frage*, Göttingen 1991;

Atmosféru tíživých jednání přirozeně vnímala i civilní společnost. Zajímavé je, že ještě v březnu roku 1866 byly ojedinělé zprávy o možném vojenském konfliktu odbývány jako panikaření a strašení nezakládající se na realitě. Na přelomu března a dubna však došlo k obratu a i Národní listy, které ještě o měsíc dříve myšlenky na válku pokládaly za vybájené, měly náhle vojnu za neodvratnou a zavedly pravidelnou rubriku s výmluvným názvem „Přípravy k válce.“ Vzoru Národních listů následovaly i další noviny.⁷ Pro celou historii války z roku 1866 je přitom typické, že tisk disponoval velmi omezenými informacemi z oficiálních míst. Pokud se novináři dostali k soukromým zdrojům (např. síť dopisovatelů), zpravidla jich nemohli s ohledem na cenzuru využít v plném rozsahu. Dne 9. června 1866 vydalo společné ministerstvo zahraničních věcí a války a spravedlnosti výnos, kterým se zakazovalo publikovat v tištěném zpravodajství údaje o počtu a dislokaci ozbrojených sil i jejich pohybu, o průběhu opevňovacích prací i množství a transportu válečného materiálu (ponechme stranou, že tato snaha byla opožděná, neboť pruští agenti již dávno svému generálnímu štábu klíčové informace obstarali).⁸

TAYLOR, A. J. P.: Bismarck, Praha 1998, s. 76-97; CLARK, Christopher: Prusko. Vzestup a pád železného království, Praha 2006, s. 442-445; EPKENHANS, Michael: Bismarck und der Krieg. In: LOCH, Thorsten – ZACHARIAS, Lars (eds.): Wie die Siegessäule nach Berlin kam. Eine kleine Geschichte der Reichseinigungskriege 1864 bis 1871, Freiburg – Berlin – Wien 2011, s. 25-31. Ke klíčovým rakousko-ruským a prusko-ruským vztahům přehledně STELLNER, František: Rusko a Prusko v roce 1866. K politickým, ekonomickým a dynastickým příčinám ruské neutrality. In: Královéhradecko 3 (Rok 1866 a česká společnost. Středoevropské, národní a regionální souvislosti), Hradec Králové 2006, s. 17-25.

⁷ URBAN, O.: Česká společnost 1848-1918, s. 203.

⁸ V roce 1866 pruský generální štáb např. disponoval i tak minuciózními informacemi, jakými bylo hodnocení slabých a silných stránek jednotlivých příslušníků rakouského armádního velení. Srov. na konkrétním případě JÁNSKÝ, Zdeněk: Srážka u Sviníšťan v roce 1866, Hradec Králové 2012, s. 97-100. Pikantní je také fakt, že pruská strana měla díky svým špiónům mnohem lepší mapy českého a moravského prostoru než domácí rakouská armáda. Viz BĚLINA, P. – FUČÍK, J.: Válka 1866, s. 598. Obecně srov. PAHL, Magnus: Das Spionagewesen in Preussen. In: LOCH, Thorsten –

Ani systém dopisovatelů však nemohl vynahradit nedostatek úředních zpráv a tak se brzy vytvořila atmosféra tajuplnosti, šeptandy a skutečného zmatení. Jak konstatoval Otto Urban, fámy se nešířily jen ústním podáním, ale dostávaly se i na stránky novin a šířily se tak opět dále. Tisk přirozeně podléhal také politickým a státním ohledům. Pokud tedy noviny dění výrazněji komentovaly, byly spíše opatrné a povětšinou se tak spíše snažily ukolébat rozjitřené veřejné mínění.⁹ V začátcích okupace Čech se Prusům navíc podařilo udržet informační blokádu, kdy v krajích, ovládaných pruskou vojenskou správou, vojenská policie uvalila embargo na zprávy, které mohly sloužit rakouské konspiraci v pruském týlu. V Praze dokonce noviny přestaly s výjimkou silně redukovaných českých Národních listů a německé Politik vycházet úplně, čímž opět narostla míra pokoutní šeptandy.¹⁰

V tomto ohledu pak vyvstává význam memoriálních ego-dokumentů typu Weidenhofferova deníku pro historické bádání. Třebaže nelze vyloučit, že i tyto prameny podlely soudobým dezinformacím, stejně tak jako je zřejmé, že jde o pramen, který má ve své podstatě geneticky zabudovanou subjektivitu pohledu (a v případě deníku Vojtěcha Weidenhoffera je zjevné, že autor počítal s tím, že nebude jediným čtenářem, takže je nutno počítat s jistou autostylizací), na druhou stranu tento typ pramene nabízí detailní místní znalost a jelikož je osobního, spíše privátního charakteru, obvykle se spíše vyhýbá novinářskému sklonu k senzacechtivosti. Pro historické bádání tak tyto prameny nabízejí těžko nahraditelný relativně bezprostřední zdroj informací o tom, jak lidé nám již vzdálených věků na svou dobu nahlíželi, jak ji hodnotili a prožívali. Ona subjektivita, důraz na vlastní osobu, názory, dojmy a emoce,

ZACHARIAS, Lars (eds.): *Wie die Siegessäule nach Berlin kam. Eine kleine Geschichte der Reichseinigungskriege 1864 bis 1871*, Freiburg – Berlin – Wien 2011, s. 113-114.

⁹ Možnosti a limity dobového zpravodajství a informovanosti shrnují URBAN, O.: *Vzpomínka na Hradec Králové*, s. 197-199; BĚLINA, P. – FUČÍK, J.: *Válka 1866*, s. 596-607.

¹⁰ Srov. osobní svědectví, které přináší HERRMANN, Ignát: *V Pevnosti*. In: MICHL, Karel (ed.): *Příběhy o vojně 1866. K 150. výročí velmocenského střetnutí, při kterém trpěli a umírali prostí lidé*, Hradec Králové 1976, s. 82-83.

se tak naopak stává výhodou, neboť to je rozměr, který jiné prameny, již oficiálnější povahy, přirozeně zrcadlit nemohou. Dochování deníků se množí od počátku 17. století, podlouho ale bylo výsadou šlechty, soudě alespoň podle toho, co bylo dochováno. 18. a především právě 19. století potom ve větší míře přináší i deníky (a korespondenci) městských společenských vrstev.¹¹

„Válce Němců s Němci“ z roku 1866 věnuje Vojtěch Weidenhoffer na stránkách svého deníku relativně velkou pozornost. Hned první zápis týkající se osudového roku 1866 a zapsaný Weidenhofferem k 1. lednu (Michal Kamp ovšem doložil, že autor deníku činil zápisy nejspíše zpětně)¹² odpovídá charakteristice informovanosti širší veřejnosti o dění na zahraničněpolitickém poli. Vojtěch Weidenhoffer konstatuje, že lidé obecně doufali, že nový rok přinese lepší časy než ten předchozí, tato naděje se však záhy zkalila a „již v měsíci březnu započala se na obloze života politického rozkládati temnost, která se hluboce týkala každého jednotlivého občana.“ Ke dni 24. března 1866 si pak Weidenhoffer zapsal, že pruská i rakouská vláda začaly zbrojit a všeobecnou stísněnou náladu dále prohloubilo i počasí.

¹¹ Přímo ve věci prusko-rakouské války 1866 srov. LELKOVÁ, Šárka: „Bože, dej nám odvalu a sílu přežít rok 1866“ (Rok 1866 v korespondenci a denících českých a moravských šlechticů). In: RAK, Jiří – VESELÝ, Martin: Armáda a společnost v českých zemích v 19. a první polovině 20. století, Ústí nad Labem 2004, s. 66-73; v obecnější rovině na řadě případových studií použití ego-dokumentů pro tzv. „nové vojenské dějiny“ představuje PRCHAL, Vítězslav a kol.: Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16.-19. století, Pardubice 2011. Zajímavé je i srovnání s memoriálními záznamy reflektujícími válku prusko-francouzskou z let 1870-1871, viz KIPPER, Rainer: Formen literarischer Erinnerung an den Deutsch-Französischen Krieg von 1870/1871. In: BERDING, Helmut – HELLER, Klaus – SPEITKAMP, Winfried (eds.): Krieg und Erinnerung. Fallstudien zum 19. und 20. Jahrhundert, Göttingen 2000, s. 17-37.

¹² KAMP, Michal: ... a jeho deník. In: WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 9. Je to patrné i ze zápisu k 24. 3. 1866, kde Vojtěch Weidenhoffer píše, že důsledek „obapolného tohoto nedorozumění [tj. mezi Vídní a Berlínem] měl se brzy objeviti ve svém zhozném účinku.“ Viz WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 47.

Na konci května 1866 totiž podle Weidenhofferova svědectví „padl mráz čtyři až pět stupňů silný, který osením, jmenovitě žitu, tak mnoho uškodil, že v naší krajině dobrá třetina žita ztracena jest.“¹³ Logickým důsledkem byl růst cen, což bylo v nadcházejícím válečném čase, kdy se daly očekávat zvýšené nároky armády (rakouské i pruské) vůči civilnímu obyvatelstvu, obzvláště nemilé.¹⁴ Dne 29. května 1866 dorazilo podle svědectví deníku do Německého Brodu rakouské vojsko, táhnoucí od Českých Budějovic k Chrudimi. Podle následujícího zápisku o dva dny později lze soudit, že šlo o italský pluk Sigismund, tedy c. k. pěší pluk č. 45 arcivévody Zikmunda.¹⁵ Vojenská hudba se těšila při svátku Božího Těla velké pozornosti místních občanů, jejich nálada byla podle Weidenhofferova svědectví optimistická a vůči vojsku táhnoucímu proti nepříteli vstřícně naladěná.¹⁶

Realita však neměla odpovídat očekáváním. K vyhlášení války došlo dne 21. června 1866 a Vojtěch Weidenhoffer si na stránkách svého deníku (třebaže původní zprávy, které do Brodu přicházely

¹³ WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 47. Neúrodu potvrzují i další prameny, viz SVATOŇOVÁ, Stanislava – ŠŮLA, Jaroslav – ZIMMERMANN, Petr (eds.): Válka 1866 na Královéhradecku pohledem současníků. Výbor z obecních, farních a školních kronik regionu, Hradec Králové 1991, s. 8; ROBEK, Antonín (ed.): Lidové kronikářství na Lounsku, Praha 1979, s. 45.

¹⁴ WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 47. Srov. BĚLINA, P. – FUČÍK, J.: Válka 1866, s. 562-568, 586-596.

¹⁵ Srov. Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, fond Osobní pozůstalost, František Petr, výstřižky z novin, článek Německý Brod za války r. 1866; BĚLINA, P. – FUČÍK, J.: Válka 1866, s. 214 - omylem uvádějí špatné číslo pluku.

¹⁶ WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 48. František Petr, podle vlastních slov čerpající ze zápisů v pamětních knihách a svědectví starých pamětníků, zmiňuje pevné přesvědčení německobrodských obyvatel o vítězství rakouské armády, která utluče Průšáky čepicemi. Uspořádaná sbírka na vojsko prý vynesla obnos ve výši 18 zlatých. Srov. Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, fond Osobní pozůstalost, František Petr, výstřižky z novin, článek Německý Brod za války r. 1866.

od konce června, hovořily naopak stejně jako na jiných místech království o úspěších císařských zbraní)¹⁷ po právu posteskl, že válka s pruským králem se odehrává během měsíce června v šarvátkách pro rakouskou armádu vždy nešťastných, takže nepřítel se po vlastní rozšiřuje a ve městech a vesnicích značné rekvizice obilí a potraviny si žádá.¹⁸ Dne 2. července 1866 byl Německý Brod poctěn návštěvou saského krále Jana a arcivévody Leopolda.¹⁹ Podle údajů, jež uvádí František Petr, dorazil saský král do Německého Brodu od Chrudimi po 3 hodině ranní se třemi vozy a v doprovodu dvou ministrů, z nichž jedním byl budoucí rakouský ministr zahraničí Friedrich Beust, a ubytováni byli v domě na německobrodském náměstí, tehdejší číslo popisné 175 – Město. Vrchním velitelem saských vojsk, který velel v bitvě u Jičína dne 29. června 1866 i u Nechanic dne 3. července

¹⁷ Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, fond Osobní pozůstalost, František Petr, výstřižky z novin, článek Německý Brod za války r. 1866.

¹⁸ WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1988, s. 48. Během měsíce června svedla rakouská a pruská armáda boje u Podolí, Kuřich Vod, Českého Dubu a Sychrova (26. 6.), u Trutnova (27. 6.), u Mnichova Hradiště a Starého Rokytníka (28. 6.), u Náchoda (27. 6.), u České Skalice (28. 6.), u Dvora Králové nad Labem a u Jičína (29. 6.). Pouze ve střetu u Trutnova slavily rakouské zbraně vítězství, byť za cenu velkých ztrát, takže je otázkou, zda nešlo o příslovečné vítězství Pyrrhovo. Srov. FUČÍK, Josef: Vítězství a prohry generála Ludwiga von Gablenze. In: Gablenz – trutnovská legenda, Trutnov 2005, s. 8-13; BĚLINA, P. – FUČÍK, J.: Válka 1866, s. 243-295.

¹⁹ WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 48. Weidenhofferova poznámka je lakonická, jednořádková. František Petr jeho informace rozvádí a udává tak, že saský král Jan i arcivévoda Leopold dorazili do Brodu sice v podstatě současně, ale každý po vlastní ose. Viz Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, fond Osobní pozůstalost, František Petr, výstřižky z novin, článek Německý Brod za války r. 1866. Pamětní kniha královéhradeckého děkanství uvádí, že dne 28. června přijel do Hradce Králové saský ministr Beust, aby zajistil ubytování pro krále Jana. Ten pak do pevnostního města dorazil dne 30. června předpolednem, tj. následně po prohraném střetu u Jičína, ale ještě odpoledne téhož dne pokračoval dále. Viz SVATOŇOVÁ, S. – ŠŮLA, J. – ZIMMERMANN, P. (eds.): Válka 1866 na Královéhradecku, s. 29.

1866, byl Janův syn, korunní princ Albert. Přítomnost saského krále na bojišti tak nebyla potřeba a panovník tak mohl odcestovat za svým přítelem Františkem Josefem I. do hlavního města.²⁰ Král Jan se v půl osmé ráno zúčastnil v Německém Brodě bohoslužby a setkal se s představiteli města a především místním klérem. Zprávy z bojiště však nezvěštovaly nic dobrého, proto saský král Jan s doprovodem kolem třetí hodiny odpolední opustil Německý Brod a vydal se dále přes Jihlavu do Vídně.²¹ Polní podmaršálek arcivévoda Leopold se navzdory rozkazům vrchního velitele rakouské Severní armády, polního zbrojmistra Ludvíka rytíře Benedeka, nechal dne 28. 6. 1866 strhnout k boji s V. pruským sborem generála Karla Friedricha

Saský král Jan

*Arcivévoda Leopold
von Habsburg-Lothringen*

²⁰ Srov. SVATOŇOVÁ, S. – ŠŮLA, J. – ZIMMERMANN, P. (eds.): Válka 1866 na Královéhradecku, s. 52-56; URBAN, O.: Vzpomínka na Hradec Králové, s. 211-212.

²¹ Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, fond Osobní pozůstalost, František Petr, výstřižky z novin.

von Steinmetz u České Skalice, kde prohrál, a byl proto Benedekem z funkce velitele VIII. armádního sboru odvolán a poslán potupně do Vídně.²² Arcivévoda Leopold přijel do Německého Brodu nedlouho po saském králi a ubytován byl v domě číslo popisné 163 – Město. Už po několika hodinách však pokračoval dále, aniž by se prý setkal se saským králem.²³

Dne 3. července došlo v okolí výšiny Chlum u Hradce Králové k osudné rozhodující srážce mezi pruskou a rakouskou armádou. Jak známo, přes prvotní převahu rakouské vojsko v čele s polním zbrojmistrem Ludvíkem von Benedekem bitvu ztratilo a muselo ustoupit ke královéhradecké pevnosti a po opětovném sešikování rozbitých sborů dokonce dále k Olomouci a posléze k Bratislavě.²⁴ Bitva u Hradce Králové se přirozeně zaryla hluboko do paměti všech účastníků, kteří tento rozhodující den z větší či menší vzdálenosti zažili.²⁵ Jako osudný označuje 3. červenec také Vojtěch Weidenhoffer

²² JÁNSKÝ, Zdeněk: Bitva u České Skalice v roce 1866, Hradec Králové 2008, s. 86.

²³ Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, fond Osobní pozůstalost, František Petr, výstřižky z novin, článek Německý Brod za války r. 1866.

²⁴ Z obsáhlé literatury srov. naposledy KOLEKTIV: Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526-1918, Praha 2003, s. 289-301; BĚLINA, P. – FUČÍK, J.: Válka 1866, s. 331-475; RICHTER, Karel: Třeba i železem a krví. Prusko-rakouské války 1740-1866, Praha 2007, s. 382-471; ZACHARIAS, Lars: Die Schlacht bei Königgrätz am 3. Juli 1866. In: LOCH, Thorsten – ZACHARIAS, Lars (eds.): Wie die Siegessäule nach Berlin kam. Eine kleine Geschichte der Reichseinigungskriege 1864 bis 1871, Freiburg – Berlin – Wien 2011, s. 134-141; ORTNER, Christian M.: Schlachten als biographischer Wendepunkt – der Feldherr: Ludwig Ritter von Benedek. In: Tamtéž, s. 183-188; FUČÍK, Josef: Válka 1866. Běda poraženým, Praha – Litomyšl 2012, s. 51-77.

²⁵ Zajímavé je vedle sebe postavit prožitek přímého účastníka bojů, který zprostředkovávají paměti Ladislava Prokopa, a pohled civilního obyvatele obležené královéhradecké pevnosti očima Ignáta Herrmanna. Viz PROKOP, Ladislav: Zápisky, Hradec Králové 1981, s. 106-119; HERRMANN, I.: V Pevnosti, s. 79-82.

(tato formulace je dalším důkazem o zpětnosti deníkových zápisů),²⁶ který píše velestručně bez explicitních emocí o velké porážce císařské armády u Sadové a Nechanic a následném ústupu. Již druhý den po bitvě u Hradce Králové udává Weidenhoffer, že do Německého Brodu dorazily vozy rakouské armády.²⁷ To již byla předzvěst dalších nadcházejících dní. 6. a 7. července 1866 do Německého Brodu dorazila první velká vlna ustupujícího císařského vojska. Jak Weidenhoffer referuje, německobrodští měšťané se nad raněnými vojáky ustrnuli a tito jimi byli velmi srdečně přijati, nakrmeni a napojeni. Z celého okresu prý bylo pro armádu sebráno 15 000 bochníků chleba, který pak byl odeslán za vojskem, jež putovalo dále. Vojtěch Weidenhoffer dokládá osobním svědectvím, že Německý Brod se na zajištění armádních potřeb podílel 4 650 bochníky a jen Weidenhoffer sám nechal ve vlastní pekárně za tři dny upéci 1200 pecnů chleba.²⁸ Ve městě byly narychlo zřízeny v budově školy a gymnázia lazarety a po prvotním ošetření byli ranění odváženi do hlavní nemocnice v Jihlavě.²⁹

V těchto dnech se prý začalo po Německém Brodě proslýchat, že se blíží od Čáslavi Prusové. K tomu Weidenhoffer lakonicky dodává, že „nebylo však možné pravdy se dozvědět.“³⁰ Německobrodští obyvatelé se museli také vyrovnat s civilními uprchlíky od Hradce Králové, Bydžova, Chrudimi, Pardubic, kteří

²⁶ Ani pruské velení totiž zpočátku nedocenilo význam vítězství na Chlumu, neboť netušilo, že se střetlo s celou rakouskou Severní armádou. Že nešlo jako v předchozích případech o dílčí střet, ale o rozhodující bitvu, pruský generální štáb až v okamžiku, kdy do Pardubic přijel podmaršálek Gablenz jednat o uzavření příměří. Srov. URBAN, O.: Vzpomínka na Hradec Králové, s. 253-262; BĚLINA, P. – FUČÍK, J.: Válka 1866, s. 444, 449-454.

²⁷ WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 48. O vývoji pojmenování bitvy u Hradce Králové/u Sadové/na Chlumu přehledně URBAN, O.: Vzpomínka na Hradec Králové, s. 255-256.

²⁸ WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 48.

²⁹ Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, fond Osobní pozůstalost, František Petr, výstřižky z novin, článek Německý Brod za války r. 1866.

³⁰ WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 48.

houfně opouštěli své domovy a ve stopách rakouské armády utíkali před postupujícími Prusy.³¹ Tito lidé se v Brodě dočasně ubytovali, nemeškali však nijak dlouho a opět podle Weidenhofferova svědectví pokračovali ve strachu před Prusy dále k Táboru.³² Tito uprchlíci, kteří se stávali pro Německobrodské zdrojem informací o poměrech na frontě, zároveň přižívovali u domácího obyvatelstva paniku a obavy. Třebaže se pruské velení, které potřebovalo mít v týle už s ohledem na logistiku klid, snažilo situaci uklidnit, mezi českým obyvatelstvem dosud žila zkušenost z dob tereziánských slezských válek či válek napoleonských,³³ a tak se záhy šířily poplašné zvěsti o tom, jak „Prajzové“ odvádějí mladé muže jako rekruty. Výmluvně do dokládá pamětní kniha farní školy v Kuklenách, líčící paniku po příchodu u Jičina poraženého vojska: „Lidi utíkejte! Prajzi nás honí, a asi za hodinu budou zde; berou mladý lid k sobě na vojnu a ženské potřebují do špitálu k posluze!“³⁴ Nejistá doba spolu s pohledem na zašpiněné, utrmácené a obvázané vojáky císařské armády představovala pro takové fámy živnou půdu a společně s nedostatkem oficiálních zpráv posilovala tíseň a neblahé očekávání obyvatelstva. Stejně jako na jiných místech, kam se blížila fronta, začali mnozí opouštět své domovy a zazdívat, zakopávat či jinak schovávat cenné předměty, které nebyli s to pobrat a odvézt s sebou.³⁵ Vojtěch Weidenhoffer tehdy podle vlastních slov inicioval prohlášení

³¹ Už ve druhé polovině měsíce května na německobrodské gymnázium přestoupilo dle údajů Františka Petra 10 žáků z gymnázia v Hradci Králové, toho času vojenské pevnosti. Srov. Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, fond Osobní pozůstalost, František Petr, výstřižky z novin, článek Německý Brod za války r. 1866.

³² WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 48.

³³ Viz RICHTER, K.: Třeba i železem a krví, s. 36-249; ŠVANKMAJER, Milan: Čechy na sklonku napoleonských válek 1810-1815, Praha 2004.

³⁴ SVATOŇOVÁ, S. – ŠŮLA, J. – ZIMMERMANN, P. (eds.): Válka 1866 na Královéhradecku, s. 31.

³⁵ Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, fond Osobní pozůstalost, František Petr, výstřižky z novin, článek Německý Brod za války r. 1866. Srov. SVATOŇOVÁ, S. – ŠŮLA, J. – ZIMMERMANN, P. (eds.): Válka 1866 na Královéhradecku, s. 28-29.

obyvatelstvu, aby město neopouštělo a přispělo tak k udržení pořádku, neboť pro město by bylo mnohem horší, kdyby je nepřítel našel opuštěné a mohl s ním nakládat dle libosti. Pro zajímavost dodejme, že podobným způsobem se s odkazem na důvěru v regulérní armádu vysoce civilizovaného pruského státu snažil situaci zvládnout také starosta Trutnova Hieronymus Roth.³⁶

Toto úsilí německobrodské městské rady o udržení klidné atmosféry ve městě však podobně jako na jiných místech podlomila státní správa.³⁷ Dne 8. července 1866 (který sám Weidenhoffer v deníku označuje za památný pro Německý Brod) totiž c. k. úřady ve městě zastavily svou činnost a pod vlivem informací, že pruské oddíly byly spatřeny již den předtím u nedalekých Habrů, opustili státní úředníci (s erárními financemi i dokumenty) město, čímž

³⁶ Srov. Obecní kronika Chrástavy. In: NÁHLOVSKÝ, Jiří: Chrástava v prusko-rakouské válce roku 1866, Chrástava 2009, s. 45; ROTH, Hieronymus: Osmdesát dnů v pruském zajetí a bitva u Trutnova 27. června 1866, Trutnov 2011, s. 8-10; ZUDA, Petr: Policko a Broumovsko v prvních dnech války 1866. In: Stopami dějin Náchodsku 2 (Válka 1866 na Náchodsku), Náchod 1996, s. 9, 12-13; HLADKÝ, Ladislav: Odezva války 1866 v malém východočeském městě Hronově. In: Královéhradecko 3 (Rok 1866 a česká společnost. Středoevropské, národní a regionální souvislosti), Hradec Králové 2006, s. 143-144; MÁLEK, Vlastimil: Odraz války 1866 a válečné škody v Dobřenicích na Královéhradecku. In: Královéhradecko 3 (Rok 1866 a česká společnost. Středoevropské, národní a regionální souvislosti), Hradec Králové 2006, s. 155; JÁNSKÝ, Z.: Srážka u Svinišťan v roce 1866, s. 36-39.

³⁷ Analogický vývoj situace, kdy státní úřady dostaly nařídáno se z Prusy ohrožených lokalit stáhnout, dokládá ve svých pamětech ROTH, H.: Osmdesát dnů v pruském zajetí, s. 8. Totéž na dějinách města Hradce Králové a Broumova dokládají PAVLÍK, Jiří – POKORNÝ, Radek: Vliv a důsledky války v roce 1866 na život civilního obyvatelstva v královéhradecké pevnosti. In: Královéhradecko 3 (Rok 1866 a česká společnost. Středoevropské, národní a regionální souvislosti), Hradec Králové 2006, s. 137, 139-140; ŠTĚPÁNOVÁ, Ludmila: Odezva horkého válečného léta 1866 v Broumově. In: Královéhradecko 3 (Rok 1866 a česká společnost. Středoevropské, národní a regionální souvislosti), Hradec Králové 2006, s. 182-185. Obecně konstatuje také URBAN, O.: Vzpomínka na Hradec Králové, s. 282-283.

*Foto ze 70. let 19. století ukazuje roh německobrodského náměstí,
kde Vojtěch Weidenhoffer očekával příjezd Prusů.*

veškerá agenda padla na bedra městské rady Německého Brodu. Téhož dne dvě hodiny po poledni dorazila do Brodu rakouská jízdní hlídka, která přinesla místním informaci o tom, že u Chotěboře došlo ke srážce mezi rakouskými a pruskými husary a že Prusové se již kvapem blíží k Německému Brodu. Vojtěch Weidenhoffer dále líčí, jak v šest hodin večer Prusové skutečně do města vstoupili. Jak bylo obvyklé, nejprve byla vyslána jízdní hlídka k ohledání situace, v tomto případě konkrétně dva husari s pistolemi připravenými ke střelbě – jak Weidenhoffer neopomněl zdůraznit. Na Weidenhofferův dotaz co si přejí se jeden z husarů dotázal, je-li ve městě přítomno rakouské vojsko. Brzy (Weidenhoffer hovoří v deníku asi o pěti minutách) po první patrole se v Brodě ocitli další prušti vojáci, tentokrát důstojník husarů a dva dragouni. I ti se ptali po přítomnosti rakouské armády. Po Weidenhofferově zamítavé odpovědi mu pruský důstojník nařídil připravit ve městě vhodné prostory (maštale a stodoly)

k přenocování 640 husarů (a tedy i koní) a 1200 mužů od pěchoty a dělostřelectva, a přirozeně též postarat se o jejich občerstvení.³⁸

Carl Friedrich von der Goltz

*Eberhard Herwarth
von Bittenfeld*

Takto početné pruské vojsko dorazilo do Německého Brodu v osm hodin večer. Jednalo se nejspíše o 14. jezdeckou brigádu, operující v rámci Labské armády generála Eberharda Herwartha von Bittenfeld. Herwarthova Labská armáda dostala dne 7. 7. 1866 rozkaz postupovat co nejrychleji přes Čáslav, Jihlavu a Znojmo na Vídeň.³⁹ Vojáci zajistili most, všechny vedlejší ulice i polní cesty, aby se nikdo nemohl dost nepozorovaně do města ani z něho ven. Velitel brigády, generálmajor Karl Friedrich von der Goltz, se podle Weidenhofferova svědectví ubytoval u jeho švagra Františka Judmana v hostinci U Zlatého beránka. Vojtěch Weidenhoffer pak poskytl přístřeší poručíkovi Alexandrovi princí zu Sayn-Wittgenstein i s jeho

³⁸ WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 49.

³⁹ BĚLINA, P. – FUČÍK, J.: Válka 1866, s. 212-213, 455.

pobočníkem a sloužícím.⁴⁰ Vojtěch Weidenhoffer se podle svých slov nadále staral o zajištění všeho, čeho si prušští vojáci žádali – v neposlední řadě tabák a kávu. Po německobrodském náměstí byly rozdávány ohně, na nichž se vařila káva a vojákům bylo údajně rozdáno 500 bochníků chleba. Druhého dne o třetí hodině ranní pak pruské vojsko vyrazila dále směrem na Jihlavu.⁴¹

Lze si dobře představit, že přítomnost cizího vojska ve městě silně zatěžovala psychiku německobrodských měšťanů, to bezpochyby platilo v každé době, v každém válečném čase. Není třeba ostatně chodit daleko, sama historie prusko-rakouské války je plná konfliktů mezi okupačním pruským vojskem a civilním obyvatelstvem. Tragické události jako zastřelení prodavačky v Měříně na Jihlavsku byly ojedinělými, byť nikoliv omluvitelnými skutky. Pruské vojsko spíše rabovalo a drancovalo obchody, sklady a domácí spíže (v Broumově byly např. pořádány doslova nájezdy na místní restaurace, vinárny a obchody, včetně sklepů tamního benediktinského kláštera), aniž by bylo za zboží zapláceno či byla majiteli vystavena kvitance. Nezřídkou bylo na majitelích žádané zboží vymáháno se zbraní v ruce.⁴² Na druhou stranu, bez jakéhokoliv zlehčování těžké válečné životní reality, neboť k excesům zjevně docházelo, bylo by mylné vytvářet pouze jednostranný černobílý obraz soužití civilního obyvatelstva a pruské armády v roce 1866. Pruské velení rozhodně nepotřebovalo potýkat se krom rakouské armády v poli také s nepokoji v týle, počínaje překročením českých hranic se proto pruská propaganda snažila obavy civilních obyvatel tlumit, ne-li rozehnat. Třebaže rekvizice byly vymáhány bez milosti, leckde neváhali prušští vojáci na zboží nejen vydat onu kvitanci, ale občas dokonce i zaplatit. Výrazně tak záviselo na důstojnících nakolik jednak zvládli své

⁴⁰ WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 49.

⁴¹ Tamtéž, s. 49-50.

⁴² Obecní kronika Chrástavy, s. 46- 51; BĚLINA, P. – FUČÍK, J.: Válka 1866, s. 591-594; HLADKÝ, L.: Odezva války 1866, s. 145-147; MÁLEK, V.: Odrážka války 1866 a válečné škody, s. 157-172; ŠTĚPÁNOVÁ, L.: Odezva horkého válečného léta 1866, s. 184-190; JÁNSKÝ, Z.: Bitva u České Skalice, s. 94-100; NÁHLOVSKÝ, Jiří: Chrástava v prusko-rakouské válce roku 1866, Chrástava 2009, s. 35.

mužstvo, jednak natolik byli ochotni civilní obyvatelstvo vyslyšet. Známé jsou události, kdy pruský důstojník vyjednával se zástupci města o podmínkách a průběhu rekvizic a mužstvo si zatím ve městě svévolně bralo, na co mělo chuť.⁴³

Pravdou je, že výraznou výhodou bylo, pokud mohl za obec vstoupit v jednání s Prusy někdo, kdo uměl německy. Pak povětšinou proběhlo jednání korektně a v poklidu, jak ukazuje i Weidenhofferův příklad (byť to samozřejmě nelze paušalizovat). Naopak při styku s německy nehovořícími byli Prusové výrazně nedůvěřiví. Negativní důsledky pro majitele nemovitosti často mělo, pokud utekl a svůj dům před Prusy uzamkl, což prustí vojáci brali jako urážku na cti a k objektu a jeho vybavení se podle toho také chovali.⁴⁴ Jsou ovšem známé i opačné případy, např. kdy pruský voják, raněný ve střetu u České Skalice, bránil opuštěnou (leč zpřístupněnou!) selskou usedlost, jejíž majitelé utekli ze strachu před pruskými vojáky, před pokusy o rabování.⁴⁵ A nelze smlčet ani případy, kdy si stres, rozčarování a obavy na civilním obyvatelstvu vybíjeli příslušníci vlastní, císařské, armády.⁴⁶ Doloženy jsou i poměrně překvapivé rozdíly v nárocích pruského a rakouského vojska stran „kvartýrování.“ Zatímco Rakušané se spokojili s prostými selskými či měšťanskými světnicemi, Prusové si zabírali luxusní měšťanské domy, kláštery i zámky. Zatímco nábytek si na rakouské straně nárokovali toliko důstojníci, Prusové vyžadovali takové vybavení jako židle a postele i pro řadové vojáky. Obecně (asi nejen v případě prusko-rakouské války) platí, že lépe než řadoví vojáci se k civilnímu obyvatelstvu chovali důstojníci, i když ne vždy. Řada důstojníků se snažila konfliktům předcházet a viníky z vlastních řad neváhala trestat.⁴⁷ I to ale mělo své meze. Např. když pruské vojsko způsobilo z nedbalosti požár ve vinopalně v Klášteře nad Jizerou, kde se usídlilo, byl viník hledán nikoliv v řadách pruského vojska, ale mezi místním obyvatelstvem. Podobně poté, co rakouští pionýři zapálili u Pardubic

⁴³ ZUDA, P.: Policko a Broumovsko v prvních dnech války, s. 15.

⁴⁴ BĚLINA, P. – FUČÍK, J.: Válka 1866, s. 590.

⁴⁵ JÁNSKÝ, Z.: Bitva u České Skalice, s. 104-105.

⁴⁶ BĚLINA, P. – FUČÍK, J.: Válka 1866, s. 589.

⁴⁷ NÁHLOVSKÝ, J.: Chrastava v prusko-rakouské válce, s. 35.

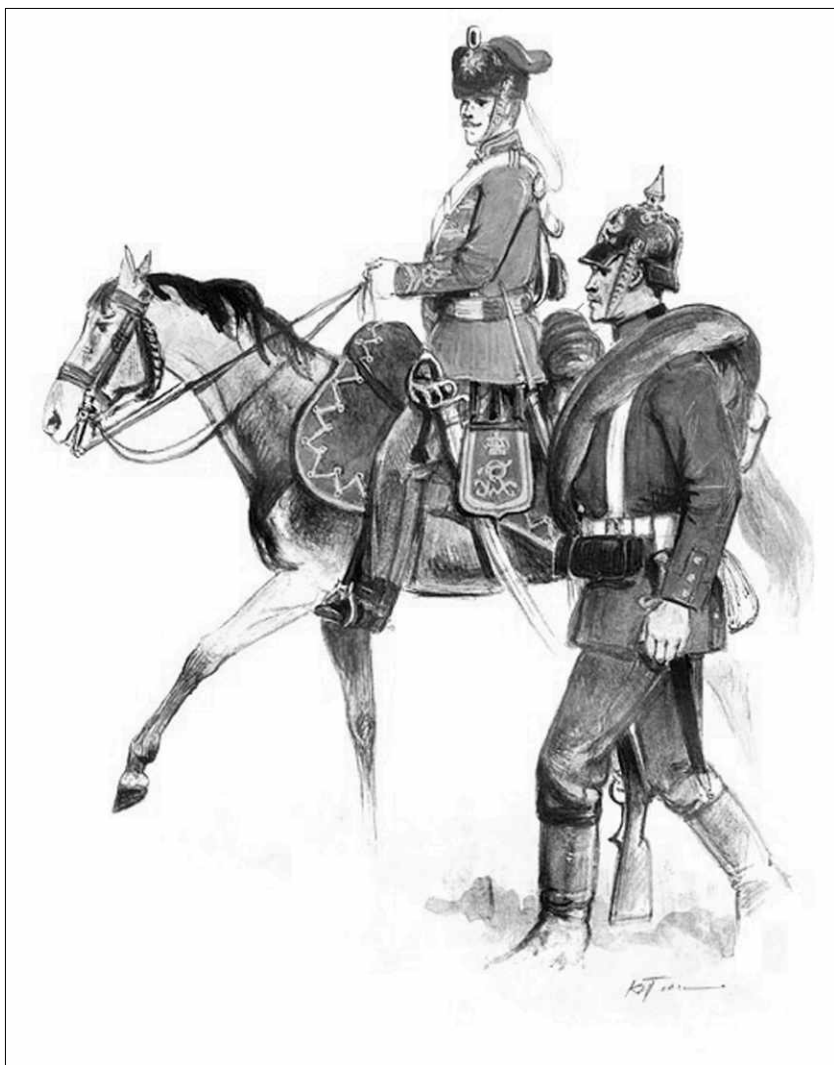
most přes Labe, aby zpomalili postup nepřítele, podezírali Prusové místní obyvatele, a i když bylo toto podezření vyvráceno, na náklady města Pardubic byla připočtena denní mzda pruských pionýrů, kteří most opravili.⁴⁸ Což však nebylo nic v porovnání s katastrofálními důsledky, které mělo pro město Trutnov podezření z nalákání pruského vojska do pastí, kdy byla tamní města rada vzata do zajetí a vězněna bez soudu až do září 1866 v Hlohově.⁴⁹

Ostatně ani ona schopnost komunikovat v němčina nebyla zárukou toho, že nebudou problémy, jak poznali ve zmíněném Trutnově či v Broumově. Zde vojáci kupř. s nasazenými bodáky vtrhli za účelem zisku alkoholu i do kláštera, třebaže tamní opat Johannes Nepomuk Rotter z titulu své funkce s pruským velením komunikoval a hleděl nároky vojska uspokojit, aby se vše pro obě strany vyřídl v poklidu. Třebaže ze strany pruského vrchního velení byla proklamována nedotknutelnost soukromého vlastnictví (viz provolání pruského korunního prince Friedricha Wilhelma, velitele tzv. Druhé armády ze dne 26. června 1866),⁵⁰ válečná praxe se na slova neohlížela. Ve zjištěné atmosféře se množily nedorozumění, hádky a střety civilního obyvatelstva s pruskými vojáky. Tak byl např. broumovský starosta nucen vydat dne 30. června 1866 na nátlak pruského velení prohlášení o tom, že kdokoliv by se dopustil napadení příslušníka pruské armády, bude v souladu s pruským vojenským právem potrestán zastřelením a zbouráním domu. Druhého dne byl vydán i zákaz srocování se. Pruské vojsko vymáhalo další a další rekvizice, starostovi bylo vyhrožováno zastřelením v případě nesplnění. Stupňující se rekviziční nároky, často neoprávněné, přirozeně znamenaly nemalé zatížení. Po stížnosti klášterních úředníků vydalo pruské velení 19. srpna 1866 zákaz svévolných rekvizic, a navíc vyslalo do Broumova oddíl hulánů, kteří měli dalším excesům bránit. Určité uklidnění poměrů přinesl také příchod pruského polního četnictva začátkem srpna 1866. Posléze byla dokonce vydána vyhláška

⁴⁸ BĚLINA, P. – FUČÍK, J.: *Válka 1866*, s. 591-595; *Obecní kronika Chrástavy*. s. 48.

⁴⁹ ROTH, H.: *Osmdesát dnů v pruském zajetí*, s. 13-26.

⁵⁰ Pruské provolání přetiskuje ZUDA, P.: *Policko a Broumovsko v prvních dnech války*, s. 16.

Ukázka pruské jízdy a pěchoty
(viz Toman, Karel Maria. *Stejnokroje 1866* [online]. [cit. 2013-10-03].
Dostupné z: <http://www.militaria.cz/archiv/291/clanky/291-15.html>.)

vrchního guvernéra pro České království, že prušští důstojníci již nesmějí požadovat bezplatné stravování.⁵¹

Každodenní životní realita nebyla jednoduše ve válečném čase černobílá a jednání a postup angažovaných stran se lišily případ od případu, člověk od člověka. To vše je nutno si uvědomit při četbě Weidenhofferova záznamu. Třebaže Vojtěch Weidenhoffer (a s ním i celý Německý Brod) měl výhodu ve schopnosti vůbec se s Prusy domluvit, třebaže pozitivní roli jistě sehrál od počátku vstřícný přístup k pruskému vojsku a jeho potřebám a nárokům, viděli jsme na příkladu městských elit trutnovských a broumovských, že to ještě nemuselo automaticky znamenat, že se městu vyhnou veškeré problémy. Napovídá to i tvrzení Františka Petra, opírající se o různé pamětní knihy německobrodských institucí, že do Německého Brodu spolu s pruským vojskem přišel nemalý počet zajatců, údajně 27 lidí. Mělo jít jak o zajaté rakouské vojáky, tak lidi, podezřelé z vyzvědačství nebo ty, kteří se Prusům vzepřeli. Zmiňováno je tak několik „zpujpných“ občanů z Přibyslavi i okolí Brodu či velitel četnictva z Polné. Civilisté se však vyplatili a velitel četnictva prý z vězení uprchl.⁵² Lze mluvit o štěstí, neboť zkušenost členů trutnovské městské rady, která byla internována ve věznici v pruském Slezsku, ukazuje, že odpor proti pruské armádě – třeba smyšlený – mohl pro aktéry skončit velmi vážně.⁵³ Že Německý Brod nebyl pruským pobytem na počátku července 1866 negativněji postižen, lze snad proto vedle faktu, že Prusové pospíchali k Vídni, vysvětlit i nemalým diplomatickým umem samotného Weidenhoffera, jenž se setkal s pochopením a především oceněním pruského velení. Slova pochvaly, jichž se Vojtěch Weidenhoffer od generálmajora von der Goltz dočkal a jež v deníku cituje, jsou toho zjevným dokladem.⁵⁴ Přes patrně relativně hladký průběh prvního setkání s pruskou armádou, jak lze vyvozovat

⁵¹ Shrnuje ŠTĚPÁNOVÁ, L.: Odezva horkého válečného léta 1866, s. 184-192.

⁵² Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, fond Osobní pozůstalost, František Petr, výstřižky z novin, článek Německý Brod za války r. 1866.

⁵³ ROTH, H.: Osmdesát dnů v pruském zajetí, s. 13-39.

⁵⁴ WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 50.

ze zápisu ve Weidenhofferově deníku, ovšem obyvatelé Německého Brodu nebrali přítomnost vojska ve svém městě zcela na lehkou váhu. Vojtěch Weidenhoffer v zápise k 9. červenci totiž píše, že „mnoho lidu polekáno příchodem Prusů též onemocnělo a slečna Josefa Grübllová zděšením zemřela.“⁵⁵

To, že jednání mezi civilním obyvatelstvem a armádou a jeho důsledky závisely na osobnostním faktoru, a tedy že zachycené obavy Německobrodských nebyly neopodstatněné, dokládá hned další Weidenhofferův zápis, tj. ze dne 9. července 1866. Tehdy totiž do Německého Brodu dorazil další oddíl pruského vojska. Podle Weidenhofferova svědectví v 9 hodin dopoledne navštívili německobrodský městský úřad dva prusští vojáci, ubytovatel a intendant pruské armády, kteří se jali požadovat, aby bylo městskou radou pro pruské vojsko v počtu 1500 mužů nachystáno ubytování a strava, ustájení a píce pak pro 500 koní. To bylo podle Weidenhofferova co nejrychleji splněno. Na požadavek dalších rekvizic jídla a píce Weidenhoffer odpověděl, že město už tak trpí a jistě ještě trpět bude a je pro něj tedy těžké požadavku v takovém rozsahu vyhovět. Na základě Weidenhofferovy prosby byly pruské požadavky údajně citelně sníženy.⁵⁶ Zde se můžeme jen dohadovat, nakolik se Weidenhoffer snažil situaci města před Prusy zveličit, resp. nakolik hrály obě strany plus mínus vědomou hru, kdy obě nadsazovaly, aby došly ke vzájemnému kompromisu. Uvážíme-li, že město muselo na své náklady žít během krátkého času již třetí skupinu vojska, lze obavy německobrodských měšťanů pochopit a věřit tomu, že Vojtěch Weidenhoffer příliš nepřeháněl v obavách o městskou hospodářskou bilanci, a to i přesto, že rekvírování zatím probíhalo umírněnou nenásilnou formou.

Kolem poledne do Německého Brodu dorazila hlavní pruská síla v čele se samotným vrchním velitelem Labské armády Eberhardem Herwarthem von Bittenfeld (Weidenhoffer mylně uvádí, že Herwarth von Bittenfeld velel toliko 7. a 8. armádnímu sboru).⁵⁷ Herwarth

⁵⁵ Tamtéž, s. 50.

⁵⁶ Tamtéž, s. 50.

⁵⁷ BĚLINA, P. – FUČÍK, J.: Válka 1866, s. 212.

von Bittenfeld, Weidenhofferem charakterizovaný jako „muž velký a již starší“, se v Brodě ubytoval v hostinci U Zlatého lva. S ním příšedší generálmajor Theodor Alexander von Schoeler, velící předvoji Labské armády, se ubytoval v hostinci U Zlatého beránka. Von Schoelera Weidenhoffer označuje v deníku jako „velmi zuřivého“ a dodává, že tento důstojník nechal u jednoho z německobrodských živnostníků zrekvírovat veškerý tabák a cigarety.⁵⁸ V ten den občané Německého Brodu museli pro potřeby pruského vojska odevzdat 3000 bochníků chleba a nadto bylo Prusy požadováno také zrekvírování veškeré mouky ve skladech a mlýnech v Brodě a okolí v hodnotě několika tisíc zlatých, jak vypočítává Vojtěch Weidenhoffer. Ten se proto vypravil za generálem Herwarthem von Bittenfeld. Před pruským generálem pak Weidenhoffer vypočetl, co vše již město pruské armádě postoupilo, a s poukazem na to, že další nároky by město uvrhly do bídy, žádal generála, aby mouka nebyla Německobrodským sebrána. Herwarth von Bittenfeld si nechal podle Weidenhofferových slov povolat dotyčného indentanta, který se odevzdání mouky dožadoval, a po jeho vyslechnutí nařídil, aby u moučných skladů a mlýnů postavené hlídky byly odvolány a mouka ponechána na svém místě. Jak podotýká Vojtěch Weidenhoffer, toto nařízení vyvolalo ve městě všeobecnou radost. Sám Weidenhoffer pak až do 11 hodiny večerní připravoval rekvizice dle pruských požadavků.⁵⁹

Úterý 10. července 1866 bylo pro Vojtěcha Weidenhoffera velmi náročné. Po nedlouhém čtyřhodinovém spánku byl od páté hodiny ranní na nohou a vyřizoval požadavky pruského velení. Prioritou bylo sepsání bytů pro ubytování pruských důstojníků, neboť toho dne měla do Německého Brodu dorazit hlavní část Labské armády. Obavy a starosti s tím spojené jsou cítit ještě dnes ve Weidenhofferových slovech, že „nemohl sobě však nikdo představit, že by taková síla vojska jedním dnem skrz projít mohla.“⁶⁰ V osm hodin ráno vstoupil do Weidenhofferovy kanceláře pruský major, který přišel

⁵⁸ WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 50.

⁵⁹ Tamtéž, s. 50-51.

⁶⁰ Tamtéž, s. 51.

s požadavkem na ubytování pro mužstvo i koně na tento den, a začal vše s Weidenhofferem řešit. Podle Weidenhofferova svědectví, se tehdy v Brodě ubytovalo asi 3 000 pruských vojáků a 600 koní, z toho asi 76 důstojníků. Sám však připouští, že vše si již podrobně nepamatuje (údaje v deníku ostatně plně neladí), počty je tedy třeba brát jako orientační.⁶¹ Celá Bittenfeldova armáda se skládala z 37 praporů, 29 eskadron, 144 děl a 3 pionýrských rot, což činilo 37 750 mužů pěších a 4 495 mužů jízdních.⁶² Celé toto množství se ale pohybovalo rozdělení na několik částí. I tak ale počet obyvatel Německého Brodu strmě narostl. V bytech přichystaných pro pruské důstojníky muselo být ubytován dvojnásobné množství lidí. Vojtěch Weidenhoffer uvádí, že on sám měl toho dne „na bytě“ čtyři důstojníky, čtyři sloužící a šest pekařů (ti celý den z jeho vlastní mouky v jeho vlastní pekárně pekli pro pruské vojsko chleba, nebránili však tomu, aby Weidenhoffer pekli i pro Německobrodské).⁶³

Poté, co bylo kvartýrování vojska vyřízeno, vyhledal Weidenhoffer další pruský intendant s požadavkem na další rekvizice, tentokrát ve výši více než 16 801 kg ovsa, 5 600 kg sena, 2 800 kg slámy, 1120 kg pražené kávy, 1120 kg rýže, 1400 kg soli, 840 kg špeku, 3395 litrů piva a stejného množství vína a 113 litrů pálenky. Jiný intendant pak požadoval 100 kusů prostěradel a povlečení, stejné množství ručníků, 50 polštářů, 100 kusů košil, 100 párů punčoch, 50 slamníků a 302 metry režného a bílého plátna a sukna. Požadavek doprovodili oba intendanti nepokrytou výhrůzkou, že pokud nebude vše nachystáno do šesté hodiny večerní, pak si sami žádané věci ve městě zaopatří. Weidenhofferova, jakkoliv zpětná, reakce je opět výmluvná: „Každý si může sobě představit, jaký účinek musí mít na člověka požadavek v míře tak ohromné.“⁶⁴ Natlačen takto do kouta (opět se nabízí otázka, zda Prusové skutečně čekali, že tak obrovské množství potravin na Německobrodských obyvatelích vymůžou), nedal se Vojtěch Weidenhoffer zastrašit a opět indendantům oponoval, že by při splnění těchto podmínek přišlo město na mizinu

⁶¹ Tamtéž, s. 51, 52.

⁶² BĚLINA, P. – FUČÍK, J.: Válka 1866, s. 205-213.

⁶³ WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 51-52.

⁶⁴ Tamtéž, s. 52.

a jak měšťané, tak samo pruské vojsko by dále neměli co k snědku. Takto s Prusy vyjednával až do doby, než se oba intendanti spokojili s pětinou původního požadavku. Téhož dne pak Německobrodští dodali pruské armádě 2 000 bochníků chleba. Problémům však ještě nebyl pro ten den konec, Po poledni musel Vojtěch Weidenhoffer vyhledat velitele 14. pěší divize Labské armády, generálporučíka Huga Eberharda zu Münster-Meinhövel, za účelem vznesení stížnosti proti tomu, že pruské vojsko sepisuje skladové zásoby německobrodských obchodníků a nařizuje jim zboží na večer připravit k odvozu. Weidenhoffer opět uspěl, generálporučík zu Münster-Meinhövel takové svévolné реквизиce zakázal a určil, že na občanech města Německého Brodu je možno požadovat jen to, co bylo dříve mezi vedením města a intendanty pruské armády ujednáno. Nejspíše i díky této zkušenosti hodnotí Vojtěch Weidenhoffer generálporučíka Huga Eberharda zu Münster-Meinhövel jako „muže velmi vlídného.“ Líčí při té příležitosti, jak se musel u pruského důstojníka posadit a on mu vykládal novinky, k nimž v poslední době na bojišti došlo, což Weidenhoffer podle vlastních slov nemálo uvítal, neboť již šest dní do Německého Brodu nedorazila kvůli přerušenému poštovnímu spojení žádná pošta ani noviny.⁶⁵

Dne 11. července 1866 protáhl podle Weidenhofferova deníku Německým Brodem velký počet pruské armády, především dělostřelectva (podle Weidenhoffera 103 kanóny). Prusové procházeli Německým Brodem ve větším množství ještě další dva dny, tj. do 13. července, pak již město mýjela jen menší oddělená vojska, a to každodenně až do 23. července 1866. Vojtěch Weidenhoffer vzpomíná, že celkem prošlo Německým Brodem během července 1866 asi 11 000 pruských vojáků a 5 000 koní, kteří byly na náklady města ubytováni a vydržováni.⁶⁶ Dále deník až do začátku srpna 1866 mlčí. Lze z toho s opatrností vyvozovat, že styk s pruskou armádou dále proběhl bez větších excesů, jinak by deník přinesl svědectví o stescích svého autora. Na první pohled je zvláštní, že deník Vojtěcha Weidenhoffera mlčí o tom, co naopak na základě svých pramenů

⁶⁵ Tamtéž, s. 52.

⁶⁶ Tamtéž, s. 52.

reflektuje František Petr, a sice o epidemii cholery, která se neoddelitelně spjata s válečným létem 1866.⁶⁷ První případ se v Německém Brodě objevil dne 29. července, kdy podle matriky zemřelých infekční chorobě podlehl 55 letá Josefa Bubnová, manželka zednického tovaryše. V dalších dnech padlo nemoci za obětí několik dalších obyvatel města a dokonce i pár pruských vojáků, kteří byli pohřbeni na místním hřbitově. Cholera údajně zuřila v Německém Brodě až do začátku listopadu 1866. Silně prý udeřila koncem srpna, kdy onemocnělo několik set lidí, a na následky onemocnění jich mnoho zemřelo (celkem František Petr mluví o 87, resp. 122 lidech v celé farnosti; často až 9 lidí denně).⁶⁸

Třebaže čísla nelze ověřit, statistiky v literatuře uvádějí, že cholera v létě roku 1866 zkosila více životů než vlastní bojové operace. Nejvíce civilních obětí se sice rekrutovalo z řad chudých vrstev jako byli podruzi, malí řemeslníci, domkáři či chalupníci nebo pak ženy, které raněným vojákům posluhovaly a praly jim prádlo, na druhou stranu důsledky epidemie byly ve velkých městech – vhodným příkladem je Prusy okupované Brno, kde na nemoc zemřelo odhadem 1500 osob – strašlivé, neboť dobová medicína neznala příčinu cholery (jen se tušilo, že problémem je hygiena) a tomu pak odpovídaly léčebné postupy. Podle odhadů si v Čechách cholera vyžádala 30 000 obětí, na Moravě dokonce 50 000.⁶⁹ Choleru následoval tyfus a spála, s nimiž se město potýkalo až do počátku roku 1867.⁷⁰ Právě skutečnost, že cholera postihovala především (byť ne výlučně) nižší

⁶⁷ Viz SVATOŇOVÁ, S. – ŠŮLA, J. – ZIMMERMANN, P. (eds.): *Válka 1866 na Královéhradecku*, s. 79-80, 130-134; k tomu srov. WONDŘÁK, Eduard, *Krev smyly deště. Osudy a utrpení roku 1866*, Hradec Králové 1989, s. 55-58.

⁶⁸ Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, fond Osobní pozůstalost, František Petr, výstřižky z novin, článek *Německý Brod za války r. 1866*.

⁶⁹ WONDŘÁK, E., *Krev smyly deště*, s. 56-58; BĚLINA, P. – FUČÍK, J.: *Válka 1866*, s. 585-586.

⁷⁰ Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, fond Osobní pozůstalost, František Petr, výstřižky z novin, článek *Německý Brod za války r. 1866*.

sociální vrstvy, je nejspíše důvodem, proč tento jev nerezonuje na stránkách Weidenhofferova deníku tak, jak by dnešní čtenář očekával. Dokladem budiž fakt, že o tyfu, který Německý Brod postihl ještě roku 1871, se z Weidenhofferova deníku dozvídáme jen prostřednictvím záznamu o úmrtí německobrodského děkana, pátera Karla Seiferta. Vojtěch Weidenhoffer lakonicky zmiňuje ještě úmrtí vdovy Müllerové, dcery hostinského Krátkého. Jinak se neadresně dozvídáme, že na jaře 1871 „leželo již více nemocných na tuto nemoc.“⁷¹

Rakouská a pruská armáda změřila během té doby své zbraně ještě dvakrát: dne 15. července 1866 u Tovačova, Dubu nad Moravou a Rokytнице na Prostějovsku a dne 22. července 1866 u Lamače (okolí dnešní Bratislavy). První střet skončil opět vítězstvím pruských zbraní, průběh srážky u Lamače již přerušilo příměří, o němž se jednalo na zámku v Mikulově, kde měl od 17. července pruský král Vilém svůj hlavní stan.⁷² Na tyto události reaguje Vojtěch Weidenhoffer zápisem, datovaným do 8.-10. srpna 1866, že když se zdál být mír (autor ne úplně přesně rozlišuje mír a příměří: v Mikulově bylo dohodnuto toliko příměří, mír mezi Berlínem a Vídní však byl až dne 23. srpna 1866 v Praze)⁷³ pojištěn, začalo pruské vojsko táhnout nazpět. Německý Brodem tak znovu protáhlo odhadem 20 000 mužů, avšak, jak se zjevnou úlevou (třebaže zároveň s drobným ostnem) Weidenhoffer podotýká, „tentokráte nerekvírovalo se již ničeho, jen potrava mužům ubytovaným a oves a seno pro koně se muselo dodati, které však dle úmluvy s naší vládou zaplacené býti mělo, což se ale nestalo.“⁷⁴ Dne 15. srpna 1866 dorazila do Německého Brodu další skupina pruských vojáků, tentokrát dvě dělostřelecké baterie o počtu 260 mužů, se 406 koni a 12 děly. Pruští dělostřelci ve městě setrvali až do 30. srpna.⁷⁵ Weidenhofferův zápis je opět lakonický, což je snad dalším potvrzením toho, že po uzavření příměří a s blížícím se mírem

⁷¹ WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 87.

⁷² URBAN, O.: Vzpomínka na Hradec Králové, s. 268-271, 299-311; BĚLINA, P. – FUČÍK, J.: Válka 1866, s. 464-479.

⁷³ URBAN, O.: Vzpomínka na Hradec Králové, s. 318-324.

⁷⁴ WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 52.

⁷⁵ Tamtéž, s. 53.

se chování pruského vojska vůči civilnímu obyvatelstvu habsburské monarchie zmínilo. Dalo by se také usuzovat, že po prožitých zkušenostech Weidenhoffer sám poněkud otupěl.

To ale vyvrací slova z deníku, kde Vojtěch Weidenhoffer hodnotí své styky s pruskou armádou během válečného času: „Dojem, který na nás Prušáci v celku učinili, nemůže se nazývati nepříjemný. Chování jejich bylo v celku vzorné, a když jen dosti málo s nimi uměl zacházeti, každý dobře s nimi vyjítí mohl, neb [to] byli lidé nejvyššího dílu vzdělání, zvlášť co se důstojníků týká.“⁷⁶ Že toto nebylo rozhodně pravidlem, dokládá např. událost, spojená s nedalekým Poličkem. V obci Vítějeves se tamní sedláci dne 18. července 1866 vzepřeli pruským vojákům, žádajícím rekvizice, dokonce se zbraní v ruce. Podle jiného pramene Prusové začali drancovat usedlosti, čímž vyvolali reakci místních, až jeden z nich jednoho pruského vojáka poranil kamenem. Následky byly tragické. Tři prusští vojáci byli zraněni, čtvrtý ale utekl a přivedl posilu. Návrat Prusů pak stál život čtyři vítějovské sedláky, podle jiného podání zaplatili Vítějovští za odpor pěti mrtvými a osmi zraněnými.⁷⁷ Obecním představeným tak nestačilo jen vycházet s pruským velením, museli také počítat a hlavně předcházet vášním a nerozvážností ze strany vlastních sousedů, vyjednačníci s pruskou armádou tedy museli nutně býti diplomaty na dvou polích zároveň. Situace to jistě nebyla jednoduchá a Vojtěchu Weidenhofferovi opět slouží ke cti, že v případně Německého Brodu zjevně k tak tragickým událostem nedošlo.⁷⁸ Poslední prusští vojáci, kteří přišli společně s lehkým polním lazaretem 5. září 1866, opustili Německý Brod dne 8. září v 9 hodin ráno.⁷⁹ Německý Brod si tak mohl po dvou měsících nejistoty konečně oddechnout, i když ne zcela.

⁷⁶ Tamtéž, s. 53.

⁷⁷ KONEČNÝ, Stanislav (ed.): Polička za pruské okupace v roce 1866, Litomyšl 2004, s. 18-19, 39. Srov. JÁNSKÝ, Zdeněk: Ozbrojený odpor obcí na Novoměstsku proti Prusům v r. 1866. In: Stopami dějin Náchodska 2 (Válka 1866 na Náchodsku), Náchod 1996, s. 29-45.

⁷⁸ Výslovně v tomto duchu ocenil zásluhy purkmistra Josefa Smoly poličský kronikář, viz KONEČNÝ, S.: Polička za pruské okupace, s. 15.

⁷⁹ WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 53.

Válka byla sice u konce, nyní ale nastávala po celém Českém království smutná fáze vyčíslování škod a ztrát.

Rakouský císař František Josef I.

Symbolickou tečkou za prusko-rakouskou válkou byla cesta rakouského císaře Františka Josefa I. po bojištích Království českého a Markrabství moravského v říjnu a listopadu 1866, při kteréžto příležitosti mocnář navštívil dne 5. listopadu roku 1866 také Německý Brod. Předmětem jednání městské rady s panovníkem měla být mimo

jiné otázka náhrad za škody následkem pruských rekvizic.⁸⁰ Tehdy se Vojtěchu Weidenhofferovi spolu se purkmistrem města Německého Brodu Ferdinandem Menšíkem a radním Eduardem Brzorádem dostalo také oficiálního ocenění za jeho činnost během prusko-rakouské války, neboť byl spolu s dalšími městskými hodnostáři za prokázanou loajalitu vůči Koruně vyznamenán. Dikce deníku je bohužel v tomto ohledu až přespríliš stručná, Vojtěch Weidenhoffer se o ocenění v podstatě nerozepisuje a odkazuje na svůj osobní archiv.⁸¹ Bohužel, odkazované písemnosti se podle ediční poznámky Michala Kampa dnes již nepodařilo dohledat.⁸² Můžeme se jen domýšlet, jak byla činnost Vojtěcha Weidenhoffera za prusko-rakouské války panovníkem oceněna. Např. purkmistr města Brna Karl Giskra byl císařem Františkem Josefem na podzim roku 1866 vyznamenán rytířským křížem Řádu Leopoldova, František Palacký ve stejné době obdržel Řád Železné koruny.⁸³

Z rakouských státních vyznamenání, kterými mohl být Vojtěch Weidenhoffer obdařen, jich přichází v úvahu několik. Vedle zmíněného Řádu Leopoldova (založen 1808) je to také Řád Železné koruny (založený 1816) a především Řád Františka Josefa. Řád Leopoldův a Řád Železné koruny vznikly za účelem potřeby odměňovat státní úředníky. Oba řády byly určeny k odměňování vynikajících civilních i vojenských zásluh bez ohledu na původ a stav, důraz byl kladen na věrnost trůnu a vlasti či činnost ve prospěch státu. Řád Františka Josefa (založen 1849) ještě více reagoval na vývoj moderní rodící se občanské společnosti a byl již určen prakticky každému občanu monarchie. Odměňovány jím byly zásluhy o stát a panovnický dům i všeobecné blaho. Až do roku 1884 bylo ale udělení Řádu Leopoldova i Řádu Železné koruny spojeno s povýšením do šlechtického stavu. Jak ukazuje případ Františka Palackého,

⁸⁰ Tamtéž, s. 53-55. Srov. PERNES, Jiří: František Josef I. Nikdy nekorunovaný český král, Praha 2011, s. 161-167.

⁸¹ WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 55.

⁸² Tamtéž, s. 55, pozn. 199.

⁸³ KOŘÁLKA, Jiří: František Palacký (1798-1976). Životopis, Praha 1998, s. 455-456; ŠTAIF, Jiří: František Palacký. Život, dílo, mýtus, Praha 2009, s. 271-272; PERNES, J.: František Josef I., s. 163.

povýšení šlo sice odmítnout, ale je zde jiná otázka, zda by byl stejně oceněn hlavní představitel Brna coby zemského hlavního města, a zastupitel německobrodské městské rady. Naopak Řád Františka Josefa povýšení již automaticky nepředpokládal. Speciální vyznamenání, spjatá s válkou roku 1866, byla jen dvě: Pamětní medaile pro tyrolské zemské obránce a Pamětní medaile pro pražské měšťanské ozbrojené sbory. Obojí lze v případě Vojtěcha Weidenhofferu vyloučit. Dodejme, že Válečný kříž za občanské zásluhy byl zaveden až roku 1916.⁸⁴ Nutno je zopakovat, že veškeré tyto úvahy jsou s ohledem na absenci pramenů spekulací, ale kloním se k názoru, že je nejpravděpodobnější, že Vojtěch Weidenhoffer byl oceněn Řádem Františka Josefa (sám mluví v deníku o vyznamenání a nejvyšším uznání).⁸⁵

V čem tedy spočívá význam deníkových zápisků Vojtěcha Weidenhofferu? Především v tom, že jde o poměrně unikátní pramen k dějinám horkého válečného léta roku 1866 na Havlíčkovobrodsku. Podíváme-li se např. do souborného zpracování dějin města Havlíčkova Brodu z pera Jiřího Sochra z roku 1969, zjistíme, že tato publikace problematiku prusko-rakouské války roku 1866 a jejího vlivu na každodenní život města a širšího regionu (narozdíl od války třicetileté) zcela opomíjí, třebaže prusko-rakouská válka nemálo ovlivnila podobu Německého Brodu ve druhé polovině 19. století.⁸⁶ Událostí přednostního významu bylo např. jednání o výstavbě železniční trati z Kolína přes Čáslav a Německý Brod k Jihlavě, což zkušenost z nedávné války, kdy Prusové z funkční železniční sítě narozdíl od Rakouska výrazně těžili rychlostí svého postupu, nepochybně uspíšila. Význam železnice coby součásti tzv. Rakouské severozápadní dráhy pro Německý Brod dokládá i pozornost, věnovaná tematu železnice, ze strany Vojtěcha Weidenhofferu. O pozitivním vlivu železničního spojení na ekonomický a sociální

⁸⁴ LOBKOWICZ, František: Encyklopedie řádů a vyznamenání, Praha 1995, s. 122-128; KOLÁČNÝ, Ivan: Řády a vyznamenání habsburské monarchie, Praha 2006, s. 101-109, 120-124, 234-235, 248-249.

⁸⁵ WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 55.

⁸⁶ SOCHR, Jiří: Havlíčkův Brod, Havlíčkův Brod 1969, s. 48-49.

rozvoj pak jistě netřeba obsáhleji hovořit.⁸⁷ Podobná situace jako v případě Sochrových přehledných dějin města Havlíčkova Brodu ovšem platí i v případě historiografické produkce k prusko-rakouské válce roku 1866. Bližším pohledem do klíčových titulů, jež o této dějinné epizodě pojednávají, zjistíme, že moderní historici jako by podlehli významu královéhradecké bitvy, jež tvoří vyvrcholení jimi popisovaného příběhu. Události následující po 3. červenci roku 1866 jsou tak povětšinou jen jakýmsi více či méně stručným epilogem, případně je ještě důraz kladen na mikulovská mírová jednání a pražský srpnový mír.⁸⁸ Dění mezi královéhradeckou bitvou a završením mikulovských jednání nebylo přitom nijak lehkým ani pro muže v uniformě rakouské i pruské armády (ještě během července 1866 došlo k celé řadě větších či menších střetů mezi oběma vojsky),⁸⁹ tím méně ovšem pro civilní obyvatelstvo. Jak ukazuje i Weidenhofferovo svědectví, pro ně – narozdíl od vojáků – válka ještě ani zdaleka nekončila.

Dosud zjevně dominantní paradigma (čest spíše ještě ojedinělým výjimkám) domácí historiografie (nejen) války roku 1866 se tak stále pohybuje na poli klasických vojenských dějin, charakteristických zájmem o bojové střety, taktiku a strategii armád, strukturu

⁸⁷ WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1899, s. 55-56, 66-67, 73. Srov. pro kontext HLAVAČKA, Milan: Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce, Praha 1990, s. 73-76, 95-112; KOŘALKA, Jiří: Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích, Praha 1996, s. 83-137; URBAN, Otto: Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19. století, Praha 2003, s. 51-137; KŘEN, Jan: Dvě století střední Evropy, Praha 2005, s. 195-200, 208-233.

⁸⁸ JEDLIČKA, Otakar: Boje v Čechách a na Moravě za války roku 1866. Díl 3. Události po bitvě královéhradecké až do uzavření míru, Pardubice 1883, s. 7-59; HELLER, Servác: Válka z roku 1866 v Čechách, její vznik, děje a následky, Praha 1896, s. 337-361; KUDR, Karel: Válka rakousko-pruská 1866 v Čechách a na Moravě, Praha 1936, s. 426-456; URBAN, O.: Vzpomínka na Hradec Králové, s. 257-271; BĚLINA, P. – FUČÍK, J.: Válka 1866, s. 453-475; RICHTER, K.: Třeba i železem a krví, s. 460-471.

⁸⁹ Nejdetailejší výčet přehledně podává JEDLIČKA, O.: Boje v Čechách a na Moravě 3, s. 10-59.

a organizaci vojsk či kategorizaci a popis uniform, zbraní a dalších realit.⁹⁰ Studium širších aspektů válečných dějin (např. soužití vojenského a civilního živlu či život vojáků v méně napínavých momentech mimo vlastní bojové nasazení) je prozatím nepříliš častý.⁹¹ Výrazným dezideratem ve studiu dějin války roku 1866 jsou právě takové zdánlivě všední okamžiky, jaké zachycuje deník německobrodského měšťana Vojtěcha Weidenhoffer, tj. vedle jiného komunikace rakouské a především pruské armády s civilním obyvatelstvem a naopak vnímání pruské okupace očima obyvatel českých a moravských měst, městeček a vesnic. V literatuře převládá spíše negativní svědectví, což je ovšem – bez toho, aby byl válečný prožitek jakkoliv zlehčován – obraz příliš jednostranný, jak dokládá

⁹⁰ Tradiční chápání toho, co jsou a pak se mají psát vojenské dějiny, nejlépe vystihují tyto tituly: KLUČINA, Petr – ROMANÁK, Andrej – RICHTER, Karel: *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby. Díl II. 17.-20. století*, Praha 1984; KOLEKTIV: *Vojenské dějiny Československa. Díl 2. Od roku 1526 do roku 1918*, Praha 1986; KOLEKTIV: *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526-1918*, Praha 2003. Takto vytyčený horizont, který přirozeně tvoří neopomenutelnou páteř vojensko-historického bádání, je bohužel prozatím překračován spíše ojediněle – především na poli dějin raného novověku.

⁹¹ Srov. i proporční složení jinak nadmíru zdařilé a v míře zájmu o nebojový kontext války 1866 ojedinělé knihy BĚLINY, P. – FUČÍKA, J.: *Válka 1866. Velice inspirativní prací je v tomto ohledu např. kniha KILIÁNA, Jana: Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618–1648*, České Budějovice 2008 (navazující programově na klasickou knihu POLIŠENSKÉHO, Josefa: *Třicetiletá válka a evropské knize XVII. století*, Praha 1970); či podobně koncipovaná studie HOFMANA, Jiřího: *Švédská armáda a města na příkladu událostí roku 1639*. In: STEJSKAL, Jan (ed.): *Mladá historie*, Olomouc 2008, s. 27-44; resp. kniha ŠVANKMAJERA, M.: *Čechy na sklonku napoleonských válek. Jak lze neotřele psát o válce, o válečném prožitku vojáka nebo naopak o atmosféře mezi civilním obyvatelstvem za války ukazují z poslední doby např. tyto podnětné monografie: ENGLUND, Peter: Nepokojná léta. Historie třicetileté války*, Praha 2001; TÝŽ: *Nepřemožitelný. Historie první severní války*, Praha 2004; HUTEČKA, Jiří: *Země krví zbrocená. Americká občanská válka 1861-1865*, Praha 2008; HOLMES, Richard: *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, Praha 2011; a CORBIN, Alain: *Vesnice „kanibalů“*, Praha 2011.

i Weidenhofferovo svědectví. Jednoduše řečeno, tradičnímu podání vojenských dějin tak chybí komplexnost pohledu, jež tuto odbornou specializaci oslabuje nejen v očích vlastního oboru.⁹²

Zápisky Vojtěcha Weidenhoffera z léta roku 1866 skýtají velmi barvitý obraz válečné každodennosti ve druhé polovině 19. století. Když ponecháme stranou výjimečné svědectví trutnovského Hieronyma Rotha, které je programově psáno jako apologie (nadto odráží skutečně unikátní dějinnou situaci), pamětní záznamy na válku z roku 1866, které byly sepsány místními písmáky a kronikáři, jsou strukturovány povětšinou mírně odlišně. Z takových záznamů se především dočteme o tom, co tehdejší obyvatelé zajímalo a páliło přednostně, a sice nesnáze a utrpení, jimiž si obec prošla, a výši válečných škod, která bývá vypsána do nejmenších podrobností.⁹³ Proto je do jisté míry překvapující (i když bereme v potaz odlišný charakter pramenů a dobové a místní podmínky popisovaných událostí), že toto jsou naopak věci, které Vojtěch Weidenhoffer zmiňuje jen jakoby mimochodem (stejně tak, ba možná více to platí o epidemii cholery), třebaže ani tuto stránku válečných časů jako člověk, který měl hluboký vhled do ekonomiky města, neopomíná. Oproti obecním kronikám, které se ne vždy mohly ve všem spolehnout na osobní zkušenost svého pisatele a tak zachytily některé události (a především jejich výklad) tak říkajíc z doslechu, vyniká deník

⁹² Srov. ŠEDIVÝ, Ivan: Česká historiografie vojenství 1989-2002: Témata, osobnosti, problémy, kontexty. Český časopis historický 100, 2002, s. 868-901; KOLDINSKÁ, Marie – ŠEDIVÝ, Ivan: Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty, Praha 2008, s. 5-6, 116-118; KÜHNE, Thomas – ZIEMANN, Benjamin (eds.): Was ist Militärgeschichte? Paderborn 2000; BLACK, Jeremy: Rethinking Military History, London 2004.

⁹³ SVATOŇOVÁ, S. – ŠŮLA, J. – ZIMMERMANN, P. (eds.): Válka 1866 na Královéhradecku, s. 8-150; ČÁP, Jaroslav – JÁNSKÝ, Zdeněk: Náchod v roce 1866 podle zápisů Antonína Pinkavy ve školní kronice. In: Stopami dějin Náchodska 2 (Válka 1866 na Náchodsku), Náchod 1996, s. 165-204; SLAVÍK, Jiří: Novoměstsko v prusko-rakouské válce pohledem novoměstského děkana Pelhřima Nováka. In: Tamtéž, s. 219-228; ČÍŽEK, Jan: Válka 1866 v Náchodě ve vzpomínkách náchodského měšťana. In: Tamtéž, s. 230-234; KONEČNÝ, S.: Polička za pruské okupace, s. 22-24; Obecní kronika Chrástavy, s. 45-52.

Vojtěcha Weidenhofferů práve zachycením bezprostředního prožitku svého autora – i když je stále potřeba pamatovat na subjektivitu takového svědectví.

Neodbytně se při četbě řádků Weidenhofferova deníku vrací otázka, nakolik pisatel svou roli nadhodnocuje,⁹⁴ resp. jaká byla vlastně role purkmistra Menšíka (a ostatních členů městské rady) během pruské okupace města. Je zde třeba otevřeně přiznat, že nahlížet na tyto události pouze optikou vlastního Weidenhofferova svědectví je velice ošidné. Purkmistr města by měl být z logiky zastávaného úřady, a tedy i postavení v hierarchii městské society, tím prvním, s kým by se pruské velení snažilo jednat. Místo toho na stránkách deníku hraje prim sám Vojtěch Weidenhoffer. O purkmistrovi Menšíkovi se zde dočteme jen minimálně. Vojtěch Weidenhoffer tak např. k datu 8. července 1866 píše, že s Prusy jednal o kvartýru a stravě on sám, neboť purkmistr Menšík byl zaměstnán ve svém obchodě, kde uspokojoval požadavky pruských vojáků ve věci tabáku a cigaret.⁹⁵ A hned v zápise k 9. červenci 1866 Weidenhoffer poznamenává, že se pan měšťanosta Menšík rozestonal, takže veškerá starost o město zůstala na něm.⁹⁶ Jméno Ferdinanda Menšíka se pak na stránky Weidenhofferova deníku vrací až k datu 31. října 1866 v souvislosti se zmiňovanou návštěvou císaře Františka Josefa I. v Německém Brodě.⁹⁷ Víme už, že tehdy byl císařem za služby prokázané monarchii oceněn nejen Vojtěch Weidenhoffer, ale i purkmistr Menšík a radní Brzorád (který se ve Weidenhofferově líčení událostí válečného léta 1866 naprosto ztrácí). Lze si ale jen těžko představit, že by ocenění Menšíka a Brzoráda bylo jen formalitou, i oni si tedy museli vysloužit za své činy během pruské okupace uznání svých současníků. Tato indicie je proto důležitým mementem ve věci limitů Weidenhofferova deníku jako pramene,

⁹⁴ Lze souhlasit s názorem Michala Kampa, že dnes již lze jen těžko odhadovat, nakolik Weidenhoffer v deníku své zásluhy během válečného léta 1866 zveličuje, ale přesto nelze pochybovat, že jeho role byla nemalá. Viz KAMP, M.: Půl století Vojtěcha Weidenhofferů, s. 81.

⁹⁵ WEIDENHOFFER, V.: Deník 1861-1988, s. 49-50.

⁹⁶ Tamtéž, s. 50.

⁹⁷ Tamtéž, s. 55.

který informuje především o úhlu pohledu a prožitcích svého pisatele, což je zapotřebí mít vždy na paměti.⁹⁸

Ve srovnání se vzpomínkami Vincence Federsela z Bystrého na Poličsku⁹⁹ nezbyvá než ocenit bohatství svědectví, které Vojtěch Weidenhoffer ve svém deníku budoucím věkům zanechal – obohacující jsou např. pasáže, pojednávající relativně podrobně o jednání s velením pruské armády. S notoricky známými vzpomínkami smiřického lékaře Otakara Jedličky nebo máslojedského sedláka Josefa Volfa¹⁰⁰ se Weidenhofferův deník sice srovnávat nemůže, je ale třeba si uvědomit, že v případě Jedličkových i Volfových „pamětí“ nejde o bezprostřední zaznamenání průběhu prusko-rakouské války roku 1866, ale dílo, které se už opírá také o studium literatury a rozhovory s pamětníky. Deník německobrodského měšťana Vojtěcha Weidenhofferera, který je nyní dostupný širšímu okruhu zájemců v podobě kritické edice, je tak cenným pramenem nejen k dějinám města Havlíčkova Brodu a Havlíčkobrodsko ve druhé polovině 19. století, ale taktéž inspirativním střípkem do celkové mozaiky znalostí o průběhu horkého válečného léta roku 1866, a to především pro zprostředkování přímého prožitku a emocí konkrétního člověka. Což je rozměr, na němž by dějepisectví prusko-rakouské války roku 1866 mělo v budoucnu ještě usilovněji stavět.

Prameny archivní:

Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, fond
Osobní pozůstalost, František Petr, výstřižky z novin, článek Německý
Brod za války r. 1866.

⁹⁸ K tomuto typu pramenne souhrnně viz Obecně k tomuto prameni a jeho specifikům srov. LENDEROVÁ, Milena: Chvála deníků a dopisů. In: LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (eds.): Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?, Pardubice 2004, s. 21-31; SLABÁKOVÁ, Radmila: Osobní deník – zdroj nebo tvůrce paměti? In: Tamtéž, s. 41-48; STUDENÝ, Jiří: Deníková forma v literárních a psychologických souvislostech. In: Tamtéž, s. 77-80.

⁹⁹ KONEČNÝ, S.: Polička za pruské okupace, s. 33-42.

¹⁰⁰ VOLF, Josef: Vzpomínky na válku roku 1866, Hradec Králové 1927.

Prameny editované:

- ČÁP, Jaroslav – JÁNSKÝ, Zdeněk: Náchod v roce 1866 podle zápisů Antonína Pinkavy ve školní kronice. In: Stopami dějin Náchodska 2 (Válka 1866 na Náchodsku), Náchod 1996, s. 163-217.
- ČÍŽEK, Jan: Válka 1866 v Náchodě ve vzpomínkách náchodského měšťana. In: Stopami dějin Náchodska 2 (Válka 1866 na Náchodsku), Náchod 1996, s. 229-236.
- KONEČNÝ, Stanislav (ed.): Polička za pruské okupace v roce 1866, Litomyšl 2004.
- MICHL, Karel (ed.): Příběhy o vojně 1866. K 150. výročí velmocenského střetnutí, při kterém trpěli a umírali prostí lidé, Hradec Králové 1976.
- Obecní kronika Chrastavy. In: NÁHLOVSKÝ, Jiří: Chrastava v prusko-rakouské válce roku 1866, Chrastava 2009, s. 45-52.
- ROTH, Hieronymus: Osmdesát dnů v pruském zajetí a bitva u Trutnova 27. června 1866, Trutnov 2011.
- SLAVÍK, Jiří: Novoměstsko v prusko-rakouské válce pohledem novoměstského děkana Pelhřima Nováka. In: Stopami dějin Náchodska 2 (Válka 1866 na Náchodsku), Náchod 1996, s. 219-228.
- SVATOŇOVÁ, Stanislava – ŠŮLA, Jaroslav – ZIMMERMANN, Petr (eds.): Válka 1866 na Královéhradecku pohledem současníků. Výbor z obecních, farních a školních kronik regionu, Hradec Králové 1991.
- VOLF, Josef: Vzpomínky na válku roku 1866, Hradec Králové 1927.
- WEIDENHOFFER, Vojtěch: Deník 1861-1899, ed. Michal KAMP, Havlíčkův Brod 2012.

Literatura:

- BĚLINA, Pavel – FUČÍK, Josef: Válka 1866, Praha – Litomyšl 2005.
- BLACK, Jeremy: Rethinking Military History, London 2004.
- CLARK, Christopher: Prusko. Vzestup a pád železného království, Praha 2006.
- CORBIN, Alain: Vesnice „kanibalů“, Praha 2011.
- ENGLUND, Peter: Nepokojná léta. Historie třicetileté války, Praha 2001.
- ENGLUND, Peter: Nepřemožitelný. Historie první severní války, Praha 2004.
- FUČÍK, Josef: Válka 1866. Běda poraženým, Praha – Litomyšl 2012.
- FUČÍK, Josef: Vítězství a prohry generála Ludwiga von Gablenze. In: Gablenz – trutnovská legenda, Trutnov 2005, s. 8-13.
- HELLER, Servác: Válka z roku 1866 v Čechách, její vznik, děje a následky, Praha 1896.
- HERRE, Franz: Císař František Josef I. Jeho život – jeho doba, Praha 1998.

- HLADKÝ, Ladislav: Odezva války 1866 v malém východočeském městě Hronově. In: Královéhradecko 3 (Rok 1866 a česká společnost. Středoevropské, národní a regionální souvislosti), Hradec Králové 2006, s. 143-152.
- HLAVAČKA, Milan: Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce, Praha 1990.
- HOFMAN, Jiří: Švédská armáda a města na příkladu událostí roku 1639. In: STEJSKAL, Jan (ed.): Mladá historie, Olomouc 2008, s. 27-44.
- HOLMES, Richard: Obrazy války. Chování člověka v bitvě, Praha 2011.
- HONZÁK, František – PEČENKA, Marek – STELLNER, František – VLČKOVÁ, Jitka: Evropa v proměnách staletí, Praha 2001.
- HUTEČKA, Jiří: Země krví zbrocená. Americká občanská válka 1861-1865, Praha 2008.
- JÁNSKÝ, Zdeněk: Bitva u České Skalice v roce 1866, Hradec Králové 2008.
- JÁNSKÝ, Zdeněk: Ozbrojený odpor obcí na Novoměstsku proti Prusům v r. 1866. In: Stopami dějin Náchodsku 2 (Válka 1866 na Náchodsku), Náchod 1996, s. 29-45.
- JÁNSKÝ, Zdeněk: Srážka u Svinišťan v roce 1866, Hradec Králové 2012.
- JEDLIČKA, Otakar: Boje v Čechách a na Moravě za války roku 1866. Díl 3. Události po bitvě královéhradecké až do uzavření míru, Pardubice 1883.
- KAERNBACH, Andreas: Bismarcks Konzepte zur Reform des Deutschen Bundes. Zur Kontinuität der Politik Bismarcks und Preussens in der deutschen Frage, Göttingen 1991.
- KAMP, Michal: Půl století Vojtěcha Weidenhoffera. In: Havlíčkobrodsko 25, Havlíčkův Brod 2011, s. 60-104.
- KILIÁN, Jan: Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618–1648, České Budějovice 2008.
- KIPPER, Rainer: Formen literarischer Erinnerung an den Deutsch-Französischen Krieg von 1870/1871. In: BERDING, Helmut – Heller, Klaus – SPEITKAMP, Winfried (eds.): Krieg und Erinnerung. Fallstudien zum 19. und 20. Jahrhundert, Göttingen 2000, s. 17-37.
- KLUČINA, Petr – ROMANÁK, Andrej – RICHTER, Karel: Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby. Díl II. 17.-20. století, Praha 1984.
- KOLÁČNÝ, Ivan: Řády a vyznamenání habsburské monarchie, Praha 2006.
- KOLDINSKÁ, Marie – ŠEDIVÝ, Ivan: Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty, Praha 2008.
- KOLEKTIV: Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526-1918, Praha 2003.

- KOLEKTIV: Vojenské dějiny Československa. Díl 2. Od roku 1526 do roku 1918, Praha 1986.
- KOŘALKA, Jiří: Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích, Praha 1996.
- KOŘALKA, Jiří: František Palacký (1798-1976). Životopis, Praha 1998.
- KŘEN, Jan: Dvě století střední Evropy, Praha 2005.
- KUDR, Karel: Válka rakousko-pruská 1866 v Čechách a na Moravě, Praha 1936.
- KÜHNE, Thomas – ZIEMANN, Benjamin (eds.): Was ist Militärgeschichte? Paderborn 2000.
- LELKOVÁ, Šárka: „Bože, dej nám odvahu a sílu přežít rok 1866“ (Rok 1866 v korespondenci a denících českých a moravských šlechticů). In: RAK, Jiří – VESELÝ, Martin (eds.): Armáda a společnost v českých zemích v 19. a první polovině 20. století, Ústí nad Labem 2004, s. 66-73.
- LENDEROVÁ, Milena: Chvála deníků a dopisů. In: LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (eds.): Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?, Pardubice 2004, s. 21-31.
- LOBKOWICZ, František: Encyklopedie řádů a vyznamenání, Praha 1995.
- LOCH, Thorsten – ZACHARIAS, Lars (eds.): Wie die Siegestsäule nach Berlin kam. Eine kleine Geschichte der Reichseinigungskriege 1864 bis 1871, Freiburg – Berlin – Wien 2011.
- MÁLEK, Vlastimil: Odraz války 1866 a válečné škody v Dobřenicích na Královéhradecku. In: Královéhradecko 3 (Rok 1866 a česká společnost. Středoevropské, národní a regionální souvislosti), Hradec Králové 2006, s. 153-180.
- MÜLLER, Jürgen: Deutscher Bund und deutsche Nation 1848-1866, Göttingen 2005.
- NÁHLOVSKÝ, Jiří: Chrástava v prusko-rakouské válce roku 1866, Chrástava 2009.
- PAVLÍK, Jiří – POKORNÝ, Radek: Vliv a důsledky války v roce 1866 na život civilního obyvatelstva v královéhradecké pevnosti. In: Královéhradecko 3 (Rok 1866 a česká společnost. Středoevropské, národní a regionální souvislosti), Hradec Králové 2006, s. 135-142.
- PERNES, Jiří: František Josef I. Nikdy nekorunovaný český král, Praha 2011.
- POLIŠENSKÝ, Josef: Třicetiletá válka a evropské knize XVII. století, Praha 1970.
- PRCHAL, Vítězslav a kol.: Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16.-19. století, Pardubice 2011.

- RICHTER, Karel: Třeba i železem a krví. Prusko-rakouské války 1740-1866, Praha 2007.
- SLABÁKOVÁ, Radmila: Osobní deník – zdroj nebo tvůrce paměti? In: LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (eds.): Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?, Pardubice 2004, s. 41-48
- SOCHR, Jiří: Havlíčkův Brod, Havlíčkův Brod 1969.
- STELLNER, František: Rusko a Prusko v roce 1866. K politickým, ekonomickým a dynastickým příčinám ruské neutrality. In: Královéhradecko 3 (Rok 1866 a česká společnost. Středoevropské, národní a regionální souvislosti), Hradec Králové 2006, s. 17-25.
- STUDENÝ, Jiří: Deníková forma v literárních a psychologických souvislostech. In: LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (eds.): Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?, Pardubice 2004, s. 77-80.
- ŠEDIVÝ, Ivan: Česká historiografie vojenství 1989-2002: Témata, osobnosti, problémy, kontexty. Český časopis historický 100, 2002, s. 868-901.
- ŠTAIF, Jiří: František Palacký. Život, dílo, mýtus, Praha 2009.
- ŠTĚPÁNOVÁ, Ludmila: Odezva horkého válečného léta 1866 v Broumově. In: Královéhradecko 3 (Rok 1866 a česká společnost. Středoevropské, národní a regionální souvislosti), Hradec Králové 2006, s. 181-198.
- ŠVANKMAJER, Milan: Čechy na sklonku napoleonských válek 1810-1815, Praha 2004.
- TAYLOR, A. J. P.: Bismarck, Praha 1998.
- URBAN, Otto: Česká společnost 1848-1918, Praha 1982.
- URBAN, Otto: Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19. století, Praha 2003.
- URBAN, Otto: Vzpomínka na Hradec Králové (Drama roku 1866), Praha 1986.
- WONDRÁK, Eduard, Krev smyly deště. Osudy a utrpení roku 1866, Hradec Králové 1989.
- ZUDA, Petr: Policko a Broumovsko v prvních dnech války 1866. In: Stopami dějin Náchodsko 2 (Válka 1866 na Náchodsku), Náchod 1996, s. 9-21.

ZPRÁVY

OPEVNĚNÍ CHOTĚBOŘE – MÝTY S KUTEČNOST

Aleš Knápek

Starší dějiny Chotěboře a zejména podoba města nepatří mezi příliš dobře poznané kapitoly naší regionální historie. Předpoklady o existenci osady založené v blízkosti Libické stezky kolem románského kostela a dvorci, nebyly zatím potvrzeny archeologickým materiálem z této doby (souhrnně Hejhal 2012). Dataci podle reliktnů zdiva kostela, traktovaného jako románské (dosud dat. do 1. pol. 13. stol.), je potřeba podrobit kritickému zhodnocení zejména z hlediska setrvačnosti použití některých stavebních technik a tvarů. První dochovaná písemná zpráva o Chotěboři pochází „až“ z roku 1265. Chotěboř byla tehdy jedním z hornických měst Smila z Lichtenburka. Z nejstarší zprávy se také dozvídáme o úmyslu zřídit probošství kláštera cisterciáků ze Žďáru nad Sázavou při kostele sv. Jakuba Většího. Zda vůbec, kdy, a na jakém místě byl tento záměr uskutečněn, není jasné (Kuča 1997, 449; Líbal 1997, 10). Byla pouze publikována stručná zmínka o místní tradici, která lokalizuje „klášter“ či „klášteřík“ na konkrétní místo u chotěbořské fary (Horák – Chramosta 1923, 169). V textu uvedené listiny z roku 1265 je v Chotěboři zmíněna také celnice. Další zmínka pochází z roku 1303. V této listině je mimo jiné potvrzena žďárským cisterciákům část výnosu celnice v Chotěboři (*in Kotiwors*), ale Chotěboř tu již jako město označována není. Chotěboř tu není označena ani jako vesnice (Somer 2009, 52). Existenci městské samosprávy a také výstavbu pravidelně uspořádaného města s centrálním rynkem můžeme předpokládat pro období kolem roku 1278 (či poněm), kdy je Chotěboř jmenována jako město a centrum hornického okrsku v listině bratrů z Lichtenburka (Somer 2009, 49; Šimák 1938, 1214). Po té co se obec kolem roku 1330 dostala do královských rukou, bylo městečko (*oppidum*) nadáno Jihlavským právem a král Karel IV. mu později - roku 1356, dal právo vybudovat ohrazení (Somer 2009, 54-55; Bahlcke a kol. 2001, 173; Líbal 1997, 10; Šimák 1938, 1214). Krom této první zmínky o možném opevnění je do doby panování krále Karla IV., tedy do třetí čtvrtiny 14. století kladen také vznik opevněného sídla – tvrze ve městě. Místní tradice klade tuto stavbu

na předměstí Kozinec do míst dnes již zmizelého hostince (Horák – Chramosta 1923, 149)¹, dnes je ovšem středověká tvrz hledána ve hmotě pozdějšího zámku (Líbal 1997, 10). Za pravděpodobně první písemnou zmínku o chotěbořské tvrzi lze považovat zprávu z roku 1360, podle které Karel IV. dává „Valteru Welzlinovi de Meylicz dům a dvůr mimo město Katbors“ (Šimák 1938, 1214).

Moment tvrze je první otázkou chotěbořského opevnění. Spíše bychom podobnou stavbu čekali v rámci obvodu města (př. Český Brod, Příbyslav, Nový Jičín apod.). Ovšem za předpokladu, že obvod města byl vymezen nějakým opevněním (horší kvality?), je představa samostatně stojící stavby, navíc oddělené podmáčeným potočným údolím schůdnější. Připomeňme, že do roku 1393 patřila Chotěboř do společného majetku s hradem Lichnicí a potřeba sídla zde tedy ani nebyla vysloveně nutná. Je možné, že zpráva zmiňuje spíše než tvrz hospodářský dvůr a tvrz na místě dnešního zámku mohla vzniknout později – třeba až za Heřmana z Choustníka a možná právě úpravou staršího dvorce (?). Poměrně nesporným faktem je existence městských bran zvaných Německá, jinak Horní (zmiňována k roku 1391), Česká (Dolní) a Lazební /Svinenská/ (Šimák 1938, 1213). Přes to, že tato zpráva sama o sobě nevypovídá celkem nic o druhu opevnění, alespoň nám umožňuje předpokládat přinejmenším dřevohlinité ohrazení (příkop, val, dřevěná stěna). Známé historické zprávy nás neinformují o nějakých stavebních počinech či použití některých výnosů (př. z cel) pro výstavbu kamenné hradby. V českém prostředí by lehčí opevnění zejména menšího města pro tuto dobu zřejmě nebylo nijak výjimečné až do husitských bouří (př. Plaček 2004, 24).

Případné opevnění patrně poprvé posloužilo svému účelu v období husitské revoluce. V lednu roku 1421 obsadil Chotěboř jeden ze zakladatelů husitského Tábora kněz Petr Hromádka z Jistebnice a pokusil se z ní učinit nové středisko radikálního husitství (Rous 1985 s lit.). Ohrazení Chotěboře se v souvislosti s dobytím města husity nepřipomíná přímo, ovšem v kraji katolických měst, hradů a komend

¹ Objekt někdejšího hostince, čp. 363, doloženého od počátku 18. století, stával až do svého zboření v r. 1990 na dnes zatravněném prostoru vedle domu čp. 834 v ulici Dlouhé u vyústění ulice Severní (Anderle a kol. 2001, 67).

německých rytířů se nezdá pravděpodobné, že by husité riskovali usadit se v nehrazeném místě. Je dosti pravděpodobné, že ať už bylo opevnění jakékoli, přistoupili husité k jeho opravám či zlepšení. Akce katolické strany na sebe také nedala dlouho čekat. Již 2. února se před Chotěboří objevily houfy z Kutné Hory, Čáslavi a Chrudimi, doplněné družinami několika šlechticů. Obklíčená posádka oslabená zřejmě o spízní oddíl se vzdala již po dvou dnech na „akord“. Tyto dvě události, jež známe jen v hrubých obrysech tehdejších dějů, nás opravňují předpokládat lehčí opevnění, které netvořilo pro útočníky výraznou překážku, jinak si lze počínání husitů těžko vysvětlit (krom problému se zásobami). Jak se záhy ukázalo, slib daný kacírům obléhатели nebyl pevný a bývalí obránci skončili své životy mečem a ohněm. Někaká forma opevnění tedy na poč. 15. století opevnění existovala a to bylo zřejmě při těchto událostech také poškozeno.

V roce 1454 král Ladislav Pohrobek potvrdil, resp. obnovil Chotěboří privilegium z roku 1331 s tím, že Chotěboř se měla označovat již ne jako městečko, ale město (Šimák 1938, 1214; Houba 1902, 13) a podle jihlavského práva se měla ohradit „širokou a vysokou zdí a slušnou hloubkou a šířkou příkopů“ (Houba 1902, 13-14). Jestli následně v Chotěboří „došlo k obnově opevnění“ (Bahlcke a kol. 2001, 173), nebo teprve k výstavbě hradební zdi, není jisté, faktem zůstává až nápadná nepřítomnost nějakého jejího hmotného pozůstatku² (podle Rous – Urbánková 2011. v poznámce

² „Poslední zbytky hradeb“ byly spatřovány kolem hřbitova u kostela sv. Jakuba (např. Houba 1902, 8, 11, 23). Již Z. Wirth (1906, 26) bez pochybností konstatoval, že tento „zbytek opevnění tzv. ‘bašta’ u kostela“ je částí zdiva zbořené barokní kostnice. Poněkud spornější památku na linii městské hradby zřejmě představovala tzv. Branka, později zvaná Tunel, na východním okraji městského jádra. Touto „klenutou chodbou“ procházela cesta na Zavala v extravilánu (Houba 1902, 29). Tunel existoval až do roku 1975 v ulici Na Valech, „asi 9 metrů vpravo“ od dnešního domu č. p. 862. „Byl postaven z kamene, měl délku 7 m a šířku 1,6 m. Pocházel snad z počátku 2. poloviny 15. století a byl zbytkem městského opevnění. Sloužil jako výpadní branka tvořící součást hradební zdi“ (Anderle a kol. 2001, 67-68).

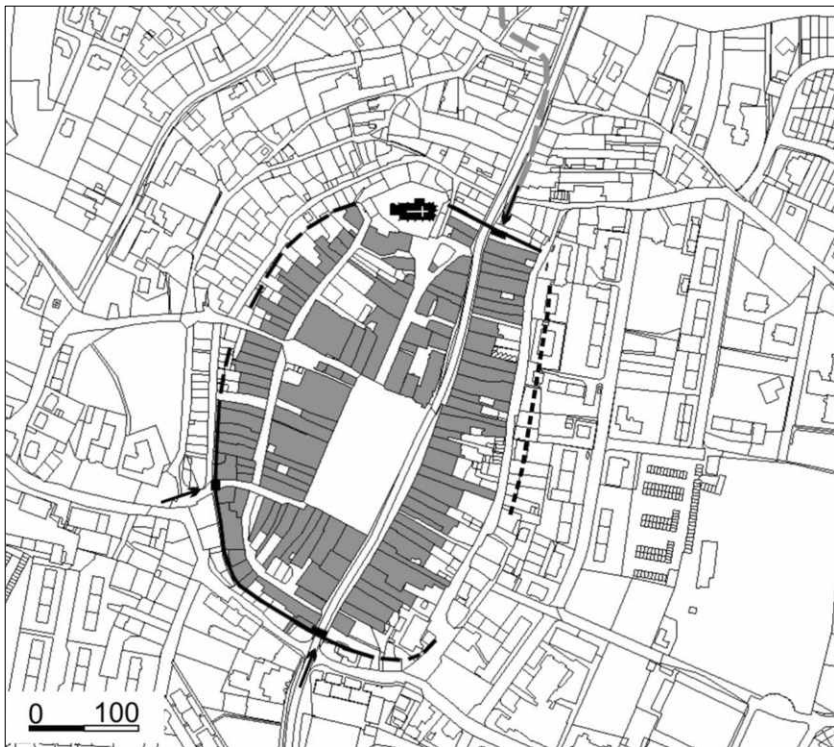
níže nalezne čtenář informaci k tak zvaným pozůstatkům Chotěbořského opevnění shromážděnou P. Rousem). Po verifikaci těchto údajů můžeme říci, že tzv. bašta u kostela je skutečně a nesporně pozůstatkem barokní kostnice, čemuž odpovídá nejen půdorys, ale také architektonické prvky (lizény) dochované na dnešním reliktu kamenného zdiva tvořícího ohradní zeď kostela. Druhým nadějným místem traktovaným jako pozůstatek opevnění je dnes již zmizelý „tunel“ na východě městského obvodu. V terénu, na kterém stojí bytové domy, žádné reliкty nenajdeme. Muzeum v Chotěboři³ však opatruje sérii fotografií zachycujících dané místo v době před polovinou 20. století. Na těchto fotografiích můžeme vidět, že průchod byl umístěn v řadě průjezdních stodol, které lemovaly vnější obvod ulice. Tato ulice zvaná na valed se nepochybně na historickém obvodu města spojeném s opevněním nachází, nicméně s ohledem na náznaky zdiva patrného na fotografiích s reliкty hradby nesouvisel. Tunel byl vybudován mezi dvěma stodolami jako průchod směřující k východu směrem ke kapli sv. Anny. Nad touto uličkou pokračoval poval a nepřerušená střešní fronta. Podle analogií můžeme předpokládat, že tyto stavby stály na zavezeném příkopu někdejší fortifikace, neboť fotografie místa pořízené z vnější strany nenaznačují jakékoli terénní reliкty. Dalším podpůrným argumentem je neexistence jakéhokoli náznaku cesty směřující tímto směrem a to ani na tzv. prvním vojenském mapování z 18. stol. ani později. Sám útvar asi sedm metrů dlouhé soutky by byl fortifikačně osvětlitelný snad jedině v případě, že by procházel hmotou zemního valu. Tak tomu ale nebylo.

V letech 2011 a 2012 probíhaly v Chotěboři stavební práce na budování nové kanalizace, spojené s výraznými výkopy⁴. Ty sledovaly starou komunikační linii procházející městem od jihu k severu – od ulice Krále Jana přes náměstí a dolů k někdejšímu potoku, po jehož překonání stoupala historická cesta serpentinou do svahu u zámku a pokračovala k severu. Průchod této komunikace

³ Tímto děkuji za laskavou pomoc pracovníkům muzea v Chotěboři.

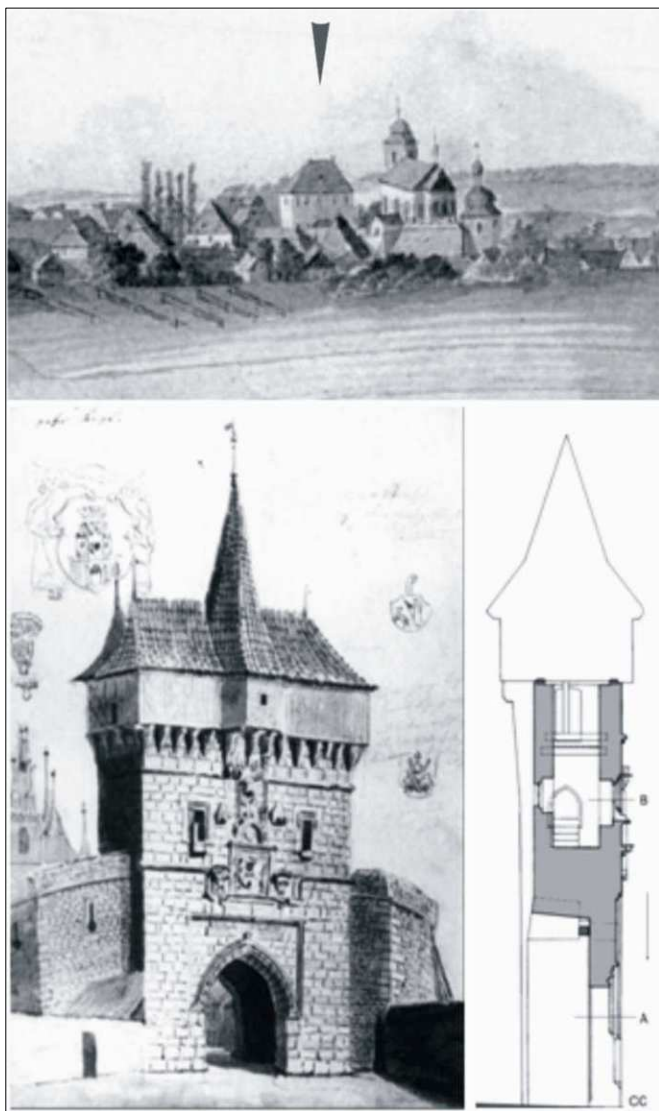
⁴ Nálezové zprávy MV Havlíčkův Brod (Chotěboř, průtah – kanalizace 2011 a 2012)

a urbanismus města se vzájemně ovlivňovaly. Snad nebudeme daleko od pravdy, že také umístění kostela sv. Jakuba na výrazném svahu nad údolím (brodem) má v této tradici své místo.

Vyznačení přibližného rozsahu středověké Chotěboře se zjištěnou a pravděpodobnou polohou městského opevnění.

V průběhu archeologického průzkumu se potvrdilo, že severní strana Masarykova náměstí, byla snižována (Anderle a kol., 73) a spád ulice k dolní bráně (ul. Palackého) byl mírněn navážkami. Ulice byla také napříměna a posunuta k západu. Její původní trasa vedla o něco západněji hlubokým úvozem opatřeným v novověku kamennými tarasy. Dno tohoto úvozu bylo upravováno kulatinou a dřevy. Sklon

Výřez z veduty Chotěboře (poč. 19. stol.) s vyznačením pravděpodobné stavby dolní brány (nahore). Níže vidíme historický pohled na Žateckou bránu v Lounech a řez její hloubkou (podle Razím 2002).

komunikace byl mírněn také seříznutím povrchu u severního vstupu do náměstí. Dnešní povrchy tedy leží přímo na skalním podloží. Směrem k jihu se v ploše náměstí a ulice Krále Jana zesiluje vrstva obsahující stopy starších komunikací a zvyšování terénu. Nastíněné terénní podmínky na severní straně města byly tedy až do novověku poměrně nepříznivé vedení komunikace, která zde procházela poměrně velkým sklonem a podobně po překonání údolí s potokem (dnes silně změněným) překonávala poměrně příkrý svah na druhé straně. Při stavbě nové komunikace došlo k jejímu posunu a změně výškových poměrů, což by vysvětlovalo, proč zde nebyly pozorovány reliktů tzv. Dolní brány.

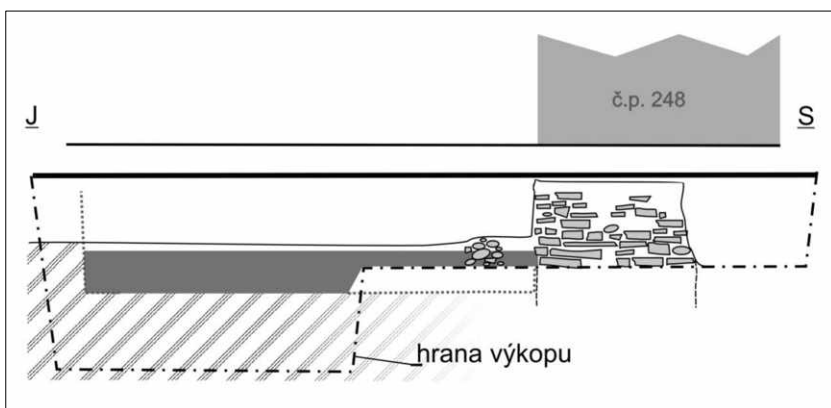
Jak napovídá veduta města zachycující počátkem 19. století vysoký objekt pod kostelem, je možné že relikt brány máme stále na očích. Jde o kamenný sokl na západní straně ul. Palackého u domu č. p. 342. Tento útvar by odpovídal pravděpodobnému staršímu stavu vedení cesty a navíc koresponduje s polohou kostela a jeho ohrazení. Pro to, že tady obvod města původně končil, mluví konfigurace terénu, který dříve vytvářel ostřejší údolí s potokem nepříliš vhodné pro stavbu obydlí (starší představy viz Pavlíček 1995, 5; Smrček a kol. 1981, 20). Dále tomu nasvědčuje vznik předměstí vzpomínaného v raném novověku – tedy místa vně města a v neposlední řadě by tak vznikl nelogický a exponovaný výběžek případného opevnění. Budova zachycená vedutou v 19. století by mohla být přestavěnou dolní branou, jak ještě nastíním níže.

O podobě ohrazení města máme dosud pouze jediný hmatatelný doklad, získaný při archeologickém výzkumu v roce 2012. Po hříchu právě tato příležitost nebyla plně využita díky drobnému nedorozumění mezi stavebníky a archeology. Při výstavbě kanalizace v ulici Krále Jana byl očekáván možný relikt středověkého opevnění na historickém obvodu města u dnešní křižovatky s ulicí Fominova. Skutečně se podařilo zachytit spodní partii kamenné zdi a před ní předloženého příkopu přetínajícího ul. Krále Jana v linii jižní zdi domu č. p. 248, která sleduje stav známý z pol. 19. stol. Spodní vrstva výplně příkopu byla tvořena tmavou hlinitou vrstvou se zbytky dřev a keramickými zlomky. Jde zatím o jediný datační materiál vztahující se k životu opevnění. Soubor je homogenní a svědčí o kratším

časovém horizontu, v němž došlo k zaplnění dna příkopu. Tvoří jej dva okraje z jemného redukčně páleného materiálu a deset zlomků různých částí nádob opět z jemného těsta avšak oxidačně páleného a opatřeného vnitřní glazurou. Tento malý soubor celkem spolehlivě datuje vrstvu do 16. století.

Okraje keramických hrnců z výplně příkopu před někdejší horní branou.

Zjednodušený řez nálezovou situací opevnění a příkopu v ulici Krále Jana v Chotěboři. Šedá vrstva zásyvu příkopu obsahovala historickou keramiku a dřeva. Vyšší vrstvy byly tvořeny moderními navážkami a planýrkami.

Zachycená situace zdi a příkopu v místě horní brány umožňuje využít starší mapové podklady pro alespoň částečnou rekonstrukci průběhu opevnění na severní straně města. Při sledování dalších částí stavby byly zaznamenány také terénní relikty v úseku vymezeném ulicí

Mezibranskou a Fominovou napovídající správnosti našich předpokladů. Dodnes se zde zachovala parcelace a terénní hrana v průběhu předpokládané hradební zdi (zadní část parcel z ulice Fominova). Nedaleko odtud se nad někdejší rybníkem nacházela tzv. Lazební či Macháčkovská brána (spíše branka), kterou bychom hledali poblíž křižovatky ulice Lazební a rybní. Samotný odkrytý relikt poskytl představu technického řešení fortifikace. Bohužel s sebou nese i další otázky. Vzhledem k rozsahu dokumentované plochy známe podobu příkopu, který můžeme předpokládat na většině obvodu opevnění. Zachycený řez byl šest metrů široký a nejméně půl druhého metru hluboký. Historickou výšku terénu v těchto místech neznáme, ale předpokládáme, že příkop dosahoval maximálně dvou metrové hloubky. Vnější val se nikde v obvodu města nedochoval a jedinou památkou na jeho existenci je zřejmě jméno ulice Na valech na východním obvodu. Dlužno dodat, že příkop bylo nutno vylámat v podložní skále, která se ukázala být oříškem i pro moderní rypadla. Nalezený relikt zdíva opevnění můžeme vyložit dvěma způsoby. Buď jde o hradbu v její síle, nebo o pozůstatek branského stavení. Pokud by šlo o řez hradbou, byla by zarážející síla zdíva, která je příliš velká. Pokud jde o zbytek věže brány, musíme si položit otázku, jakou část původní stavby vidíme. Může jít opět o sílu zdi, nebo o podélně natrženou boční zeď stavby. Pokud by šlo o čelní zeď, hledali bychom vnitřní stěnu věže a znali pak rozměr stavby. Bohužel situaci severně od zkoumaného reliktu neznáme. Budeme-li považovat relikt zdi za hloubku stavby (tj. asi 3m), budeme muset zdůvodnit takto subtilní rozměry, neobvyklé u pevnostních prvků. Podobné řešení bychom našli v Lounech, kde tzv. Žatecká brána dosahovala hloubky pouhých 2,7metru při čele 10 metrů širokém (Razím 2002, 38). Tato stavba, na níž je osazena deska s letopočtem (dokončení) 1500 však tvořila čelo barbakánu složitějšího systému opevnění. Podobné řešení měla i další z lounských bran zvaná Pražská. Také v Pardubicích v tzv. přihrádce kryje předmostí zámku kulisová brána z poč. 16. století. Její horní část je vybavena šesti, resp. devíti falešnými okny. V případě Chotěboře takovému řešení brány napovídá veduta (Eduarda Postla) města zachycující velmi podobný objekt v místech předpokládané dolní brány. Mohutná stavba se širokým čelem s pěti okenními otvory

(střílnami?), ale s úzkým bokem s jedním oknem, se zdá být vybavena i otvorem brány. Rozměrově by takové řešení odpovídalo zmíněné žatecké bráně v Lounech, tedy asi 10x3 metry. Pro srovnání s fortifikací Loun se nabízí ještě jeden moment, a sice že obě města byla královská. Mohl se zde tedy uplatnit jakýsi typový rámeček. Budoucí odkryvy snad přinesou důkazy pro potvrzení či vyvrácení této hypotézy. Odstranění Brány je možno datovat nejpozději do doby „okolo roku 1820“ (Anderle a kol. 2001, 62), v souvislosti s výstavbou nové silnice. Stejně tak byla odstraněna dolní brána a silnice v těchto místech napřímena a výškově měněna.

Doba vzniku opevnění Chotěboře v zachycené podobě spadá nejdříve do období po povolení výstavby Karlem IV. (1356). Není ale příliš pravděpodobné, že by byla ihned vybudována silná kamenná fortifikace. Pokud k výstavbě vůbec došlo, jednalo se spíše o dřevohlinité konstrukce. Mimo městečko v této době mohla existovat samostatně stojící tvrz v místě dnešního zámku. Ohrazení Chotěboře se připomíná v souvislosti s dobytím města husity a vzápětí katolickými houfy. V nějaké formě tedy na poč. 15. století existovalo a bylo zřejmě při těchto událostech také poškozeno. Po polovině století se totiž hovoří (listina krále Ladislava Pohrobka) o znovuvybudování opevnění. Budování této fáze Chotěbořské fortifikace by také odpovídal nálezový fond získaný z příkopu. Druhá polovina 15. století je také obdobím výstavby (nebo přestavby) fortifikačních systémů mnoha měst v našich zemích (př. Polička, Havl. Brod), resp. přestaveb starých lehčích forem opevnění do kamene, což umožnil ekonomický rozmach obcí graduující v 16. století. Na druhé straně už kolem poloviny 16. století přestávaly tyto hradby pomalu plnit své funkce a bývaly narušovány jinou výstavbou. V měnícím se společenském prostředí se jejich účel posunoval spíše k policejní funkci. Nepřímým důkazem o nefunkčnosti Chotěbořského opevnění na počátku novověku může být jeho absence ve zprávách z neklidného období třicetileté války. Mapa prvního vojenského mapování, v pol. 18. století, zobrazuje město bez bran či hradeb. Už roku 1591 mělo město čtyři předměstí, kde se nacházelo úhrnem 93 domů (choť. kol. 1981, 25).

Poslední stopy staršího rozvrhu komunikace a opevnění města smazaly nejspíše úpravy v 19. století. K zasypání úvozů a napřímení cesty došlo nejspíš až v souvislosti s výstavbou nové erární silnice, která si na území města a na předměstích vyžádala nepochybně zásadní terénní změny (Rous – Urbánková 2011). Do budoucna dojde jistě k dalším nálezům a zpřesněním, které nám umožní vývoj města a jeho částí lépe pochopit a zasadit do historických dějů. Tento text si kladl za cíl zejména shrnout naše současné vědomosti a poskytnout základ pro další bádání jak odborníkům, tak zájemcům o historii jejich města.

Literatura:

- Anderle, K. – Dostál, J. – Pavlíček, S. – Tuček, V. 2001: Chotěboř. Chotěboř.
- Bahlcke, J. – Eerhard, W. – Polivka, M. 2001: Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska. Praha (nakl. Argo).
- Hejhal, P. 2012: Počátky středověké kolonizace české části Českomoravské vrchoviny. *Disertationes archeologicae Brunenses / Pragensesque* 14. Brno.
- Houba, Č. 1902: Průvodce po Chotěboři a okolí. Chotěboř.
- Kuča, J. 1997: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 2. díl (H-Kole). Praha.
- Knápek A., - Rous. P. 2012: Chotěboř, průtah - II. Etapa, kanalizace. Nálezová zpráva MV Havlíčkův Brod, nepublikováno. Archiv NZ, Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod.
- Líbal, D. 1997: Urbanistický a architektonický vývoj města Chotěboře („Z nové urbanistické studie pro město Chotěboř vybral a upravil S. P.“), Chotěbořské ECHO, VII, č. 3, s. 10-11.
- Pavlíček, S. 1995: Kde byste v Chotěboři našli..., Chotěbořské ECHO, roč. V, č. 3 (16. 3. 1995), s. 4-6.
- Plaček, M. 2004: Město Hranice do bílé hory. Archeologické památky střední Moravy sv. 8. Olomouc.
- Razím, V. 2002: K problematice stavební podoby a vývoje středověkého opevnění města Loun. In: *Průzkumy památek* 2/2002, s. 19-50, Praha.
- Rous, P. 1985: Tábořský kněz Petr Hromádka z Jistebnice v Chotěboři. In: *Almanach městského muzea v Chotěboři*, s. 13-25.
- Rous, P. – Urbánková, R. 2011: Chotěboř, průtah - I. Etapa, kanalizace. Nálezová zpráva MV Havlíčkův Brod, nepublikováno. Archiv NZ, Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod.
- Smrček, O. (a kol.) 1981: Chotěboř. Stručné dějiny města. Hradec Králové (nakl. Kruh).

- Svoboda, L. (a kol.) 2000: Encyklopedie českých tvrzí, I (A-J). Praha, s. 238-239.
- Somer, T. 2009: Dějiny Chotěboře do roku 1331, Havlíčkobrodsko, sv. 23, s. 34-56.
- Wirth, Z. 1906: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese chotěbořském. Praha.

SOUBOR VÝŽLABKOVÝCH KACHLŮ Z CHOTĚBOŘE. PŘÍSPĚVEK K ROZŠÍŘENÍ JEDNÉ SKUPINY POZDNĚ STŘEDOVĚKÝCH KACHLŮ

Jan Musil

Úvod

Jedním z nejdůležitějších technických přínosů vrcholně středověkého období je objev kamen složených z keramických kachlů¹. Plochy čelních vyhlávacích stěn se od gotiky stávají místem, kde umělec za pomoci plastického reliéfu vyjadřuje ideovou orientaci zadavatele, případně se stávají rodovou galerií heraldických obrazů². V průběhu pozdně gotického období jsou kamnová tělesa architektonicky utvářena v duchu dobového stavebního slohu. Korunní římsy kamnových těles jsou zakončovány cimbuřím se stínkami, které navozují atmosféru miniaturního hradu, věže či opevněného města³. Na sklonku pozdně gotické éry dostávají korunní římsové kachle podobu výrazně profilovaného tzv. výžlabkového kachle. Tento termín do odborné literatury uvedl významný český archeolog středověku Zdeněk Smetánka⁴. V předložené studii se budeme věnovat jedné vzácně se vyskytující variantě této skupiny, u které je ústřední figurální motiv komponován vertikálně.

¹ K tomuto tématu je dostupná početná domácí literatura srov. např. SCHEUFLER, Vladimír: Proměny kamen v průběhu věků. In: *Umění a řemesla 4/72*. Praha 1972, str. 40-47; FROLÍK, Jan: *Kachle Chrudimska. Sbírky Regionálního muzea v Chrudimi*. Chrudim 2003, str. 12; HAZLBAUER, Zdeněk: Vývoj stavební podoby a funkce kachlových kamen ve středověku a raném novověku. In: *Sborník 1*. Praha 2003, str. 157-159; HAZLBAUER, Zdeněk: Dobová znázornění rozličných kachlových kamen s přihlédnutím k jejich zřízení v různých místnostech stavebních objektů. In: *Sborník 1*. Praha 2003, str. 169-186; SKRUŽNÝ, Ludvík: Funkce a vývoj otopných zařízení v období od paleolitu po novověk. In: *Sborník 1*. Praha 2003, str. 20; MENOŠKOVÁ, Dana – MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk /edd./: *Krása, která hřeje. Výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska*. Uherské Hradiště 2008, str. 4.

² HAZLBAUER, Zdeněk: *Krása středověkých kamen. Odras náboženských idejí v českém uměleckém řemesle*. Praha 1998, str. 21-22; BRYCH, Vladimír: *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní. Výběrový katalog Národního muzea v Praze*. Praha 2004.

³ Srov. HAZLBAUER, Zdeněk: *Krása ...*, op. cit., obr. 8:2; MENOŠKOVÁ, Dana – MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk /edd./: *Krása, která hřeje...*, op. cit., str. 6 – 7.

⁴ SMETÁNKA, Zdeněk: K morfologii českých středověkých kachlů. In: *Památky archeologické LX*. Praha 1969, str. 232, obr. 3.

V roce 2012 zapůjčila slečna Markéta Veselá⁵ z Chotěboře ke zpracování a dokumentaci zajímavou kolekci pozdně středověkých kachlů. Zlomky byly podle slov nálezkyně objeveny v krabici na půdě při rekonstrukci domu čp. 100 v Ningerově ulici v Chotěboři, který v roce 2012 zakoupila její sestra. Vzhledem k faktu, že nálezy byly suché se stopami hlíny a pavučin, soudím, že se opravdu na půdě domu nalézaly. Podle slov nálezkyně pocházely z dřívějších výkopových prací na pozemku přiléhajícím k domu. Bližší nálezové okolnosti k souboru chybějí. Dům čp. 100 v Ningerově ulici (obr. 1a) se nalézá v historickém jádru města Chotěboře, v blízkosti někdejšího dominikánského kláštera.

Chotěboř se poprvé v písemných pramenech vyskytuje v roce 1265, kdy Smil z Lichtenburku věnoval žďárskému klášteru kapli sv. Jakuba Většího⁶. Chotěboř se ve 13. století stala jedním ze středisek hornického podnikání Lichtenburků. Dokladem o přerodu vsi v město je listina z roku 1278⁷. Kolem roku 1329 vykoupil Jan Lucemburský městečko Chotěboř a hrad Lichnici. V roce 1331 městu udělil Jan Lucemburský jihlavské městské právo⁸. Před rokem 1346 získali Chotěboř i s hradem Lichnicí do zástavy pánové z Lipé. Po dělení majetku 13. ledna 1346 náležela Chotěboř Jindřichovi mladšímu z Lipé, který ji držel až do roku 1349⁹. V polovině 14. století, snad již okolo roku 1350, náležela Chotěboř ke korunním statkům. Význam města posílil i fakt, že v roce 1356 město získalo privilegium na výstavbu opevnění¹⁰. Po smrti císaře Karla IV. vlastnila město vdova po císaři Eliška a město jako takové bylo považováno jako součást věna českých královen. Chotěboř zůstala v královském majetku až do roku 1393, kdy ji král Václav IV. odevzdal v manství Heřmanovi z Choustníka¹¹. Na počátku 15. století město často střídá majitele. Během husitských válek v lednu 1421 bylo město dobyto a vypáleno husitským vojskem vedeným Petrem Hromádkou

⁵ Děkujeme tímto příspěvkem slečně Markétě Veselé za laskavé zapůjčení souboru nálezů.

⁶ CDM III, č. 375, s. 377-378.

⁷ RBM II, str. 478.

⁸ CIM IV/1, č. 36 a 37, str. 51-52.

⁹ RBM V/2, č. 628, str. 314 – 315.

¹⁰ RBM VI, č. 353, str. 190.

¹¹ RBMV I/4, č. 3798, str. 920.

z Jistebnice¹². Husité se pod jeho vedením v Chotěboři opevnili a ještě v únoru téhož roku byli zrazeni Janem Městeckým z Opočna, který jim slíbil bezpečný odchod z města. Všichni dopadení husité byli až na Hromádku dílem upáleni a dílem svrženi do šachet v Kutné Hoře, Hromádka sám byl upálen v Chrudimi na náměstí¹³. Za husitských válek se Chotěboře dotklo tažení Jana Žižky z Trocnova na Moravu v roce 1424, kdy bylo město znovu poškozeno. Písemné prameny o městě hovoří znovu až v roce 1436. Tehdy město připadlo Jiřímu z Dubé a z Vízmburka, který jej držel až do své smrti v roce 1450. Poté Chotěboř opět přešla do držení královské komory¹⁴. V roce 1497 se stala trčkovským zástavním majetkem¹⁵, o dva roky později je již definitivně přičleněna k dědičným trčkovským državám¹⁶. Trčkové z Lípy ji vlastnili až do neslavného pádu Albrechta z Valdštejna roku 1634¹⁷. V letech 1485, 1635, 1645, 1692, 1740, 1800 a 1832 město opakovaně vyhořelo¹⁸.

Katalog nálezů

1) Římsový korunní výžlabkový komorový kachel. Na čelní vyhřívací stěně se nalézá vertikálně komponovaný motiv Panny Marie s Ježíškem v pravé ruce. Levou ruku má postava Marie ohnutou v lokti a dlaň spočívá na prsou. Stínky cimbuří se stylizovanými okenicemi jsou téměř v úplnosti odlomeny. Jemnější detaily jsou setřené. Komora je dochována jen z části s jedním záchytným otvorem. Stopy bílého

¹² FRB V, str. 470.

¹³ FRB V, str. 470.

¹⁴ BRABEC, Jaroslav – KAJÍNEK, Karel – NĚMEC, Karel – SMRČEK, Otto – SOCHR, Jiří – TICHÝ, Jaroslav – ZVĚŘINA, Václav: *Chotěboř*. Hradec Králové 1981, str. 23.

¹⁵ AČ VI, s. 578.

¹⁶ AČ XVIII, s. 152.

¹⁷ BRABEC, Jaroslav – KAJÍNEK, Karel – NĚMEC, Karel – SMRČEK, Otto – SOCHR, Jiří – TICHÝ, Jaroslav – ZVĚŘINA, Václav: *Chotěboř...*, op. cit., str. 30.

¹⁸ SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl. XII*. Praha 1900, str. 202; WIRTH, Zdeněk: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu chotěbořském*. Praha 1906; POCHE, Emanuel (ed.): *Umělecké památky Čech 1 /a – j/*. Praha 1977, str. 524; BRABEC, Jaroslav – KAJÍNEK, Karel – NĚMEC, Karel – SMRČEK, Otto – SOCHR, Jiří – TICHÝ, Jaroslav – ZVĚŘINA, Václav: *Chotěboř...*, op. cit., str. 29; ŠIMEK, Tomáš (ed.): *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku /VI/. Východní Čechy*. Praha 1989, str. 159-160; KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. díl. /H – Kole/*. Praha 1997, str. 446-450.

slídového přetahu na čelní vyhřívací stěně, uvnitř očazeno, prstování. Jemnější keramické těsto. Oxidační výpal, makroskopické ostřivo. Kapka zelené transparentní glazury. Rozměry: maximální dochovaná výška 137 mm, šířka 178 mm, hloubka 103 mm, hmotnost 884 g. Obr. 2:1.

2) Zlomek základního řádkového komorového kachle. Zachováno nároží s kusem čelní vyhřívací stěny a s částí komory. Na čelní vyhřívací stěně dochována část architektonického motivu /?/ a torzo květu růže. Část lomeného oblouku dosahuje až k výrazné okrajové liště. Na zbytku komory je dochováno torzo záchytného otvoru. Na zadní straně prstování, očazení. Oxidační výpal, makroskopické ostřivo. Rozměry: maximální dochovaná výška 111 mm, maximální šířka 81 mm, maximální hloubka 58 mm, hmotnost 176 mm. Obr. 2:2.

3) Zlomek čelní vyhřívací stěny římsového korunního výžlabkového komorového kachle. Na čelní vyhřívací stěně je vertikálně pojatý motiv Panny Marie s Ježíškem v pravé ruce. Levou ruku má postava Panny Marie ohnutou v lokti a dlaň spočívá na prsou. Hlava Marie odlomena, lépe patrné nařazení a utváření rukávů a šatu se zvýrazněným výstřihem v podobě písmene V. Dochovány dvě stínky cimbuří se stylizovanými okenicemi. Spleno ze dvou kusů. Stejně provedení jako č. 1. Komora zcela odlomena. Na zadní straně prstování, očazení. Oxidační výpal, makroskopické ostřivo. Rozměry: výška 185 mm, šířka 177 mm, hloubka 31 mm, hmotnost 616 g. Obr. 2:3.

4) Zlomek levého horního nároží římsového korunního výžlabkového komorového kachle. Z motivu zachována jen spodní část stínky cimbuří s náznakem okenic. Zbytek čelní vyhřívací stěny a komora téměř v úplnosti odlomena. Na zadní straně prstování, očazení. Oxidační výpal, makroskopické ostřivo. Rozměry: maximální dochovaná výška 66 mm, maximální šířka 85 mm, maximální hloubka 70 mm, hmotnost 130 g. Obr. 3:1.

5) Zlomek komory komorového kachle s půlválcovou komorou. Z čelní vyhřívací stěny nejasného motivu je dochována pouze nepatrná část, dochováno torzo okrajové lišty. Podobné utváření i u č. 6.

Na zadní straně stopy prstování, očazeno, zbytky mazanice. Oxidační výpal, makroskopické ostřivo. Rozměry: maximální dochovaná výška 105 mm, maximální šířka 36 mm, maximální hloubka 77 mm, hmotnost 200 g. Obr. 3:2.

6) Zlomek základního řádkového komorového kachle s půlválcovou komorou. Na dochované polovině čelní vyhřívací stěně je zobrazena postava starozákonního proroka, muže ve stylizovaném turbanu s plnovousem a gestikulujícíma rukama. Levá ruka muže spočívá na prsou, pravá je pozdvižená se zvednutým palcem a ukazováčkem. Z dochované nápisové pásky jsou čitelné pouze kapitálou provedená písmena /...OII.../ /...OD/ /OMI.../¹⁹. Výjev je orámován výraznou okrajovou lištou. Analogické provedení komory nalezneme i u č. 5. Slepno. Na zadní straně prstování, očazení. Oxidační výpal, makroskopické ostřivo. Rozměry: výška 203 mm, maximální šířka 131 mm, maximální hloubka 57 mm, hmotnost 414 g. Obr. 3:3.

7) Zlomek čelní vyhřívací stěny základního řádkového komorového kachle. Na zbytku čelní vyhřívací stěny je patrný architektonický motiv, mezi křížícími se pruty se nalézá stylizovaný květ (snad růže), v dalším poli náznak kružby. Křížící se pruty dosahují až k okrajové liště. Z analogického exempláře i č. 2. Na zadní straně prstování, očazení, zbytky mazanice. Oxidační výpal, makroskopické ostřivo. Rozměry: maximální dochovaná výška 145 mm, maximální šířka 108 mm, maximální hloubka 34 mm, hmotnost 196 g. Obr. 3:4.

¹⁹ Analogické provedení starozákonních proroků nalezneme v souboru kachlů z hradu Košumberka, získaných při výkopových pracích Društva na záchranu hradu Košumberka v roce 1922 (Nepublikovaný soubor. Regionální muzeum v Chrudimi, sbírka RMCR, soubor nálezů z výkopů v roce 1922). Další, téměř identické provedení, pochází tentokrát z nedalekého hradu Lipnice na Sázavou, kde nalezneme kompletně zachovanou nápisovou pásku – AIIO HIIIO M° OII ZO IES/Z/ODE CIWO (Srov. fotografii přímo na přebalu knihy PAVLÍK, Čeněk – VITANOVSKÝ, Michal: *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha 2004, č. kat. 76). Nabízí se tedy možnost, že by zobrazovanou postavou byl starozákonní prorok Mojžíš, který spíše bývá zobrazován s Desaterem, či ve scéně s měděným hadem. Odborná literatura se shoduje v názoru, že ikonografický motiv obecně nazývaný jako „starozákonní prorok“ nelze vzhledem k torzovitosti a nečitelnosti nápisových pásek přesněji zařadit – srov. HAZLBAUER, Zdeněk: *Krása ...*, op. cit., str. 71-73.

8) Zlomek z nároží přepáleného základního řádkového komorového kachle. V nároží se nalézá geometricky stylizovaná rostlinná úponka sestávající se ze tří lístků, zvýrazněných důlky. Tato úponka zaujímá místo šípky. Obvod ústředního medailonu byl orámován pomocí vavřínového věnce, ze kterého se zachovaly pouze výběhy listů. Medailon samotný se nedochoval. Komora téměř v úplnosti odlomena. Na zadní straně prstování. Druhotně přepáleno, makroskopické ostřívo. Rozměry: maximální dochovaná výška 81 mm, maximální šířka 81 mm, maximální hloubka 47 mm, hmotnost 110 g. Obr. 3:5.

9) Zlomek z nároží čelní vyhřívací stěny základního řádkového komorového kachle. Na zbytku čelní vyhřívací stěny je dochováno torzo pravděpodobně architektonického motivu dosahujícího až k okrajové liště. Komora téměř zcela odlomena. Na zadní straně prstování, očazeno. Oxidační výpal, makroskopické ostřívo. Rozměry: maximální dochovaná výška 53 mm, maximální šířka 63 mm, maximální hloubka 69 mm, hmotnost 90 g. Obr. 3:6.

10) Zlomek čelní vyhřívací stěny komorového kachle. Na čelní vyhřívací stěně dochováno v negativu torzo architektonického motivu (lomený oblouk). V tomto orámování se nalézal stylizovaný květ (snad růže). Analogický motiv u č. 2 a 7. Komora zcela odlomena. Na zadní straně prstování, očazení. Oxidační výpal, makroskopické ostřívo. Rozměry: maximální dochovaná výška 61 mm, maximální šířka 80 mm, maximální hloubka 14 mm, hmotnost 48 g. Obr. 3:7.

11) Zlomek komory z komorového kachle. Dochován jeden záchytný otvor, na komoře dochovány dvě rýhy záchytné šroubovice. Uvnitř stopy očazení a mazanice. Oxidační výpal, makroskopické ostřívo. Rozměry: maximální dochovaná výška 98 mm, maximální šířka 79 mm, hmotnost 128 g. Obr. 4:1

12) Zlomek z nároží základního řádkového komorového kachle. Na čelní vyhřívací stěně zachován zbytek architektonického motivu a torzo květu (?). Jeden z výběhů architektonického motivu se dotýká obvodové lišty. Komora téměř zcela odlomena. Na zadní straně prstování, očazení. Oxidační výpal, makroskopické ostřívo. Rozměry:

maximální dochovaná výška 122 mm, maximální šířka 111 mm, maximální hloubka 38 mm, hmotnost 208 g. Obr. 4:2.

13) Knoflík s částí vrchlíku baňkovitého kachle. Na vnitřní straně očazeno. Oxidační výpal, makroskopické ostřívo, vytáčení. Rozměry: průměr knoflíku 48 mm, maximální dochovaná výška 47 mm, hmotnost 48 g. Obr. 4:3.

14) Zlomek z nároží nádobkového kachle s pravoúhlým ústím. Dochovány čtyři žlábký zachytné šroubovice. Očazeno. Oxidační výpal, makroskopické ostřívo. Rozměry: maximální dochovaná výška 62 mm, maximální šířka 63 mm, hmotnost 60 g. Obr. 4:4.

15) Zlomek z čelní vyhřívací stěny komorového kachle. Z výzdoby dochována jen obvodová okrajová lišta. Na zadní straně očazeno. Oxidační výpal, makroskopické ostřívo. Rozměry: maximální dochovaná výška 33 mm, maximální šířka 92, maximální hloubka 22 mm, hmotnost 48 g. Obr. 4:5.

Rozbor souboru

Soubor z domu čp. 100 v Ningerově ulici v Chotěboři poskytl celkem 15 zlomků kachlů. Z tohoto počtu jeden zlomek pochází z baňkovitého kachle, jeden zlomek z nádobkového kachle s pravoúhlým ústím, zbylé exempláře náleží komorovým kachlům. Mezi komorovými kachli dominují zlomky ze základních řádkových kachlů (celkem 10 exemplářů), zbylé tři exempláře připadají na římsové korunní výžlabkové kachle. Pokud všechny kachle pocházejí z jednoho kamnového tělesa²⁰, bylo nepochybně užito kombinace komorových, nádobkových a baňkovitých kachlů. Základní řádkové komorové kachle s kombinací architektonického motivu s květy a kachle se zobrazením starozákonního proroka se nejspíše uplatnily v soklové části kamnového tělesa, kde se nejlépe mohla uplatnit jejich akumulární schopnost. Vlastní nástavcová část byla pravděpodobně řešena z nádobkových kachlů s pravoúhlým ústím, které vyzářovaly teplo přímo do místnosti větší plochou než komorové

²⁰ K opatrnosti nás nabádá nález přepáleného zlomku kachle s vegetabilním motivem a náznakem ústředního medailonu orámovaného vavřínovým věncem – srov. č. 8 – obr. 3:5.

kachle. Na horní části nástavcové části kamnového tělesa se pak patrně nalézaly baňkovité kachle, jejichž účel byl spíše dekorativní. Jako mírně problematické se jeví umístění korunních římsových výžlabkových kachlů s motivem Panny Marie s Ježíškem, které mohly být umístěny jak na vrcholku soklové, tak i na vrcholku nástavcové části kamnového tělesa.

Pokud se naše pozornost zaměří na ikonografické motivy použité ve výzdobě těchto kamen, jako nejproblematictější se jeví vzhledem k torzovitosti souboru architektonický motiv v kombinaci se silně stylizovaným květem růže. Nejbližší použitelnou analogií by mohl být zlomek kachle z neznámé lokality na Chrudimsku či z Kutné Hory/²¹, kde je čelní vyhřívací stěna kachle rozdělena systémem zdvojených oslích oblouků. Tato mezipole jsou vyplněny květy, palmetami a blíže neidentifikovatelnými postavami. Kachel byl pouze rámcově datován do 16. století. Vzhledem k tomu, že zlomek pochází z ústřední části čelní vyhřívací stěny, nelze spolehlivě rozhodnout, zdali lomené oblouky a pruty dosahují až k obvodové okrajové liště²². Shodné provedení obou typů květů (srov. obr. 3:4 a 4:2) a přesahy lomených oblouků až k obvodové okrajové liště naproti tomu nalezneme na kachli z Kutné Hory datovaného do 1. poloviny 16. století²³. Mnohem více relevantních informací máme o ikonografickém zobrazení postavy starozákonního proroka. Téměř identický kompletně zachovaný exemplář komorového kachle s půlválcovou komorou pochází z nedalekého hradu Lipnice²⁴, hůře dochované nepublikované exempláře pocházejí i z hradu Košumberku na Chrudimsku. Doposud bez analogií je provedení Panny Marie s Ježíškem na korunním římsovém výžlabkovém kachli. Celkové provedení motivu s vertikálním hlavním motivem přesahujícím okraj kachle zařazuje chotěbořské exempláře do zvláštní skupiny výžlabkových kachlů,

²¹ Regionální muzeum v Chrudimi, sbírka RMCR, inv. č. A 4506.

²² FROLÍK, Jan: *Kachle Chrudimska...*, op. cit., č. kat. 76, str. 53.

²³ BRYCH, Vladimír: *Kachle...*, op. cit., č. kat. 558, str. 208)

²⁴ Srov. PAVLÍK, Čeněk – VITANOVSKÝ, Michal: *Encyklopedie kachlů...*, op. cit., č. kat. 76, str. 324-325; Porovnáním fotografie skutečného artefaktu na přebalu knihy s jeho překresbou na str. 195, dospíváme k závěru, že výsledná kresba vedla k naprostému zkromolení textu nápisové pásky.

kterými se v minulosti zabýval Vladimír Brych²⁵. Kachle této skupiny jsou doposud známy z Českého Brodu, Lázeňské ulice²⁶, z tvrze v Křešicích²⁷, z Kutné Hory²⁸, z hradu Lipnice nad Sázavou²⁹, z domu čp. 966/II v ulici U Půjčovny na Novém Městě v Praze³⁰, z Přerova nad Labem³¹, ze Zruče nad Sázavou /?/³², z neznámé lokality na Poděbradsku³³. Nejnovějším prezentovaným přírůstkem do této skupiny pak představuje výše popisovaný nález z Chotěboře (obr. 1b). Pro všechny dochované exempláře je typické, že figurální motiv je vložen do ústředního výžlabku kachle na výšku tak, že přesahuje horní hranu čelní vyhrívací stěny až po úroveň cimbuří, které je u všech doposud známých exemplářů opatřeno stylizovanými okenicemi. Co se týče ikonografických motivů, až doposud byly známy zobrazení sv. Petra, sv. Jiří zabíjejícího draka, anděla, měšťana a horníka. Panna Marie s Ježíškem je tedy zcela novým zástupcem této skupiny výžlabkových římsových korunních kachlů. Pokud jde o úpravu povrchu, jeví chotěbořský soubor méně důkladné zpracování (chybí šikmo řezaný provazec, či bosáž plochy pod provazcem po obou bocích antropomorfního zobrazení) než již publikované kusy³⁴, tento fakt může být do značné míry způsoben nepříznivými postdepozičními procesy, při kterých mohlo dojít k setření mělce

²⁵ BRYCH, Vladimír: Výžlabkové kachle s vertikálně orientovanou figurální výzdobou. K typologii jedné skupiny českých pozdně gotických kachlů. In: *Časopis Společnosti přátel starožitností* 109/4. Praha 2001, str. 193 – 203.

²⁶ SMETÁNKA, Zdeněk: K morfologii českých středověkých kachlů. In: *Památky archeologické* LX. Praha 1969, str. 254; HAZLBAUER, Zdeněk: *Krása ...*, op. cit., str. 146-147, tab. XVII:10; BRYCH, Vladimír: Výžlabkové kachle..., op. cit., obr. 5.

²⁷ BRYCH, Vladimír: Hmotná kultura středověké tvrze v Čechách. In: SVOBODA, Ladislav /ed./: *Encyklopedie českých tvrzí I*. Praha 1998, str. LXXIX, obr. 29; BRYCH, Vladimír: Výžlabkové kachle..., op. cit., str. 193, obr. 1.

²⁸ LEMINGER, Emanuel: *Umělecké řemeslo v Kutné Hoře*. Praha 1926, str. 167, obr. 82; BRYCH, Vladimír: Výžlabkové kachle..., op. cit., str. 193, obr. 4.

²⁹ HAZLBAUER, Zdeněk: *Krása ...*, op. cit., str. 157-158, tab. XIX:14; BRYCH, Vladimír: Výžlabkové kachle..., op. cit., str. 193, obr. 7-9.

³⁰ BRYCH, Vladimír – STEHLÍKOVÁ, Dana – ŽEGKLITZ, Jan: *Pražské kachle doby gotické a renesanční*. Praha 1990, str. 59, č. kat. 131; BRYCH, Vladimír: Výžlabkové kachle..., op. cit., str. 194.

³¹ SMETÁNKA, Zdeněk: České pozdně gotické kachle. In: *Umění a řemesla* 9. Praha 1965, obr. 153; BRYCH, Vladimír: Výžlabkové kachle..., op. cit., str. 194, obr. 3.

³² BRYCH, Vladimír: Výžlabkové kachle..., op. cit., str. 194, obr. 6.

³³ BRYCH, Vladimír: Výžlabkové kachle..., op. cit., str. 194-195, obr. 2.

³⁴ Srov. BRYCH, Vladimír: Výžlabkové kachle..., op. cit., obr. 1 – 7.

provedených linií. Tomu by však odporovalo dochování stop po slídivém nátěru na jednom ze studovaných zlomků.

Relativně řídký výskyt na geograficky omezeném prostoru, ikonografické a technologické zpracování svědčí pro velmi krátké produkční období trvající snad pouhé dvě desetiletí. V souladu s názorem Vladimíra Brycha³⁵ soudíme, že nás výše uvedené okolnosti opravňují k datování výžlabkových kachlů s ústředním vertikálním motivem do doby po roce 1500, tj. na počátek 16. století. Další datační oporou je výskyt výžlabkových kachlů se jmény hrnčírů, kteří jsou doloženi i písemnými prameny např. pro pražské³⁶ či chrudimské prostředí³⁷.

Pokud jde o provenienci, kachle této skupiny se vyskytují zatím ve východní části středních Čech a na Havlíčkobrodsku, tj. zhruba na území mezi Labem a Sázavou. Zásobovány byly jak domy měšťanů (Praha, Kutná Hora, Chotěboř), tak i panská sídla (hrad Lipnice, tvrz ve Křešicích). Vladimír Brych klade výrobní centrum této skupiny kachlů do Kutné Hory. Pro tento názor ho vede zejména svérázné užití ikonografického motivu horníka, nicméně nelze zapomínat i na centrální umístění lokality v rámci omezeného geografického rozptýlu nálezu³⁸. Jak bylo naznačeno výše, chotěbořské exempláře nejsou tak detailně opracovány jako nálezy z jiných lokalit. Rovněž na zadní straně čelní vyhřívací stěny nemáme doklady otisků textile ale prstování, které bývá považováno za archaičtější technologický prvek. Tyto rozdíly by nás snad opravňovaly k vyslovení teze o existenci dalšího dílenského okruhu nalézajícího se snad přímo v samotné Chotěboři. Proti této domněnce však hovoří shodné provedení architektonického motivu s květy na několika základních řádkových komorových kachlích vyskytujících se v chotěbořském souboru (srov. obr. 3:4 a 4:2), které se shodují s motivikou uplatňující se ve výzdobě kachle objeveného v Kutné Hoře³⁹.

³⁵ BRYCH, Vladimír: Výžlabkové kachle..., op. cit., str. 197, 200.

³⁶ ŽEGKLITZ, Jan: Pozdně gotické kachle se jmény hrnčírů. In: *Archeologické rozhledy* XXXIX. Praha 1987, str. 669 – 670.

³⁷ FROLÍK, Jan: *Kachle Chrudimska...*, op. cit., str. 60 – 62.

³⁸ BRYCH, Vladimír: Výžlabkové kachle..., op. cit., str. 200.

³⁹ BRYCH, Vladimír: Kachle..., op. cit., č. kat. 558, str. 208.

Nejmladší složkou v souboru představuje dle našeho názoru přepálený zlomek z nároží komorového kachle (č. 8 – obr. 3:5). Základní datovací prvky představují výzdobné prvky dochované na čelní vyhřívací stěně. Silně stylizovaná geometricky pojatá vegetabilní úponka sestávající se ze tří lístků nahrazující v rohu šípatku má četné analogie u nepublikovaných paletových kachlů z hradu Košumberka⁴⁰. Ústředním motivem byl kruhový medailon orámovaný stylizovaným vavřínovým věncem, který se v tomto provedení vyskytuje po celé 16. století⁴¹. Přepálení kachle by pak mohlo poukazovat na některý z písemně doložených požárů za třicetileté války⁴².

Závěr

Shrme-li naše poznatky o menším souboru pozdně gotických kachlů z Ningerovy ulice v Chotěboři dospíváme k následujícím závěrům: starší složku souboru představují kamna využívající kombinaci baňkovitých, nádobkových kachlů s pravoúhlým ústím a komorových kachlů. Kachle s nezřetelným architektonickým motivem byly patrně vyráběny společně s ostatními ikonografickými typy v kutnohorských kamnářských dílnách. Kachle s motivem starozákonního proroka mají v okrese Havlíčkův Brod své analogie na nedalekém hradě Lipnice nad Sázavou. Kachle s vyobrazením Panny Marie s Ježíškem sice na Lipnici nenalezneme, ale i zde se vyskytují výžlabkové kachle s vertikálním hlavním motivem přesahujícím okraj. Motiv s Pannou Marií a Ježíškem nebyl doposud známý a chotěbořský nález představuje další bod do pomyslné mapy rozšíření této zajímavé skupiny pozdně gotických římsových kachlů. Vznik těchto kamen je možné na základě ikonografického a technologického rozboru datovat do počátku 16. století. Definitivní

⁴⁰ Regionální muzeum v Chrudimi, sbírka RMCR, soubor nálezů z výkopů v roce 1922. Nepublikovaný soubor.

⁴¹ Srov. analogicky provedený vavřínový věnec u portrétního kachle Kateřiny z Lokšan - BRYCH, Vladimír: *Kachle...*, op. cit., č. kat. 479, str. 190-191.

⁴² Máme na mysli zejména ty požáry, které Chotěboř postihly v letech 1635 a 1645. Katastrofálního požáru města v roce 1692 se podle našeho soudu kamna nemohla dožít – srov. BRABEC, Jaroslav – KAJÍNEK, Karel – NĚMEC, Karel – SMRČEK, Otto – SOCHR, Jiří – TICHÝ, Jaroslav – ZVĚŘINA, Václav: *Chotěboř...*, op. cit., str. 29.

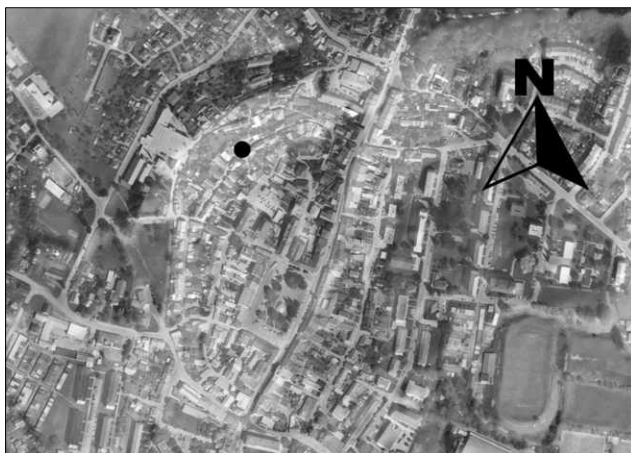
odpověď na otázku, zdali byla chotěbořská kamna vyrobena kamnářskými dílnami v Kutné Hoře či jinde, může zodpovědně rozhodnout až další výzkum.

Stopou po dalších, o něco mladších kachlových kamnech, kde se zcela uplatnilo již renesanční tvarosloví, je přepálený zlomek kachle s torzem vegetabilního motivu s náznakem ústředního medailonu (obr. 3:5). Vzhledem k velikosti fragmentu je možné pokusit se jen o rámcové datování do poloviny 16. století. Přepálení kachle by pak mohlo poukazovat na některý z písemně doložených požárů první poloviny 17. století.

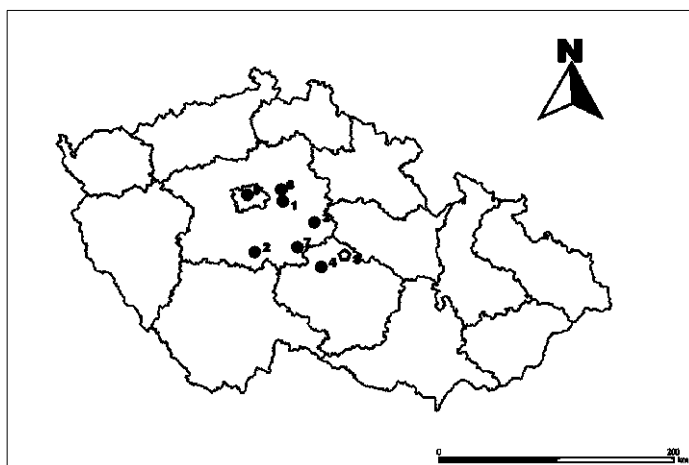
Použitá literatura

- AČ VI: Archiv český VI. Palacký, František /ed./, Praha 1872.
 AČ XVIII: Archiv český XVIII. Kalousek, Josef /ed./, Praha 1900.
 BRABEC, Jaroslav – KAJÍNEK, Karel – NĚMEC, Karel – SMRČEK, Otto – SOCHR, Jiří – TICHÝ, Jaroslav – ZVĚŘINA, Václav: *Chotěboř*. Hradec Králové 1981.
 BRYCH, Vladimír: Hmotná kultura středověké tvrze v Čechách. In: SVOBODA, Ladislav /ed./: *Encyklopedie českých tvrzí I*. Praha 1998, str. XLVII-LXXXIII.
 BRYCH, Vladimír: Výžlabkové kachle s vertikálně orientovanou figurální výzdobou. K typologii jedné skupiny českých pozdně gotických kachlů. In: *Časopis Společnosti přátel starožitností 109/4*. Praha 2001, str. 193 – 203.
 BRYCH, Vladimír: *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní. Výběrový katalog Národního muzea v Praze*. Praha 2004.
 BRYCH, Vladimír – STEHLÍKOVÁ, Dana – ŽEGKLITZ, Jan: *Pražské kachle doby gotické a renesanční*. Praha 1990.
 CDM III: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae III. Boczek, Anton /ed./, Olomucii 1841.
 CIM IV/1: Codex iuris Bohemici IV/1. Jireček, Hermenegild /ed./, Pragae 1882.
 FRB V: Fontes rerum Bohemicarum V. Emler, Josef /ed./, Praha 1883.
 FROLÍK, Jan: *Kachle Chrudimska. Sbírky Regionálního muzea v Chrudimi*. Chrudim 2003.
 HAZLBAUER, Zdeněk: *Krása středověkých kamen. Odraz náboženských idejí v českém uměleckém řemesle*. Praha 1998.

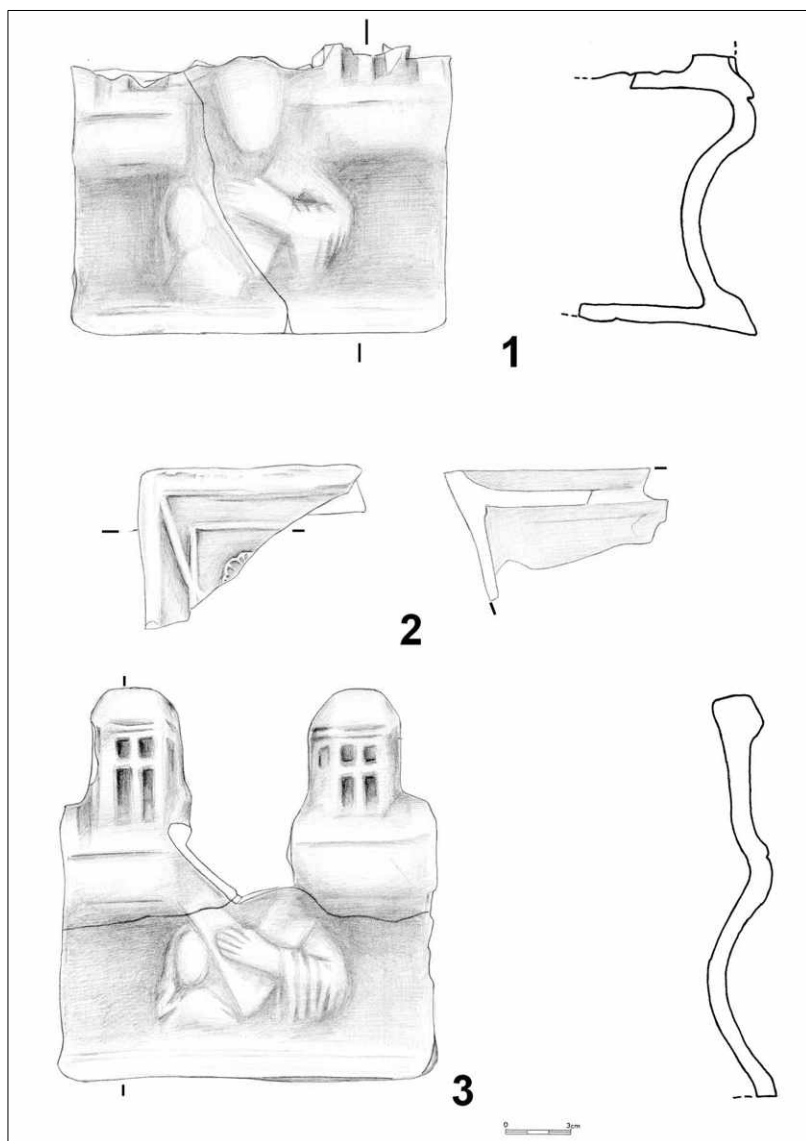
- HAZLBAUER, Zdeněk: Vývoj stavební podoby a funkce kachlových kamen ve středověku a raném novověku. In: *Sborník 1*. Praha 2003, str. 153 – 168.
- HAZLBAUER, Zdeněk: Dobová znázornění rozličných kachlových kamen s přihlédnutím k jejich zřízení v různých místnostech stavebních objektů. In: *Sborník 1*. Praha 2003, str. 169-186.
- KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. díl. /H – Kole/*. Praha 1997.
- LEMINGER, Emanuel: *Umělecké řemeslo v Kutné Hoře*. Praha 1926.
- MENOUŠKOVÁ, Dana – MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk /ed./: *Krása, která hřeje. Výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska*. Uherské Hradiště 2008.
- PAVLÍK, Čeněk – VITANOVSKÝ, Michal: *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha 2004.
- POCHE, Emanuel /ed./: *Umělecké památky Čech 1 /a – j/*. Praha 1977.
- SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl. XII*. Praha 1900.
- SCHEUFLER, Vladimír: Proměny kamen v průběhu věků. In: *Umění a řemesla 4/72*. Praha 1972, str. 40 – 47.
- SKRUŽNÝ, Ludvík: Funkce a vývoj otopných zařízení v období od paleolitu po novověk. In: *Sborník 1*. Praha 2003, str. 7 – 42.
- SMETÁNKA, Zdeněk: České pozdně gotické kachle. In: *Umění a řemesla 9*. Praha 1965, str. 84-89.
- SMETÁNKA, Zdeněk: K morfologii českých středověkých kachlů. In: *Památky archeologické LX*. Praha 1969, str. 228 – 265.
- ŠIMEK, Tomáš /ed./: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku /VI/. Východní Čechy*. Praha 1989.
- RBM II: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II*. Emler, Josef /ed./, Pragae 1882.
- RBM IV/2: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae V/2*. Spěváček, Jiří /ed./, Pragae 1960.
- RBM VI: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VI*. Mendl, Bedřich /ed./, Pragae 1928.
- RBMV I/4: *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. I/4*. Jenšovská, Věra /ed./, Pragae 1976.
- WIRTH, Zdeněk: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese chotěbořském*. Praha 1906.
- ŽEGKLITZ, Jan: Pozdně gotické kachle se jmény hrnčířů. In: *Archeologické rozhledy XXXIX*. Praha 1987, str. 655 – 671.

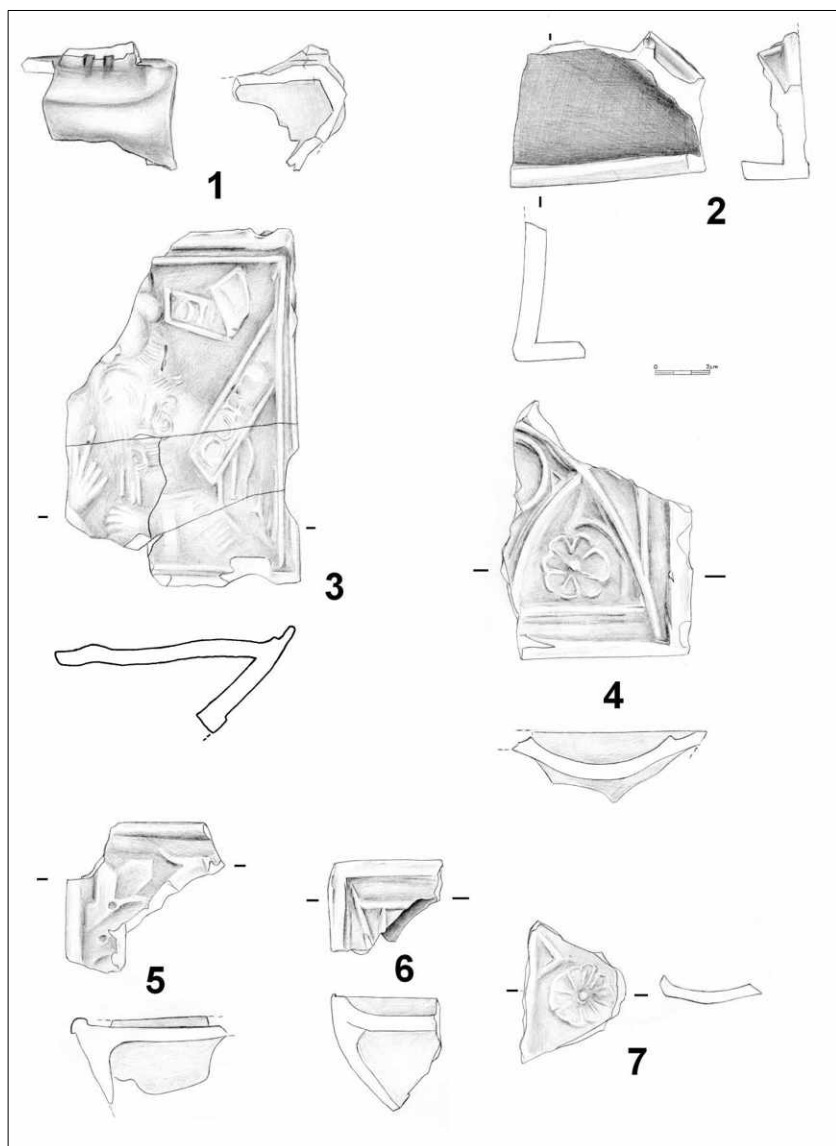
Obr. 1a: Chotěboř. Ningerova ulice, čp. 10. Místo nálezu označeno černým bodem. Vytvořeno v programu Quantum GIS.

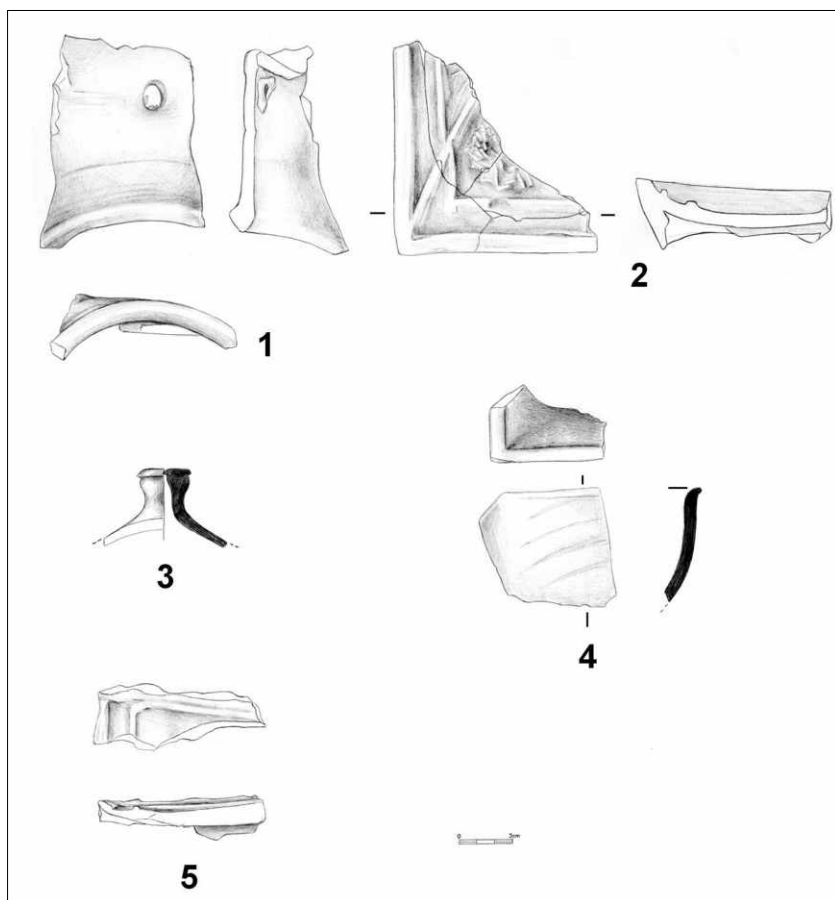
Obr. 1b: Nálezy výžlabkových římsových kachlů s vertikálně orientovaným ústředním motivem. 1) Český Brod, Lázeňská ul. (okr. Kolín); 2) Křešice (okr. Benešov) – tvrz; 3) Kutná Hora (okr. Kutná Hora); 4) Lipnice nad Sázavou (okr. Havlíčkův Brod); 5) Praha – Nové Město, ul. U Půjčovny, čp. 966/II; 6) Přerov nad Labem (okr. Nymburk); 7) Zruč nad Sázavou (okr. Kutná Hora); 8) Chotěboř, Ningerova ul. čp. 100. Vytvořeno v programu Quantum GIS.

Obr. 2: Chotěboř. Ningerova ulice, čp. 10. 1 – 3) Kachle.
Kresba K. Holínková.

Obr. 3: Chotěboř. Ningerova ulice, čp. 10. 1 – 7)
Kachle. Kresba K. Holínková.

Obr. 4: Chotěboř. Ningerova ulice, čp. 10. 1 – 5)
Kachle. Kresba K. Holínková.

SIONISMUS V NĚMECKÉM BRODĚ

Alena Jindrová

V roce 1867 se židé v Rakousku-Uhersku díky přijetí prosincové ústavy stali podle zákona zcela rovnoprávními občany státu. Skutečnost však byla o něco složitější. Je nesporné, že se postavení židů ve srovnání s minulostí vylepšilo, avšak dlouhá staletí podporovaný a živený antisemitismus a předsudky se nedaly jen tak odstranit. Naplno se to projevilo v době tzv. hilsneriády. Mnoho židů díky tomuto procesu získalo přesvědčení, že nikdy nemůže dojít k asimilaci židů a že vždy budou v Evropě považováni za občany druhého řádu. I u nás proto začal nabývat na významu sionismus – směr mezi evropskými židy založený v druhé polovině 19. století.¹ V Čechách se rozšířil zejména po prvním sionistickém kongresu konaném v Basileji v roce 1897.

V Německém Brodě se většina židů připojila k tzv. českožidovskému hnutí.² Po vyhlášení samostatné republiky pokročila asimilace židů v Německém Brodě do takové míry, že jenom několik rodin dodržovalo základní tradice jako bylo slavení židovských svátků a pravidelné navštěvování modlitebny o šábesu. To možná bylo také jedním z důvodů, proč se tehdejší rabín židovské náboženské obce v Německém Brodě dr. Leo Bertisch vzdal v roce 1922 své funkce rabína. Byl totiž mezi brodskými židy jedním z mála, který se hlásil k židovské národnosti a k sionismu.

Leo Bertisch se narodil 3. listopadu 1877 ve Stanislavi v Haliči.³ Obecní školu vychodil ve svém rodném městě⁴ a poté navštěvoval

¹ Srov. Čapková, Kateřina: *Češi, Němci, Židé? : národní identita Židů v Čechách : 1918-1938*. Paseka, Praha-Litomyšl, 2005; Kieval, Hillel J.: *Formování českého židovstva*. Paseka, Praha-Litomyšl, 2011.

² Srov. Jindrová, Alena: *Národnost židů na Havlíčkobrodsku*. In *Češi a Němci na Vysočině*. Sborník z mezinárodní konference. Havlíčkův Brod 2013, v tisku.

³ Město tehdy spadalo pod Rakousko-Uhersko a žila v něm velká židovská komunita. Nyní je součástí Ukrajiny a od roku 1962 se město jmenuje Ivano-Frankivsk.

4 roky reálku v Tarnově, kterou ukončil v roce 1906. Hned poté odešel do Vídně, kde se nechal zapsat jako mimořádný posluchač na filozofické fakultě vídeňské univerzity. Již v roce 1909 se setkáváme s jeho jménem na Vysočině. Tehdy vypsal židovská náboženská obec v Polné konkurs na rabína. Jedním z přihlášených byl i Leo Bertisch, který byl nakonec vybrán jako nejvhodnější kandidát. Neměl však v tu dobu ještě dokončené vzdělání a podle rakousko-uherských zákonů nesplňoval podmínky pro výkon této náboženské funkce. Zastával tedy jen po určitou dobu místo kantora a správce matrik a nakonec nebyl oficiálně na místo rabína potvrzen. Zdůvodnění, proč si představitelé polenské židovské obce vybrali právě Leo Bertische a nikoli více kvalifikovaného rabína, je dochováno v dopise polenské obce psané přes advokátní kancelář JUDr. Emila Meissnera z Německého Brodu na c. k. místodržitelství v Praze:

„Jak jsme již ve svém podání dne 12. července 1909 na slavné c. k. okresní hejtmanství v Něm. Brodě učiněném vyložili, neměli jsme v poslední době rabína a byli jsme na rozpacích, zda máme mít společného rabína s obcí Něm. Brodem či vlastního. V poslední době usnesli jsme se vzít si vlastního rabína a vypsalí jsme konkurs. Jako podstatnou podmínku určili jsme, že musí žadatel býti p l n ě mocen jazyka českého, poněvadž jsme se přidružili ke sdružení č e s k é israelské obce a poněvadž nám zvláště v Polné na tom záleží, aby občanstvo jiného vyznání vidělo, že nijak a zvláště ne jazykem od nich se nechceme lišiti. Žadatelů o místo bylo mnoho, z nichž 9 se nám představilo, ale žádný z nich nebyl mocen jazyka českého. Až posledně přihlásil se pan Leo Bertisch, který sice není mocen jazyka českého, avšak jest Slovanem – Polákem, který plně jazyk polský ovládá, absolvovav polské školy. Jako Polák naučí se rychle jazyku českému a zavázal se, že nejdéle do 4 měsíců jazyk český bude ovládat. Témuž však chybí podmínky pro nabytí rabinátu dle zemského zákona v král. Českém, jelikož se na rabína připravil dle

⁴ Absolvování obecní školy doložil Leo Bertisch vysvědčením ze 13. 12. 1894. Tedy poměrně ve vysokém věku. SOkA Havlíčkův Brod, fond Okresní úřad Německý Brod, kart. č. 153.

haličského zákona.“⁵ Kromě toho, že se Leo Bertisch hodlal naučit v rekordním čase český jazyk, slíbil samozřejmě též, že si v nejkratší době doplní požadované vzdělání. Na své rabínské kvalifikaci skutečně dále intenzivně pracoval, s jazykem to bylo poněkud obtížnější, než si Leo Bertisch předsevzal. Tak se o tom alespoň dočítáme v dokumentech týkajících se aspirace Leo Bertische na další místo představitele náboženské obce, tentokrát v Ledči nad Sázavou. I zde zapůsobil Leo Bertisch natolik, že si ho tamní židé vybrali za rabína a od ledna 1913 mohl nastoupit do funkce. V tomto roce měl již Leo Bertisch složenou maturitu na státním německém gymnáziu v Praze⁶ a byl zapsán jako řádný posluchač na filozofické fakultě německé univerzity v Praze. S češtinou však zápasil i nadále. Ovládal jen řeč německou a rusínskou (nikoli polskou, jak se domnívali v Polné). Řeč českou si prý opět hodlal osvojit v nejbližší době, jak se praví v žádosti o potvrzení Leo Bertische do úřadu.⁷ V Ledči Leo Bertisch dlouho nepobyl. Od 1. listopadu 1914 ho nahradil na místě rabína Leopold Weiss.⁸ To byl již Leo Bertisch přijat za rabína v Německém Brodě.⁹ Odešel sem zřejmě kvůli lukrativnější nabídce. Netušil, že hned vzápětí se bude muset potýkat s potížemi v souvislosti s vypuknutím 1. světové války. Mnoho židů včetně představitelů židovské obce muselo narukovat a za městem byl založen uprchlický tábor, kde bylo ubytováno velké množství uprchlíků z Haliče

⁵ SOkA Havlíčkův Brod, fond Okresní úřad Německý Brod, kart. č. 153. Po hilsneriádě se z Polné odstěhovalo mnoho židovských rodin a Polná jen těžko hledala představitele náboženské obce. Posledním rabínem se stal David Alt, který odstoupil v roce 1920. Srov. Gold, Hugo: *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti*. Židovské nakladatelství, Brno 1934.

⁶ Maturitu složil 11. 10. 1911 na gymnáziu ve Štěpánské ulici. SOkA Havlíčkův Brod, fond Okresní úřad Ledeč nad Sázavou, kart. č. 310.

⁷ SOkA Havlíčkův Brod, fond Okresní úřad Ledeč nad Sázavou, kart. č. 310.

⁸ Tamtéž. Zajímavé je, že k 5. 7. 1913 je uveden Leopold Bertisch na vysvědčení svého syna jako obchodní jednatel v Německém Brodě. Syn Antonín má uvedeno jako místo narození Herálec – a to 28. 5. 1896

⁹ Potvrzen na schůzi židovské náboženské obce v červenci 1914. SOkA Havlíčkův Brod, fond Okresní úřad Německý Brod, kart. č. 153.

a z Bukoviny. Nedochovaly se nám doklady o běžném životě uprchlíků ani o počtu rabínů či jiných náboženských představitelů, kteří by vedli náboženský život v uprchlické kolonii a kteří by případně jednali s brodským rabínem. K vzájemným stykům určitě docházelo. Např. na zásobování kolonie se podíleli židovští obchodníci. Avšak stěží lze hovořit o vzájemném prolínání místní židovské komunity s uprchlíky. Zřejmě jen Leo Bertisch s nimi díky svému původu a jazykové vybavenosti komunikoval častěji. Některá jejich jména známe z brodských židovských matrik, kam byla zapisována zřejmě z toho důvodu, že bylo rozhodnuto o tom, aby byla přechodně evidence těchto přistěhovalců podřízena zdejší židovské náboženské obci.¹⁰

Po vyhlášení samostatné republiky začalo brodské židovské obci ubývat členů, mnozí židé vystoupili z církve. Leo Bertisch zůstal v Německém Brodě i po odchodu z funkce rabína v roce 1922 a nadále se účastnil chodu židovské obce. V době první republiky se také snažil propagovat nejen mezi místními židy myšlenky sionismu a podařilo se mu zorganizovat několik přednášek v Německém Brodě.¹¹ Kromě toho vedl nejprve v Horní, pak Jihlavské ulici obchod s uhlím.¹² Leo Bertisch se stal nakonec svědkem i tragického konce zdejší obce, který nebyl způsoben úbytkem členů ani odvrácením se od židovských tradic. Stejně jako jeho ostatní souvěrci byl deportován spolu se svojí manželkou Adélou do koncentračních táborů. Nejprve transportem AAČ 9. června 1942 z Kolína do Terezína a nedlouho poté transportem By-667 26. října 1942 do Osvětimi, kde zahynul v plynové komoře.¹³

¹⁰ Kašparová, Alena – Kamp, Michal: Židé na Havlíčkobrodsku. Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, Havlíčkův Brod 2008, s. 109.

¹¹ O tom, jaký měl sionismus vliv na Havlíčkobrodsku, si můžeme částečně učinit představu z podpory židovských politických stran, pro které většinou hlasovali právě ti, kteří se hlásili k židovské národnosti. Pro Sdružené strany židovské hlasovalo v roce 1920 v Československu přibližně 80 tisíc hlasů. V Německém Brodě pro dostalo sdružení dvacet hlasů, na celém okrese 40. Židovské zprávy, roč. 3, č. 4, 22. 4. 1920, s. 2-3.

¹² Adresář města Něm. Brodu. Sestavil Jan Trčka. Německý Brod 1931.

¹³ Terezínská pamětní kniha. Terezínská iniciativa, Melantrich, Praha 1995.

Zřejmě první přednáška o sionismu se v Německém Brodě konala v roce 1926. Leo Bertisch k tomu napsal v sionistickém periodiku *Židovské zprávy* následující stať:

„Kdo by to byl před několika lety řekl, že v Německém Brodě bude přednáška o Palestýně. Německý Brod, sídlo hysterické a extrémní asimilace židovské. V pátek dne 16. t. m. pořádala Jednota čsl. obce legionářské v Něm. Brodě o 8 hod. več. v sále Sokolovny časovou a senační přednášku mag. rady JUC. F. O. Beneše z Prahy „Z Nové Palestýny na bojiště v Sýrii“ s 200 kolorovanými světelnými obrazy, vesměs z vlastních snímků cestovatelových. Sokolovna byla skoro úplně naplněna, tak že bylo několik set posluchačů ze všech vrstev obcenstva. Přednášky se zúčastnilo obchodnictvo, inteligence, tj. úřednictvo, profesori gymnasia, a také mnoho dělníků. To samo již ukazuje, že přednáška o Palestýně vzbudila u zdejšího obcenstva veliký zájem. Samo sebou, že ukázali a dali na jevo zdejší Židé svou liknavost. Z celé zdejší Obce židovské byly přítomny jen tři rodiny, a to jedna rodina asimilantů a dvě rodiny židovské: to je vše a více jsem také neočekával.“¹⁴

Z příspěvku je evidentní, že Leo Bertisch v tuto dobu již ovládal český jazyk na dobré úrovni, což mu však neposloužilo k asimilování se ani k přijetí české národnosti. Hlásil se i v době první republiky k národnosti židovské a kromě rusínské řeči ovládal i hebrejštinu. Není proto divu, že ho nalezneme i mezi účastníky prvního okresního sionistického sjezdu pro východní Čechy, který se konal v Pardubicích 6. června 1926. Jednalo se o pokus o sdružení venkovských sionistů, kteří měli možnost zde navázat kontakty a dohodnout se na organizované práci na venkově. Sjezdu se zúčastnilo 17 delegátů z Náchoda, Pardubic, Dvora Králové, Červeného Kostelce, Nového Bydžova, Luže, Německého Brodu, Roubovic a Chrudimi. Sjezd zahájil dr. Leo Bertisch proslovem v hebrejštině. Poté následovaly volby do krajského výboru a referáty o situaci v Palestině a v Československu. Na závěr se vyslovili někteří účastníci k postavení židů a sionismu v jednotlivých regionech:

¹⁴ *Židovské zprávy*, roč. 9, č. 17, 23. 4. 1926, s. 4.

„Pan dr. Bertisch (Německý Brod) kritizuje ostře v delší řeči poměry na českém venkově a zvláště na českomoravské vysočině. Asimilace ta způsobila úplný rozvrat, mládež hromadně vystupuje ze židovství. Vyučování náboženství je illusorní, když doma nenalézá uplatnění. Nutno důrazněji vystupovat proti demagogickým prostředkům asimilantů. Ústředí se dosud málo o nás staralo, jen při volbách. Ovšem, že politika galutová je nutná, jen naši zástupci nás obhájí. Práce sionistická na českém venkově musí býti výchovná. Nutno zvláště mládež seznamovati s pozitivními hodnotami židovství.“¹⁵

Je tedy evidentní, že Leo Bertisch byl jedním z mála na Německobrodsku, kdo se snažil prakticky naplňovat ideály sionismu, žít podle židovských tradic a šířit myšlenky judaismu mezi mladými generacemi. Není proto divu, že se na něj i nadále obracely židovské rodiny v případě, že potřebovaly pomoci v náboženských otázkách či v náboženské výuce. Např. v roce 1926 vedl konfirmaci Karla Moravce, neboť od roku 1925 neměla zdejší obec rabína. Ve zprávě o konfirmaci se opět dovídáme o názorové pevnosti Leo Bertische:

„Poněvadž zdejší obec židovská nemá již druhý rok žádného rabína, připravil konfirmanda k této konfirmaci – ovšem bezplatně – zdejší pan dr. Leo Bertisch, bývalý rabín zdejší obce židovské, který svého času se vzdal zdejšího rabinátu a který již šest roků jest zde obchodníkem: vykonává zde i jiné funkce, a to jen z lásky a oddanosti k svému židovství. Konfirmant byl tak skvěle připraven, že přednášel celý maftir bezvadně a krásně. Současně zasluhuje zmínky řeč, kterou měl potom pan dr. Bertisch, který jako rabín zde osm let pracoval pro židovskou národní myšlenku a který i dále pracuje pro tuto naši ideu, řeč v duchu národního uvědomění a národního obrození. A tak kladl řečník mladému konfirmandovi na srdce, aby vždy a především, když bude jednou samostatným a starším, v první řadě byl dobrým a uvědomělým národním Židem, tj. aby vždy a všude, kde bude jen bydliti a působiti, cítil a myslel národně židovsky, a aby byl věrným a dobrým občanem Československé republiky. Tuto krátkou a stručnou

¹⁵ Židovské zprávy, roč. 9, č. 24, 11. 6. 1926, s. 3.

řeč ukončil řečník citátem Karla Havlíčka Borovského: „Jest mi milejší dobrý Žid než špatný Čech“, a řečník navázav na toto pravil totéž mutatis mutandis: „Jest mi milejší dobrý Čech než špatný Žid.“ Odměnou pro pana dra Bertische bylo jen to, že při toře bylo věnováno 200 Kč pro Národní fond židovský.¹⁶

Dr. Leo Bertisch se mohl odvolávat nejen na Karla Havlíčka Borovského, ale i na dalšího velikána našeho národa, Bertischova současníka a tehdejšího prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka. Masaryk podporoval sionismus již před 1. světovou válkou a hlásil se k němu i jako představitel samostatného státu. V roce 1927 prezident Masaryk navštívil osobně zemi Izrael, kde se setkal mimo jiné s rabínem Chajimem Sonnenfeldem, vůdcem ortodoxní židovské komunity. V roce 1930 byl vysázen poblíž obce Sarid Masarykův les a v roce 1938 byl založen přistěhovalci z Československa kibuc Kfar Masaryk v Galileji, na který byly sháněny finance ještě za Masarykova života. Na podpoře obou akcí se podíleli i stoupenci sionismu v Československu a zapojilo se do nich mnoho obcí - nejvíce na Slovensku a Podkarpatské Rusi, kde měl sionismus mnohem větší odezvu, ale našly se i obce, kde bychom to čekaly mnohem méně. Na seznamu projektu Masarykův les i Kfar Masaryk je zásluhou Leo Bertische i Německý Brod.¹⁷ Kromě podpory kibucu pojmenovaném po našem prezidentovi se sionisté aktivně podíleli i na výkupu půdy v Horní Galileji, který se měl stát základem pro kolonizaci Palestiny. Bez této podpory ze strany evropských židů by židé v Palestině stěží dosáhli takových úspěchů při zakládání nových osad a rozvoji zemědělství a průmyslu na dosud řídké osídleném území. Na financování kolonizace se opět podílelo mnoho rodin v Československu. V květnu 1937 hlásily Židovské zprávy 229 míst, které se do akce zapojily. Patřil k nim i Německý Brod, Humpolec anebo Golčův Jeníkov.¹⁸

¹⁶ Židovské zprávy, roč. 9, č. 8, 19. 2. 1926, s. 5.

¹⁷ Židovské zprávy, roč. 13, č. 4, 24. 1. 1930, s. 3; Židovské zprávy, roč. 18, č. 6, 8. 2. 1935, s. 1.

¹⁸ Židovské zprávy, roč. 20, č. 21, 14. 5. 1937, s. 4.

Ve třicátých letech zájem o sionismus rostl v souvislosti s rostoucím nebezpečím nacismu a mnoho židů, kteří v předešlých letech vyznávali spíše kulturní sionismus, začalo reálně uvažovat o vystěhování.¹⁹ Sionismem se začaly zabývat i širší vrstvy obyvatel v souvislosti s problémy v Palestině. Není proto žádným divem, že se v Německém Brodě i v tomto období konaly přednášky o Palestině, které rozhodně nebyly určeny jen pro židovské posluchače. 23. 6. 1936 uspořádala brodská židovská obec přednášku o Palestině, kterou přijel přednést dr. Pavel Koeser z Prahy.²⁰ V květnu roku 1937 se v Německém Brodě konala přednáška pana Brülla z Prahy na téma „Nový život v zaslíbené zemi.“ Přednášky se zúčastnili zájemci z Německého Brodu, Světlé nad Sázavou, Pohledu, Humpolce a Jihlavy.²¹ U žádné z nich nechyběl samozřejmě ani Leo Bertisch. Nakonec však nebyl tím, komu by se podařilo až doposledka naplnit sionistické ideály. Zaslíbenou zemi už mu nebylo dopřáno navštívit. Přece jen se však našla hrstka lidí, kteří se touto cestou vydali a zachránili si tak život před koncentračními tábory. Jednou z nich byla i Ester Hermannová, jejíž unikátní vzpomínky popisující život venkovských židů a příklon k sionismu byly našťastí jako jedny z mála uchovány i pro naše generace (viz Příloha č. 1).

Prameny a literatura

SOKA Havlíčkův Brod, fond Okresní úřad Německý Brod, kart. č. 153

SOKA Havlíčkův Brod, fond Okresní úřad Ledec nad Sáz., kart. č. 310-311

Židovské zprávy (dobové periodikum)

Adresář města Něm. Brodu. Sestavil Jan Trčka. Německý Brod 1931

Čapková, Kateřina: Češi, Němci, Židé? : národní identita Židů v Čechách: 1918-1938. Paseka, Praha-Litomyšl, 2005

Gold, Hugo: Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti. Židovské nakladatelství, Brno 1934

¹⁹ Kulturní sionismus je směr, podle kterého bylo důležité především znovuoobnovení židovských tradic a utvoření konkrétní židovské domoviny v Palestině mělo být až následkem této obrody.

²⁰ Židovské zprávy, roč. 19, č. 24, 19. 6. 1936, s. 7.

²¹ Židovské zprávy, roč. 20, č. 22, 21. 5. 1937, s. 3.

Kašparová, Alena – Kamp, Michal: Židé na Havlíčkobrodsku, Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, Havlíčkův Brod 2008
 Kieval, Hillel J.: Formování českého židovstva. Paseka, Praha-Litomyšl, 2011
 Terezínská pamětní kniha. Terezínská iniciativa, Melantrich, Praha 1995

Příloha č. 1:

Vzpomínky Ester Herrmannové²²

Původ mojí rodiny, pokud vím, je z roku 1737. Všichni moji předkové žili ve vesnicích v okolí Jihlavy a Havlíčkova Brodu. Moje babička Jana Herrmannová se narodila v Lipnici a její příjmení jí zůstalo, i když se vdala. Sňatky u Židů byly uznány jen prvním synovi, ostatní uzavírali jen sňatky náboženské, a tak její příjmení zůstalo podle matky.

Moje babička měla sedm dětí a jeden z nich byl můj otec, který se narodil ve Volichově, to je blízko Lipnice, v roce 1886. Moje babička si řekla, že její děti musí dostat dobré školy, že musí být vzdělané. Bylo to pro ní těžké, prarodiče neměli moc možností dát všem dětem jen tak vzdělání, neměli tolik peněz. Její manžel, můj děda Šalamoun, byl dělník, a ona provozovala ve Volichově vesnickou pivnici a koloniál.

Můj otec Filip Herrmann, když studoval na universitě ve Vídni medicínu, musel vyučovat děti latinu a starořečtinu, aby měl na studia. Jeho starší bratr byl už lékařem a pomáhal mu tak, jak babička poručila. Řekla, že ten, kdo už školu skončil, musí podporovat své sourozence, kteří ještě studují. Takhle se podařilo všem jejím dětem dosáhnout vzdělání. Po první světové válce, kdy můj otec sloužil jako lékař, se přestěhoval do Jihlavy a vzal k sobě svoje rodiče. Tam se oženil s mojí matkou Boženou Sanderovou, která byla vdova a měla desetiletého syna Pavla. Z tohoto sňatku jsem se v prosinci 1922 narodila doma já. Vyrůstala jsem v Jihlavě a chodila do obecní školy v ulici Křížová. Potom jsem chodila do gymnázia a musím říct, že jsem se měla moc dobře. Cítili jsme se jako Židé, babička chodila do synagogy pravidelně a moji rodiče slavili všechny židovské svátky. Byla jsem jediná Židovka ve třídě a vůbec jsem necítila žádný rozdíl mezi mnou a ostatními dětmi, byla jsem jako všichni. Nikdo na to ani

²² Vzpomínky byly sepsány v Rehovotu 10. až 15. 3. 2010. Archiv autora.

nemyslel, že jsem Židovka a nikdy jsem nepocítila v Čechách žádný antisemitismus. Měla jsem spoustu přátel. Jako dívka jsem měla moc ráda sport a dokonce jsem reprezentovala školu, třeba v atletice. Taky jsem asi dobře krasobruslila – když jsem přišla na kluziště, všichni mi udělali místo a dívali se. Takhle klidně a opravdu spokojeně jsme žili až do roku 1938.

To se ale brzy změnilo. Po anšlusu Rakouska se jihlavští Němci začali cítit velmi silní. Z mojí třídy ve škole najednou začali mizet spolužáci a přecházeli do německého gymnázia, dokonce i moje spolužačka, která seděla vedle mě v lavici. Do našich oken v Jihlavě najednou začaly létat kameny.

Jednu noc v zimě 1939 přijel můj bratr z Prahy a oznámil doma, že v republice nezůstane, že má možnost uprchnout do ciziny. Oblékl si tu noc na sebe všechno, co unesl a další noc se nechal převést do Polska. O jeho dalším osudu jsem slyšela až mnohem později - až když se dostal do Anglie a já už byla v Palestině.

V tu dobu se můj otec rozhodl, že už nebudu chodit do školy, ale že se musím naučit něco praktického pro život. Že půjdu sama do Palestiny – můj otec byl sionista, věřil na židovský stát v Palestině. Začala jsem se učit u švadleny šít a taky jsem začala chodit na hodiny angličtiny. To trvalo několik měsíců až do 15. března 1939, kdy Němci zabrali Československo. Dobře si tu noc pamatuji, sněžilo a otec mě, maminku a babičku naložil do auta a ještě tu noc nás odvezl do Petrкова, to je vesnice blízko Havlíčkova Brodu, kde měla jeho sestra Olga statek. Tatínek se vrátil ještě tu noc jednou domů a přivezl nutné věci. Do našeho domu jsme se pak už nikdy nevrátili. Asi za tři dny potom, co jsme odjeli, jihlavští Němci vypálili jihlavskou synagogu.

Celá rodina začala žít v malém domku v Petrkově, rodiče tam žili až do svého odjezdu do Terezína v roce 1942. Tehdy v Petrkově mi můj tatínek řekl: „Já doufám, že ty budeš moci odjet do Palestiny, a to znamená, že bude dobré, když se začneš učit fyzicky pracovat.“ Chodila jsem tedy s lidmi z vesnice pracovat na pole, a co se ukázalo pro mě jako zvlášť důležité - naučila jsem se dojit krávy.

Otec se staral, abych do Palestiny mohla odjet. V celém tehdejším světě nebyli ochotní nikde přijmout židovské uprchlíky.

V anglické Palestině to nebylo jiné. Přesto ale do Prahy přišlo z Anglie 300 povolení - certifikátů, tak se to jmenovalo - k cestě do Palestiny. Židovská obec v Praze musela rozhodnout, komu budou tato povolení rozdána. Musím říct, že se lidé ze Židovské obce pod předsedou Edelsteinem zachovali skvěle. Nenechali si žádné certifikáty pro sebe, ale rozhodli, že budou rozděleny mezi židovské děti ve věku 16 a 17 let. Do této skupiny jsme se dostala i já. Na základě tohoto povolení nám Němci vydali pasy – a mě dokonce vyměnili křestní jméno. Řekli, že Zdenka přece není žádné jméno, a tak se budu od teď jmenovat Sidonia. A protože jsem Židovka, tak se taky musím jmenovat Sára. V pasu bylo napsáno, že jedu do Šataschul – škola Šata – to byl kibuc Bejt HaŠita.

Odjela jsem v listopadu 1939. Odvezli nás z Prahy do Terstu v Itálii a tam jsme dva dny čekali v nějakém hotelu plném štěnic. Pak jsme nastoupili na turistickou loď Galilea. Plavba - to byl opravdu zážitek. Přistáli jsme v Haifě. To, co jsem viděla v Haifě, jsem si neuměla ani představit. Z lodi byla nádherná – bílé město, vystavěné ve svahu kopce. Loď zakotvila v přístavu, i ten byl ohromující. Ten rámus, křik, proč se ti nosiči hádají? Ale oni se nehádali, oni tak mluvili, křičeli. Všechno nosili ručně, na hlavě pytle, velké náklady. Bylo to pro mě první setkání s Orientem.

Když jsme vystoupili z lodi, čekali na nás lidé z kibucu, a my s nimi odjeli. Z Haify jsme jeli autobusem, jehož okna měla drátěné mříže proti kamenům, které házeli Arabové. Kibuc Bejt Ha Šita ležel naproti hoře Bilboa, která byla, jak je napsáno v Bibli, prokletá, že na ní nic neporoste, a ona byla tehdy opravdu úplně holá. Byl to zvláštní pohled. Jakmile jsme přijeli do kibucu, dali nám něco jako velký pytel a my jsme šli, naplnili jej slámou a na tom jsme spali. Na železných postelích v pokojích, které nám půjčili členové kibucu, oni sami šli bydlet do stanů. Spát na té slámě bylo divné, píchala, ale nakonec jsme si zvykli. Přidělili nám tři vychovatele, náš byl Ben Gurion, z rodiny našeho prvního presidenta, a taky jednu paní, která se o nás starala. Den jsme měli rozdělený na čtyři hodiny práce a čtyři hodiny školy. Učili jsme se ve třech třídách především hebrejsky, mluvit, číst a psát, a taky dějiny obyvatel Palestiny a historii země. Totiž tehdy ještě Izrael neexistoval, vznikl až v roce 1948. Palestina

byla pod britskou vládou. Bylo přísně zakázáno mít zbraně, ale my se zacházet se zbraněmi učili. To, co se naučíme, mělo později sloužit obraně civilního obyvatelstva. Také jsme měli vojenská cvičení. Vědělo se totiž, že jednoho dne bude potřeba umět bojovat. Museli jsme být ale velmi opatrní, všechno tohle se dělalo tajně. Snad jen pro zajímavost – cvičili jsme s českými puškami – vždyť Československo byla první země, která nám dala zbraně!

Všem nám nabídli různou práci a zeptali se nás, co bychom chtěli dělat. My, dívky, jsme mohly pracovat při pěstování zeleniny a brambor, v kuchyni a taky se starat o malé děti a miminka, když jejich rodiče přes den pracovali. Hoši se učili práci na stavbě, v lomu a ve vinicích. Já jsem si vyvolila pracovat u dobytka. Volila jsem výborně. Už jsem uměla dojit krávy a navíc – ta práce se mi velmi líbila. Učila jsem se i teorii chovu dobytka. Co bylo nejhezčí – když ráno po dojení (to začínalo ve tři ráno) jsem šla s celým stádem na pastvu – to byl pro mě vždycky úplný zážitek. Vyšli jsme, když začalo vycházet slunce, a já už ty krávy všechny (bylo jich asi třicet) osobně znala, všechna jejich jména i jejich povahu. Každá ji měla jinou. Věděla jsem, která je vůdkyně, která je poslušná, která není poslušná – bylo to úžasné, jak byly různé.

Kibuc měl asi dvě stě členů. Mimo mě tam byla také skupina mládeže, tak asi v našem věku, která přišla ze starého Jeruzaléma, ale původně tito Židé pocházeli odněkud z arabských zemí. Byli hodně tmaví a pro nás Čechy měli úplně nepochopitelnou mentalitu. Byli strašně divocí. Říkali jsme jim černoši (i když to černoši nebyli) a koukali jsme na ně pěkně svrchu.

Vychovatelé nás brali na výlety, abychom poznali zemi, do které jsme přišli a kde žijeme. Většinou nás doprovázel někdo, kdo měl zbraň – Palestina ani tehdy nebyla bezpečná. Byli jsme třeba na výletě v okolí Jeruzaléma, byli jsme na severu země a taky jsme jeli k Mrtvému moři a na Kumrán – tam se později našli ty prastaré svitky biblických textů. Ze všech výletů si pamatuji nejvíc ten, kdy jsme šli pěšky z Jeruzaléma z hory Scopus do Jericha podél kaňonu, ve kterém dole tekla voda. Blízko Jericha jsme byli v klášteře, kde nás moc hezky přivítali mniši. Krásný výlet. Taky si pamatuji na výlet lodí až na jižní stranu Mrtvého moře – byla tam již tehdy velká továrna na potaž.

Z jednoho výletu do močálů, který nebyl dovolený, jsem si přivezla malárii od komárů, vlastně jsem jí měla dvakrát. Chinin mě vyléčil.

Teď k mému bratrovi Pavlovi. Jak to s ním bylo dál. Když odcházel, ani jeden jsme nevěděli, kde kdo budeme. Domluvili jsme se, že až někam dorazíme, napíšeme k jedné známé paní v Londýně, a ta nám naše dopisy vymění. A tak jsem se v Palestině dozvěděla, že Pavel byl nejdříve v Londýně a potom nastoupil jako lékař na anglickou vojenskou loď a odjel na frontu na daleký Východ. Po válce se usadil ve východní Africe, v Dar as Salam a oženil se s židovskou uprchlicí ze Slovenska. Narodil se jim syn Petr. Když bylo Petrovi jen pár měsíců, jeho matka, Pavlova manželka zemřela. Za Pavlem se přestěhovala má sestřenice Anka z Prahy, vdova, její muž zahynul v koncentráku. S mým bratrem se vzali. Když jeho syn trochu povyrostl, Pavel chtěl, aby měl co nejlepší vychování a tak ho dal do anglického internátu, který v Dar as Sallam byl. Jenže jak se říká, neštěstí nechodí nikdy samo. I Anda zemřela. Tak jsem navrhla bratrovi, aby mi svého syna poslal do Palestiny – vždyť už jsem byla vdaná a měla své děti, postarala bych se o něj. Pavel se ale znovu oženil s Daisy, opět to byla vdova, ze Skotska. Brzy potom onemocněl, a proto se odstěhovali do Londýna. Bratr si sice přál pracovat dál jako lékař, ale v Anglii jako lékař pracovat nemohl. Jeho syn Petr byl v internátu blízko Londýna. Můj bratr po zkušenostech z války zatajil svému synovi, že je Žid, protože Židi to mají v životě těžké, jak říkal. Zatajil i mě – teta z Izraele by chlapci jeho původ odhalila. Když byl můj bratr už velmi nemocný, měl rakovinu, setkala jsem se s ním. Přijeli jsme s Nachumem, mým manželem, do Londýna, abych ho ještě viděla. Za Petrem do internátu nám jít nedovolil – tak moc nechtěl, aby se jeho syn dozvěděl o tom, že je Žid. O mnoho let později jsem dostala dopis od jedné ženy z Jeruzaléma, která mi napsala, že je Petrova teta ze strany jeho matky a že má pozvánku na jeho svatbu. Napsala jsem mu, že jsem jeho teta a že na jeho svatbu přijedu. Petr byl překvapený a strašně ho to potěšilo – byla jsem jeho jediná příbuzná, která na svatbě byla. Navštívila jsem také vdovu po Pavlovi, tu Skotku – tahle Daisy řekla, že na žádnou svatbu nepůjde, protože budoucí žena Petra je napůl Indka a je tmavá. Petr se o svém židovském původu dověděl

až na pohřbu svého otce. Když mi o tom vyprávěl, skoro plakal: Jak mi to mohl zatajit, kdo já vůbec jsem. Petrovi se narodili dva synové, Paul dostal jméno po Pavlovi, a Mark. Oba byli u nás na návštěvě v Izraeli. A představte si: o mnoho let později jsme já a Nachum dostali pozvánku na svatbu v Clevelandu – a byla to židovská svatba v synagoze – ženich Paul Natan a židovská dívka Julie. Jeli jsme do Ameriky. Vidíte, vnuk mého bratra přestoupil na židovství, protože si chtěl vzít židovské děvče. Můj bratr nechtěl, aby jeho rodina byla židovská, a přesto se jeho vnuk k židovství vrátil.

Vraťme se ke mně, do kibucu Bejt HaŠita. Už jsem tam byla dva roky. Naučili jsme se pracovat a mnoho dalších potřebných věcí, a tak se počítalo s tím, že buď založíme nový kibuc nebo vstoupíme jako členové do některého nového, kde potřebují další lidi. O naší české skupině se uvažovalo, že pošlíp skupinu lidí, která má založit kibuc na jihu Mrtvého moře, na místě, kde jsou prameny sladké vody. Neuskutečnilo se to, a já se dostala do kibucu blízko Natanie. Tam jsem pracovala v koželužně, barvila jsem kůže. Jednou se stalo, že nějaký mužský z toho kibucu v Natanii mně řekl, že pojedí s vozem taženým koněm odvézt holiče, který k nám každý týden jezdil, do blízkého kibucu, a ať jedu s ním. Neměla jsem nic lepšího na práci, tak jsem jela. Povídali jsme si a povídali a když jsme se vraceli, ten mužský mi povídá: Já bych si tě vzal, souhlasíš? Souhlasila jsem okamžitě. Přitom jsme se vůbec neznali. Byli jsme velmi mladí, úplné děti, mě bylo devatenáct a Nachumovi dvacet jedna let. Když přemýšlím, jak je možné, že jsem tak rychle souhlasila, bylo to určitě proto, že jsem byla tak úplně sama na světě. Hned následující den mě vzal Nachum ke svým rodičům – byl večer před šabatem. Jeho rodiče byli velmi zbožní. Viděla jsem něco, co jsem před tím nikdy nezažila – bylo to pro mě velké překvapení. Ta rodina mě přijala dobře a Nachumův zbožný tatínek na svatbu spěchal, abychom spolu nežili jen tak, nesezdaní. To by byl v jeho očích velký hřích. Jeden dva týdny a byla svatba.

Dostali jsme v kibucu stan pro manželský pár. Byl okrouhlý a uprostřed měl sloupek, který jej držel, aby stál. Kolem dokola se mohly trochu vyhrnout plátěné stěny, aby se stan dal dobře vyvětrat. Nábytku moc nebylo, dvě železné postele se slamníky. Slamníky jsme

někdy dávali na zem, protože při zemi byl průvan a ne tak horko. Místo skříní jsme používali bednu, do které se balili pomeranče, byla přikrytá pytlem, vyšívaným, aby byl hezčí. Svítili jsme petrolejovou lampou, která visela na hřebíku na střední tyči, která stan držela. To bylo všechno. Nic jiného jsme neměli. Ve stanu nebyla žádná kamna, doma jsme nevařili – vařilo se pro všechny dohromady a společně jsem jedli v takovém dřevěném domku, v jídelně.

Nikdo z mladých lidí v kibucu ještě neměl děti. Když se mi dalšího roku narodil syn Joram, bylo to první dítě v kibucu. To byla úžasná událost pro všechny kolem. Ale dítě nemůže bydlet ve stanu! Kibuc tedy postavil domek, určený dětem. Děti v žádném kibucu nebydleli s rodiči, bydleli zvlášť a byli celý den pod dohledem lidí, kteří k tomu byli zvlášť určení a vyškolení. Přestala jsem pracovat v koželužně a v kibucu rozhodli, že se budu starat o oblečení členů kibucu. Během dalších dvou let se mi narodil druhý syn, Amnon. V tu dobu již žilo v kibucu víc dětí, všechny žili v tom domku a starala se o ně školetná ošetřovatelka. Děti byly v centru zájmu všech lidí v kibucu a měly velmi dobrou péči.

Ale pak přišlo neštěstí. Když Amnon byl půl roku starý, najednou Joram, kterému byly skoro tři roky, zmizel. Všichni ho hledali, nebyl k nalezení. Nakonec jsme ho našli – utopil se v odpadní jámě s vodou za kuchyní, který měl zpuchřelý dřevěný kryt. Bylo to hrozné a já chtěla další děti. Přesně za rok po neštěstí s Joramem jsem porodila mrtvé dítě. V nemocnici mně lékaři řekli, že se to stalo kvůli mé krvi, která je Rh mínus a že je teoreticky nemožné, abych měla další děti. Když máš tu odvalu, zkoušejte to – tak to řekli. Ted už to není problém, děti už dávno kvůli Rh mínus neumírají, ale tehdy to tak bylo. Já tu odvalu měla.

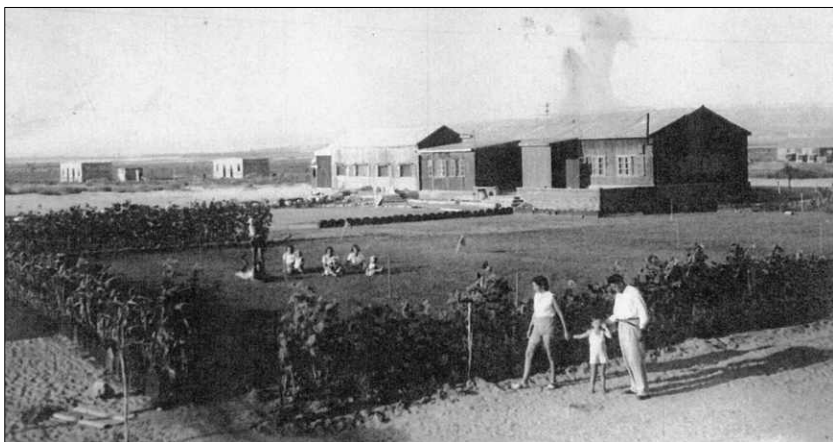
V roce 1948 byl založen stát Izrael a začala osvobozenecská válka s okolními arabskými státy. Když byl bombardován Tel Aviv, v kibucu jsme to viděli. Běželi jsme do krytu. Na ruce jsem držela dvouletého Amnona a v břiše bylo moje další dítě. Říkám kryt, ale ona to byla vyhrabaná, podlouhlá jáma, přikrytá plechem a na něm ležely pytle s pískem! Tentýž rok za války jsem jela do nemocnice a tam se mi narodila dcera Šlomit – kořen jejího jména znamená mír – šalom. V tu dobu už naše skupina dostala půdu na jihu Izraele, abychom

vybudovali nový kibuc. Ženy a děti ještě zůstaly na místě, ve starém kibucu – všichni muži byli buď v armádě a bojovali nebo odejeli budovat náš nový kibuc v severním Negevu.

O něco později jsme se my ženy a děti přestěhovaly do nového kibucu, které dostalo jméno Kedma, což je zvláštní termín znamenající Na východ. To byl náš domov, náš trvalý kibuc. Kibuc mě vyslal naučit se být ošetrovatelkou, a pak jsem jako ošetrovatelka pracovala celou dobu, po kterou jsme v kibucu žili. Manžel už byl architektem a pracoval mimo kibuc, ale jeho výdělek dostával samozřejmě kibuc. Už jsem měla další dítě, dceru Ilanu. Všechny tři děti byli v domě dětí, tam i přespávali, ale každý den odpoledne přišli na několik hodin k rodičům. Kibuc Kedma se živil hlavně zemědělstvím. Existoval dvacet let, ale pak se mu přestalo dařit a toto společenství se rozpadlo. Proto jsme i my odešli, a to bylo rok potom, co se narodil Rony, moje poslední dítě.

Nachum dostal jako architekt práci ihned a my začali žít v roce 1959 v Rehovotu, městě poblíž Tel Avivu. Najali jsme si malý byt a já zůstala se čtyřmi dětmi doma. Musela jsem se naučit vést domácnost, v kibucu to nebylo přece potřeba. Mimo vaření jsem se všechno naučila snadno. Potřebovali jsme víc peněz, scházel můj příjem. Koupili jsme tedy pletací stroj a já pletla lidem svetry, šaty, dařilo se to a já měla plno práce. Tuhle práci jsem dovedla dobře a dělala jsem jí, dokud Rony nepovyrostl tak, aby mohl do školky. Když se to stalo, manžel chtěl, abych začala pracovat v jeho kanceláři. Začala jsem vést celou administrativní agendu jeho firmy. To bylo důležité, protože Nachum začal jezdit po světě, do rozvojových států, aby ve jménu státu Izrael pomohl plánovat nové urbanistické celky. Byl třeba v Peru, Chile, Ekvádoru, v Africe, na Dálném Východě, celkem ve dvaceti zemích. Byl často pryč několik měsíců a já během té doby musela vést jeho kancelář v Rehovotu. Děti dorůstaly a život šel dál.

I vařit jsem se konečně naučila.

Kfar Masaryk (zdroj: www.wikimedia.org)

STROJÍRNA A SLÉVÁRNA JOSEFA DYMÁKA VE STARÉM RANSKU

Eduard Veselý

Strojírna a slévárna Josefa Dymáka je třetí a také poslední firma, založená na tradici hutního průmyslu dietrichštejnských železáren. Ačkoliv je starší než továrna Josefa Janáčka a Jana Pujmana, její historie je předkládána jako poslední. Důvodem není menší význam firmy, ale absence archivních dokumentů. Informace pro sestavení alespoň nástinu činnosti firmy, byly čerpány hlavně z přepisu ztracené obecní kroniky Starého Ranska, Kynčlova Průvodce Krucemburkem, dobového tisku a několika náhodně získaných dokumentů a fotografií od místních sběratelů.

Josef Dymák se narodil v roce 1832 a pocházel z nedalekého Krucemburku. Zde se jeho otec Josef živil jako pasíř. Ten v roce 1846 zakoupil domek čp. 133., kde v pasířském řemesle později pokračoval i jeho syn. V zápise obecního úřadu z roku 1851 byl dokonce popsán jeho výrobní sortiment - zhotovoval dřevěné dýmky a opravoval rozličné předměty ze stříbra, mosazi a jiných kovů. I když úřad zaměstnání považoval za „nepatrné“, bral ho za výnosné, protože řemeslník pravidelně platil daň.

V Krucemburku pracoval Josef Dymák do roku 1862.¹ V následujícím roce se přestěhoval do Starého Ranska, kde s manželkou Aloisií zakoupil dům č. p. 53 a založil zde firmu.² Její registrace však není zaznamenána ani v seznamu živnostníků Okresního úřadu Chotěboř uloženém v SOkA v Havlíčkově Brodě, ani u krajského soudu v Kutné Hoře. Až firemní fakturační tiskopis z pozdějších let potvrzuje uvedené datum.³ Taktéž o výrobním zaměření na hospodářské stroje se dovídáme až z Dymákovy účasti na hospodářské výstavě v Chotěboři v roce 1872.

Výstava, která prezentovala zemědělské stroje a hospodářskou produkci velkostatků, byla první svého druhu na Chotěbořsku. Konaly

¹ Kynčl, J.: Průvodce Krucemburkem, Krucemburk 1918, s. 159.

² Opis obecní kroniky Starého Ranska, strojopis, s. 2.

³ Tiskopis faktury, kopie, archiv J. Velíka.

se i soutěže v orbě a zkoušky vystavovaných strojů.⁴ V pražské Národní politice byl z vystavovatelů vyzdvížen právě Josef Dymák: „Výtečný strojník J. Dymák z Ranska zde vystavil dva stroje na řezanku nové konstrukce. Zdokonalení stroje tohoto, jež pan Dymák sám vynalezl, spočívá jednak v neobyčejném zjednodušení mechanismu, pak v usnadnění regulování stroje samého. Bylo by žádoucí, aby o těchto strojích, jež obecně byly za výborné uznány, odborné naše listy podrobněji se pronesly. Přitom jsou solidní výrobky p. Dymáka velmi levné, tak velký stroj stojí 50 zl., menší 30 zl.“ V článku je uvedena i informace o účasti Dymákovy firmy na ještě starší výstavě: „O výstavě novoměstské snaživý tento průmyslník český vyznamenan byl čestnou medailí“.⁵

Podle vyráběných strojů lze soudit, že měl ve svém domě na Ransku dobře vybavenou dílnu pro zámečnické, strojírenské a slévačské práce. Rozměry dosud stojícího domu to umožňovaly.

Nezapomněl ale ani pasířské řemeslo, protože se dovídáme, že v roce 1873, když se rozšířila škola v Krucemburku, zdarma pozlatil litinovou desku s reliéfním nápisem, určenou nad vstup do letní tělocvičny. Nápisovou litinovou desku věnoval na žádost řídícího učitele Tocháčka správce dietrichštejnských hutí Eduard Kleinpetr. Citát na ní: „Cvičená mládež-obliba Bohu, blahobyť obce- ozdoba vlasti“ byl převzat od spisovatele Václava Hanky.⁶ Deska byla zničena při náletu za druhé světové války a její torzo používal místní kovář J. Klement jako podložku na svařování. Kovář ji chtěl věnovat do nové školy řediteli V. Jandovi, ten však zemřel, a tak si desku na památku ponechala kovářova dcera.⁷

Další zpráva o aktivitě firmy pochází z roku 1878, kdy byla 22. září zahájena v Německém Brodě na velké louce u řeky Sázavy hospodářská a průmyslová výstava. Vedle pražských průmyslníků zde vystavovali stroje i domácí výrobci a hospodáři, jako byli Jan

⁴ Na ohrazeném prostranství, za dvorem barona Dobřenského bylo možné spatřit hospodářská zvířata, hlavně dobytek a zemědělské stroje všech druhů - stroje mlátící, řezačky, pohrabovala, obracedla, stroje žací, secí, mlýnky aj.

⁵ Národní politika, Praha, 1872, 24. 5., s. 3.

⁶ Kynčl, J.: Průvodce Krucemburkem, Krucemburk 1918, s. 308-309.

⁷ Svědectví P. Vomely, Krucemburk.

Procházka z Květinova, Václav Slavík z Německého Brodu a Josef Janáček a Josef Dymák z Ranska.⁸

V roce 1885 uspořádal ve dnech 6.-8. září hospodářský spolek chotěbořský hospodářsko-průmyslovou výstavu.⁹ Zde Josef Dymák vystavoval v oddělení strojů a nářadí, v konkurenci dalších dvaceti firem, pět druhů strojů – jednokoňský žentour, dvě ruční mlátičky, tři řezačky na slámu, čisticí mlýnek na obilí a řezačky na řepu. Na výstavě zastával Dymák také funkci člena sboru soudců.¹⁰

Firma se zřejmě slibně rozvíjela, protože v roce 1890 koupil Dymák od správy dietrichštejnského velkostatku pod hrází rybníka bývalou vrtárnu po zaniklých dietrichštejnských železárnách a předělal ji na slévárnu šedé litiny.¹¹

V roce 1892 se dokončovala silnice mezi Krucemburkem a Hlubokou. Podíl na ní měla i Dymákova firma, která vyrobila pětimetrovou železnou mostní konstrukci, položenou přes Městecký potok (dnes je most již betonový).¹²

V tomtéž roce uspořádal farář Kotrbelec v Krucemburku sbírku na oplocení sochy sv. Jana Nepomuckého. Zakázku obdržel strojník Josef Dymák a zhotovil litinovou mříž, která je zatím jediným známým dochovaným a dokonce signovaným výrobkem firmy Dymák.¹³

V roce 1902 inzeroval v příloze Národní politiky „*aparáty proti výbuchům parních kotlů, hospodářské stroje a odlitky všeho druhu*“. Lze si přečíst i název firmy: „*J. Dymák, strojírna a slévárna, Ransko u Krucemburku*.“¹⁴ Téhož roku Josef Dymák zemřel. Z opisu obecní kroniky se dovídáme, že nebyl jen úspěšným podnikatelem, ale i veřejným činitelem. Byl členem místní školní rady, radním, členem okresního výboru a mezi roky 1880 až 1900 starostou. O jeho oblíbě

⁸ Národní listy, Praha, 1978, 29. 9., příloha, s. 1.

⁹ Předsedou výstavního výboru byl F. I. Rieger, zemský a říšský poslanec a majitel velkostatků.

¹⁰ Katalog hospodářsko-průmyslové výstavy v Chotěboři, pořádané dne 6.-8. září 1885, Chotěboř, 1885, s. 12.

¹¹ Opis obecní kroniky Starého Ranska, strojopis, s. 3.

¹² Kynčl, J.: Průvodce Krucemburkem, Krucemburk 1918, s. 188-189.

¹³ Tamtéž, s. 74.

¹⁴ Národní politika, Praha, 1902, 13. 4., inzerce, s. 1.

svědčil dlouhý smuteční průvod, vypravený z Ranska na hřbitov v Krucemburku, kde je pochován.

Firmu po něm převzal nezletilý syn Vilém. Roku 1908 však zemřel i Vilém Dymák, a proto vedení firmy připadlo bratrovi Emanuelu Dymákovi a jeho švagrovi Aloisi Červenému.¹⁵ Jak firma do té doby prosperovala, není známo, ale již v roce 1911 uzavřeli majitelé smlouvu na společný podnik „Dymák a Červený“ a rozšířili výrobu.¹⁶ Vedle slévárny přistavěli dílnu, která sloužila jako strojírna, montážní dílna na hospodářské stroje a zařízení pro parní pily a mlýny. Prováděli i opravy v pivovarech, lihovarech a práce zámečnické. Zpočátku v podniku pracovalo 10 dělníků, později až 32.¹⁷ Firmě se údajně dařilo a díky válečné výrobě přečkala i období první světové války.¹⁸

O prosperitě firmy v poválečných letech již není nic známo. Podle ústního podání se tradovalo, že firma nedokázala obnovit předválečné obchodní vztahy a nenalezla nový odbyt pro své výrobky. Dostala se do dluhů, které vedly v roce 1927 až k jejímu zániku. Dům čp. 53, patřící matce Emanuela Dymáka, byl dán do dražby a v roce 1928 ho získala Občanská záložna ve Skutči.¹⁹ Výmaz firmy z obchodního rejstříku byl proveden v roce 1932.²⁰ Budova slévárny a budova strojírny byly opuštěny a chátraly až do počátku 40 let, kdy je koupila i s pozemky majitelka sousedního strojírenského závodu Růžena Janáčková. Strojírna dostala novou sedlovou střechu a její část byla přestavěna na byt. V průběhu druhé světové války sloužila jako skladiště pro vyřazené stroje a různý materiál. Budova slévárny byla v roce 1943 pro svůj nevyhovující a veřejnost ohrožující stav stržena.²¹ Budova bývalé strojírny dnes patří truhlářské firmě. Z uvedených faktů

¹⁵ Opis obecní kroniky Starého Ranska, strojopis, s. 5.

¹⁶ Osobní archiv J. Velíka, Smlouva společenská, 27. 5. 1911, Okresní úřad Chotěboř, opis položky 255 ověřovacího rejstříku.

¹⁷ Opis obecní kroniky Starého Ranska, strojopis, s. 6.

¹⁸ Údaj od P. Vomelí z deníku J. Kynčla.

¹⁹ Opis obecní kroniky Starého Ranska, strojopis, s. 6.

²⁰ Osobní archiv J. Velíka, Usnesení, 4. 3. 1932, Krajský soud v Kutné Hoře, opis s. 19 z Firm 332/32 A I 167.

²¹ Opis obecní kroniky Starého Ranska, strojopis, s. 7.

vyplývá, že se Dymákova strojírna a slévárna velikostí a produkcí nemohla rovnat sousední Janáčkově továrně a především Pujmanově továrně v Novém Ransku, která vyráběla zemědělské stroje ve velkém množství. Je i pravděpodobné, že konkurence Pujmanova podniku přispěla k jejímu zániku. Dymákova firma pracovala přes šedesát let, a že úspěšně, dokládají i otisky medailí na záhlaví firemní faktury, získaných na hospodářských výstavách. Rozsahem výroby byla, spíše než továrna, větší strojírenská dílna a řadí se tak k velkému množství drobných strojírenských firem, zakládaných ve zlaté době rozvoje strojírenství druhé poloviny 19. století, jejichž existence předurčila orientaci hospodářství země na průmysl.

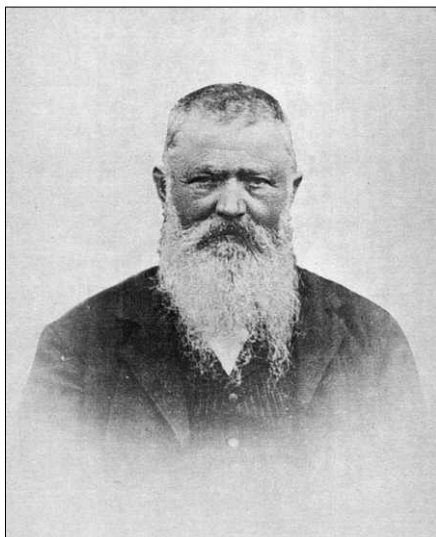
Prameny

Osobní archivy:

Miroslav Janáček, Ždírec
Jan Velík, Staré Ransko
Pavel Vomela, Krucemburk

Literatura:

Kynčl, Josef: Průvodce Krucemburkem, Krucemburk, 1918.
Lír, František: Od žentouru k traktoru, Praha: Agrospoj, 1992.
Národní listy. Praha. 1878, výtisk: 29. 9., příloha, s. 1.
Národní politika. Praha. 1872, výtisk: 24. 5., s. 3.
Národní politika, Praha 1902, výtisk: 13. 4., s. 25.
Novák, Petr: Historie zemědělské techniky, Praha: ProfiPress, 2004.
Novák, Petr: Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova 19. a 1. poloviny 20. století. Praha: NZM, 2007.
Vrbová, P.: Hlavní otázky vzniku a vývoje českého strojírenství do roku 1918, Praha, Nakladatelství ČSAV, 1952.

Zakladatel firmy Josef Dymák (1823-1902), fotoarchiv M. Janáček.

Dům čp. 133 Krucemburku v roce 2013.

Dům čp. 53 ve Starém Ransku v roce 2013.

Záhlaví firemní faktrury, asi z roku 1899.

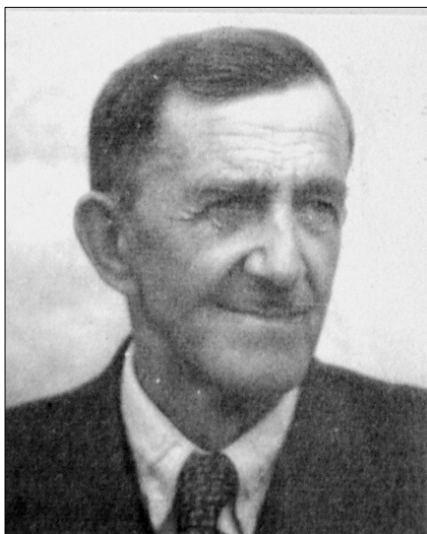
Litinová mříž kolem pomníku sv. Jana Nepomuckého v Krucemburku.

Napravo pod hrází Raneckého rybníka je Dymákova slévárna, nalevo za haldou strusky vyčnívá štít jeho domu, výřez z pohlednice z roku 1900, archiv J. Velík.

Nový vynález!
 Ve všech větších státech patentováno!
**Aparáty proti výbuchům
 parních kotlů** 3988
 při zaopasných vodoznačkových hrdlech, vyrábí
J. Dymák, strojírna a slevárna, Ransko u Krucem-
 burku. Aparáty ony jsou od c. k. živnostenských lu-
 spektora, kotelních komisari jakož i pražského a vídeň-
 ského průmysl. musea co nejlépe odporučeny. **Cena**
50 K. Hospodářské stroje jakož i odlitky všeho druhu.

Inzerát v Národní politice z 13. 4. 1902.

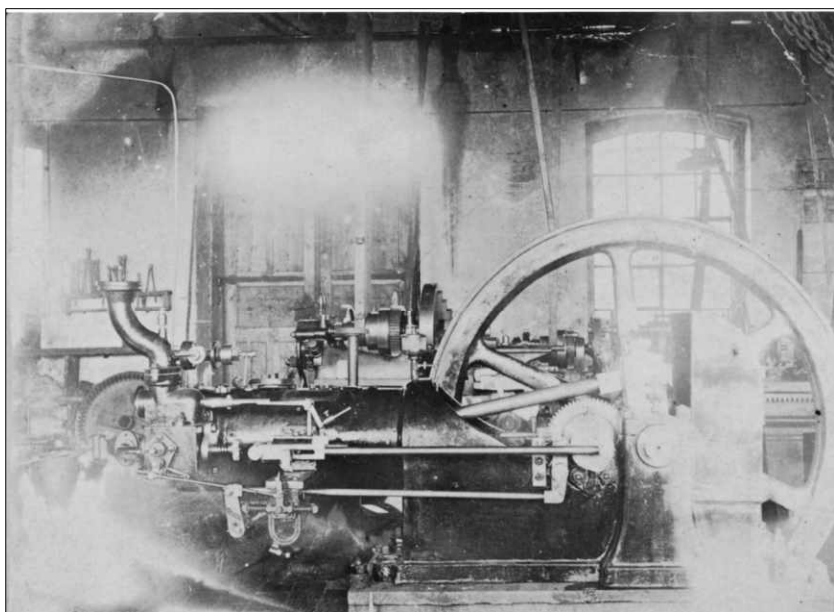
*Emanuel Dymák (1888-1960),
 fotoarchiv M. Janáček.*

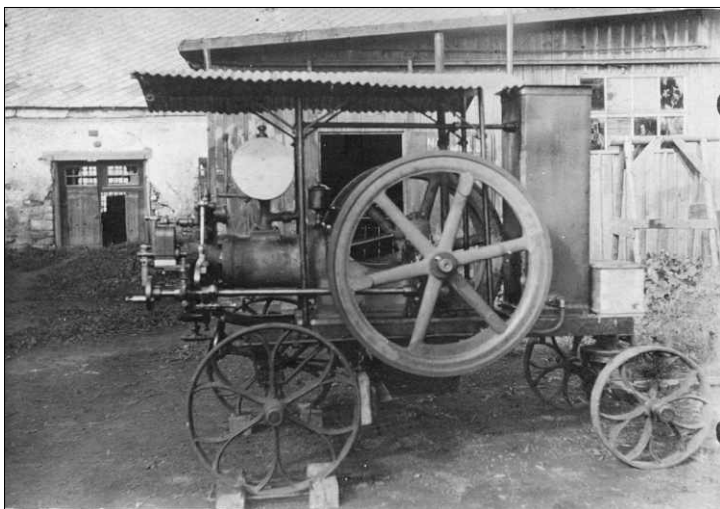
*Alois Červený (1877-1952),
 fotoarchiv M. Janáček.*

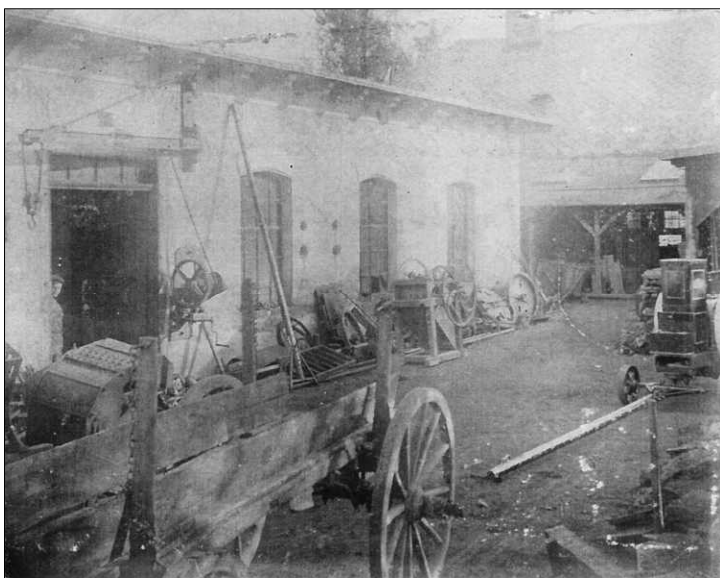
Adresa z firemní obálky.

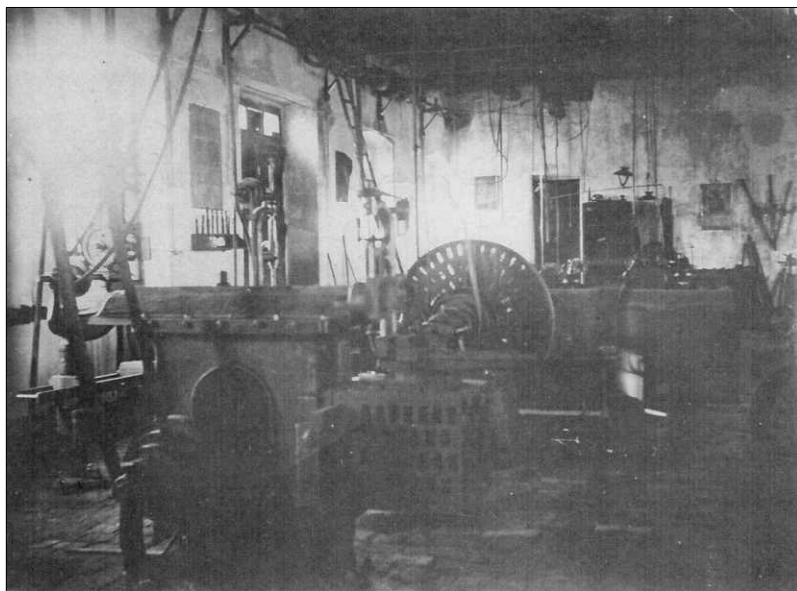
Benzinový motor výkonu 8 Hp k pohonu transmisí ve strojárně, foto mezi lety 1912-1914, archiv, archiv J. Velík.

*Benzinový stabilní motor po pohon strojů na dvoře před firmou,
foto mezi lety 1912-1914.*

Pohled na dvůr před firmou, foto mezi lety 1912-1914, fotoarchiv M. Janáček.

Strojárna v roce 1924, archiv J. Velík.

Strojárna a slévárna po zániku firmy v roce 1930, archiv J. Velík.

30 LET BĚHU MĚSTEM JARMILY KRATOCHVÍLOVÉ V GOLČOVĚ JENÍKOVĚ

Jaroslav Holý

Sport, dříve záležitost jednotlivců nebo malých skupin, se stává ve 20. století, zejména v jeho druhé polovině fenoménem a činností zajímavější v té či oné míře většinu populace. Sportovní akce jsou pak i společenskou aktivitou a ve spojení s různými programovými doplňky i akcí kulturní. Velký počet aktivních či pasivních diváků mají zejména sportovní soutěže konané mimo uzavřené haly nebo stadióny a typickým příkladem jsou soutěže atletické mimo dráhu, tedy zejména silniční běhy na delší tratě. Zájem je samozřejmě zvyšován i tím, když se závod na určité trati koná tradičně každoročně, třeba i celé desítky let. Takovým je i ve světovém měřítku známý a populární běh na 10 kilometrů z Běchovic do Prahy, který v roce 2013 zaznamenal již svůj 117. ročník.

Takové závody, i když ne s tak dlouhou tradicí, se mohou konat i jinde. Jedním z nich je v okrese Havlíčkův Brod závod, kde pořadatelé využili slavného jména místní rodačky a občanky, mistryně světa a dosud světové rekordmanky v běhu na 800 metrů Jarmily Kratochvílové a uspořádali v Golčově Jeníkově v roce 1985 první ročník silničního běhu městem Jarmily Kratochvílové. Nápad se ujal, okruh pořadatelů se rozšiřoval, popularita závodu stoupala a široký okruh předních závodníků (v posledních letech i známých ve světovém měřítku) a preciznost pořadatelů závod dovedla až mezi několik nejvýznamnějších silničních běhů v republice zařazených do Českého poháru, tedy do extraligy běžců-vytrvalců. Tento seriál republikově významný přitahuje v posledních letech i závodníky z ciziny a má tedy i významnou mezinárodní účast. V roce 2014 se bude konat v Golčově Jeníkově již 30. ročník zmíněného závodu. Vzhledem k tomu, že se každý závod připravuje již předcházející rok, lze v roce 2013 mluvit o třiceti letech tohoto závodu a je zde tedy docela vhodná příležitost pro shrnutí důležitých údajů z dějin této akce.

Začneme nejvýznamnějšími mezníky, kterými byly 1. ročník v roce 1985, kdy byl závod založen, 2. ročník v roce 1986, kdy závod prokázal životaschopnost, trať byla změřena na přesných 15 kilometrech a v organizačním štábu se objevuje řada dalších osob věnujících se v městě aktivně tělovýchově, sportu a turistice a 17. ročník v roce 2001, kdy je závod poprvé součástí Českého běžeckého poháru, mění se termín (přesun o Velikonocích ze soboty na neděli), zůstává délka trati 15 km, ale mění se místo startu i cíle, to se přesouvá z fotbalového hřiště za městem přímo na náměstí, což zvýšilo popularitu i počet diváků.

Kdo byl pořadatelem?

V roce 1985 jen svaz mládeže, v letech 1986-1990 pak ve spolupráci s oddílem atletiky tělovýchovné jednoty Sokol, v letech 1989 a 1990 je spolupořadatelem také SKP (společný klub pracujících). V letech 1991-1996 pořádá závod tělovýchovná jednotka a Klub přátel běhu městem Jarmily Kratochvílové. V roce 1997 nastupuje jako jediný pořadatel Nadace Běhu MJK, která se v roce 2000 stává nadačním fondem.

Sponzoři.

V prvních letech by se tento termín dal zřejmě zařadit pod pojem „hospodářské a finanční zajištění“ a tak to byla v letech zhruba do roku 1992 celá řada podniků a institucí, které věnovaly ceny. V roce 1993 začíná závod sledovat trend rostoucí profesionalizace předních závodníků a přichází se s finančními odměnami závodníkům na předních místech, které, vzhledem ke své výši, zejména od roku 1994 již vyžadují někoho, koho je možno označit za jakéhosi hlavního sponzora (menší příspěvky od různých firem stále zůstávají), tím jsou v letech 1994 až 1997 Zemědělské noviny, později zvané Zemské noviny. V roce 1998 se na finanční podpoře podílí hlavně s.r.o. JETTI a Hotel Slunce a v roce 1999 se stává hlavním sponzorem a.s. Cementárny a vápenky Prachovice (od roku 2002 s novým názvem HOLCIM), ke které se v roce 2001 přidává skupina ČEZ a v roce 2002 pojišťovny VZP a ČPP. Tradičním sponzorem byly Kovolís Hedvikov i 4. základna taktického letectva neboli letiště Chotusice a to zejména

poskytnutím vojáků k pořadatelské službě. Vydatným pomocníkem je místní základní škola, místní hasiči i policisté z místního obvodního oddělení. Hlavními sponzory byly v roce 2013 pojišťovna Kooperativa, Kraj Vysočina a Město Golčův Jeníkov, které také poskytuje pro závod na radnici potřebné zázemí.

Vedle sponzorů to byl při materiálním a finančním zabezpečení samozřejmě i vlastní podíl organizátorů a to nejen stovkami bezplatně odpracovaných hodin, ale i při organizování akcí, které přinášely přímý finanční zisk. Sem patřily v letech 1986 až 1991 především oddílem atletiky ve Vilémově pořádané koncerty, kde se vystřídaly špičky české popmusic či populární herci např. Karel Zich, Yveta Simonová, Dalibor Janda, Karel Hála, Karel Černoch, Marie Rottrová, Jožka Černý, Josef Zíma, JUDr. Jahelka, Vladimír Menšík, Jiří Sovák, nebo známé kapely jako např. Kozlovka, Moravanka, Moravěnka, Strahovanka, Budvarka či Plavci.

Začlenění závodu do vyšších soutěží.

Od roku 1986 jde o okresní přebor, v letech 1988 až 1990 se počítá závod do soutěže „Neúspěšnější vytrvalec ČSR“ a v letech 1992 až 1998 do Velké ceny Východočeské oblasti. Zpestřením bylo i udělování putovního poháru Města Golčova Jeníkova a začlenění do krajského přeboru Kraje Vysočina v letech 2001 a 2002. Ovšem nejpodstatnější je postup závodu do podniků absolutně nejvyšší kategorie, tedy od roku 2001 zařazení mezi 10-15 nejvýznamnějších závodů Českého běžeckého poháru se slovenskou i mezinárodní účastí pod názvem „Odkaz Emila Zátopka“.

Doplňkové akce.

Po sportovní stránce je to především od 3. ročníku běh mládeže na 2,5 km městem a v pozdějších ročnících i na 400-500 m pro nejmenší. Od roku 2001 se koná lidový běh na 1 234 m, kterého se v posledních letech účastní více než 500 běžců všech věkových kategorií. Od roku 2001, kdy se hlavní těžiště přesunulo na náměstí, přibývají i prvky z oblasti kultury, zní zde dechovka a po silnici pochodují mažoretky a to na špičkové úrovni, vystoupila zde několikrát pohybová skupina mažoretěk RONDO z Ronova

nad Doubravou - mistr Evropy 2002. V posledních letech zde předváděli prvky sebeobrany i bojových umění policisté, byly zde i ukázky historického šermu a od roku 2008 zde upoutávají pozornost zejména místní cvičenky aerobiku.

A konečně je závod využit i turisticky, od roku 1988 se koná (původně den, pak dva dny po a nyní v den závodu) pochod „Po stopách Běhu MJK“, čímž se prezentuje závod i u jiné kategorie lidí. V roce 2013 se šel již 26. ročník tohoto pochodu a nelze zapomenout, že se objevuje stále v celostátních kalendářích a že v roce 2007 obdržel místní odbor Klubu českých turistů Veřejné uznání ústředí KČT za perfektní zajištění dvaceti ročníků této akce pro veřejnost.

Publicita.

Údaje o akci uveřejňují okresní noviny, případně různé kalendáře akcí pro veřejnost či pro okruh závodníků, např. termínovka Maratónu, v některých letech byl závod uveřejněn i v telefonních seznámech. Výsledky se objevují v okresním a krajském tisku, tedy v krajské verzi Deníku, nyní v Havlíčkobrodském deníku, nejstručnější výsledky pak publikují i některé noviny celostátní. V druhé dekádě existence závodu přinášel obsáhlé články o závodu ústřední časopis Českého atletického svazu ATLETIKA, jehož šéfredaktor Ing František Macák se závodu pravidelně zúčastnil. Samozřejmostí byla i přítomnost sportovních redaktorů okresního a krajského tisku.

Zvláštní formou propagace jsou samozřejmě propozice. Po druhém ročníku vystřídala jednoduchou skládanku brožurka, která obsahovala nejen technické údaje o závodu, ale na pokračování i články Jarmily Kratochvílové o jejich zkušenostech a zážitcích jako závodnice a později jako trenérky. V letech 1987-1997 vyšly v propozicích na pokračování dvě práce JUDr. Jaroslava Holého „Toulky jeníkovskou minulostí“ a „Z historie Sokola Golčův Jeníkov“. V roce 1998 došlo k zjednodušení propozic a od roku 2005 pak po dalším zestručnění a grafickém vylepšení jsou propozice již jen dvoulistové. Občas se něco o závodu objevilo i v rozhlase, ale z hlediska publicity bylo zřejmě nejvýznamnější, že 27x závod natáčela Česká televize a pak ve velmi sledovaném čase („Branky, body, vteřiny“) vysílala šot

v délce několika desítek vteřin. V posledních letech vzhledem k rozšíření sportovních televizních programů se objevuje šot v jiné bohužel ne předem známé době.

Organizátoři.

Závod takového rozsahu se samozřejmě neobejde bez desítek dobrovolných pracovníků. Prakticky to znamená, že včetně vojáků, hasičů a policistů se v den závodu kolem jeho organizace pohybuje více než stovka lidí, skoro tři desítky pak dva tři dny před závodem a výbor neboli nejužší štáb připravuje závod samozřejmě již řadu měsíců předem, zejména pokud jde o sponzory, finance, reklamy, propozice apod.

A kdo patřil mezi těch několik, bez kterých by závod asi těžko mohl mít takovou úroveň? Jsou to až na výjimky (MUDr. Václav Provazník, ředitel závodu z let 1986-1990, Mgr. Zlatuše Špitálníková – řadu let hospodářka závodu a Zdeněk Vondra a Michael Mádle, kteří byli u samotného počátku závodu při jeho prvním ročníku) ti, kteří se podílejí na organizaci dosud.

Osobou č. 1 je od roku 1986 technický ředitel, později ředitel faktický, od roku 2002 titulární ředitel závodu a řadu let i předseda správní rady nadačního fondu Ing. Břetislav Oliva. Další významnou osobou při organizaci závodu je Jarmila Kratochvílová, která nejenže závodu propůjčuje svoje jméno, je celou řadu let startérkou, v některých obdobích i v současné době ředitelkou závodu a stále patří mezi nejaktivnější organizátory. Už od prvního ročníku je mezi vedoucími činiteli Luděk Šimek, řadu let tajemník závodu, který nyní zajišťuje názornou propagaci, pečlivě vede kroniku a je také autorem emblému závodu. Řadu let byl hospodářem závodu a nyní je technickým ředitelem Václav Řípa. Velkým přínosem pro organizaci závodu je práce nyní fakticky organizačního ředitele Josefa Trtíka. V propozicích se dočteme, že se přihlášky zasílají na adresu Jaroslava Pospíšila. Od 2. ročníku je zástupcem ředitelem (ředitelky)

závodu pro kontakt s úřady a tiskem JUDr. Jaroslav Holý, který je také autorem všech publikací, které o závodu vyšly. O materiální zabezpečení a inventář se stará Oldřich Slezák. Závod si ani nelze představit bez dalších organizačních a technických pracovníků jako

jsou Miloslav Houfek, Jiří Popelka, František Brabec, Emil Hrubý a další. O aktéry doprovodných programů (mažoretky, aerobik) se stará Hana Raková. Účetnictví závodu zajišťovala Eva Dibelková. Dlouholetým moderátorem závodu je Jan Rydlo, s kterým se můžeme setkávat u mikrofonu na slavných závodech po celé republice. Pro lidový běh je neocenitelná pomoc místní základní školy a činnost zejména Mgr. Jaroslavy Hejzmanové a Ing. Evy Hrubé. Pochopitelně se kolem závodu pohybuje celá řada lidí počínaje prezentací a konče měření času. Nemyslitelné je zpracování výsledků bez počítače, občas se objevuje i pojízdná časomíra a v posledních letech i cílová kamera, zvláštní kategorii pak i nyní tvoří práce kolem zásobování, označení trasy, v cílové rovině, předávání cen apod.

Závodníci.

Důležití jsou při závodě diváci, ještě důležitější organizátoři, ale nemyslitelný by byl bez závodníků. Soutěží se v šesti kategoriích (muži do 39, 49, 59 let a nad 60 let, ženy do 34 let a nad 35 let) a závodu se účastní více než stovka závodníků (např. v letech 1999-144, 2000-135, 2002-186, 2004-137, 2005-120, 2011-116, 2013 - 123).

Závod měří nyní stále 15 km, přesněji řečeno 14 960 m a účastní se jej zejména v posledních 15 letech špičky české, slovenské, polské ale i světové atletiky. Mezinárodní účast je značná, vždyť kategorii mužů vyhráli dvakrát Ukrajinci, čtyřikrát Poláci, třikrát Slováci, jednou Tanzánijec, třikrát Keňan a ve startovní listině se objevili Bulhar, Libyjec, Skot a i Etiopané a Maďaři. Mezi vítězi byli i účastníci olympiády např. Róbert Štefko či Henryk Szost. Pokud jde o účast vynikajících cizinců, byli v roce 2009, na dvou prvních místech dva Tanzaníjci, za nimi Polák, Keňan a Ukrajinec a skoro stejná konkurence se sešla v roce 2011, kde na stupních vítězů stanuli Keňan, Etiopan a Ukrajinec. Keňan Sawe Elisha Kiprotich svoje vítězství pak zopakoval i v roce 2012 a v roce 2013 jej na nejvyšším stupni vystřídal jeho krajan Wycliffe Kipkorir Biwot, kterého doprovodili na stupně vítězů další dva Keňané. V kategorii žen byly na stupních vítězů v mnoha případech Polky, zejména známá Izabela Zatorska, v roce 2011 zvítězila Ukrajinka Olga Ochal a v letech 2012

a 2013 Ruska Naděžda Trilinskaja. Z českých závodníků jsme mohli vidět v Jeníkově v jednotlivých letech na stupních vítězů tehdejší špičky či úspěšné účastníky evropských šampionátů jako byli např. Ivan Uvizl či Jarmila Urbanová nebo Anna Pichrtová, druhá na světě v bězích do vrchu, či dosud český rekordman v běhu na 10 km Jan Pešava nebo stále česká rekordmanka v běhu na 10 km Alena Peterková. A v roce 2010 zvítězili nejlepší dříve slovenský, nyní český maratónec Róbert Štefko a Petra Kamínková, současná nejlepší běžkyně na 10 km a jedenáctinásobná vítězka tradičních Běhovic. Ta ostatně i dříve tehdy ještě pod jménem Dražajtlová stála několikrát v Jeníkově na stupních vítězů.

Už i na závodu v Golčově Jeníkově se objevuje současný zajímavý fenomén, totiž velký počet úspěšných vytrvalců z východní Afriky, zejména z náhorních plošin a hornatých částí Etiopie a Keni. Zejména Keňa má k dispozici daleko více vynikajících vytrvalců než je možno zařadit do reprezentace a tak někteří přijmou cizí státní občanství anebo profesionálně závodí za různé evropské kluby jako např. dvojnásobný vítěz z Golčova Jeníkova Sawe Elisha Kiprotich nebo vítěz z roku 2013 Wycliffe Kipkorir Biwot za Benedek Team Budapest.

Závěrem.

Běh městem Jarmily Kratochvílové je obohacením místního sportovního, kulturního i společenského života a lze říci, že závod takového formátu, úrovně a takové doby trvání nemá v městě obdoby. Svojí úrovní, významem, mezinárodní účastí i zařazením do celostátního českého poháru je i nejvýznamnějším atletickým závodem Kraje Vysočina. V den závodu je to práce pro více než stovku lidí a pro zhruba 20 je to skoro celoroční spolková činnost. Závod i výborně město propaguje. Za mnohé možno uvést televizní šoty a účast čelných funkcionářů republikové atletiky či známých postav českého sportu nebo místní a krajské samosprávy. Řadu let nechyběl šéfredaktor Atletiky Ing. František Macák či ředitel Českého atletického svazu František Fojt, tradičně je přítomen i místopředseda Českého olympijského výboru doc. PhDr. František Dvořák CSC. Od roku 2004 se koná závod pod záštitou krajského hejtmána a tito

(dříve RNDr. Miloš Vystrčil, nyní MUDr. Jiří Běhounek) na této akci nechybějí. RNDr. Miloš Vystrčil si podobně jako starosta města Ing. Pavel Kopecký a starostka Havlíčkova Brodu, nyní poslankyně Ing. Jana Fischerová CSc. dokonce zaběhl lidový běh. Závod, který je součástí Českého běžeckého poháru-Odkaz Emila Zátopka, neobyčejně obohacuje i přítomnost jeho manželky olympijské vítězky Dany Zátopkové. Kromě ní se zde zejména v posledních pěti letech vystřídaly i další výrazné postavy českého sportu. Organizátoři přivítali olympijské vítězky Barboru Špotákovou a Martinu Sáblíkovou (i jejího trenéra Petra Nováka) či známé hokejisty Jana Suchého a Josefa Augustu. Samozřejmostí je i přítomnost mistryně světa Ludmily Formanové, kterou Jarmila Kratochvílová řadu let trénovala.

A tak na Boží hod velikonoční vždy ožije jeníkovské náměstí a koná se zde něco mezi poutí, kulturním vystoupením a sportovní akcí, takže si každý přijde na své a spokojené stovky diváků jsou toho důkazem. A pak se v tisku a v televizi čtenáři a diváci dozvědí, že se v Golčově Jeníkově zase běžel závod Jarmily Kratochvílové.

Literatura a prameny

KRATOCHVÍLOVÁ Jarmila, KVÁČ Miroslav: Čekání, Praha, 1985

HOLÝ Jaroslav: Čtvrtstoletí silničního běhu městem Jarmily Kratochvílové, Golčův Jeníkov, 2009

BÁRTA Ladislav, HOLÝ Jaroslav, JIROUŠKOVÁ Marie, KOPECKÝ Pavel: Medailon Jarmily Kratochvílové, Golčův Jeníkov, 2009

HOLÝ Jaroslav: 30 ročníků běhu městem Jarmily Kratochvílové v Golčově Jeníkově, Golčův Jeníkov, 2013

4 svazky kroniky závodu z let 1985-2012 – archiv nadačního fondu

*Jarmila Kratochvílová, Břetislav Oliva a Dana Zátopková startují závod,
2008*

Jarmila Kratochvílová a moderátor závodu Jan Rydlo, 2007

XIX. ROČNÍK
SILNIČNÍHO BĚHU NA 15 km

MĚSTEM JARMILY KRATOCHVÍLOVÉ

ODKAZ EMILA ZÁTOPKA

Golčův Jeníkov
20. dubna 2003

Obálka propozic 19. ročníku

Poznámka redakce:

Připojujeme kopie dvou dokumentů, které nedopatřením chyběly v příspěvku Jaroslava Holého „*Klub českých turistů – jeho struktura a organizační začlenění v letech 1945-2010 na příkladu města Golčova Jeníkova*“, publikovaném v 25. svazku sborníku Havlíčkobrodsko na stranách 304-310.

VÝROČNÍ ZPRÁVA MUZEA VYSOČINY HAVLÍČKŮV BROD ZA ROK 2012

Jiří Jedlička

Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod (MVHB) je příspěvkovou organizací, zřizovanou krajem Vysočina a pečuje o sbírky ve vlastnictví zřizovatele. Muzeum sídlí v Havlíčkově domě, který je majetkem města Havlíčkův Brod. S účinností od 1. 1. 2006 MVHB platí Městu Havlíčkův Brod nájem ve výši 300 223,- Kč, s tím, že prostředky město zpětně využívá na údržbu a investice do objektu.

Tak jako v roce 2011 i průběhu roku 2012 probíhaly intenzivní práce na řízení a administraci schváleného tříletého projektu přeshraniční spolupráce s Rakouskem Porta culturae, ve kterém jsou zapojeny Jihočeský kraj, Jihomoravský kraj, Kulturvernetzung NÖ za Dolní Rakousko a Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod za Kraj Vysočina. Projekt se uskutečňuje v rámci Operačního programu Přeshraniční spolupráce - Evropská územní spolupráce Rakousko - Česká republika 2007—2013. Cílem projektu je přeshraniční propojení kulturních aktivit a rozvinout spolupráci mezi kulturními organizacemi i jednotlivci. MV HB má za úkol administraci projektu na Vysočině, které má na starosti administrativní kancelář projektu v Havlíčkově Brodě. Pracovníci kanceláře vytvářeli veřejnou databázi kulturních subjektů (výtvarníci, umělecká řemesla, organizátoři kulturních akcí apod.), organizovali některé pilotní projekty (Dny otevřených ateliérů v kraji Vysočina, Jazzové dny) a administrativně spolupracovali na realizaci projektů, které v rámci výběrových řízení vysoutěžily kulturní organizace (Krajská knihovna Vysočina v Havlíčkově Brodě - Literární a scénická čtení, Horácká galerie v Novém Městě na Moravě – Mezinárodní sklářské sympozium, Muzeum Vysočiny Pelhřimov – mezinárodní konference Muzea a památková péče, MV Jihlava, MV Třebíč, MV Havlíčkův Brod, MV Pelhřimov, OGV Jihlava, GVU Havlíčkův Brod, HG Nové město na Moravě - Muzejní a galerijní noci v kraji Vysočina).

Po odsouhlasení záměru zřizovatelem probíhaly v průběhu celého roku práce na zajišťování nového společného depozitáře MVHB a GVUHB, v budově bývalého Telecomu v Beckovského ulici

v Havlíčkově Brodě – výběrová řízení na EZS a EPS, monitoringu teploty a vlhkosti, účast při kontrolních dnech na stavbě, komunikace s dodavateli a se zřizovatelem. Předpoklad realizace - konec roku 2012 se nepodařilo realizovat z důvodu závislosti uzavření nájemní smlouvy mezi pronajímatelem a muzeem (uzavřena dne 15.11.2012) na nástup stavební firmy a změny stavební projektové dokumentace. Dokumentaci bylo třeba upravit pro nové požadavky na EPS, která bude napojena na centrální pult HZS Jihlava. Zároveň byly podány žádosti o dotace na EZS a EPS a monitoring teploty a vlhkosti z programu ISO Ministerstva kultury ČR. Opuštění depozitáře v Kyjovské ulici v Havlíčkově Brodě a na hradě v Ledči nad Sázavou a zřejmě také depozitáře v Havlíčkově domě, rovněž nebylo, z výše zmíněných důvodů realizováno a proběhne po převzetí depozitáře v roce 2013.

V roce 2012 byl udržen vyšší finanční příjem z archeologických dohledů i přes pokles stavebních zakázek. Tento fakt výrazně přispěl k dobré hospodářské a materiálové bilanci muzea. Standardně byl zajišťován běžný provoz muzea, výstavní, přednášková, průvodcovská a badatelská činnost.

I. Organizační struktura muzea v roce 2012

Ředitel, kurátor sbírek, výtvarník, výstavář:	MgA. Jiří Jedlička
Archeolog, kurátor sbírek, výstavář:	Mgr. Aleš Knápek
Dokumentátor, kurátor sbírek	
výstavář, fotograf, správce depozitáře:	Eduard Veselý
Historik, kurátor sbírek, výstavář,	
koordinátor KVČ:	Mgr. Michal Kamp
Pomocný archeolog, výstavář:	Mgr. Pavel Rous
Ekonomka:	Ivana Krajíčková
Knihovník, správce fotoarchivu, výstavář,	
pokladník:	Ludmila Janáčková
Konzervátorka:	Kamila Štellerová
Průvodce :	Marie Veverková,
	Michal Sláma
Uklízečka:	Renáta Nečasová

Porta culturae:

Manažer projektu:	Ing. Vladimír Šprincel
Tvůrce databáze, koordinátor :	Bc. Ludmila Janáčková – Sedlmajerová, po odchodu na mateřskou dovolenou Pavčina Nermutová
Tvůrce databáze, koordinátor :	František Štibor
Pokladník:	Iva Svobodová

Poradní sbor pro sbírkotvornou činnost:

Mgr. Milan Čumpl	Mgr. Pavel Rous
PaeDr. Radomír Dvořák	Eduard Veselý
Ak. malíř Jan Exnar	Mgr. Aleš Veselý
Jiří Lédl	Mgr. Zina Zborovská
PhDr. Ladislav Macek	

Ediční rada:

Mgr. Eva Benáková - KKV Havlíčkův Brod
 PhDr. Ladislav Macek – SOKA Havlíčkův Brod
 Mgr. Pavel Rous – MV Havlíčkův Brod
 PhDr. Miloš Tajovský – SOKA Havlíčkův Brod
 Mgr. Václav Tuček
 Mgr. Aleš Veselý – Galerie výtvarného umění Havlíčkův Brod
 Mgr. Zina Zborovská – MV Havlíčkův Brod

II. Práce se sbírkami

V souladu s plánem akviziční činnosti muzea byly získány tyto přírůstky:

Nákup:

Přír. č.	předmět	počet	cena
1/2012	halenka	1	100,-
2/2012	halenka	1	100,-
3/2012	obraz „Tulák“, akvarel	1	4 000,-
4/2012	obraz „Starý mlýn“, akvarel	1	4 000,-
5/2012	kniha „Don Quijote“, il. B. Reynek	1	700,-

6-232/2012	sklo z brusírny „Vlček“, Světlá nad Sázavou	226	50 000,-
233-235/2012	grafické listy B. Reynka, novotisky	3	4 500,-
236/2012	kresba, K. H. Borovský	1	200,-
237-240/2012	sklo, zřejmě Světlá nad Sázavou	16	3 001,-
241/2012	cyklus fotomontáží J. Škoch: B. Reynek	3	3000,-
242-244/2012	čepice poštovních doručovateli	3	350,-
245/2012	kamenná sekerka	1	300,-
246/2012	fragment broušeného kamen. nástroje	1	80,-
247/2012	kamenný brousek	1	250,-

Vlastní výzkumná činnost a dary:

248/2012	archeologické nálezy	836	
----------	----------------------	-----	--

III. Správa sbírek, kontroly sbírek

Průběžně byla provedena kontrola depozitářů a expozic v Havlíčkově Brodě, v Ledči nad Sázavou a v Lipnici nad Sázavou. Dle potřeby byla provedena aktualizace zápůjček. Největší zápůjčky sbírek jsou i nadále realizovány s městem Ledeč nad Sázavou a obcí Lipnice nad Sázavou. Základním úkolem muzea v roce 2012 bylo dokončení desetiletého inventarizačního cyklu, doplňování a odborného zpracování sbírek.

Po odsouhlasení záměru zřizovatelem probíhaly v průběhu celého roku práce na zajišťování nového společného depozitáře MVHB a GVUHB, v budově bývalého Telecomu v Beckovského ulici v Havlíčkově Brodě – zajištění projektu, výběrová řízení na EZS a EPS, monitoringu teploty a vlhkosti, komunikace s dodavateli a se zřizovatelem. Po podepsání nájemní smlouvy mezi MVHB a majitelem objektu a schválení smlouvy zřizovatelem, byla zahájena stavba s pravidelnou účastí ředitele MVHB při kontrolních dnech na stavbě.

Realizoval: MgA. Jiří Jedlička

Provedena řádná inventarizace těchto sbírkových skupin:

- 1) Sbírková skupina „Ledečská knihovna“ (202 inv. č = 213 ks)
- 2) Sbírková skupina „Nábytek“ (119 inv. č = 129 ks)
- 3) Sbírková skupina „Sbírková knihovna“ (2 504 inv. č = 2 804 ks)

***Realizoval: MgA. Jiří Jedlička, Mgr. Michal Kamp
a Eduard Veselý***

Celkem byla v roce 2012 provedena inventarizace 2825 inventárních čísel sbírkových předmětů, tj. 3 146 ks a uzavřen desetiletý inventarizační cyklus, tj. během 10 let bylo inventarizováno 100 % sbírek.

IV. Konzervování, restaurování sbírek

Bylo postupováno podle Plánu konzervace MV HB na rok 2012, úkoly byly splněny.

Přehled konzervovaných muzeálií v konzervátorské dílně za rok 2012

Obrazy A.Waldhausera na výstavu ve Světlé nad Sázavou : O 16 Portrét dědečka – olej, plátno, O 138 Zima – vesnička v Posázaví – olej, plátno, O 140 Autoportrét – olej, plátno, U 148 Lesní interier – olej, plátno, O 145 Arab s bílým koněm – olej, plátno, U 149 Lov na kachny – olej překližka, O 138 Zima – vesnička v Posázaví – olej, plátno, O 44 Portrét chlapce – olej, plátno, O 142 Chaloupka ve sněhu – olej, karton, O 148 Lesní interiér – olej, karton, O 43 Portrét děvčátka v modrém – olej , plátno, Německý Brod – olej, Studie helmínového pláště – olej, karton, O 144 Horšovský Týn – Před bouří – olej, plátno, Ošetření před výstavou a zabalení.

Výstava Josef Toufar – farář z Číhoště: ošetření předmětů - pracovní stůl, očištění a retuš – šuplíky a nosná konstrukce, horní deska napuštění

Výstava Letci a letectví: ošetření předmětů – měřáky v letectví, odznak německý, helmice, cedule dřevěná – značka, cedule kovová – nápis

Výstava Ze sbírek Muzea Vysčiny HB: dřevěná bedna pro nářadí na opracování kamene, nářadí na opracování kamene 16 ks, palice

VO 3/21, kladivo VO 3/17, palice VO 3/19 - odstranění rzi kartáčováním, stabilizace kovu tanátováním, napuštění roztokem včelí vosk v benzínu –rozleštění

Výstava Jaroslav Panuška: Zbraslavské souhradí 11 ks, Trh na náměstí v H. Brodě – majetek MÚ – H. Brod – olej, plátno, O 83 Lipnice před požárem – olej, plátno, O 1222 Světýlka – olej, plátno, O 1221 Měsíční svit – olej, karton, O 84 Středověký Brod

Výstava Baroko: obraz z farního úřadu Příbyslav - dřevěný rám silně napadený červotočem.

Pelhřimov Muzeum Vysočiny – 3D digitalizace: MI 69 dřeváky, PL 69 busta K. H. Borovský, O 677 Hlavsa – Zimní kraj s říčkou , olej, plátno, O 137 Měsíční noc, Nocturno - olej, plátno, O 1099 Pohled od Berounky - uhel, kolor. papír, O 1193 Hradiště, Řivnáč - tužka, kolor. karton, O 1106 Staroslovanská církvička - uhel, papír, O 1096 Opevnění Slavníkovců - uhel, kolor. papír, O 1104 Vyšehrad - uhel, papír, O 1103 Tetínská brána - uhel, papír, O 1100 Stražiště - uhel, papír, O 1101 Stará brána - uhel, papír, O 1102 Brána vnitřního hradu - uhel kolor. papír, O 1105 Slavníkovci - uhel , papír, O 1097 Opevnění Slavníkovců – uhel, O 1098 Severní část hradiště - uhel, papír, Soubor Zbraslavské podhradí - 12 ks – obrazy, VO 4/3 cechovní ferule, VO ½ ošatka, Archeologický nález – hrot do kuše, hrot do šípu, kladivo, ostruha, ostří nože – střenka, O 174 Dívka v kroji (Rusava) akvarel, papír, O 347 Před barem barevná litografie, O 935 Mánes – portrét, lept, O 738 zátiší s květinami olej, karton, Nářadí na opracování kamene - pemrlice několik druhů, sekáče kamenické - 16 kusů kov – železo, VO 3/19 - kamenické kladivo – palice, VO 3/17 - kladivo – pemrlice, VO 3/21 - kamenické kladivo – palice, napadena rzí, VO 3/25 - dřevěná bedna na nářadí, U 643 Středověký hrad – olej, kartonu.

Byla zakončena druhá etapa restaurování pozdně středověkého deskového oltáře (restaurování centrální desky) pocházející pravděpodobně z kostela sv. Vojtěcha v Havlíčkově Brodě inv. č. O 776 a vrácení obrazu od restaurátora.

V. Kulturně výchovná činnost

1) Expozice

V roce 2012 byly provedeno doplnění a drobné úpravy interaktivní časové osy v expozici Karla Havlíčka Borovského.

Realizovali: Mgr. Michal Kamp, Ludmila Janáčková

V roce 2012 bylo MVHB informováno o záměru přesunu sbírek v expozici na hradě Ledec nad Sázavou. Pracovníci MVHB poskytli metodickou pomoc a zkontrolovali dodržení bezpečnostních a klimatických podmínek v nových prostorech.

Realizovali: MgA. Jiří Jedlička, Eduard Veselý

V roce 2012 byla provedena úprava .

Realizovali: MgA. Jiří Jedlička, Eduard Veselý

V roce 2012 byl vypracován a předložen Městu Havlíčkův Brod investiční záměr MVHB na rekonstrukci sklepních prostor pro možnou budoucí expozici středověku a řádu německých rytířů. Investiční záměr byl odložen.

Realizovali: Mgr. Aleš Knápek, Mgr. Pavel Rous, Eduard Veselý, MgA. Jiří Jedlička

2) Výstavy

A) Mázhaus Havlíčkova domu:

KRYSÁCI	6.12. - 27.2. 2012
HRY A KLAMY	1.3. - 16.4. 2012
TANGO SKLO	24.4. - 10.7. 2012
NOC V MUZEU	1.6. 2012
KINETICKÉ FONTÁNY	17.7. - 5.9. 2012
HOUBY	17.9.- 19.9. 2012
LETCI A LETECTVÍ na Havlíčkobrodsku	27.9. - 2.12. 2012
PATCHWORK	6.12. - 13.1. 2012

B) Malý výstavní sál

KRYSÁCI	6.12. - 27.2. 2012
---------	--------------------

HRY A KLAMY	1.3. - 16.4. 2012
AKADEMIE Světla nad Sázavou	24.4. - 10.7. 2012
V RUKÁCH – keramika, dřevo	17.7. - 5.9. 2012
JOSEF TOUFAR – farář z Číhoště	27.9. - 2.12. 2012
PATCHWORK	6.12. - 13.1. 2012

C) Přednáškový sál

OTTO ŠEREDA – maluji si pro radost	11. 9. - 21. 9. 2012
------------------------------------	----------------------

D) Sklep

SENDJENOVA – staroegyptská hrobka	1. 1. - 31.12. 2012
-----------------------------------	---------------------

E) Externí prostory

HAVLÍČKOBRODSKO - ze sbírek Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod
18.10. – 2.12. 2012 – Výstavní síň Senátu Praha

3) Další kulturně výchovné akce

Noc v muzeu 1.6. 2012

Stejně jako v předchozích letech, Muzeum Vysočiny společně s Galeríí výtvarného umění Havlíčkův Brod uspořádalo Noc v muzeu, již podruhé s přispěním projektu Porta culturae.

Dny evropského kulturního dědictví září 2012

MVHB se již tradičně připojilo k akci Dny evropského kulturního dědictví, které jsou ve znamení volného zpřístupnění historických památek v celém městě. K nim patří i budova MVHB, tzv. Havlíčkův dům a klášterní kostel sv. Rodina a Štáflova bašta, které muzeum provozuje.

Výše uvedené výstavy v Havlíčkově domě, stálou expozici muzea a kulturní akce navštívilo celkem 27 541 návštěvníků.

Přednášky pro školy a veřejnost:

Kmenoví zaměstnanci muzea zajistili přednášky (v rámci výstav, university volného času a vlastního muzejního cyklu).

Mgr. Aleš Knápek: *Život v pravěku* - přednáška pro obec Dlouhá Ves v rámci projektu „Noc s Andersenem“; Konference „Vyhlídky na věčnost –

výzkum, ochrana a prezentace torzální architektury“: *55 let výzkumů hradu Ronovce a jejich výsledky*.

Eduard Veselý: 4 x Německý Brod 1914 – 1945, pro ZŠ Sady

Mgr. Michal Kamp:

Přednášky pro veřejnost: Příběh sochy Karla Havlíčka v Havlíčkově Brodě; Firma Josef Šupich; Brodské vily a jejich majitelé

Přednášky pro školy: 2x Architektura na Havlíčkobrodsku; 2x Listopad 89

V rámci spolupráce s Krajskou knihovnou Vysočiny se bude muzeum podílelo na realizaci přednáškového cyklu v rámci University volného času a zajistilo níže uvedené přednášky:

Mgr. Michal Kamp: „Práh k 19. století“: osvícenství a reformy; „Francouzský virus“: Velká revoluce a napoleonské války; „Oficiální štěstí“: éra předbřeznová; „Lokomotiva dějin“: revoluce 1848-1949; „Z Boží milosti“: neoabsolutismus 50. let a jeho pád; „Tvůrce českých dějin“: František Palacký; „Budoucnost je naše“: tendence českého národního hnutí v 2. pol. 19. století; „Symbol starého Rakouska“: František Josef I.

Nabídka přednášek MV HB pro základní školy (školní rok 2011/2012)

Protektorát a holocaust na Havlíčkobrodsku

Židé na Havlíčkobrodsku

(Mgr. Alena Jindrová, Mgr. Michal Kamp)

Naše obec

Historie a památky Havlíčkova Brodu

(Štěpán Podešť)

Husitství na Havlíčkobrodsku

Hornická minulost Havlíčkobrodská

(Mgr. Pavel Rous)

Německý Brod v letech 1914-1945

Průmysl a řemesla na Havlíčkobrodsku

(Eduard Veselý)

Karel Havlíček Borovský – významný představitel národního obrození
Karel Havlíček Borovský – život a dílo

(Mgr. Michal Kamp)

VI. Vědecko- výzkumné a odborné úkoly

V oboru archeologie

1) H. Brod, reko „Stará radnice“ 2) Štoky, sklad (dokončení z 2011) 3) Bačkov, cesta 4) H. Brod, ul. Žižkova, reko plyn 5) Havl. Brod, Smetanovo nám., reko plyn 6) Příbyslav, reko ZŠ 7) Nová Ves, „Vodafone“ 8) Krásná Hora, reko márnice 9) H. Brod, u Kasáren, kNN 10) Chotěboř, reko plyn (ul. Cihlářská a další) 11) Chotěboř, průtah II.et. 12) Dolní Březinka (kNN) 13) Zvonějov, kNN 14) Chválkov, kNN 15) Lipnicen. S., kNN 16) Hřiště, kNN (zasaženo již dříve) 17) Slavětín, kNN 18) Herálec, kNN 19) Okrouhlice, ZTV 20) Chotěboř, Břevnická ul., plyn 21) Chotěboř, písková, plyn 22) Světlá n. S., Lánecká, kNN 23) Světlá n. S., prům. zóna ZTV 24) Chotěboř, Houbova, ul., plyn 25) Olešnice, sběr (p. Kotěra) 26) Havl. Borová, reko komunikace 27) H. Brod, potok Cihlář 28) Chotěboř, Písková ul., plyn 29) Šlapánov, Archaia 30) Valečov, bioplyn stanice 31) H. Brod, fara, gotické jádro 32) Světlá n. S., ZTV 33) Mírovka, ČEPS 34) Dlouhá Ves, kNN 35) Kámen, kNN 36) Havl. Brod, Na Valech, reko zdi 37) H. Brod, most ul. Dolní 38) Hněvkovice, kNN 39) Kouty, kNN 40) Chotěboř, Nad Hliništěm, plyn 41) Chotěboř, Dělnická, plyn 42) Chřenovice, akvizice - sběr pravěk 43) Sloupno, lom 44) H. Brod, OC Masarykova, 45) H. Brod, Příčná, reko základů 46) Vilémovice, sběr – pravěk 47) Hradec u Ledče, nález neznámého opevnění 48) H. Brod, Vršovice, kNN 49) Ždírec n. D., kNN 50) Poděbaby, kNN 51) H. Brod, Masarykova OC, kVN 52) Úsobí, ZTV 53) Dlouhá Ves, kNN 54) Novotnův Dvůr, nález ker. v rybníce 55) Prosíčka, reduta, průzkum+detektor 56) Broumova Lhota, kNN 57) Česká Bělá, kNN 58) Lučice, kNN 59) Želivka, přivaděč 60) Ledec. N. S, hrad – nádvoří+most 61) H. Brod, Kalinovo nábřeží 62) Libice n. Doubravou, reko zámku (do 2013) 63) Stříbrné Hory, sběr z výkopu tvrziště 64) Nejepín, kNN 65) Skuhrov, sběr – pravěk 66) Vojslavice, sběr - pravěk

Realizovali: Mgr. Aleš Knápek a Mgr. Pavel Rous

Technická pomoc, vypracovávání arch. zpráv pro investory, arch. agenda aj.

***Realizovali: Mgr. Aleš Knápek, Mgr. Pavel Rous,
Bc. Radka Urbánková***

V oboru historie, literární historie a etnografie

Redakčně upraven a následně vydán deník Vojtěcha Weidenhofferera (originál deníku je součástí sbírky KHB).

Příprava a realizace výstavy „Letci a letectví na Havlíčkobrodsku“

Pomoc při instalaci výstavy „Hry a klamy“.

Vydán sborník Havlíčkobrodsko 26 (2x svolání ediční rady, komunikace s příspěvateli, kritika zaslaných příspěvků).

Práce na webu KHB a doplnění expozice o KHB.

Vypracování historického posudku o záměrech autorů sochy KHB a jejich porovnání se současným stavem pro plánované úpravy parku Budoucnost.

Provedena kompletní inventura sbírky „Sbírková knihovna“.

Příprava a realizace kvízu starých fotografií Havlíčkova Brodu pro Muzejní noc.

Realizoval: Mgr. Michal Kamp

V rámci digitalizace sbírkového fondu muzea bylo fotograficky zdokumentovány obrazy v rámci projektu Muzea on-line. Příprava výstavy Krysáci, Hry a klamy, Noc v muzeu, Hydrokynetické fontány, Patchwork, Josef Toufar – farář z Číhoště. Spolupráce na projektu - Muzea on-line.

Realizoval: MgA. Jiří Jedlička

V rámci specializace muzea na historii železářství a strojírenství byl započat archivní a terénní průzkum Dymákovy strojírny ve Starém Ransku. Zbývá získání informací z dosud uzavřeného archivu v NTM Praha.

Pro výstavu Tango sklo v Havl. Brodě se identifikovaly skleněné předměty a jejich fragmenty v tango stylu a jejich provenience ze zdejších hutí.

Průzkum archivu v Zámrsku – identifikace regionálních sklárů a brusírn Vlíček Světlá nad Sázavou.

Získání informací k historii civilního letectví v regionu pro výstavu Letci a letectví na Havlíčkobrodsku.

Realizoval: Eduard Veselý

Realizace a organizační zajištění projektu přeshraniční spolupráce PORTA CULTURAE.

Realizovali: MgA. Jiří Jedlička, Ing. Vladimír Šprinc, Bc. Ludmila Janáčková – Sedlmajerová (po nástupu L. Sedlmajerové - Pavlína Nermutová), František Štíbor, Ivana Krajičková, Iva Svobodová

VII. Ediční a publikační činnost, propagace činnosti muzea

1) Ediční činnost

Organizačně zajištěny dvě schůzky ediční rady muzea a příprava sborníku příspěvků o regionální historii Havlíčkobrodsko 26.

Realizoval: Mgr. Michal Kamp

2) Publikační činnost

Ronovec, několik poznámek k podobě a stavu hradu (Archeologické výzkumy na Vysočině 4/2013, v tisku)

Nálezy pravěkých artefaktů na Havlíčkobrodsku v roce 2012, Tesák z Orlovkého les (Vlastivědný sborník Havlíčkobrodsko 26, 2012)

Nálezy ze Staré radnice (Týdeník 5+2)

Realizoval: Mgr. Aleš Knápek

Brodský architekt a jeho pražské stopy: Emil Králíček (Listy Havlíčkobrodsko - dále jen LH, únor)

Příběh sochy Karla Havlíčka v Havlíčkově Brodě (LH, březen)

Jan Klán (LH, duben)

Bruno Bauer – betonový kouzelník (LH, červen)

Josef Šupich (LH, červenec)

Prokop Šupich – stavitel a starosta Německého Brodu (LH, srpen)

František Ladislav Chleborad (LH, září)

Slavné a neslavené výročí Zdenky Havlíčkové (LH, říjen)

Václav Fuksa (LH, listopad)

Smolař jménem Hnát (LH, prosinec)

Zdenka Havlíčková (Týdeník 5+2)

Deník Vojtěcha Weidenhoffer (1861-1899) – edice

Realizoval: Mgr. Michal Kamp

Josef Toufar – farář z Číhoště (LH, prosinec)

Realizoval: MgA. Jiří Jedlička

3) Propagace a prezentace muzea

Česká televize: Toulavá kamera (téma Karel Havlíček), Historie CS (téma Karel Havlíček)

HBin: Svatovojtěšský hřbitov, Morový sloup v Havlíčkově Brodě, Josef Šupich, Socha Karla Havlíčka v Havlíčkově Brodě

ČRo Region: Bratří Mahlerové, Zdenka Havlíčková, Výročí deportace KHB do Brixenu

Realizoval: Mgr. Michal Kamp

Plakáty a pozvánky k plánovaným akcím muzea. Zajištění prezentace MVHB v kabelové televizi HB-in.

ČRo Region: Prezentace výstavy a historických okolností o P. Josefu Toufarovi

Realizoval: MgA. Jiří Jedlička

VIII. Knihovna a badatelská agenda

a) Knihovna

Knihovna muzea byla průběžně doplňována. Pokračovalo zapisování nových knih do programu Clavius. Byla zajištěna pravidelná obsluha webových stránek muzea a nových webových stránek www.karelhavlicek.cz.

Počet návštěvníků knihovny	474
Počet registrovaných čtenářů	21
Počet výpůjček	1261 (z toho knih 757 a časopisů 504)
Počet nových titulů	53
Spotřebovaná fin. částka	11 645,- Kč

Realizovala: Ludmila Janáčková

b) Badatelská agenda

Odborní pracovníci zajistili pomoc badatelům, studentům a dalším zájemcům z řad veřejnosti (konzultace např. seminárních a diplomových prací, vyhledávání informací, odkazy na literaturu a dokumentace, kopírování aj.)

<i>Mgr. Eduard Veselý:</i>	fyzické návštěvy	4
	e-mailové dotazy	17
<i>Mgr. Aleč Knápek:</i>	fyzické návštěvy	9
<i>Mgr. Michal Kamp:</i>	fyzické návštěvy	11
	e-mailové dotazy	56

IX. Kronikářství

V roce 2012 nebyla požadována metodická pomoc ke kronikám.

X. Konference, semináře, odborné komise, setkání

MgA. Jiří Jedlička

Porta culturae:

Mezinárodní sklářské sympozium v Karlově; Krems – Artotheka, Muzeum Karikatur, Kunsthalle, St. Pölten – NÖ Dokumentační centrum; zahajovací pořad dolnorakouských Dnů otevřených ateliérů 2012 - Landtagssaal, St. Pölten; „5. Rakousko-české dny historiků“ - Lindenhof, Raab an der Thaya; exkurze k Dlouhé muzejní noci 2012 v Dolním Rakousku – (Museumsdorf Niedersulz, Museumszentrum Mistelbach, Nonseum, Herrnbaumgarten); výstava České a rakouské betlémy - Stadtmuseum Waidhofen an der Thaya; schůzky k projektu PORTA CULTURAE

Sněm AMG v Opavě

Ivana Krajičková

Účetnictví příspěvkových organizací inventarizace majetku – Jihlava

Mgr. Pavel Rous

Regionální archeologická komise pro Vysočinu – Jihlava

Mgr. Aleš Knápek

Regionální archeologická komise pro Vysočinu – Jihlava; školení řidičů

Kamila Štellerová

Školení požární ochrany, bezpečnosti práce a nakládání s nebezpečnými chemickými látkami – Muzeum Vysočiny Třebíč

Mgr. Michal Kamp

Seminář „Muzea on-line“; Pokračující kurz Muzejní propedeutiky – nástavbový kurz v rámci AMG

XI. Spolupráce s obecními úřady a jinými subjekty

OKPPCR Krajského úřadu kraje Vysočina při realizaci projektu

PORTA CULTURAE

Krajský úřad kraje Vysočina

Město Havlíčkův Brod

Obec Lipnice nad Sázavou

Město Ledeč nad Sázavou

Galerie výtvarných umění v Havlíčkově Brodě

Státní okresní archiv Havlíčkův Brod

Krajská knihovna kraje Vysočina Havlíčkův Brod

Muzeum Vysočiny Jihlava

Muzeum Vysočiny Třebíč

Muzeum Vysočiny Pelhřimov

Konfederace politických vězňů pobočka Havlíčkův Brod

Základní umělecká škola Bedřicha Smetany Havlíčkův Brod

Gymnázium Havlíčkův Brod

Akademie - Vyšší odborná škola, Gymnázium a Střední odborná škola uměleckoprůmyslová Světlá nad Sázavou Světlá nad Sázavou

I centrum Havlíčkův Brod

Mykologický spolek Havlíčkův Brod

Finanční podpora

Měšťanský pivovar Chotěboř

Osobní spolupráce a poděkování

Ing. Jana Fischerová, Ing. Čeněk Jůzl, Libor Honzárek, Ing. Tomáš Hermann, PaedR. Radek Dvořák, Mgr. Markéta Hejkalová, Miloslav Růžička, Jaromír Stojan, Libor Blažek, Mgr. David Šorm

XII. Hospodaření muzea, návštěvnost

Příspěvek zřizovatele v roce 2012 činil 4 277 000,- Kč + schválená mimořádná investiční dotace na EZS a EPS a monitoring teploty a vlhkosti pro připravovaný společný depozitář 600 000 Kč. Tržby z vlastní činnosti (prodej vstupenek, prodej publikací, archeologický dohled, pronájmy, reklama, ostatní výnosy ...) činily 814 000 Kč,-.

Celkově muzejní akce navštívilo 27 541 návštěvníků, z toho výstavy a expozice navštívilo 24 708 návštěvníků, další kulturně výchovné akce pořádané muzeem (koncerty, přednášky, besedy, konference apod.) 2 183 návštěvníků.

Knihovnu muzea navštívilo 474 osob.

ZPRÁVA O ČINNOSTI MORAVSKÉHO ZEMSKÉHO ARCHIVU V BRNĚ – STÁTNÍHO OKRESNÍHO ARCHIVU HAVLÍČKŮV BROD ZA ROK 2012

Ladislav Macek

I. Předarchivní péče a zpracování archiválií

Prioritním úkolem všech zaměstnanců archivu se od 1.7. 2012 stala generální inventura archivních fondů, která v relativně pravidelných cyklech cca 10 let probíhá ve všech veřejnoprávních archivech České republiky.

S odkazem na výše uvedené a ve vazbě na povinnosti státních archivů, vycházející z ustanovení zákona o archivnictví (499/2004 Sb. v platném znění) a zákona o státní kontrole (552/1991 Sb.), tak pracovníci archivu v průběhu prvního pololetí roku 2012 provedli 5 kontrol z oblasti vedení spisové služby u tzv. povinných původců.

Nedílnou součástí jejich práce byly rovněž metodické (konzultační) návštěvy, mnohdy spojené s pomocí při uspořádání spisovny a s proškolením pracovníků, přičemž v roce 2012 jich proběhlo 7. Připomínkována a konzultována byla 1 spisová norma organizace z oblasti veřejné správy.

Archiv se podílel na vyřazování dokumentů u 61 původců, kteří mají povinnost provádět skartační řízení (celkem vyhotoveno 71 skartačních protokolů). Obdobně bylo postupováno u 34 organizací (36 protokolů), které vyřazují dokumenty v mimoskartačním řízení. Celkem prošly tímto procesem dokumenty o rozsahu cca 440 běžných metrů (dále bm).

Třídění, pořádání, inventarizace a rejstříkování fondů

Průběžně byly tříděny nové přírůstky. Celkem 112 fondů o celkovém rozsahu 73,47 bm (včetně provedení vnitřní skartace a vyhotovení evidenčních soupisů, tj. není zahrnuto mezi zpracované fondy).

V zájmu zlepšení dostupnosti archivních pomůcek pro badatelskou veřejnost bylo pokračováno v převádění záznamů starých analogových inventářů vybraných kmenových fondů do programu JANUS (Archiv

města Chotěboř (1510 – 1945) – dokončeno; Okresní národní výbor Chotěboř (1945-1960) – dokončeno; Archiv města Havlíčkův Brod (1269 – 1945) – pokračováno; Okresní úřad Ledec nad Sázavou (1850 -1945) – zahájeno).

V oblasti zpřístupňování archiválií pro badatelskou veřejnost pokračovaly inventarizační práce u následujících fondů:

- 1) Rozpracován je fond OV SSM Havlíčkův Brod (1970-1990)
- 2) Rozpracován je fond ONV Havlíčkův Brod (1960–1990)
- 3) Rozpracován je fond Osobní pozůstalost – Drašner František, Mgr., Havlíčkův Brod (1943–2006)

Průběžně byly doplňovány rejstříkové databáze *"Sbírky soudobé dokumentace okresu Havlíčkův Brod z let 1731–2000"*, *"Sbírka fotografií z let 1864 – 1998"* a *"Sbírka fotonegativů z let 1870 – 1975"*.

Soudobá dokumentace – kroniky

V návaznosti na metodické dohlídky v systému předarchivní péče byla aktualizována databázová evidence pamětních knih okresu Havlíčkův Brod (bez ohledu na to, kde jsou fyzicky uloženy). Dostupná je na www.mza.cz/havlickuvbrod/kroniky.php.

II. Evidence a ochrana archiválií

Evidence fondů Národního archivního dědictví

Archivní evidence fondů byla průběžně doplňována v programu PEvA, přičemž ke konci roku 2012 bylo zapsáno 2060 fondů uložených v archivu a 7 u jiných organizací (celkem 3618,56 bm).

V databázi programu ARKY bylo evidováno 686 všech typů archivních pomůcek.

III. Využívání archiválií a knihovny

Badatelská agenda

V roce 2012 státní okresní archiv navštívilo 211 badatelů a počet jejich návštěv dosáhl čísla 698. Celkem bylo badatelům předloženo 2434 evidenčních jednotek archiválií.

Pro správní účely státních a veřejnoprávních institucí bylo vyřízeno cca 80 písemných rešerší a pro soukromé badatele cca 27 písemných dotazů. Mimo to bylo podáno cca 268 ústních informací o fondech. Prioritně jsou přitom vyřizovány rešerše pro správní účely organizací státní a samosprávné sféry. S ohledem na časovou a personální náročnost těchto činností jsou požadavky ze soukromé sféry minimalizovány, neboť objektivně není možné, aby archiváři prováděli badatelskou a heuristickou činnost za soukromé žadatele.

Vědeckovýzkumná a kulturně-osvětová činnost

Autorsky se odborní pracovníci archivu spolupodíleli na vydání následujících textů:

Tajovský, M.: Vypravěč starého Brodu, in. Havlíčkobrodské listy, č. 1 (leden 2012), Havlíčkův Brod 2012, s. 2, 10

Tajovský, M.: Špitál u sv. Kateřiny, in. Havlíčkobrodské listy, č. 2 (únor 2012), Havlíčkův Brod 2012, s. 2

Tajovský, M.: Sociální péče v minulosti, in. Havlíčkobrodské listy, č. 3 (březen 2012), Havlíčkův Brod 2012, s. 2

Tajovský, M.: Dva kamarádi – dvě legendy, in. Havlíčkobrodské listy, č. 4 (duben 2012), Havlíčkův Brod 2012, s. 2

Tajovský, M.: Vlasti zdar – ohni zmar !, in. Havlíčkobrodské listy, č. 5 (květen 2012), Havlíčkův Brod 2012, s. 2

Tajovský, M.: Když se řekne chorobinec, in. Havlíčkobrodské listy, č. 6 (červen 2012), Havlíčkův Brod 2012, s. 2

Tajovský, M.: Zdeněk Nejedlý a Havlíčkův Brod, in. Havlíčkobrodské listy, č. 7 (červenec 2012), Havlíčkův Brod 2012, s. 2

Tajovský, M.: Hašek a Švejk na brodské scéně, in. Havlíčkobrodské listy, č. 8 (srpen 2012), Havlíčkův Brod 2012, s. 2

Tajovský, M.: Student Jaroslav Křička, in. Havlíčkobrodské listy, č. 9 (září 2012), Havlíčkův Brod 2012, s. 2

Tajovský, M.: Hřbitove, sade zelený (1. část), in. Havlíčkobrodské listy, č. 10 (říjen 2012), Havlíčkův Brod 2011, s. 2 + č. 11 (listopad 2012), Havlíčkův Brod 2012, s. 2

Tajovský, M.: Divadlo na Koňském trhu, in. Havlíčkobrodské listy, č. 12 (prosinec 2012), Havlíčkův Brod 2012, s. 2

Macek, L: Zpráva o činnosti Moravského zemského archivu v Brně - Státního okresního archivu Havlíčkův Brod za rok 2011, in: Havlíčkobrodsko, sv. 26, Havlíčkův Brod 2012, s. 252-256

Výsledkem společného úsilí Státního okresního archivu Havlíčkův Brod a Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod bylo vydání 26. svazku vlastivědného sborníku Havlíčkobrodsko.

Ve spolupráci s Krajskou digitalizační jednotkou Havlíčkův Brod (specializované pracoviště Kraje Vysočina) bylo pokračováno v systematické digitalizaci vybraných regionálních periodik i regionálních monografií z archivní knihovny SOkA Havlíčkův Brod s cílem připravit je k veřejné prezentaci v Krajské knihovně Havlíčkův Brod a v SOkA Havlíčkův Brod.

Ve spolupráci s Krajskou knihovnou Havlíčkův Brod a Muzeem Vysočiny Havlíčkův Brod bylo pokračováno v realizaci projektu "Bibliografie historiografické literatury okresu Havlíčkův Brod". Již zpracovaná data jsou průběžně zveřejňována na následující webové stránce: www.kkvysociny.cz/modul_katalogy/databaze_region.aspx

Ve spolupráci s Muzeem Vysočiny Havlíčkův Brod a Státním okresním archivem Jihlava v průběhu roku 2012 probíhala přípravná jednání a organizační zajištění mezinárodní konference "Češi a Němci na Vysočině", která se v rámci projektu přeshraniční spolupráce "Porta culturae" uskuteční v dnech 24. – 26. 4. 2013.

Ve spolupráci s Galeríí Havlíčkův Brod a Muzeem Vysočiny Havlíčkův Brod se archiv spolupodílel na heuristických pracích, souvisejících s přípravou reprezentativní výstavy „Baroko na Havlíčkobrodsku“, plánované na jaro roku 2014.

Ve spolupráci s Muzeem Vysočiny Havlíčkův Brod se archiv formou materiálové pomoci spolupodílel na přípravě výstavy „Josef Toufar - kněz a mučedník z Číhoště“ (27.9. - 2.12. 2012).

Ve spolupráci se Slovenským banským múzeem Banská Štiavnica se archiv formou materiálové pomoci spolupodílel na přípravě výstavy „Tajomstvo banického kladivka a železka“ (září 2012 - červenec 2013).

V rámci akcí, souvisejících s Mezinárodním dnem archivů, byla na 14.6. 2012 připravena komentovaná prohlídka veřejně přístupných částí archivu s prezentací vybraných archiválií.

V prostorách archivu se uskutečnily 4 exkurze (Obchodní akademie a hotelová škola Havlíčkův Brod - 2x; Základní škola Konečná Havlíčkův Brod – 1x; kronikáři okresu Pardubice – 1x) a 4 odborné studentské praxe (studentky a studenti FF Univerzity Hradec Králové).

Správa archivní knihovny

Knihovní fond byl průběžně doplňován nákupy, výměnou i dary. Evidence je vedena v programu Clavius. Počet svazků k 31.12. 2012 dosáhl čísla 15 684 a roční přírůstek tak činil 152 svazků.

Knihovna je využívána pracovníky archivu i badatelskou veřejností, přičemž té je studium umožněno pouze prezenčně v badatelně archivu.

Personální stav zaměstnanců Moravského zemského archivu v Brně – Státního okresního archivu Havlíčkův Brod byl ke konci roku 2012 následující:

Ředitel:	PhDr. Ladislav Macek
Odborné archivářky:	Dana Nováková Mgr. Romana Suchá Eva Vencová
Odborný archivář:	PhDr. Miloš Tajovský
Hospodářsko-správní referentka a knihovnice:	Markéta Rysová, DiS.
Správce budovy:	Zdeňka Niklová (do 31.5. 2012) Jan Gryč (od 1.6. 2012)

AUTOŘI PŘÍSPĚVKŮ

JUDr. Jaroslav Holý, Ráj 550, 58282 Golčův Jeníkov

MgA. Jiří Jedlička, Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, p. o.,
Havlíčkovo nám. 19, 580 01 Havlíčkův Brod, muzeum@muzeumhb.cz

Mgr. Aleš Knápek, Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, p. o.,
Havlíčkovo nám. 19, 580 01 Havlíčkův Brod, knapek@muzeumhb.cz

Mgr. Alena Jindrová, Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, p. o.,
Havlíčkovo nám. 19, 580 01 Havlíčkův Brod, jindrova@muzeumhb.cz

PhDr. Ladislav Macek, Moravský zemský archiv v Brně - Státní
okresní archiv Havlíčkův Brod, Kyjovská 1125, 580 01 Havlíčkův
Brod, macek@mza.cz

PhDr. Jan Musil, Regionální muzeum v Chrudimi, Široká 86, 537 01
Chrudim, musil@muzeumcr.cz

Mgr. Tomáš Somer, Ph.D., Katedra historie FF UP, Na Hradě 5, 771
80 Olomouc, tomas.somer@upol.cz

Mgr. Pavel Rous, Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, p. o.,
Havlíčkovo nám. 19, 580 01 Havlíčkův Brod, rous@muzeumhb.cz

Mgr. Josef Šrámek, Muzeum východních Čech v Hradci Králové,
Opletalova 334, 500 01 Hradec Králové 1, j.sramek@muzeumhk.cz

Bc. Aleš Veselý, Galerie výtvarného umění v Havlíčkově Brodě,
Havlíčkovo náměstí 18, 580 01 Havlíčkův Brod, vesely@galeriehb.cz

Eduard Veselý, Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, p. o., Havlíčkov
nám. 19, 580 01 Havlíčkův Brod, vesely@muzeumhb.cz

Havlíčkobrodsko

Sborník příspěvků o historii regionu, svazek č. 27

(Nultý nečíslovaný svazek vydalo Okresní muzeum v Havlíčkově Brodě v roce 1971)

Repro na obálce: Výřez z obrazu "Portrét příbyslavského děkana Josefa Varhánka", 1762 (foto: Galerie výtvarného umění Havlíčkův Brod, MgA. Martin Findeis).

Vydaly: Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod a Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod v roce 2013

Redakční úprava: Michal Kamp, Ladislav Macek

Sazba, grafická úprava: Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod

Vytiskl: Nová tiskárna Pelhřimov, spol. s r. o., Pelhřimov

Náklad: 200 výtisků

ISBN 978-80-87302-21-7 (Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod)

ISBN 978-80-86931-80-7 (Moravský zemský archiv v Brně)

Cena: 150,- Kč